ВИСША АТЕСТАЦИОННА КОМИСИЯ

СПЕЦИАЛИЗИРАН НАУЧЕН СЪВЕТ ПО СЛАВЯНСКО ЕЗИКОЗНАНИЕ

ВЕЛИКОТЪРНОВСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ”

ФИЛОЛОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

КАТЕДРА „ОБЩА ЛИНГВИСТИКА И СТАРОБЪЛГАРИСТИКА”

Живка Стефанова Колева-Златева

ЛЕКСИКАТА ОТ ЗВУКОСИМВОЛИЧЕН (ОБРАЗОПОДРАЖАТЕЛЕН) ПРОИЗХОД В ЕТИМОЛОГИЧНИЯ АНАЛИЗ (ВЪРХУ СЛАВЯНСКИ ЕЗИКОВ МАТЕРИАЛ)

ДИСЕРТАЦИЯ

за присъждане на научната степен

„доктор на филологическите науки”

по научна специалност 05.04.11.

2009

Съдържание

Увод 5

Теоретични основания на етимологизацията на звукосимволична лексика 12

1. Същност на звукосимволичната лексика 13
1.1. Термини, дефиниции, таксономия 13
1.2. Психологическа основа на звукосимволизма 23
1.3. Квантитативна характеристика на звукоизобразителните явления в пространството и времето 26
1.4. Универсалност на звукоизобразителността 28
1.4.1. Съответствие на общите философски закони 30
1.4.2. Факти на примитивните езици 36
1.4.3. Факти на детската реч 37
1.4.4. Факти на неврофизиологията и невролингвистиката 38
1.4.5. Фактори, ограничаващи разпространението на звукоизобразителни думи 39
1.4.5.1. Вътрешни фактори 40
1.4.5.2. Екстралингвистични фактори 41
1.4.6. Изводи относно универсалността на звукоизобразителната лексика 42
1.5. Признаци на звукосимволичните думи 45
1.5.1. Прагматически признаци 46
1.5.2. Семантични признаци 49
1.5.2.1. Общи семантични признаци 49
1.5.2.2. Референция на звукосимволичните думи 51
1.5.2.3. Символика на конкретни звукове 52
1.5.3. Функционални признаци 57
1.5.4. Граматически признаци 58
1.5.5. Структурни признаци 59
1.5.5.1. Редупликация 59
1.5.5.2. Геминация на съгласни и удължаване на гласни 64
1.5.6. Формални признаци 65
1.5.6.1. Синхронни данни 65
1.5.6.2. Диахронни данни 67
1.5.7. Интерлингвистични признаци 68

2. Методика на етимологизацията на звукосимволичната лексика 70
2.1. Трактовка на понятието диахронно тъждество относно звукоизобразителните морфеми 71
2.2. Разпознаване на звукосимволичния произход на дадена дума 73
2.3. Разпознаване на заимствания или изконния характер на звукоизобразителната дума 76
2.4. Определение на времето на заимстване на звукоизобразителната дума 77
2.5. Реконструкция на звукоизобразителната дума 78
2.5.1. Формална реконструкция 78
2.5.2. Семантична реконструкция 79
2.6. Определяне на етимологичното гнездо на звукоизобразителната дума 80
2.6.1. Определяне на родствените връзки 80
2.6.2. Разграничаване на омонимите 81

Етимологичен анализ на славянска лексика със звукосимволичен произход 83

3. Встъпителни бележки 83
3.1. Какво показват новообразуванията сред славянската звукосимволична лексика? 83
3.2. Принципи на ексцерпиране на изследвания лексикален материал 90

4. Класификация 95
4.1. Названия на малки топчести (овални) предмети 98
4.1.1. Общи названия на топчета, бучки, малки предмети с овална форма 98
4.1.2. Названия на пъпки, кълнове, плодове, семена и цветчета на растения 101
4.1.2.1. Названия на шишарки на растения 102
4.1.2.2. Названия на малки твърди топчести плодове на растения и образувания върху тях 105
4.1.2.3. Названия на плод на царевица 106
4.1.2.4. Названия на картофи и други подобни растения 109
4.1.2.5. Названия на бобови растения 113
4.1.2.6. Названия на дребни плодове 114
4.1.2.7. Названия на (малки) тиквени растения 119
4.1.2.8. Названия на семена на растения 119
4.1.2.9. Названия на цветчета и плодове на тревисти растения, обикновено с топчеста форма 121
4.1.2.10. Названия на млад завръз, кълнове, пъпки на растения, семенни кутийки 126
4.1.2.11. Названия на семенни шушулки на растения и други плодове и предмети с подобна форма 128
4.1.3. Названия на предмети с топчеста форма от ежедневния бит на човека 129
4.1.3.1. Названия на изделия от тесто 129
4.1.3.2. Названия на топчета в храна, върху дрехи, в прежда, във вълната на животно 132
4.1.3.3. Названия на топчета пръст, мръсотия и др. 134
4.1.3.4. Названия на мехури (по кожата и във водата) 135
4.1.3.5. Названия на изпъкналости 139
4.1.3.5.1.Названия на отоци, подутини по тялото 139
4.1.3.5.2. Названия на израстъци върху растения. 143
4.1.3.5.3. Названия на възвишения върху земната повърхност 144
4.1.3.6. Названия на екскременти от овце, кози и др. 146
4.1.3.7. Названия на личинки, ларви, пашкули 147
4.1.3.8. Названия на камъчета, играли топчета 148
4.1.3.9. Названия на хайвер (от риба, рак, жаба) 149
4.1.3.10. Названия на риболовна плувка 150
4.1.3.11. Названия на топчест завършек на тояга 150
4.1.3.12. Названия на копчета, бутони, мъниста 151
4.1.3.13. Названия на дребни монети 152
4.1.3.14. Названия на кълбета конци, прежда 152
4.1.3.15. Названия на анатомични органи с топчеста форма 153
4.1.2.16. Названия на други малки топчести предмети 153
4.1.4. Названия на нещо съвсем малко, незначително 155
4.2. Хипокористични названия и обръщения към човек, любимо същество 156
4.3. Названия на висулки, дреболии, дрънкулки 157
4.4. Названия на парчета от нещо (отсечени, отрязани), малко количество от нещо 160
4.5. Названия на големи, груби предмети 162
4.6. Думи, обозначаващи нещо лошо 165

4.6.1. Названия на вехтории, парцали, дрипи, захвърлени вещи, некачествени продукти ... 165
4.6.2. Названия на боклук, отпадъци, секреция, мръсотия ... 168
4.6.3. Названия на лоша храна, напитки ... 169
4.7. Думи, обозначаващи нещо криво, крива линия или признак ‘крив’ ... 174
4.7.1. Общи названия за кривина, крива линия, признак ‘крив’ ... 174
4.7.2. Названия на криви пръчки, куки и други криви предмети ... 175
4.7.3. Названия на нечетливо писане ... 179
4.7.4. Названия на криви дървета, чепати, разклонени пръчки, клони ... 180
4.7.5. Думи със значения ‘къдрав’, ‘къдрици’ ... 181
4.8. Названия на дълги и високи предмети ... 182
4.9. Названия на действия и техни резултати ... 184
4.9.1. Думи, обозначаващи действията ‘сядане’, ‘коленичене’ ‘клякане’, ‘кимане’ и техните резултати ... 184
4.9.2. Думи, обозначаващи ритмични колебателни движения ‘клатя се’, ‘куцам’, ‘люлея се’ и производни от тях ... 186
4.9.3. Думи, обозначаващи ритмични постъпателни движения и техни резултати ... 188
4.9.4. Думи, обозначаващи хлъзгане ... 189
4.9.5. Думи, обозначаващи кръгови движения ... 190
4.9.6. Думи, обозначаващи хаотични движения ... 191
4.9.7. Думи, обозначаващи загуба на равновесие, спокойствие ... 192
4.9.8. Думи, обозначаващи мудни, безсмислени действия: ‘ровя, тършувам’, ‘бавя се, туткам се’, ‘работя лошо’, или некачествена работа ... 193
4.9.9. Думи, обозначаващи увеличаване на обема, поведение с цел привличане на нечие внимание ... 197
4.9.9.1. Думи, обозначаващи бухване ... 197
4.9.9.2. Думи, обозначаващи разперване на пръсти, ръце, крака, пера, щръкнали пера (на птица), коса (на човек), надуто, предизвикателно поведение ... 198
4.9.9.3. Думи, обозначаващи действията ‘пременям се, гиздя се’, ‘маскирам се’ и техни резултати ... 203
4.9.9.4. Думи със значения ‘блещя се’, ‘гледам втренчено’ ... 205
4.9.10. Думи, обозначаващи действието ‘свивам се’, а също възможните причини (студ) и резултатите на това действие: ‘втвърдяване’, ‘сгърчване’ ... 206
4.9.11. Думи, обозначаващи прекъсливи движения (треперене, трептене, пръски), трепереци и трептящи предмети, а също студ, страх. ... 209
4.9.12. Думи, обозначаващи действията: ‘повдигам’, ‘товаря’, ‘натрупвам се’, ‘скупчвам се’, ‘тълпя се’ и техните резултати ... 210
4.9.13. Думи със значения ‘загъвам’, ‘увивам’, ‘покривам’, ‘маскирам’, ‘качулка’, ‘покривка’ ... 211
4.9.14. Думи със значения ‘кривя се’, ‘хитрувам’ ... 212
4.9.15. Думи със значения ‘цапам се’, ‘мръсен’, ‘мръсотия’ ... 214
4.9.16. Думи, обозначаващи горене, блясък, мъждукане, пламтене, ярка светлина ... 214
4.10. Названия на нещо страшно, ужасяващо ... 215
4.11. Емотивни и експресивни названия на човека и производни от тях ... 218
4.11.1. Думи, характеризиращи външния вид, характера, интелектуалните качества и поведението на човека ... 218

4.11.2. Думи, свързани с етнически, социални и религиозни групи хора ... 229
4.12. Названия на животни ... 232
4.12.1. Названия на дребни животни ... 232
4.12.1.1. Названия на дребни „безгласни" насекоми и червейчета ... 232
4.12.1.2. Названия на миди, охлюви ... 236
4.12.1.3. Названия на малки рачета ... 236
4.12.1.4. Названия на попови лъжички ... 237
4.12.1.5. Названия на дребни рибки ... 238
4.12.2. Названия на не дребни животни ... 239
4.12.2.1. Емотивни и експресивни названия на животни (не дребни) ... 239
4.12.2.2. Неутрални названия на животни (не дребни) ... 241
4.13. Названия на гъби ... 245
4.14. Названия на събития ... 246

5. Общ анализ на славянската лексика, за която е предположен звукосимволичен (образоподражателен) произход ... 248
5.1. Семантичен анализ ... 248
5.2. Формален анализ ... 258
5.3. Формално съвпадане на звукосимволични и звукоподражателни думи ... 264
5.4. Формално съвпадане на звукосимволични и детски думи ... 266
5.5. Формално съвпадане на различни звукосимволични думи ... 266
5.6. Сливане на етимологичните гнезда на омонимични ономатопеични звукосимволични думи ... 268

6. Етимологични изследвания на думи със звукосимволичен (образоподражателен) произход ... 272
6.1. Към етимологията на пол. *gogółka* ... 272
6.2. Към етимологията на рус. *хороший* ... 277
6.3. Към етимологията на славянските названия на мравки, наследяващи псл. **morv*-, и техните индоевропейски съответствия ... 279
6.4. Към етимологията на стгр. *κόκκαλο(ν),* бълг. *кокал* ... 291

Заключение ... 298

Литература ... 301
Използвани речници и диалектни справочници ... 311

Увод

Актуалност на проблема

Преди повече от двайсет години големият руски етимолог и лингвист-теоретик В. И. Абаев в свое програмно изследване, посветено на етимологията, отбелязва че в тази област на знанието, за разлика от другите лингвистични области, преживели истинска революция, се наблюдава методологичен застой, че тя все още живее с традициите на XIX век. Като един от неизползваните „резерви", който може да разкрие нови перспективи пред тази стара лингвистична наука, авторът сочи вземането под внимание на звукосимволизма и подчертава, че етимологичните речници трябва да бъдат преразгледани с цел възможно най-пълното разпознаване на звукосимволичните думи [1986а: 8, 16–20]. В друго свое изследване В. И. Абаев подчертава, че недостатъчното съобразяване със звукосимволизма е „голяма грешка, която съществено снижава ценността на много етимологични речници" [1986б: 37]. За изоставане в изследването на звукосимволичната, звукоподражателната и експресивната лексика пише по-рано и видният теоретик на етимологията Я. Малкиел, който подчертава, че този факт е предпоставка за трудностите при нейното етимологизиране и изразява надеждата си, че в бъдеще психолингвистиката ще укрепи позициите на незаслужено дискредитирания звукосимволизъм [Malkiel 1962: 218].

Оттогава до днес в етимологията почти нищо не се е променило по отношение на звукосимволизма – пряката връзка между езиковата звукова форма и изразяваното „незвуково" значение. Все още твърде рядко се формулират хипотези за звукосимволичен произход на една или друга дума. Методиката на етимологичните изследвания на звукосимволичните лексеми си остава неразработена и непривлекателна област на езиковедската наука. Няма да бъде преувеличено, ако кажем, че като цяло за етимолозите продължава да господства скептичното отношение към звуковата символика. Мнозина от тях са готови да сзърат дилетантство във всеки опит да се изгради хипотеза за звукосимволичен произход на дадена дума независимо от приведените аргументи. Напълно основателно С. В. Воронин отбелязва, че може да се говори за „парадокс в отношението към звукоизобразителните лексеми", който се състои в това, че „етимологичните и сравнително-историческите изследвания обикновено по всякакъв начин се стремят да игнорират звукоизобразителната лексика, но да я избегнат напълно, уви, обективно не

могат” [1990а: 64]. Поради използването на неподходящата за нейното изследване процедура на етимологизацията, основана на сравнително-историческия метод (вж. тази констатация в [Абаев 1986а: 17]), тези думи попадат сред лексикалните единици, които се сочат като „неясни”[1], или получават незадоволително обяснение. Ако се съди по повечето етимологични речници на индоевропейските езици, в това число и на славянските, много от които са издадени през последните години, звукосимволична лексика в тези езици като че ли няма, или почти няма. Този извод се отнася и за древните езици, и за праезиците, наследници на които са съвременните индоевропейски езици.

Трябва да признаем все пак, че възможността за звукосимволичен произход на лексиката в известна степен е взета под внимание от някои автори. Например В. Н. Топоров в етимологичния речник на пруския език говори за „звукова символика” на определени звукови комплекси, но формулираните от автора хипотези са базирани главно на интуицията, а не на ясни принципи за етимологизиране на звукоизобразителните думи [1975–1990]. М. Сной определя редица думи с „незвуково” значение като имитативни [Snoj 2003: 73, 79, 195, 277]. В някои речници относно определени лексикални единици, за които може да бъде доказан звукосимволичен произход, единствено се посочва, че са „афектни” или „експресивни” (вж. например [ЭССЯ, II: 171, VII: 167, 209; ЕСУМ, IV: 10, 334; Rejzek 2001: 69]). Тези квалификации обаче не отнасят изследваните думи към нито един от трите вида мотивираност: морфологична, семантична или фонетична, и поради това не обясняват техния произход. Те единствено говорят за изпълняваната от тях емотивна функция. А както е известно, емотивността може да бъде изразена и чрез семантична (метафоричен пренос), и чрез морфологична (експресивен афикс), и чрез фонетична мотивираност (образуване на звукоизобразителна дума). Освен това в стремежа си да избегнат случаите, в които може да се говори за пряка връзка между звуковата форма на думата и изразяваното от нея „незвуково” значение, Етимологичният речник на славянските езици понякога достига до използването на твърде неясни квалификации, като „полисемантична основа” (по отношение на основата **bob-*) [ЭССЯ, II: 148]. Относно псл. **bobyrь* речникът говори за възможността цялата дума да се трактува като „звукоподражание или с х о д н о о б р а з у в а н и е” (подчертано от мен: Ж. К.-З.) [II: 150].

[1] На звукосимволичния произход на не малко думи, за които в Краткия Оксфордски речник е отбелязано, че имат „неясен произход”, е посветена дисертацията на С. В. Климова, озаглавена: „Глаголи с „неясен произход” в Краткия Оксфордски речник”: елементи на етимологическата фоносемантика” (цит. по [Воронин 1990а: 65]). Относно звукосимволичния произход на редица украински лексеми, посочени като неясни в Етимологичния речник на украинския език [ЕСУМ], вж. [Колева-Златева 2006а].

Причини за скептичното отношение на етимолозите към звукосимволизма

Скептицизмът на етимолозите към звуковата символика е наследен от господствалия дълго време в лингвистиката скептицизъм към съществуването на дадения тип лексика, особено характерен за лингвистиката до 80-те година на миналия век. Основни причини за това са догматичното отношение към постулата на Сосюр за арбитрарността на езиковия знак и водещият постулат на структурната лингвистика, че фонемата, както и всяка езикова единица, е значима не сама за себе си, а чрез опозициите, които образува с другите едноименни единици на езика. Идеята за съществуването на звукосимволична лексика противоречи и на постулата, че минималната двустранна единица на езика е морфемата. Затова неведнъж е изразявано мнението, че разработките върху звуковата символика „са извън науката" (вж. [Леонтьев 1967: 105]). В изследване върху африканските езици Д. Вестерман отбелязва, че езикознанието се съпротивява на опитите да се установи връзка между звука и значението, „като ги подлага на съмнение или въобще не ги признава, виждайки в тях дилетантство" ([1963: 95] – първо издание на статията: 1927 г.). Ако все пак понякога съществуването на звукосимволична лексика се признава, това признание обикновено е твърде предпазливо. Към термина „звуков символизъм" се добавя определението „така наречен" [Солнцев 1977: 131–132; Серебренников 1977: 183], пише се за „предполагаемо" наличие „на способността на някои звукове на речта да съответстват на едни или други представи" (Вж. дефиницията на звуковия символизъм в Речника на лингвистичните термини на О. С. Ахманова [1966: 404].

Предпоставки за успешното изследване на звукосимволизма в диахрония днес

Трябва със задоволство да отбележим, че синхронният подход към изследването на звукосимволизма през последните десетилетия постигна значителни успехи. След основополагащите изследвания на О. Йесперсен [Jespersen 1929], Е. Сапир [Sapir 1929], Л. Блумфийлд [1968 (Първото издание на книгата на английски език е през 1933 г.)], които според образното изказване на М. Ландсбърг „са отворили прозореца, през който днес гледаме към звукосимволизма" [Landsberg 1981: 303], се появяват множество теоретични, експериментални и описателни изследвания, обхващащи различни езици, макар и не в еднаква степен (Вж. подробен списък на подобни изследвания във [Воронин 1982: 13–18; Magnus 1997–2006]). Изследваният огромен фактически материал по безспорен начин доказва съществуването на звукосимволична лексика. Л. Хинтън, Дж.

Никълс и Дж. Охала в увода към сборника, посветен на звукоизобразителността в езика, категорично заявяват: „Въз основа на съвместните ни изследвания, представени в настоящия сборник, ние можем да направим извода че в езика звукоизобразителността играе много по-голяма роля, отколкото досега се смяташе" [HINTON et al. 1994: 1]. Психолингвистиката като наука, обясняваща езиковите явления, също дава своя принос в изучаването на звукосимволизма. Този принос се отнася за експерименталното му изследване, разкриващо неговата психологическа основа (вж. например [BROWN 1958; ГОРЕЛОВ 1974; JAKOBSON–WAUGH 1979][2]), доказващо психологическата реалност на стремежа на носителя на езика да открие в езиковата форма значение (вж. например [ШТЕРН 1967; ЖУРАВЛЕВ 1969, 1974]), психологическата примитивност на иконичните знаци.

Натрупването на многостранни изследвания на звукосимволизма и звукоподражанието доведе до раждането на специална наука – фоносемантика – и публикуването на обобщаващи изследвания. В монографията на С. В. ВОРОНИН, издадена под заглавие „Основи на фоносемантиката", се разглеждат теоретичните основи на звукосимволизма и се класифицират признаците на звукосимволичните думи [1982]. Различни аспекти на примарната връзка между звук и значение се разглеждат в публикувания през 1994 година сборник под заглавие „Звукоизобразителност" ('Sound symbolism') [HINTON et al. 1994a], който включва обобщаващи статии на водещи изследователи в дадената лингвистична област. На проблемите на звукоизобразителността е посветен и състоялият се през 1999 година международен симпозиум, докладите от който са издадени в сборник под заглавие „Идеофони" ('Ideophones') [VOELTZ–KILIAN-HATZ 2001a]. Цитираните изследвания са публикувани в книги под различни заглавия, но разглеждат въпроси, които засягат един и същ тип думи (За трудностите, свързани с липсата на единна терминология в дадената научна област, вж. по-долу, т. 1.1.). Проблеми на фоносимволизма, преди всичко в синхронен аспект, изследва в дисертационния си труд М. Магнъс, която изхожда от убеждението, че „думата означава повече от това, което обозначава (реферира)" [MAGNUS 2001: 4]. Последното илюстрира естествения стремеж към пряка връзка между форма и значение

Ще отбележим, че в българската лингвистика звукосимволичните думи са привличали вниманието на М. МОСКОВ, макар и да не са наричани по този начин, а само като „незвукоподражателни" [1969].

[2] Тук би трябвало да спомена и цитираното по-горе изследване на Сапир [SAPIR 1929], което поставя началото на експерименталните изследвания на звукосимволизма много преди раждането на психолингвистиката като самостоятелна наука.

Въпреки огромното количество изследвания, които се стремят да опишат и каталогизират звукоизобразителната лексика, според образното твърдение на Ф. К. Е. Фолц и К. Килиан-Хац тя си остава „доведено дете в съвременната лингвистика" [VOELTZ–KILIAN-HATZ 2001b: 2]. Дори в граматиките на африканските езици, където звукоизобразителността е в много голяма степен изследвана, този тип думи нерядко напълно отсъстват или получават повърхностен анализ [CHILDS 2001: 64]. В изследване, посветено на иконичната теория за произхода на езика, С. В. ВОРОНИН подчертава, че игнорирането и даже „ненавистта" на лингвистите към звукоизобразителността се крепи не на факти, а на три мита: за нейните ограничени възможности, ограничен обхват и ограничено количество. В действителност, както отбелязва авторът, съвременните изследвания доказват (1) способността на иконичните думи да развиват абстрактни значения и да образуват нови думи (2) техния широк обхват (нахлуват дори в областта на терминологията!) и (3) голяма численост [VORONIN 2000: 149]. Затова винаги трябва да се има предвид, че много от съвременните думи, които са арбитрарни знаци, могат да бъдат наследници на неарбитрарни, иконични знаци, каквито са звукосимволичните думи.

Може да се направи категоричен извод, че е дошло времето за прилагане на постиженията на синхронния подход към звукосимволизма в неговите диахронни изследвания. Ще отбележим, че отделни проблеми на диахронните изследвания на звукоизобразителна лексика вече са били разглеждани в статии на Я. Малкиел, публикувани също така в сборник под заглавие „Диахронни проблеми в областта на фоносимволизма" ('Diachronic Problems in Phonosymbolism') [MALKIEL 1990]. Някои правила за разпознаване и изследване на звукосимволична лексика са формулирани и от С. В. ВОРОНИН (вж. [1990]), но те не са базирани на общите принципи на етимологията и така и не намериха широко приложение в етимологичните изследвания. След тях не последва системно преразглеждане на етимологичните речници с цел откриване на звукосимволичните думи[3], за което пише В. И. Абаев. Тези правила, или операции, както ги нарича самият автор, не включват решаването на въпроса за диахронното тъждество на звукосимволичните думи и на свързаното с него определяне на етимологичните им гнезда. Самият автор не илюстрира върху примери как може да изглежда етимологизирането на звукосимволични думи, изминали дълъг път на развитие и загубили символиката на звучене, превръщайки се в обикновени конвенционални обозначения. Все пак не можем да не признаем, че цитираните изследвания са изключително ценни с това, че привли-

[3] Изключение прави цитираният по-горе дисертационен труд на С. В. Климова.

чат вниманието на лингвистите към диахронния аспект на изследване на звукоизобразителността въпреки скептицизма на преобладаващото мнозинство учени към дадената проблематика.

Цели на дисертационния труд

Настоящият дисертационен труд си поставя две цели: методологична и евристична.

М е т о д о л о г и ч н а т а цел е главната цел на изследването. Тя предполага формулирането и систематизирането на теоретичните постановки, изследователските похвати и процедури, на които би следвало да се основава разпознаването на звукосимволичните лексеми в етимологичния анализ, определянето на техните етимологични гнезда (доколкото това е възможно), определянето на трудностите, които възникват при решаването на тези задачи. Във връзка с тази цел в теоретичната част на изследването се разглеждат общи въпроси на функционирането на звукосимволичната лексика, на нейната психологическа основа и езиков статус: дали представлява маргинално, периферно езиково явление, или – макар и трудно откриваема, важна съставна част на езика. Чрез обобщаване на многобройни изследвания, базирани върху езици от различни семейства, се систематизират признаците на звукосимволизма и се формулират принципите за тяхното прилагане при етимологизирането на звукосимволични лексеми, изминали дълъг път на развитие и загубили първоначалната си иконичност.

И тъй като дисертационният труд е базиран на славянски езиков материал, като в отделни случи се привеждат и индоевропейски данни като диахронно тъждествени съответствия или типологически паралели, негова е в р и с т и ч н а цел е откриването на славянски (със стремеж за постигане на пълен обхват) и отчасти и други индоевропейски лексеми, за които може да се предположи звукосимволичен произход.

Структура на дисертационния труд

В съответствие с поставените цели дисертационният труд включва две глави, съответно с теоретична и практическа насоченост, и заключение.

В първа глава са представени теоретичните основания на етимологичните изследвания на звукосимволична лексика, изведени са методологичните принципи за нейното разпознаване, реконструкция и определяне на етимологичните гнезда.

Във втора глава в систематизиран вид на ономасиологичен принцип са представени голям брой славянски (и от други индоевропейски езици) названия с редупликация, за които въз основа на регистрирания формално-семантичен паралелизъм (форми с редупликация изразяват тъждествени или взаимосвързани значения) е формулирана хипотеза за звукосимволичен (образоподражателен) произход. Въз основа на общ семантичен и формален анализ е формулирана хипотеза за семантичния развой на изследваната лексика, за ролята на иконичността на редупликацията в този процес, извършени са общи наблюдения над формалната вариативност на названията, съотношенията между форми с пълна и непълна редупликация, изразяващи едни и същи значения, над случаите на съвпадане на звукосимволични думи със звукоподражателни и на звукосимволични думи помежду им, което е предпоставка за смесване на техните етимологични гнезда. В контекста на общата хипотеза за звукосимволичен произход на цитираните лексикални единици в изследването е направен анализ на отделни лексеми, превърнали се в обикновени конвенционални обозначения с устойчиво лексикално значение и звукова форма. Това са славянските названия на мравки, наследници на псл. **morv-*, бълг. *кокал*, рус. *хороший* ‘хубав’, пол. *gogółka* ‘неузрял плод на дърво’. При това се илюстрира правилото как за всяка отделна етимологизация е необходимо да се взема под внимание общата картина на формално-семантичните данни на звукосимволичните думи в изследвания език и родствени нему езици. Привеждат се също така факти от историята на изследваните лексеми. Извършеното изследване на конкретен лексикален материал показва как работят формулираните принципи за етимологизация на звукосимволична (образоподражателна) лексика.

Представен е също така анализ на съвременни образоподражателни названия, с наблюдения върху особеностите на функционирането им (бълг. *джаджа*, *джиджафка*/*джуджафка*/*джаджафка* и *джиджи-биджи*; т. 3.1.).

Апробация на постигнатото по темата на дисертацията

Отделни разработки по темата на дисертацията са представени на международни конференции и са публикувани в академични и други престижни издания в България, Унгария, Полша и Украйна.

Настоящият дисертационен труд представлява преработен вариант на публикувано в Унгария монографично изследване със заглавие „Славянска лексика със звукосимволичен произход” (написано на руски език) [Колева-Златева 2008]. Издаването на книгата е осъществено по научен проект №68568 K, финансиран от Унгарския фонд за научни изследвания (OTKA).

ПЪРВА ГЛАВА

ТЕОРЕТИЧНИ ОСНОВАНИЯ НА ЕТИМОЛОГИЗЦИЯТА НА ЗВУКОСИМВОЛИЧНА ЛЕКСИКА

Въпреки наличието на голямо количество изследвания на звуковия символизъм трябва да признаем, че формулираните теоретични постановки в тази област на знанието все още не са станали общоприети. Съществува твърде голямо разнообразие в използваната терминология, дефинициите, класификацията на звукосимволичните и други подобни явления. Едва ли има друга лингвистична област, където да властва такава липса на единомислие в използваната терминология. Затова е целесъобразно да започнем излагането на методологичните принципи на етимологичните изследвания на звукосимволична лексика с уточняване на използвания в изследването категориален апарат.

За целите на изследването е необходимо също така обобщаването на всички теоретични постановки, които се отнасят за статуса на звукосимволичната лексика в езика, за нейните характерни особености – функционални, формални, структурни, семантични, граматични. Само на тази основа е възможно формулирането на принципите на етимологичните изследвания на звукосимволичната лексика и тяхното прилагане при решаването на конкретни етимологични задачи. Преди да квалифицира дадена лексема като звукоизобразителна или незвукоизобразителна, или поне, както отбелязва С. В. ВОРОНИН, аргументирано да се „отрича" от звукоизобразителността, етимологът трябва да знае какво представлява звукоизобразителната дума, как може да бъде разпозната и опозната. А той, както отбелязва авторът, много често не знае това и като се придържа догматично към постулатите на структурната лингвистика и младограматизма, напълно игнорира звуковата символика [1990].

1. Същност на звукосимволичната лексика

1.1. Термини, дефиниции, таксономия

В настоящото изследване под звукосимволични ще разбираме думите, чиято звукова форма е възникнала като подражание на незвукови образи. Най-подробна и изчерпателна дефиниция, която напълно приемаме, намираме в монографията на С. Воронин „Основи на фоносемантиката". Авторът отбелязва, че „в основата на номинацията на звукосимволичните думи могат да стоят признаци на обектите, възприемани в коя да е сензорна модалност на човека (разбира се, без слуховата, в този случай става дума за звукоподражание): това могат да бъдат признаци, възприемани чрез зрението, обонянието, вкуса, осезанието, органичните усещания" [1982: 88].

Други автори определят незвуковия образ на денотата на звукосимволичните лексеми много по-тясно. Според О. Йесперсен звуковата форма на звукосимволичните лексеми обозначава движение, външен вид на предмета, душевно състояние [Jespersen 1949: 399–403]. В. И. Абаев отбелязва, че в звуковата символика „един или друг зрителен образ непосредствено пораждат съответния „звуков образ"" [1986: 17]. В същия потесен смисъл, визирайки символичната връзка между звуковете на речта и формата на денотата, употребява термина „звукосимволизъм" и Л. Камбъл в изследване, посветено на индианските езици [Campbell 1997: 226]. В цитираната монография С. В. Воронин също подчертава, че в звукосимволизма от всички типове образи най-голям е делът на признаците, възприемани чрез зрението [1982: 88]. Тази гледна точка си кореспондира с факта, че в своята познавателна дейност най-голямо количество информация човек получава именно чрез зрението.

Звукосимволичните лексеми заедно със звукоподражателните, обозначаващи „звукови" денотати, образуват групата на звукоизобразителната лексика в езика, за която е характерна пряката връзка между форма и значение [Воронин 1982: 21]. От гледна точка на типа мотивираност, звукосимволичната и звукоподражателната лексика може да бъде определена като фонетично мотивирана лексика[4]. От семиотична гледна точка тя се отнася към иконичните[5], неарбитрарните знаци на езика.

[4] Съгласно Улман, фонетичната мотивираност е един от трите вида мотивираност заедно с морфологичната и семантичната мотивираност [1970: 255]. Фонетичната мотивираност, в известна степен експресивно, е наричана още „естествена", „отприродна" мотивираност.

[5] Според теорията на Пърс, разграничаваща три типа знаци: икони, индекси и символи, иконите са такива знаци, които се характеризират със сходство между означаващото и означаемото [Peirce 1932].

Трябва специално да подчертаем, че дълго време звукоподражанието и звукосимволизмът не се разглеждаха диференцирано. Много често като звукоподражателни се обозначаваха звукосимволични лексеми. Например Д. Вестерман отбелязва, че под звукоподражание разбира „звуков комплекс, който… е непосредствена звукова реакция на получено смислово впечатление и представлява непосредствено и точно изразяване на вътрешните чувства чрез звук" [1963: 99]. В. Скаличка в статия под заглавие: „Изследване на унгарските звукоподражателни изрази" заявява, че „звукоподражанието представлява отношение между елементите на означаемото и означаващото, базирано на съотносителността на техните свойства" [1967: 281], и като звукоподражателни разглежда такива унгарски думи, като *nyávog* 'мяукам', *brekeg* 'квакам', *zsong* 'бръмча (за пчела)', от една страна, и *ballag*, *bullog*, *billeg*, *büllög* 'бавя се, влача се', *csánkál* 'бродя, мотая се, шляя се' – от друга. Това са думи, чиято звукова форма е възникнала като подражание както на звукови, така и на незвукови образи.

Като синоним на термина „звукосимволичен" се употребява и терминът „образоподражателен", преди всичко относно фонетично мотивирани думи, изразяващи зрителни представи за светлинни явления, за външно състояние на живи същества или предмети, за техните движения (вж. например [Юлдашев 1981: 6; Черевко 2003; Шарафетдинова 2007]). Относно лексемите с иконична връзка между звукова форма и обозначаван незвуков образ в рускоезичната лингвистична литература могат да бъдат срещнати и такива близко звучащи термини, като „звукообразни думи", „звукообразоподражания" [Черемисина 1989: 11].

В съвременната англоезична литература с термина „звуков символизъм" (sound symbolism) най-често се назовават всички случаи на пряка връзка между форма и значение, т. е. всички случаи на фонетична мотивираност, на звукоизображение (вж. [Hinton at al. 1994b: 1; Chan 1996; Gordon–Heath 1998: 427; Nuckolls 1999; Abelin 1999; Harrison 2004]). В цитираното изследване на Дж. Накълс се казва, че „терминът звуков символизъм се използва тогава, когато звукова единица, като фонема, признак или тон се отклонява от своята лингвистична същност на непритежаваща значение контрастивна единица, започвайки да изразява определено значение" [1999: 228]. Със същия по-общ смисъл, макар и не толкова често, се употребяват и термините: „фоносимволизъм" (phonosymbolism) [Malkiel 1990], «фонестезия» (phonesthesia, phonaesthesia, буквално «звукоусещане») (вж. например [Wynecoop–Levin 1996; Harrison 2004]). Твърде често като общо название на звукоизобразителните лексеми се употребява и

терминът „идеофон", преди всичко относно африканските [CHILDS 1994; DHOORRE–TOSCO 1998], а също така и – афроазиатските [BODOMO 2006], австралийските [ALPHER 1994], а понякога и някои други езици, като угрофинските [KENESEI 1998: 454–455; MIKONE 2001] (вж. цитирани и други изследвания в [NUCKOLLS 1999: 239–240]). Трябва да подчертаем, че терминът „идеофон" не е пълен синоним на термина „звукоизобразителна дума", тъй като при разглеждане на „идеофони" нерядко акцентът пада върху техните морфологични особености, обсъжда се мястото им в граматическата система на езика (вж. [CREISSELS 2001: 77; ELDERS 2001]), докато изобразителността обикновено се трактува от семиотична гледна точка и така акцентът пада върху иконичността, фонетичната мотивираност на думите. Като общо название на звукоизобразителната лексика се употребяват също така термините: „експресиви" [EMENEAU–HART 1993; CARR 1966; KLAMER 2001; JARVA 2001], „дескриптивни думи" [ВОРОНИН 1982: 151; ELDERS 2001: 97], «със-глаголи» (coverbs) [SCHULTZE-BERNDT 2001]. В изследванията върху японските звукоизобразителни думи обикновено се използва терминът „звуков жест" (вж. например [ПОЛИВАНОВ 1968; VOELTZ–KILLIAN-HATZ 2001: 3]), термин, употребяван преди и от ВУНДТ [1912]. Е. Д. ПОЛИВАНОВ отбелязва, че „звуковите жестове" представляват фонетична аналогия на жестовете, имитиращи предмети и действия, и че много лесно се делят на звукоподражателни и незвукоподражателни [1968: 300, 304]. Фонетично мотивираните думи този изследовател нарича още „описателни", „подражателни", „изобразителни" думи. Термина „подражателен" в същия смисъл употребява и ШАРАФЕТДИНОВА [2007].

От вътрешната форма на цитираните термини се вижда, че едни от тях подчертават фонетичните особености на назоваваната категория думи, други – семантико-функционалните, трети – синтактичните, четвърти – прагматико-функционалните.

Терминът „идеофон" се употребява и в по-тесен смисъл, като название на звукоизобразителните явления от незвукоподражателен характер (вж. например [АБАЕВ 1986; ВОРОНИН 1990б: 166; CHILDS 1994: 180–181]). В този по-тесен смисъл терминът е употребен за първи път от Док в справочник, посветен на езиците банту, публикуван през 1935 г. Авторът дефинира дадената категория думи като „ярко изображение на идеята чрез звук… дума, обикновено ономатопеична, която изобразява предикат, определение или наречие относно маниер, цвят, мирис, действие, положение или наситеност" [DOKE 1935: 118]. Иконичната връзка между звуковата форма и незвуковия образ в англоезичната литература през последните години започна да се нарича „синестетичен звукосим-

волизъм” [6]. Преди всичко се имат предвид случаи, когато отделни звукове, техни признаци (например палаталност на съгласните, височина на гласните) или суперсегментни единици (интонация) изобразяват визуални, тактилни или двигателни свойства на обектите [HINTON et al. 1994b: 4–5; BERLIN 1994; ALLAN 2001: 138; IBARRETXE-ANTUÑANO 2004: 101]. Ще отбележим, че този съставен термин чрез вътрешната си форма в най-голяма степен се доближава до същността на назоваваната категория думи. Затова се употребява еднозначно. Понякога звукоизображенията на незвукови денотати са наричани „синестетични идеофони” [TEDLOCK 1999: 118]. Някои автори, концентрирайки вниманието си върху механизма на образуване и функциониране на дадената категория думи, употребяват само термина „синестезия” [GORDON–HEATH 1998: 427], което не е напълно коректно, тъй като с дадения термин се назовава самият психологически феномен, който стои в основата на различни процеси, в това число и на осъществяваната връзка между звуковата форма на думата и незвуковия образ на денотата. В изследване, което поставя началото на експерименталните изследвания на звукосимволизма, Е. Сапир употребява термините „експресивен символизъм” и „фонетичен символизъм” относно иконичната незвукоподражателна употреба на отделни звукове и подчертава, че става дума за „неосъзнаван символизъм” [SAPIR 1929: 226, 233, 235]. Като название на незвукоподражателните иконични лексеми, се употребява и терминът „дескриптивни думи” (вж. например [ANTTILA 1972: 85–86; MIKONE 2004: 223; JARVA 2004: 111]). Й. Забарскайте отдава предпочитанията си на термина „имитативи”, когато има предвид назоваването на незвуков денотат (действие или образ) чрез фоносемантични средства [ZABARSKAITĖ 2002: 13; 2007: 34]. Унгарският етимолог З. Гомбоц определя думите, чиято звукова форма създава представа за незвуков образ, предимно двигателен, като „звукоописващи” (hangfestő) [GOMBOCZ 1913]. Друг експресивен термин е терминът „естествена звукова метафора”. Този термин се използва от ВУНДТ за назоваване на случаите, когато езиковата звукова форма изобразява определен незвуков образ [1912]. Ср. също с термина на КУРИЛОВИЧ „акустични метафори” [2000: 428].

Думите, чиято звукова форма възниква като подражание на звуков образ, обикновено са наричани „звукоподражателни”. В лингвистичната литература твърде често ги наричат и „ономатопоетични”, „ономатопеични”, „ономатопични” или „ономатопи” (вж. [БЛУМФИЛД 1965: 163; MALKIEL 1990: 158; WAUGH 1993: 73–74; HINTON et al. 1994: 3–4; CHAN 1996: 3–4, KILIAN-HATZ 2001: 163; MAGNUS 2001: 7]). Самият термин „ономa-

[6] За синестезията като психологическа основа на звукосимволизма вж. по-подробно т. 1.2.

топея” е от гръцки произход (от гр. ὀνοματοποιΐα < όνομα ‘име’ и ποιέω ‘правя, създавам’, буквално ‘създавам име’) и както показва вътрешната му форма, първоначално е обозначавал образуването на думи „ex nihilo” или, по думите на Паул, – „първотворчество” [1960: 212–228]. Тъй като с термина „ономатопея” са наричали преди всичко образуването но звукоподражателни думи поради тяхната по-голяма очевидност, с течение на времето терминът „ономатопея” е започнал да се свързва преди всичко със звукоподражателните названия. Освен това самият термин „звукоподражание” винаги обозначава образуването на думи (чиято звукова форма иконично се свързва със звуковия образ на денотата), докато под звукосимволизъм невинаги се разбира образуването на думи. Звукосимволична функция може да изпълнява дума, отделен звук, негов признак, прозодични средства. Това е още една причина терминът „ономатопея” да се използва предимно като синоним на „звукоподражание”. Аналогично може да бъде срещната употребата на термина „неономатопеичен” относно незвукоподражателни звукоизобразителни думи [Kilian-Hatz 2001: 163]. Авторите, които използват термина „звукосимволизъм” в най-широкия смисъл, наричат проявите на звукоподражанието също „имитативен звукосимволизъм” (imitative sound symbolism) [Hinton et al. 1994b: 3–4; Ibarretxe-Antuñano 2004: 101]. Понякога думите, чиято звукова форма създава представа за звуков образ, са наричани „звукоизобразителни” (вж. [Серебренников 1977: 176], където звукоизобразителните думи са противопоставени на звукосимволичните) или само „изобразителни” [Вътов 1977: 35]. Може да бъде срещната употребата на термина „звукоизобразителен” също и относно звукосимволични лексеми, противопоставен на термина „звукоподражателен” (вж. [Журавлев 1980: 3, 6], където терминът „звукосимволизъм” се критикува като „не особено сполучлив”).

Макар и рядко изследователите използват термините „ономатопея”, „ономатопоетичен” в съответствие с тяхната вътрешната форма относно всички фонетично мотивирани думи, акцентирайки върху словотворчеството, създаването на нови корени (вж. [Bradley 1929: 401; Doke 1935: 118; Поливанов 1968: 300; Allot 1995; Harrison 2004: 199]). В цитираното изследване К. Д. Харисън отбелязва, че термините „ономатопея”, „идеофон”, „фонестезия”, „фонетичен символизъм” се употребяват като синоними за назоваване на звук, форма, големина, разстояние, движение, цвят и емоционално състояние. Паул нарича думите с непосредствена връзка между форма и значение „първообразувания”. Като пример авторът привежда думи, чиято звукова форма се свързва със звуков или двигателен образ [1960: 215].

Като намиращо се на границата на звукоизобразителните явления се смята основаното на аналогията групиране на подобни значения около подобни звукове, наричано „конвенционален звуков символизъм" [BOLINGER 1940; HINTON et al. 1994b: 5–6]. Това явление се квалифицира също като „неродствени връзки между думите" (word affinities) [BOLINGER 1940]. Самите звукосимволични групи на съгласните са известни преди всичко като „фонестеми" [HOUSEHOLDER 1946] (изброени и други термини, които се използват в дадения случай, вж. в [WAUGH 1993: 77]). Фонестемите нямат междуезиков характер. Те се формират в рамките на конкретен език в резултат на конвергентни процеси. Като носители на значение в известна степен наподобяват морфемите. Затова някои изследователи предлагат да ги наричат „субморфеми" [ABELIN 1999: 17–20] или „психоморфи" [MARKELL–HEMP 1960].

Трябва да отбележим също, че употребата на термина „символичен" относно иконичните явления на езика понякога се критикува заради деривационните му отношения с термина „символ", който в духа на теорията на Пърс обикновено се свързва с арбитрарните, конвенционални езикови знаци[7]. Вж. за това [ALLOT 1995: 15], където се предлага звуковият символизъм да бъде наричан „естествена експресивност" (natural expressiveness).

Лингвистите, изследващи иконичната връзка между звук и значение, различават също така първична и вторична звукоизобразителност. Много автори употребяват в дадения случаи термините „първичен звукосимволизъм" и „вторичен звукосимволизъм", разбирайки под „звукосимволизъм" пряка връзка между звук и значение. За първична звукоизобразителност говорят тогава, когато имат предвид възникване на определена езикова форма като изображение на определен звуков или незвуков образ. Под вторична звукоизобразителност разбират такава връзка между звук и значение, която е обусловена от самата езикова система, от случайното натрупване на немалко количество думи с подобна корелация между форма и значение (вж. [SIEBERER 1947; ЛЕВИЦКИЙ 1969: 124]). В съответствие с разграничаването на звукоподражанието и звукосимволизма в рамките на звукоизобразителността разграничаването на първичната и вторичната звукоизобразителност би следвало да се раздели на два проблема: за съществуването на първично и вторично звукоподражание, от една страна, и първичен и вторичен звукосимволизъм – от друга.

[7] За тази употреба на термина "символичен" вж. например [ABELIN 1999].

Към проявите на вторичния звукосимволизъм може да бъде отнесен конвенционалният звукосимволизъм (вж. по-горе). Вторичният звукосимволизъм винаги е ограничен в рамките на определен език. Противопоставянето между първичния и вторичния звукосимволизъм може да се съпостави с разграничението, което прави М. К. М. Чан, противопоставяйки универсалния звукосимволизъм на локалния. В този случай първичният звукосимволизъм съвпада с универсалния, а вторичният – с локалния. Първичният звукосимволизъм е обусловен от универсално действащите принципи на синестезията и възможностите на човешкия когнитивен и перцептивен апарат (вж. по-долу, т. 1.2.), а вторичният – от езиковата система на конкретния език. В случаите на вторичен звукосимволизъм се извършва наслагване на иконичност върху конвенционалността на думите. Като прояви на вторичен звукосимволизъм могат да бъдат квалифицирани и изследваните от М. Магнъс в дисертационния ѝ труд случаи на фоносимволизъм. И в групирането на думи въз основа на семантичен принцип с цел откриване на формално сходство между тях, и в предоставянето на изпитвани лица на звукови комплекси с цел осмисляне въз основа на формата им наблюдаваният стремеж към иконизъм не е освободен от действието на езиковата система [MAGNUS 2001]. Трябва да подчертаем, че лингвистите, които се отнасят скептично към възможността за изобразяване на незвуков образ чрез звукови средства, като компромис приемат съществуването именно на вторичната звукосимволична връзка. Така например Я. Малкиел отбелязва, че за първична звукоизобразителност (у автора назована с термина "фоносимволизъм") може да се говори само тогава, когато е налице очевидно подражаване на естествените звукове, търпящо ограничения от страна на конкретния език [MALKIEL 1990: 43]. Случаите на изобразяване на незвуков образ или експресивност (емотивност) с фонетични средства авторът отнася към вторичната звукоизобразителност. С други думи, според Я. Малкиел първично може да бъде само звукоподражанието, звукосимволизмът винаги е вторичен. Този подход си кореспондира с трактуването на ономатопеята като звукоподражание.

От представеното изложение, което не претендира за абсолютна пълнота на обхващане на проблема, се вижда колко пъстра е картината на научните постановки и използваната терминология в областта на звукоизобразителността. Почти няма термин, който да се употребява еднозначно. Също така няма и лингвистични категории в областта на иконичната употреба на звуковете на речта, които да се трактуват еднозначно. Трябва да отбележим, че това разнообразие напълно основателно се критикува от някои автори като излишно усложняващо дадената изследователска проблематика (вж. например

[VOELTZ–KILIAN-HATZ 2001b: 3], където е изложено мнението, че най-подходящ е терминът “идеофон”).

Нека представим в обобщен вид терминологията, обозначаваща иконичната връзка между езиковата звукова форма и образа на денотата – звуков или незвуков.

иконична връзка между езиковата звукова форма и значението	звукоизображение, звукоизобразителни думи звукосимволизъм, звукосимволични думи фоносимволизъм, фонестезия идеофони, експресиви, дескриптивни думи съ-глаголи, звукови жестове ономатопея, ономатопоетични думи първотворчество, първообразувания описателни, подражателни, изобразителни думи думи с фонетична, естествена, отприродна мотивираност
иконична връзка между езиковата звукова форма и “незвуковото” значение	звукосимволизъм, звукосимволични думи образоподражание, образоподражателни думи звукоизобразителни думи звукообразоподражание, звукообразни думи звукоописващи думи синестетичен звукосимволизъм експресивен символизъм фонетичен символизъм идеофони, синестетични идеофони дескриптивни думи естествена звукова метафора имитативи
иконична връзка между езиковата звукова форма и “звуковото” значение	звукоподражание, звукоподражателни думи ономатопея, ономатопи ономатопеични, ономатопоетични думи имитативен звукосимволизъм, звукоизобразителни, изобразителни думи

Ще отбележим, че твърде често авторите не уточняват в кой именно смисъл употребяват даден термин. Това затруднява правилното интерпретиране на формулираните постановки и получени резултати с цел по-нататъшното им обобщаване. Понякога това, как авторите трактуват използваната терминология, може да бъде разбрано само въз основа на анализ на изследвания от тях езиков материал.

Трябва да подчертаем още една съществена разлика между иконичната връзка на звуковата езикова форма и „звуковото” или „незвуковото” значение. Освен по типа на обозначавания образ те се различават и по това, че ако в първия случай иконичността

засяга цялата дума – пълнозначна или непълнозначна, във втория случай иконична може да бъде както цялата дума, така и отделни нейни звукове, съчетания от звукове, техни признаци или суперсегментни единици и само в този случай можем да различаваме първичност и вторичност на иконичната връзка.

Представеният преглед на терминологията няма за цел да очертае пълната картина на използваните понятия и тяхната трактовка в изследванията на пряката връзка между езиковия звук и значението. Той само позволява, от една страна, да бъде илюстрирана полемичността на дадената област на знанието и да се покаже, от друга, мястото, което заема в общата картина на теоретичните постановки използваният в даденото изследване категориален апарат.

За целите на нашето изследване ще използваме следните трактовки на звукосимволизма и сродните нему явления:

- Ще различаваме два типа образи – звукови и незвукови, които могат да се намират в пряка, неарбитрарна връзка с езиковата звукова форма. Като звукови ще смятаме образите, възприемани чрез слуха, а като незвукови – чрез зрението, обонянието, вкуса, осезанието, органичните усещания и емоциите.
- З в у к о с и м в о л и ч н и (или о б р а з о п о д р а ж а т е л н и) ще наричаме думите, чиято звукова форма при тяхното възникване е създавала представа за незвуков образ: зрителен, тактилен, обонятелен, вкусов, емоционален. Тъй като отнасяме изразяването на емоции чрез звукови средства към проявите на звуковия символизъм, всички случаи на постигане на емотивността и експресивността (за разграничаването на двете понятия вж. по-долу, т. 1.5.2.1.) с фонетични средства ще отнасяме към проявите на звукосимволизма.
- З в у к о п о д р а ж а т е л н и ще наричаме думите, чиято звукова форма при тяхното възникване е създавала представа за звуков образ.
- Под о н о м а т о п е я ще разбираме образуването на примарно мотивирани думи: звукоподражателни и звукосимволични (образоподражателни). Към проявите на ономатопеята ще отнасяме и детските думи, често образувани чрез редупликация.
- От таксономична гледна точка звукосимволичните и звукоподражателните думи ще смятаме за разновидности на з в у к о и з о б р а з и т е л н и т е, ф о н е-

тично мотивираните, ономатопеичните думи и иконични знаци.

Когато правим обобщения относно различни аспекти на звукосимволизма и другите подобни явления, ще вземаме под внимание литературата, употребяваща цялото многообразие от термини, като ще съотнасяме казаното от различни автори не на основата на съвпадението на употребяваните термини, а на основата на идентифициране на обсъжданите обекти.

Към звукосимволичните и звукоподражателните думи ще отнасяме и думите, които в хода на своя фонетичен и семантичен развой са загубили своята иконичност и са се превърнали в обикновени конвенционални обозначения на реалиите от обективната действителност. По думите на С. В. Воронин, игнорирането на този момент води до неоправданото подценяване на ролята и броя на звукоизобразителните лексеми, до пълното изкривяване на картината на съотношението между звукоизобразителните и незвукоизобразителните елементи в езика [1982: 22–23].

Що се отнася до дихотомията първичен/вторичен звукосимволизъм, ще отбележим, че нашето внимание ще бъде съсредоточено основно върху звукосимволичните думи с първичен звукосимволизъм. Само те са възникнали като фонетично мотивирани, ономатопеични названия. Разбира се, ще вземаме под внимание и проявите на вторичен символизъм, но само в рамките на ономатопеичните лексеми. Избраната терминология и нейните трактовки ще използване също така при коментирането на мненията на други автори, използващи различна терминология относно проявите на звукоизобразителността. В противен случай буквалното цитиране със запазването на използваната от тях терминология може да доведе до отъждествяването на различни понятия и неотъждествяването на тъждествени такива.

Трябва да отбележим още едно съществено различие между звукоподражателните и звукосимволичните думи, което също е станало причина за скептичното отношение на лингвистите към последните. Звукоподражателните думи, в това число и тези, които са наследници на древни звукоподражателни етимони, сравнително лесно се разпознават поради осъзнаването на сходството между тяхната звуковата форма и обозначавания звуков образ. Не е трудно да се осмисли иконичността на връзката между звуковата форма и „звуковото” значение. От своя страна звукосимволичите думи не се разпознават така лесно не само от носителите на езика, но и от изследователите. Това се отнася не само за думи, изминали дълъг път на развитие, но и за новообразуванията. Не се

осъзнава тяхната иконичност, защото трябва да се намери сходство между звукова форма и „незвуково" значение.

С трудности е свързано и дефинирането на механизмите на образуване на звукосимволичните думи. Например Б. А. Серебреников в получило широка известност изследване, посветено на езиковата номинация, правейки обобщение относно различните типове номинация, отбелязва, че „при звукоподражанието се избират… определени нюанси на звуковия континуум" , а „при създаването на звукова символика се избират същите звукови характеристики, но те т в о р ч е с к и с е п р е о б р а з у в а т в звукосимволичния образ на думата" ([СЕРЕБРЕННИКОВ 1977: 186], подчертано от мен: Ж. К.-З.). Не става ясно обаче как се осъществява това творческо преобразуване, представлява ли то целенасочена дейност.

Причината за посочените трудности трябва да бъде търсена в психофизиологичната основа на звукосимволичната лексика. Изясняването на механизма на раждане на звукосимволичната дума може да бъде ценно и за обясняване на нейните формални и семантични особености.

1.2. Психологическа основа на звукосимволизма

Тъй като при звукосимволизма е налице обозначаване на неакустичен денотат чрез акустичните средства на езика и при това връзката между звук и значение е пряка, учените достигат до идеята, че негова психологическа основа е синестезията (буквално „съ-усещания", „съ-възприятия"). Затова и някои автори използват термина „синестетичен звукосимволизъм" относно звукоизобразителната лексика от незвукоподражателно естество. Един от първите мнение за обусловеността на звукосимволизма от „невропсихологическите закони" изказва Р. Якобсон, който отбелязва, че „самите звуковите опозиции могат да предизвикат музикални, цветови, обонятелни, тактилни и други усещания" [JAKOBSON 1978].

Синестезията няма общоприета трактовка. С. В. ВОРОНИН отбелязва, че общи моменти в различните дефиниции са следните: действието на синестезията е ограничено в сензорната сфера; един стимул предизвиква не едно, а две усещания: едното адекватно, а другото неадекватно, вторично, индуцирано; осъществява се пренос на качествата на едно усещане върху друго [1983: 127]. Някои смятат, че синестезията е характерна само за определени хора, наричани синестети, които от ранно детство започват да изпитват

върху себе си нейните прояви (вж. например [GROSSENBACHER–LOVELACE 2001: 36]). Други, напротив, подчертават, че всички хора са способни да изпитват усещания в една модалност, когато се стимулира друга (вж. [RAMACHANDRAN–HUBBARD 2001: 4]).

Привържениците на позицията, че синестезията се проявява в редките случаи на хора с такава способност, отхвърлят предположението, че тя може да бъде физиологическа основа на звукосимволизма (вм. [BROWN 1958: 132]). Тези, които смятат, че синестезията е напълно естествено явление, чрез нея обясняват едни или други прояви на звукосимволизма. Например Л. Е. Маркс сравнява резултатите от експериментите не Е. Сапир [SAPIR 1929] и С. С. Нюман [NEWMAN 1933] върху символиката на звуковете, от една страна, и наблюденията над основания на синестезията цветен слух, от друга. Авторът прави извод, че „някои от общите принципи, обуславящи синестезията, са подобни на принципите, обуславящи звуковия символизъм". Л. Е. Маркс се позовава на открития от С. С. Нюман ред на гласните, в който намалява изобразяваната от тях големина, и реда на гласните, в който се увеличава изобразяваната яркост, и отбелязва, че до голяма степен двете редици съвпадат, че те „до голяма степен се определят от височината на гласните (по-точно, честотата на втория формант)". Освен това, отбелязва авторът, „отношенията между гласните и изобразяваните големина и яркост, открити в експериментите на С. С. Нюман, са същите като отношенията, проявявани при цветния слух" [MARKS 1975: 318].

Подробно ролята на синестезията в езика, и особено в неговата еволюция, разглеждат В. С. Рамачандран и Е. М. Хубард. Авторите формулират следните хипотези относно отприродната мотивираност на някои видове езикови знаци и ролята, която е изиграла в техния генезис синестезията:

(1) В еволюцията на езика е съществувала неарбитрарна синестетична връзка между формата на обекта и качествата на звука (като в случаите с *bouba* и *kiki*, които в експериментите се свързват от информантите съответно с овални и ръбести обекти, т.е. ръбестите форми на фигурата по подражателен начин се свързват със "заострените фонемни модулации на звуковата форма *kiki*, а също така със заострената форма на езика, опиращ в твърдото небце"). За механизма на синестезията в дадения случай авторите отбелязват следното: "ние предполагаме, че репрезентацията на определени движения на устните и езика в моторните области на мозъка, се налага по неарбитрарен начин върху определени звукови модулации и фонемни репрезентации в слуховата област, като последната от своя

страна може да има неарбитрарна връзка с формата на обектите от извънезиковата действителност”

(2) Авторите изказват мнение, че по всяка вероятност централна роля в еволюцията на езика е играла своеобразна сензорно-моторна синестезия, основана на взаимното активиране не на две сензорни области, а на сензорна (слуховата) и моторна (зоната на Брока). Проява на тази синестетична връзка според авторите е и танцът, където ритъмът на движенията имитира слуховия ритъм, а също и случаите, когато определени звукове автоматично предизвикват заемането на определена поза.

(3) В езиковата еволюция е съществувала и синестетична връзка между визуалните характеристики на артикулационните органи и вокализациите (както в случаите с лексемите *petite*, *teeny*, *little*, употребявани относно малки обекти, т. е. чрез „малкия” звук [I], който се артикулира при образуван тесен проход за издишната струя, се имитират малки обекти).

(4) Авторите говорят също така за взаимна активация на моторните области, която наричат синкинезия. По този начин обясняват например произхода на някои местоимения като озвучаване на движенията на устните и езика, съпътстващи определени указателни жестове [RAMACHANDRAN–HUBBARD 2001: 19–21, 28–29].

Тъй като освен в сензорната сфера звукосимволичната номинация действа активно и в емоционалната, С. В. ВОРОНИН предлага като психофизиологична основа на звукосимволизма да се разглежда не синестезията, а синестемията (буквално “съусещания” и “съемоции”). Под синестемия авторът разбира “взаимодействието между усещания от различни модалности (по-рядко – между усещания от една модалност) и между усещания и емоции, в резултат от които на първосигнално ниво се извършва пренос на качествата на усещането (или пренос на нервни импулси), на второсигнално – пренос на значението, в това число и на значението в семантичната парадигма на звукосимволичната дума. [1983: 129, 120]. Синестемията и звукосимволизмът имат обща област на действие – сензорно-емоционалната. Този факт подкрепя хипотезата на С. В. Воронин. Както отбелязва авторът, емоционалният елемент може да участва в синестемия по два начина – или като вспомагателен елемент при пренасянето „усещане => емоция => усещане”, или като самостоятелен краен елемент в преноса „усещане => емоция”. В първия случай положителната емоционална обагреност (приятно/неприятно, удоволствие/неудо-

волствие) благодарение на своята всеобхватност изпълнява ролята на медиатор, своеобразен „общ знаменател" при пренасянето на качествата на усещанията, а във втория – в качеството на краен елемент в преноса „усещане => емоция" [1982: 86]. Трябва да отбележим, че за ролята на емоциите при осъществяване на асоциирането между звукосимволичната дума (наречена от автора „естествена звукова метафора") и обозначавания обект пише и Вундт в изследване, посветено на разграничаването на двата вида звукоизобразителни думи [1912].

Тъй като синестемията (а също и синестезията) не се осъзнава, не се осъзнава и самият механизъм на раждане на звукосимволичната дума, не се осмисля обусловеността на нейната звукова форма от назовавания обект. Чрез дадения психологически процес се осъществява неосъзнавана връзка между звуковата форма на думата и незвуковия образ на денотата, като по този начин се компенсира нарушеното сходство между формата и значението на иконичния знак.

1.3. Квантитативни характеристики на звукоизобразителните явления в пространството и времето

Натрупаният богат емпиричен материал заедно с теоретичните и експерименталните изследвания, разкриващи механизмите на звукосимволизма, доказват неговата реалност. По думите на С. В. Воронин, "днес малцина ще се осмелят да прозрат в изследването на проблема за връзката между звук и значение дилетантство" [1982: 3]. Утвърди се обаче гледната точка, че звукосимволичната лексика на е характерна за всички езици в еднаква степен. Освен това използването на различна терминология при изследването на звукоизобразителните явления в различни езици създава впечатление, че става дума за различни явления. Например в африканските езици има "идеофони", в японския – "звукови жестове", в австралийските езици – "съ-глаголи" (coverbs), а в индоевропейските езици, макар и не в голямо количество – "звукосимволични думи", въз основа преди всичко на материал от индоевропейските езици е разработен въпросът за "фонестемите" – клъстери съгласни звукове, получили определено значение.[8] Така, като се позовава на изследвания на различни автори, К. Ш. Хусаинов отбелязва относно звукоизобразителните думи, че "те много по-често се срещат в тюркските, тунгусо-

[8] Разбира се, това твърдение трябва да се възприема обобщено. Както вече беше посочено по-горе, за идеофони говорят и във връзка с други езици, фонестеми са изследвани и във финския език [Austrerlitz 1994], в някои африкански езици [Childs 1994].

манджурските, палеоазиатските, угро-финските, кушитските, чадските, в корейския, японския и други езици на евроазиатския и европейския континенти отколкото в класическите европейски, славянски и някои други езици" [1990: 158][9]. Тази констатация си кореспондира и с отбелязания по-горе факт, че в етимологичните речници на индоевропейските, в това число и на славянските езици почти няма звукосимволични думи, по-точно – няма хипотези за звукосимволичен произход на думи, за еволюция на такива думи. Няма и теоретични обобщения по методическите въпроси на етимологизацията на звукоизобразителните думи в тези езици[10]. Както заключва К. Ш. Хусаинов в цитираната статия, "отсъствието на едни или други звукоизобразителни форми в редица съвременни езици все още не означава, че те не са се употребявали в миналото. Напълно е възможно етимолого-фоносемантичният анализ да позволи да бъде реконструирана изначалната звукоизобразителност на редица думи, които функционират в съвременните езици като неутрални" [1990: 163]. По принцип изследователите на звукосимволизма подчертават, че в своята еволюция звукосимволичните лексеми се подлагат на своеобразна „маскировка". С. В. Воронин отбелязва също така, че „маскировката" на звукоизобразителната природа на думата е „основната обективна причина за недостатъчната разработеност на звукоизобразителните (дескриптивните) етимологии" [1982: 151]. Понякога детайлният анализ на езиковия материал дава възможност да бъде разкрито наличието на звукоизобразителни думи в определени езици. Вж. например статията на К. Килиан-Хац, в която се доказва наличието на звукоизобразителна лексика в койсанските езици, където преди се е смятало че няма такъв тип думи [Kilian-Hatz 2001: 163].

Възможно е мнението за значителни различия в разпространението на звукоизобразителната лексика в различните езици да се дължи на това, че се сравняват езици, които се намират на различен етап от своето развитие, езици с различни традиции – функциониращи предимно в устна форма и нормирани книжовни езици. В единия случай езиците се описват въз основа на изследването на устните им регистри, в другия – въз основа

[9] Подобен извод е направен също така в статията на Г. П. Мелников, озаглавена: "Защо не във всички езици има идеофони?" [Мельников 1969], в обобщаващото изследване на Дж. Накълс, където е отбелязано, че биещото на очи отсъствие на идеофони в западноевропейските езици продължава да озадачава лингвисти, антрополози и психолози [Nuckolls 1999: 228], в статията на Д. Крайселс, където е отбелязано, че африканските идеофони (т. е. звукоизобразителни думи) не съответстват на нито една от традиционно признатите категории думи на европейските езици [Creissels 2001: 75].

[10] Ср. например относно унгарския език, останал незасегнат от предубеждението на лингвистите относно съществуването на звукоизобразителна лексика, с изследванията на Гомбоц, Скаличка, Вертеш [Gombocz 1913; Скаличка 1967; Vértes 1976], посветени на методологически въпроси на етимологизацията на този тип лексика.

преди всичко на писмени текстове. А много автори отбелязват, че звукоизобразителните думи са по-характерни за устната реч, където се съпровождат с жестове, отколкото за писмената (вж. [Хусаинов 1990: 160; Voeltz–Kilian-Hatz 2001b: 2; Bodomo 2006: 204, 212]). За различията между народния и книжовния език по отношение на звукоизобразителността вж. също [Вундт 1912]. Затова се създава впечатление, че в езиците с развита писмена традиция звукоизобразителните думи напълно отсъстват. Ако за всички езици се изследваше устната реч, в това число и диалектната, можеше и резултатите да не контрастират в такава силна степен. Ср. например с констатираните от А. Абелин сходства между звукоизобразителната лексика в езика на шведската младеж и идеофоните в един от диалектите на гбая – език, който се говори в централна Африка. Те съдържат редуплицирани звукови комплекси, удължени звукове, заемат финална позиция в изречението [Abelin 1999: 10].

Всичко това прави актуално принципното разглеждане на въпроса за количественото разпространение на звукосимволичната лексика, за това доколко е присъща на различните типове езици, за нейния статус като универсално или специфично явление, за мястото, което заема в езика по линията център – периферия.

1.4. Универсалност на звукоизобразителността

Универсалността на езиковото явление предполага неговото наличие във всички езици, в това число и древните. Това, което рано се появява в езика, е по-примитивно от появяващото се по-късно, има по-общ характер, присъщо е на всички езици. Истинно е и огледално противоположното твърдение. Това, което е свойствено на всички езици, е по-примитивно и по силата на своята примитивност е също така еволюционно по-древно. Трябва специално да подчертаем, че в етимологичните изследвания съобразяването с езиковите универсалии е важно както за създаването на работната хипотеза, така и за нейната верификация. Ако звукоизобразителността има универсален характер, то при етимологизацията на определена дума хипотезата за нейната фонетична мотивираност трябва да бъде сред хипотезите, които трябва да бъдат проверени, ако за това са налице определени индикации. Следователно въпросът за универсалността на звукоизобразителната лексика има методологично значение за етимологията.

Въз основа на публикациите, представени в сборника под заглавие „Звукоизобразителност” (‘Sound Symbolism’) [Hinton et al. 1994a], и по-стари изследвания К. М. Чан

заявява, че резултатите от изследванията вече „не оставят съмнения… че звукоизобразителността е широко разпространена в езиците по света. Нещо повече, нейната роля в езика е значителна, особено на нивото на емоциите" [CHAN 1996: 1–2]. А във въведението към сборника, където са публикувани докладите от Първия международен симпозиум по проблемите на идеофоните (т. е. звукоизобразителните думи), състоял се в Германия през 1999 година, неговите съставители Ф. К. Е. Фолц и К. Килиан-Хац като първи извод отбелязват следното: „Идеофоните са открити в много повече езици, отколкото се очакваше. Въпреки че представените данни за отделните езици не могат да бъдат смятани за представителни, все пак имаме основание да приемем, че идеофоните съществуват във всички езици по света. Те са универсална категория думи" [VOELTZ–KILLIAN-HATZ 2001: 3].

По принцип за универсалността на едно езиково явление на първо място свидетелства неговото разпространение във всички езици. Това е индуктивен аргумент на универсалността. Тъй като цитираното твърдение не се основава на наблюдения върху всички езици, то може да се приеме като базирано до голяма степен на интуицията. Това не означава обаче, че е погрешно. Интуицията на лингвиста, основана на опита му, е способна да улови дадена тенденция, въз основа на която могат да бъдат направени аргументирани научни изводи при извършване на съответния анализ. Все пак за доказване на универсалността на звукоизобразителността като езиково явление, когато отсъстват данни за всеобщото им разпространение, са необходими друг тип аргументи, от дедуктивен характер. Като такива аргументи могат да бъдат смятани следните факти: съответствието на явлението на общите езикови закони, наличието му в така наречените „примитивни"[11] езици (или езиците на примитивни общества, за които е свойствено примитивното мислене), ранното проявяване в детската реч, устойчивостта при афатични нарушения. Поради своята примитивност универсалното е свойствено на всички езици, рано се проявява в речта на децата, характеризира се със стабилност при афатични нарушения, рано се е появило и в езика като социално явление.

[11]Въпреки полемичността на понятието „примитивност" заради възможността да бъде интерпретирано като назоваващо нещо лошо, унижаващо език или култура, в даденото изследване ще го използваме заради неговата адекватност от когнитивна гледна точка и ще се дистанцираме от всякакви моралистични оценки. Вж. дефиницията на понятието по-долу.

1.4.1. Съответствие на общите философски закони

Въпросът за закономерния характер на звукосимволизма може да бъде поставен, от една страна, на философска основа и да се разглежда в светлината на общата диалектическа закономерност – стремежа на съдържанието и формата към взаимосъответствие (вж. такъв подход в [Журавлев 1974; 1976]). Както отбелязва авторът, в знаковите системи тази закономерност се проявява като стремеж на знаците към мотивираност ([Журавлев 1974: 6, 9]). Мотивираността е изключително важна при възникването на нов знак (вж. за това например [Маслов 1987: 114]). Така в момента на своето раждане всяка дума е мотивирана или фонетично, или морфологично[12]. Мотивираността е важна също и при възприемането и запомнянето на новия знак от индивида. В този случай стремежът към мотивираност може да се прояви в така наречената „народна етимология" (вж. термина в [Пизани 1956: 128–140; Будагов 1965: 78–82; McMahon 1995: 75: 183–184])[13], в осмислянето на семантиката на думата въз основа на нейната звукова форма[14], а също така в образуването на нова дума с идентично на словообразуващата основа лексикално значение, различаваща се от нея единствено по експлицираната си мотивираност (за афиксите със структурна функция вж. [Slawski 1974: 115; Rusek 1984: 48]). Случаите на вторичен звукосимволизъм, проявяван в рамките на конкретен език, също могат да бъдат обяснени чрез стремежа на знака към мотивираност.

Стремежът на съдържанието и формата на знака към взаимосъответствие може да се разглежда също така в парадигмата на теорията на Ч. Пърс като стремеж към иконичност (вж. например [Waugh 1993: 84]). При това следва да се имат предвид трите типа икони: образи, диаграми и метафори. И трите се характеризират чрез своеобразно сходство между форма и значение. Звукоподражанието и звукосимволизмът (т. е. фонетичната мотивираност) съответстват на образната иконичност. Диаграматичната иконичност се основава на взаимното съотнасяне на частите на обекта. На съотнасяне (между частите на думата) е основана и морфологичната мотивираност. Зато-

[12] Това правило не се отнася в такава силна степен за собствените имена.

[13] Тъй като терминът „народна етимология" напълно основателно се критикува от много изследователи, това явление е известно също като „етимологична реинтерпретация" [Cienkowski 1972: 22], „паронимична атракция" [Ахманова 1966: 313], „ремотивация" [Сетаров 1988: 34], „реетимологизация" [Аркадьева 1990: 11].

[14] Ср. с постигнатия по експериментален път извод, че при възприемането на нови думи символиката на звуковете играе важна роля [Parault 2006: 246; Parault–Parkinson 2008: 669]. Ср. също с получилите широка известност експерименти, които се състоят в следното. На изпитвани лица се предлага списък от измислени думи и картинка със задача да ги свържат помежду си. При това се наблюдава поразително съвпадане на отговорите. Вж. например [Kohler 1947; Горелов 1969, 1974].

ва тя може да бъде разглеждана като проява на диаграматичната иконичност. Метафоричната иконичност съответства на случаите на семантична мотивираност на думата. Случаите на конвенционален звукосимволизъм (т. е. образуването на фонестеми) съответства на диаграматичната иконичност, тъй като се основава на аналогията (следователно и на съотношението) и на образната иконичност, тъй като предполага връзка между подобни образи.

Има доказателства, че иконичността може да бъде наблюдавана във всички форми на езика: устна, писмена, жестомимична, а в звуковия език – на всички негови равнища [WESCOTT 1971]. Р. Уескот отбелязва, че „всички езици са богати на иконични елементи. Освен това много символи на съвременните езици някога са били икони". Авторът формулира три, според него, „в еднаква степен възможни" хипотези относно съществуването на икони и символи в езика, които са аналогични на теориите на космогенезиса. Това са: (1) хипотезата за големия взрив (Big Bang Theory), според която „езикът някога се е състоял предимно от икони, но тази паниконичност е била разбита чрез въвеждането на символи, които впоследствие са започнали да изместват иконите, като този процес продължава дотогава, докато езикът в крайна сметка не стане… напълно символичен"; (2) хипотезата за равновесието (Steady State Theory), според която, „докато първичните иконични знаци преминават в символи… се създават нови икони, за да се компенсира нарушеното равновесие" (3) теория за люлеещата се вселена (Oscillating Universe Theory), според която „съотношението между иконичността и символизма в езика варира бавно, но ритмично" [1971: 426–427].

Що се отнася до първата хипотеза, трябва да отбележим, че не става ясно как, в резултат на какъв договор, в езика символите се „въвеждат". Както вече беше казано, всяка дума в момента на създаването си е мотивирана (фонетично, семантично или морфологично). Нови корени в резултат на договор не се създават (освен при собствените имена). Както отбелязва В. Кох, основавайки се на физиологични и невролингвистични данни: „По принцип символи, или арбитрарни връзки, никога не се създават като такива. Те са естествен продукт на индексния или иконичния семиозис". Затова, прави извод авторът, „почти всяка дума или морфема в езика можем да сведем към определена иконична етимология. Хората са създали три типа следващи една след друга схеми за образуване на думите: 1. *ta ta* схема (като в думите от типа на *mama* и *papa*), 2. *bow wow* схема (като в думите от типа на *cuckoo* или *bow wow*), 3. *ding dong* схема (като в думите от типа на *weeny* 'малък', *teeny*, *tiny* 'също'") [KOCH 2001]. За първичността на иконич-

ните елементи в езика вж. също [КАСИРЕР 2000: 101–110; CASSIRER 1944: 146; ВОРОНИН 1982: 129–145; VORONIN 2000; ALLOTT 1989; BURLING 1999; ROLFE 2000], където се привеждат и аргументи от психолингвистиката, невролингвистиката, неврологията, лингвистичната типология и философията.

Много показателни са наблюденията над жестовия език на американските глухонеми (ASL)[15]. Както показват съвременните психолингвистични изследвания, „жестовият език е пълноценен език, напълно сравним по сложност със звуковия език" [БОНВИЛЛИАН и др. 1984: 136]. Затова изводите, които се отнасят до принципите на функциониране на жестовия език, трябва да бъдат релевантни и за звуковия език. В цитираното изследване на Р. Уескот е посочено, че 25% от жестовете на ASL, а три четвърти от останалите 75% също са изводими от иконични жестове. Авторът отбелязва, че остава отворен въпросът „дали оставащата по-малка част от жестовете, за които не е очевидно развитието от икони, не са също наследници на стари икони, чиято продължителна стилизация ефективно ги е замаскирала, или те изначално са възникнали като символи" [1971: 418]. Изследване на Н. Фришбърг, посветено на еволюцията на ASL, показва, че съществува „устойчива тенденция за изменение на знаците в посока към арбитрарност, а не запазване на иконичността". Освен това авторът отбелязва, че наблюденията над ASL показват, че „нови иконични знаци ad libitum не се въвеждат" и този факт свидетелства за това, че в развитието на езика хипотезата за равновесието (Steady State Theory) е невъзможна [FRISHBERG 1975: 696, 718]. Всички тези факти на жестовия език свидетелстват за това, че системата от иконични знаци е по-примитивна и се развива в посока към по-съвършената система, състояща се от знаци символи.

Закономерната еволюция на иконите в символи не може да бъде обяснена със стремежа на формата и съдържанието към взаимосъответствие. По думите на А. П. Журавльов, „ако тази тенденция се превърне в твърда връзка, знаковата система би загубила възможността за саморазвитие. Оттук идва и втората тенденция – към произволност като стремеж към свобода на развитието" [ЖУРАВЛЕВ 1976: 20]. В съответствие с тази тенденция в своята еволюция фонетично мотивираните думи, както и всички други думи, се стремят да се освободят от изначалната си мотивираност и да се превърнат в обикновени конвенционални деетимологизирани обозначения. В такива думи „силното и ясно, отчетливо лексикално значение прави ненужно о с ъ з н а т о т о търсене на символиката на звученето и тя придобива латентен характер, скривайки се от вниманието

[15] Това е жестов език, изследван в най-голяма степен и в синхронен, и в диахронен аспект, преди всичко от психолингвистиката.

не само на носителя на езика, но и на изследователя" [Журавлев 1974: 142]. Именно затова се извършва замаскирането на звукоизобразителността, за което стана дума по-горе. Затова и становище за иконичен характер на езика би било неприемливо с оглед на развития език, а такива са и повечето съвременни езици. От тази гледна точка по-приемливо изглежда становище за арбитрарен характер на езика в духа на известния постулат на Сосюр [Соссюр 1977: 100–102]. Системата от знаци-символи е по-съвършена. Тя е по-икономична и по-ефективна, тъй като заради възможността за семантично развитие (свързана с немотивираността на знаците) с едно означаващо могат да се обозначат повече от едно означаеми.

От своя страна, претоварването на езиковата система с конвенционални знаци-символи (немотивирани думи) може да доведе до затрудняване работата на семантичната памет, която трябва да съхранява всички знаци без възможното им извеждане един от друг, а също така без опора на примитивната примарна връзка между форма и значение. Както отбелязва Линда Во, постоянното нарастване на речника на езика във връзка със социокултурните промени, които езикът отразява, води към засилване на стремежа към иконичност. Защото „функцията на звуковете на езика преди всичко се състои в това да различават думите и на второ място – да създадат огромно множество идентифициращи асоциации със значенията на думите" [Waugh 1993: 80]. По такъв начин чрез стремежа към иконичност се реализира принципът на когнитивна икономия.

Статусът на звукоизобразителните думи в езика и тяхната еволюция може да се разглежда също и от когнитивна гледна точка, като се вземат под внимание общите принципи на развитие на познанието. Уместността на такъв подход към езика се определя от тясната му връзка с познавателната дейност на човека. Много факти могат да бъдат обяснени чрез еволюционния подход на Х. Вернер и Б. Каплан. Съгласно този подход развитието, където и да се извършва, предполага изменение на състоянието с по-слаба диференциация в състояние с нарастваща диференциация и интеграция в йерархични структури [Werner–Kaplan 1956: 866]. Както отбелязват самите автори, този подход е всеобхватен, защото е приложим към различни биологични феномени. Във всички развиващи се организми може да бъде принципът на развитие от неопределеност към определеност (или от по-малка към по-голяма определеност). Подобна идея е отразена в схващането на Е. Касирер относно примитивното мислене: „В примитивното мислене е все още твърде трудно да се диференцират сферите на битието и значението. Често те са преплетени:

символът изглежда надарен с магическа и физическа сила. Но с развитието на човешката култура диференцирането между нещата и символите става ясно осезаемо…" [CASSIRER 1944: 80].

В контекста на този принцип на развитие понятието примитивност, важно за дефиниране на универсалния характер на явленията, получава когнитивна трактовка. Примитивността е относителна величина. По-примитивно е това, което по линията на развитие от състояние, характеризиращо се с отсъствие на диференциация, към състояние с ясно очертана диференциация и йерархична организация, стои по-близо до първия полюс. Както отбелязват Х. Вернер и Б. Каплан, тази трактовка на примитивността съществено се отличава от темпоралната. Съгласно темпоралния принцип по-примитивно е това, което се появява по-рано. Трактовката на примитивността от позициите на еволюционния подход на Х. Вернер и Б. Каплан е същностна. Според авторите редът на появяване на различните феномени в еволюцията на организма съответства на развитието към повишаване на диференциацията. По този начин се проявява намаляването на тяхната примитивност. Трябва да подчертаем, че съществената разлика между темпоралната и същностната трактовка на примитивността се състои в това, че първата е способна да разкрие съпоставената примитивност на явленията, а последната отговаря на въпроса защо дадено явление е по-примитивно. Освен това е важно да се има предвид следното. Както отбелязват Х. Вернер и Б. Каплан, примитивните явления никога не изчезват. Те са възможни и в развитите организми, но за организмите, които се намират на полюса с отсъствие на диференциация, те са единствено възможните [WERNER–KAPLAN 1956: 868–871][16].

От гледна точка на еволюционния подход относно звукоподражанието и звукосимволизма (с други думи – относно звукоизобразителността, фонетичната мотивираност, иконичността) може да се направи следният извод. Звукоизобразителността е примитивна. Също така от трите типа мотивираност фонетичната мотивираност е най-примитивна. Примитивна е и иконичността в езика, съпоставена с конвенционалността. И това е така не защото звукоизобразителните, иконичните думи, и заедно с това фонетичната мотивираност, първи се проявяват в речта на децата (вж. за това по-долу), а защото се намират на полюса, който се характеризира с отсъствие на диференциация.

[16] Идеята, че в развития език в една синхронна плоскост могат едновременно да съществуват явления с различна когнитивна сложност, създадени през различни етапи от развитието на човешката познавателна дейност, се изказват от редица учени. Техните изводи са основани на изследването както на онтогенезата, така и филогенезата на езика. Вж. например [ЛОТМАН 1978: 8; ОБУХОВА 1981: 35; ПЕНЧЕВА 1998: 24; ГРИНФИЛД 1984: 217, 219].

Фонетично мотивираните думи в момента на своето създаване са значими сами за себе си, а не чрез опозициите – формални и семантични, които образуват с другите лексикални единици. Когато такива думи влязат в отношения на противопоставяне с други думи на езика и се включат в йерархичните му структури, тогава вече те са се превърнали в обикновени конвенционални обозначения. Освен това звукоизобразителните думи могат да бъдат отнесени към примитивните явления, за които е налице отсъствието на ясна диференциация, също и по следните причини:

- В момента на своето създаване те са тясно свързани с извънезиковата действителност.
- Тяхната форма и значение се характеризират с дифузност (по-подробно вж. по-долу, т. 1.5.2.1. и 1.5.6.1.).
- Синестезията, на която се основава звукосимволизмът, както отбелязват Х. Вернер и Б. Каплан, се отнася към явленията с отсъствие на диференциация [WERNER–KAPLAN 1956: 867], тъй като по дефиниция се характеризира със смесване на усещания от различна модалност.

Всички тези факти подкрепят хипотезата за универсалния характер на звукоизобразителността поради нейната когнитивна примитивност. Като примитивно явление трябва да е единствено възможната в ранните етапи на онтогенезата и филогенезата на звуковия език. Тъй като примитивните явления не изчезват и в развитите организми, звукоизобразителността може да бъде наблюдавана и в езиците на развити култури, но като периферно явление, в по-ниските регистри на речта. Така може да бъде обяснено констатираното количествено различие на звукоизобразителната лексика в различните езици. Изследваните езици се намират на различна степен на своето развитие от недиференцирано функциониране към диференцирано, специализирано и йерархично организирано. В езиците, в които е установено изобилие от звукоизобразителни думи, всъщност се изследват регистри, които съответстват на низките регистри на речта на развитите езици. В същото време при изследване на развитите езици с утвърдена писмена традиция вниманието на изследователите е съсредоточено главно върху високите регистри, тъй като те са по-представителни за тези езици. А там се оказва, че звукоизобразителна лексика с осезаема примарна връзка между форма и значение почти липсва.

1.4.2. Факти на примитивните езици

Наблюденията върху езиците на примитивни общества също могат да дадат сведения относно универсалния характер на звукоизобразителността. Вече са натрупани достатъчно голямо количество антропологични изследвания, базирани на такива езици. В тези езици не само че може да бъде видяно голямото многообразие на фонетично мотивираните думи – звукоподражателни и звукосимволични, но и самото о т н о ш е н и е на примитивния човек към езиковия звук.

Както отбелязват антрополозите, изследващи примитивни езици, звукът в тях се характеризира с особени свойства. В обобщаващ труд, посветен на звукоизобразителността, Дж. Накълс, като се позовава на изследвания на различни автори, подчертава, че в примитивното общество езиковият звук е надарен с изключителна сила, която произлиза от убеждението на хората, че съществува взаимовръзка между речта, дишането и движението; звуковете притежават властта да привличат доброто и да прогонват злите сили; да се говори и пее по време на ритуал означава да се контролира въздухът и по този начин да се създава ред, хармония и красота; с помощта на звука е възможно сливането с висшестоящата природа и т. н. [NUCKOLLS 1999: 226–228]. С други думи, отношението към звуковете на речта отразява мирогледа на примитивния човек, а за него природата е одухотворена и сливането с нея е от изключителна важност. За езика кхое например, на който говорят в Намибия, „звуковете и шумовете на окръжаваща природа се възприемат в отчетлива антропоморфична перспектива като „изказвания" и „цитирания" на животните и обектите от действителността" [KILIAN-HATZ 2001: 162]. Любопитен факт отбелязва и С. Филд относно езика калули, говорен в Нова Гвинея. „Съгласно митологията и космологията на езика калули птиците и хората могат да се превъплъщават едни в други в живота и смъртта". Това сливане е пълно и в него важно място заема звукът, въплътен в песните-ридания. Този звук за народа калули в своята същност се основава на звуковете на природата [FELD 1987: 192, 207].

Всичко това са различни прояви на стремежа на звуковете на речта на примитивния човек към иконичност. Освен това тези факти могат да бъдат интерпретирани и от гледна точна на еволюционния подход на Х. Вернер и Б. Каплан. Сливането на субекта с природата, както и самото магическо мислене, илюстрират от една страна отсъствието на строга диференциация между субекта и околната действителност. От друга страна, с недиференцираност се характеризират и звуковете, с помощта на които се осъществява това единение с природата, тъй като те са иконични и значими сами по себе си, а не

чрез опозициите, които образуват с други звукове на езика. С други думи, езиците на примитивните общества показват, че звуковете на речта в тях са надарени с изначална семантичност (или по-скоро стремеж към семантичност) и това е тяхно примитивно, а следователно и универсално свойство.

1.4.3. Факти на детската реч[17]

Звукоизобразителните думи преобладават и в ранния стадий на развитие на детската реч (вж. например [WERNER–KAPLAN 1963: 47; ШАХНАРОВИЧ 1979: 169; НЕГНЕВИЦКАЯ–ШАХНАРОВИЧ 1981: 22–23; REICH 1986: 37]). Наблюденията показват, че за детето връзката между обозначавания предмет и обозначаващата дума е основана на сходство – между материалната форма на думата и материалните, чувствено възприемаеми признаци на предмета. С други думи, за детето е важно взаимното съответствие между формата и значението на езиковия знак. Затова за детската реч е особено характерна тенденцията към неговата мотивираност. Тя се проявява ярко и когато детето възприема нова дума, при което неговата семантичната памет се стреми да открие нейната вътрешна форма (вж. [КОЛЕВА-ЗЛАТЕВА 2000: 72–83], където са анализирани случаи на детска ремотивация).

В детската реч може да бъде наблюдавана и противоположната тенденция на развитие на знака – към неговата мотивираност. Неин резултат е „денатурализацията" на знака, за която пишат Х. Вернер и Б. Каплан [WERNER–KAPLAN 1963: 106]. Върху материал от детската реч може да бъде наблюдавано превръщането на знака-икона в знак-символ, осъществяването на маскировката на фонетично мотивираната дума, когато тя започне да обозначава и други предмети въз основа на определена връзка с първоначалния денотат на знака (вж. [КОЛЕВА-ЗЛАТЕВА 2000: 83]).

Съществуват наблюдения и върху иконичната употреба на определени звукове в ранната детска реч. Например Р. Якобсон констатира, че детските названия на майката в много езици съдържат назални съгласни. Авторът обяснява този факт с това, че деца-

[17] Интерпретирането на детското езиково развитие като микродиахрония по отношение на езиковата диахрония е утвърден изследователски подход на типологическата лингвистика. Той е проява на лингвистичната ретроспективна екстраполация, на разпространяването на фактите на наблюдаемите състояния върху ненаблюдаемите [ВОРОНИН 1982: 122–123]) и биогенетичния закон на Хекел, според който „развитието на индивида повтаря развитието на вида (онтогенезата повтаря филогенезата)". Този подход се основава на постулата: „Индивидуалните и социалните процеси в езика се подчиняват на едни и същи закони" [УСПЕНСКИЙ 1969: 9]. По-подробни аргументи за съпоставимостта на еволюцията на детския език и еволюцията на езика като социално явление вж. [КОЛЕВА-ЗЛАТЕВА 2000: 30–58].

та издават назални звукове при сучене. Така тези звукове започват да символизират майката [1962: 542]. Х. Вернер и Б. Каплан отбелязват, че много рано в речевото поведение на детето се появява указателният жест и вокализации от типа на *da*, *ta*, *da-da*, които изпълняват указателна функция [WERNER–KAPLAN 1963: 77, 83, 161]. За указателната функция на съгласните *t* и *d*, които се артикулират в резултат на сочене на обекта с език вж. също [ВОРОНИН 1982: 137], където са цитирани редица изследвания по този въпрос.

Тези факти могат да бъдат интерпретирани и от гледна точка на еволюционната теория на Х. Вернер и Б. Каплан. Както отбелязват авторите, в когнитивното развитие на индивида се извършва движение от „относително недиференцирано състояние към нарастване на диференциацията и йерархична организация" [WERNER–KAPLAN 1963: 7]. Авторите описват това изменение, като използват противопоставените понятия: „дифузен" и „оформен", „холистичен" и „аналитичен", „синкретичен" и „дискретен", които фиксират полюсите между които се осъществява то. Ранните звукоизобразителни думи в речта на детето съответстват на магическия тип мислене с отсъствие на диференциация между субекта, неговата реч и обективната действителност.

Разгледаните факти на детската реч и тяхната трактовка свидетелстват за по-голямата примитивност на фонетичния тип мотивираност в сравнение в морфологичния и семантичния и едновременно с това – за неговата универсалност и древност.

1.4.4. Факти на неврофизиологията и невролингвистиката

Неврофизиологията и невролингвистиката са доказали, че и двете полукълба на мозъка изпълняват езикови функции, но всяко има своя специализация. Установено е, че със структурите на лявото полукълбо, при норма доминантно, са свързани еволюционно по-младите функции на езика – висшите езикови процеси и абстрактното мислене. Със структурите на дясното полукълбо са свързани по-древните механизми на речеобразуването и анализ на речта (вж. [БОЛОНОВ–ДЕГЛИН 1976: 193–194]). По-голямата древност на функциите на дясното полукълбо се доказва от фактите и на онтогенезата. Въз основа на електроенцефалографични данни е установено, че при децата дясното полукълбо на мозъка съзрява по-рано и в първите години от живота доминира над лявото [КОЛЬЦОВА 1980: 32]. При прилагане на биогенетичния закон на Хекел това доказ-

ва, че и във филогенезата развитието е било в посока към доминиране на лявото полукълбо над дясното.

Различна е работата на лявото и дясното полукълба при разпознаване и произвеждане на звуковете на речта. Лявото полукълбо обработва сигналите, базирани на фонемните опозиции, а дясното – сигналите, за които е характерна „пряката, непосредствена, остенсивна връзка между тяхната външна, материална форма и това, което те обозначават" [Якобсон 1985: 271, 274, 283]. Аналитичното ляво полукълбо отговаря за структурната организация на фонемите на езика. Както отбелязват Л. Я. Балонов и В. Л. Деглин, „при норма лявото полукълбо класифицира фонемите по техните диференциални признаци и поддържа йерархията на тези признаци, осигурявайки устойчивостта на фонологичната система на езика" ([Баллонов–Деглин 1976: 133], подчертано от мен: Ж. К.-З.). Ако този извод се интерпретира от гледна точка на еволюционния принцип на Х. Вернер и Б. Каплан, може да се каже, че лявото полукълбо е отговорно за развитите функции на езика, които се характеризират с диференциация и йерархична организация. Функциите на дясното полукълбо са по-древни и едновременно с това са по-примитивни. Примитивни са не поради своята древност, а поради недиференцираността си. Именно затова са и древни. Даденият еволюционен принцип обяснява и развитието на мозъка в посока към доминиране на лявото полукълбо.

Тъй като звукоизобразителните думи представляват сигнали с остенсивна връзка между форма и значение, те са функция на дясното полукълбо – полукълбото с по-древни, по-примитивни функции. Следователно и фактите на физиологията доказват примитивността на универсалните звукоизобразителни думи. Те доказват също закономерността на тяхната конвенциализация, на прехода им в класа на арбитрарните знаци, в които фонемите изпълняват преди всичко смислоразличителна функция.

1.4.5. Фактори, ограничаващи разпространението на звукоизобразителни думи

Съществуват фактори, които противодействат на разпространението на звукоизобразителни думи: вътрешни (собствено езикови) и външни (екстралингвистични). Именно в противоборството на противоположностите се състои диалектиката на развитието.

1.4.5.1. Вътрешни фактори

Както беше отбелязано по-горе, на иконичните знаци противодейства тенденцията към немотивираност, която превръща звукоизобразителните думи в обикновени конвенционални обозначения. Връзката между звука и значението придобива условен характер. Също и еволюционният принцип на развитие в посока към диференциация и йерархична организация превръща думите с пряка връзка между форма и значение в структурирани единици на езиковата система, които са значими посредством опозициите с другите единици на езика. Нарушава се характерната за фонетично мотивираните думи първоначална формална и семантична дифузност (вж. по-долу т. 1.5.2.1. и 1.5.6.1.). В резултат на действието на тези тенденции такива думи се деетимологизират. Както отбелязва Р. А. Будагов, деетимологизацията представлява прогресивен процес, предизвикан от развитието на езика и мисленето [1965: 82–83]. Деетимологизираната звукоизобразителна дума свободно еволюира и може да развие абстрактни значения и да образува нови думи. Както беше отбелязано и по-горе, такива думи „нахлуват" и в областта на терминологията. Но от тяхната първоначална иконичност остават следи и по тези следи в етимологичния анализ може да бъде разкрита първоначалната им природа.

Някои автори смятат, че жизнеността на звукоизобразителните думи зависи от такъв собствено лингвистичен фактор, какъвто е граматичната система на езика, която може да съдейства за естествената им денатурализация или да противодейства на този процес (вж. [Мельников 1969; Хусаинов 1990]). Във флективните езици с развита система от окончания и суфикси адаптирането на звукоизобразителните думи към граматичната система на езика чрез придобиване на подходящи окончания и суфикси способства преминаването им в конвенционалния лексикален състав. С други думи, граматичното приобщаване към езиковата система съдейства също и за фонологичното и лексикално приобщаване на думите. В езиците с бедна морфология звукоизобразителните думи не се различават формално от обикновените думи и поради това не се извършва морфологичната им адаптация, която би ускорила процесите на тяхната фонологична и лексикална адаптация.

1.4.5.2. Екстралингвистични фактори

Има основания да се смята, че съществуват и екстралингвистични фактори, противодействащи на съществуването на звукоизобразителни думи. У. Самарин формулира като постулат, на който може да се опира изследването на звукоизобразителни думи (у автора наречени „идеофони"), твърдението, което гласи: „Урбанизираните носители на езика владеят по-малко звукоизобразителни думи отколкото останалите техни сънародници и ги употребяват по-малко компетентно" [SAMARIN 2001: 323]. В изследване върху езика уолаита (Южна Етиопия) О. Амха достига до подобен извод и отбелязва, че урбанизацията съществено ограничава използването на звукоизобразителни думи. Те почти отсъстват в училищните учебници, в преводите на Библията, докато извън градовете активно се използват [AMHA 2001: 49]. Т. Чайлдс прави интересно социолингвистично проучване върху речевото поведение на южноафриканските млади градски жители, които използват като по-престижен сленга на езика зулу, известен под името айсайкамто (Isicamtho). В този сленг почти няма звукоизобразителна лексика. Авторът отбелязва, че тя в зулу маркира местния идентитет, отнася тези, които я използват, към грубите жители на дълбоката провинция [CHILDS 2001: 66]. Като фактор, ограничаващ употребата на звукоизобразителни думи, се смята също така образованието и свързаната с него висока езикова култура (вж. [KUNENE 2001]). Образованието предполага владеене на стилистиката на езика. От социолингвистична гледна точка този факт означава способност правилно да се оценяват речевите различия като свойствени на различни регистри, употребявани в различни ситуации. Звукоизобразителната лексика характеризира провинциалната, непрестижната реч.

Но както отбелязва Дж. Накълс, само тези екстралингвистични фактори не са достатъчни за такова мощно противодействие на звукоизобразителността, което да се окаже критично за нейното разпространяване и запазване. Авторът привежда аргументи, доказващи, че решаваща роля играе изменението на отношението към природата в мирогледа на хората. Такова изменение според автора се извършва под влияние на религията и други идеологии. Дж. Накълс отбелязва, че образът на „низвергнатата", антагонистична на човека природа, създаден от християнството, идеите на Ренесанса за природата като груба субстанция за моделиране на механизмите, съвременните философски идеи за природата като система от процеси, които изразходват и разсейват енергията, способстват за изменение на отношението към нея. Това изменено отношение се оказва критично за съществуването на звукоизобразителните думи. Авторът подчертава, че

наличието на голямо количество звукоизобразителни думи в японския език въпреки високата степен на урбанизация подкрепа дадената хипотеза. Японската култура се основава на идеи за природата, които коренно се различават от християнските идеи. Шинтоизмът и будизмът поддържат запазването на одухотвореното възприемане на природата [NUCKOLLS 2004: 133–134]. Затова и отношението към нейните звукове, пресъздавани чрез езикови средства, не противодейства на звукоизобразителността.

1.4.6. Изводи относно универсалността на звукоизобразителните думи

И така, налице са всички основания да се смята, че звукоизобразителността (фонетичната мотивираност, иконичността) в нейните разновидности – звукоподражание и звукосимволизъм – има универсален характер. Причина за това е нейната когнитивна примитивност. Затова фонетично мотивираните думи първи се появяват в речта на децата, с тях изобилстват и примитивните езици. Тъй като универсалният характер на звукоизобразителността се доказва не по индуктивен, а по дедуктивен начин, той има задължителен характер. Следователно във всички езици, в съответните регистри трябва да има звукоподражателни и звукосимволични думи. Това означава също, че носителите на всички езици са способни да създават и разбират такива думи.

Признаването на универсалността на звукоизобразителните думи води към извод за тяхната древност и изначалност, за „отприродността" на иконичните знаци. По думите на С. В. ВОРОНИН, „приматът… на изобразителното, естествено мотивирано над конвенционалното, произволното днес, в светлината на данните на съвременната наука, вече е неоспорим" [1982: 145].

На звукоизобразителността противодейства езиковата тенденция на развитие на знака към немотивираност и всеобщият принцип на развитие към диференциация и йерархична организация. Така фонетично мотивираните думи, както и всички други мотивирани думи, се деетимологизират, като се превръщат в обикновени немотивирани конвенционални обозначения. Всичко това води до усъвършенстване на езика като средство на познавателната дейност и комуникацията. Следователно много съвременни арбитрарни знаци могат да се окажат наследници на древни фонетично мотивирани думи.

На използването на фонетично мотивирани думи противодействат и такива екстралингвистични фактори, като образованието, урбанизацията, определени религиозни и философски идеи, омаловажаващи ролята на природата в живота на човека.

Важно е да се подчертае, че универсалността на звукоизобразителността не означава нейното изобилие в различните езици. Универсалността на звукоизобразителността не означава и нейното еднакво представяне във всички езици, защото различните езици се намират в различен стадий на развитие. По когнитивни причини в едни езици (примитивни, древни, а също в праезиците) примарната връзка между звук и значение може да заема централно място, в други – да се отнася към периферните явления.[18] Важно е това, че тя може да бъде открита в регистрите (обикновено ниските) на всички езици. По дефиниция универсалността на едно езиково явление предполага неговата представеност във всички или повечето езици (вж. [НИКОЛАЕВА 1990: 535]), а не неговото изобилие. Както отбелязва А. Ошмянска в съпоставително изследване, посветено на употребата на звуковата символика в английски и японски, тя е „универсална човешка способност, която в условията на конкретен език и културна среда запазва явен статус (в японски) или става латентна (в английски) [OSZMIAŃSKA 2001: 153–154].

Затова не може да бъде прието отрицанието на идеята за универсалния характер на изобразителността. То се основава на изследването на видимата повърхност на езиците, а не достига до същността на нещата. Например в рецензията си на сборника доклади, посветени на звукоизобразителността [VOELTZ–KILLIAN-HATZ 2001: 3] Н. Габас отбелязва следното: „Ако приемем първото твърдение (че идеофоните, т. е. звукоизобразителните елементи в езика, са универсално явление – забележката моя: Ж. К.-З.), ние трябва да признаем, че в английския език например има система от идеофони, която е съпоставима в известна степен със системата от идеофони на африканските езици, но това не е така. Фактът, че в английския език (и може би във всички езици по света) има ономатопеични думи, не означава, че тези думи могат да бъдат категоризирани като идеофони или като част от идеофонична система. Трябва да е ясно… че идеофоните, също както и прилагателните, не са универсална категория и че те имат твърде специфични параметри (фонетични, морфологични, синтактични, семантични и дискурсивни), които определят техния статус като лингвистично явление” [GABAS 2002]. Ср. също с твърдението на Дж. Накълс, че „в най-добрия случай звукоизобразителните думи (в статията наречени идеофони, забележката моя: Ж. К.-З.) са квази-универсално явле-

[18] Затова в синхронен план, относно развитите езици гледната точна на Сосюр, че звукоподражателните думи не са органичен елемент на езиковата система [СОССЮР 1977: 102], напълно съответства на реалното състояние на нещата. Трябва да отбележим, че у Сосюр звукоподражателните думи напълно изчерпват класа думите с пряка, неарбитрарна връзка между форма и значение.

ние", което е аргументирано с това, че съществуват екстралингвистични фактори, които противодействат на този тип думи [NUCKOLLS 2004: 140].

Подобни твърдения не могат да бъдат приети поради следните причини:

(1) От приведените цитати се вижда, че непризнаването на универсалния характер на звукоизобразителността се предопределя, първо, от отсъствието на единна терминолоия, което препятства реалната идентификация и класификация на явленията, назовавани с различни термини (в африканските езици има идеофони, в английския език – ономатопея; вж. за този проблем и по-горе, т. 1.3.). Ср. с цитираната по-горе констатация на А. Абелин относно формалното сходство между идеофоните на един от африканските езици и звукоизобразителните думи от младежкия сленг на шведския език. С други думи, това са явления от един и същ порядък, но назовавани с различни термини заради различия в лингвистичните традиции на изследванията върху различни езици.

(2) Непризнаването на универсалния характер на звукоизобразителността се основава и на погрешната представа за това, що е универсалия. Както беше вече казано, универсалността на явлението означава не неговото изобилие, а само наличието във всички или повечето езици. Изискване за еднаква представеност в различните езици не съществува и не може да съществува.

(3) Универсалността на явлението също така не предполага отсъствието на фактори, които да му противодействат. Освен това превръщането на иконичните знаци в арбитрарни, конвенционални знаци с цел усъвършенстване на езиковата система обяснява защо на пръв поглед изглежда, че първите имат ограничено разпространение в някои езици.

Универсалността на звукоизобразителните думи се доказва и от проявите на вторичния звуков символизъм. Те свидетелстват за естествения стремеж на носителя на езика да търси в звука отприроден смисъл даже там, където такъв не е имало.

И така, съществуват всички основания да се смята, че звукоизобразителността по силата на своята примитивност се отнася към универсалните езикови явления. Звукоизобразителните думи не заемат еднакво място в различните езици. Тяхното количество намалява с развитието на езика. Освен това трябва да се има предвид, че те са характерни за устните, по-ниските регистри на речта (по-подробно развита тази теза вж. в т. 1.5.1., където са представени прагматичните признаци на звукосимволичната лекси-

ка). Затова този тип лексика изобилства в езиците, които съществуват преди всичко в устна форма, а в нормираните писмени езици заема периферията. Ср. с използвания от Уескот термин „алолингвистика", с който авторът назовава периферните, „чуждите на конвенционално структурираната реч", елементи. С този термин авторът квалифицира и нейните звукоизобразителни средства [WESCOTT 1975: 497]. „Периферен" обаче не означава „несъществуващ".

Признаването на универсалния характер на звукоизобразителността има методологическо значение за етимологията. Не трябва да има съмнения относно съществуването на думи с пряка връзка между форма и значение във всеки един език, ако не в съвременния му етап на развитие, то в по-ранен, също и в устната, преди всичко диалектна реч. В контекста на тази универсалия нараства вероятността на хипотезите за звукоизобразителен произход на думите. Релевантността на всяка такава хипотеза трябва да бъде проверена, ако за това има някакви основания: семантични, формални, функционални. Но както вече беше посочено, по-лесно е да се изгради хипотеза за звукоподражателен произход на дадена дума отколкото за звукосимволичен. Звукосимволичността по причини преди всичко психологически в по-силна степен може да бъде затъмнена отколкото звукоподражанието. Затова разпознаването на звукосимволичните думи трябва да се основава на знанието за това какво представляват те, с какви признаци се характеризират. Следователно изключително важно е систематизирането на всички признаци на звукосимволизма. Някои от тях са общи за звукоизобразителните думи като цяло, други са присъщи само на звукосимволичните от тях.

1.5. Признаци на звукосимволичните думи

Редица съвременни изследвания представят систематизация на признаците на звукоизобразителните и в частност на звукосимволичните думи. Всички особености, които се отнасят за звукоизобразителните думи като цяло и особено – за тяхната форма и функциониране, са валидни и за тяхната разновидност – звукосимволичните думи. Специфичните особености на звукосимволичните думи са свързани преди всичко с тяхната семантика, тъй като по дефиниция те се отличават от звукоподражателните думи именно по качествата на изобразявания незвуков образ.

Ако обобщим различни класификации, правени относно звукоизобразителните или звукосимволичните думи, а също изводи за едни или други техни свойства, представе-

ни в различни публикации (вж. [Воронин 1982: 87–90; Hinton et al. 1994; Childs 1994; Bodomo 2006] и др.), можем да сведем признаците на звукосимволичните думи към следните типове: прагматически, семантични, функционални, граматически, структурни, формални, интерлингвистични. Някои от тях са тясно свързани. Затова невинаги се различават, например прагматическите и семантичните, семантичните и функционалните и др. Традиционно емотивността се отнася към семантичния компонент на думата, но тя може да бъде разглеждана също във връзка с нейните прагматически характеристики или от гледна точка на изпълняваната езикова функция. Трябва да подчертаем, че дадените признаци в идеален вид се отнасят за недеетимологизираните звукосимволични думи. В процеса на тяхната конвенциализация много от признаците се замаскират.

В редица изследвания звукоизобразителните думи се противопоставят на „нормалните", „прозаичните" [Newman 2001: 251], „неутралните, немаркираните" [Mikone 2001: 224], „интелектуалните" думи [Скаличка 1963: 279], „нормалните референциални елементи" на езика [Klamer 2001: 165]. От тези противопоставяния се вижда, че този тип думи са смятани за ненормални, непрозаични, маркирани, неинтелектуални думи, изпълняващи не референциална, а друг вид функция.

Като цяло за най-характерна особеност на звукоизобразителните думи се смята тяхната аномалност (вж. [Childs 1994: 178; Абаев 1986а: 20; Malkiel 1990: 1]). В. И. Абаев отбелязва, че звукосимволичните думи „не се държат като „нормални" думи. Те зле се спогаждат с фонетичните закони. Имат своите семантични капризи". С характерната си експресивност видният етимолог-теоретик Я. Малкиел подчертава, че тъй като звукоизобразителността (у автора: фоносимволизъм) не показва „необходимата прилежност и предсказуемост („регулярност")… към нея се отнасят или с чувство на обърканост, раздразнителност или пресметлива индиферентност". Аномалността на звукоизобразителните думи може да бъде наблюдавана в много от техните свойства.

1.5.1. Прагматически признаци

Прагматическите признаци на звукосимволичните думи се отнасят за тяхната употреба. Те са общи за всички звукоизобразителни думи.

Към прагматическите признаци на тези думи много изследователи на първо място отнасят използването им в устните регистри на езика (вж. например [Nuckolls 1992; Nuckolls 1996: 79–100; Voeltz–Killian-Hatz 2001: 3; Kilian-

HATZ 2001: 155–156; BODOMO 2006: 204, 207]). Някои отбелязват също, че като елементи на устната реч звукоизобразителните думи образуват с жестовете обща паралингвистична категория [CHILDS 1994: 181; VOELTZ–KILLIAN-HATZ 2001: 3; KUNENE 2001: 183–184]. Тази особеност на звукоизобразителните думи с голяма точност е отразена в термина „звукови жестове", употребяван обикновено в изследванията върху японския език (вж. т. 1.1.).

Като използва социолингвистичното понятие „въвличане" (involvement), което в широкия си смисъл означава „всяко усилие на комуниканта – речево, жестикулационно или когнитивно – да вземе участие в комуникативния акт", Дж. Накълс отбелязва, че звукоизобразителните изрази (които нарича звукосимволични) служат за въвличане на участниците на комуникативния акт в описваното събитие или действие. По думите на автора, те „дават и на говорещия, и на слушащия възможност да вземе участие макар и за миг със своите когнитивни установки, ориентирани към чувствените качества на действието, събитието, процеса" [NUCKOLLS 1996: 80, 79]. А К. Килиан-Хац, като отбелязва, че звукоизобразителните думи (които нарича идеофони) принадлежат на неформалния езиков регистър, дефинира тяхната прагматическа функция като функция на „драматизиране на разказа" (подчертано от мен: Ж. К.-З.), тъй като с тяхната помощ извънезиковите събития се вербализират и се извършва изместване на вниманието от равнището на речта към равнището на събитието. По такъв начин говорещият и слушащият се оказват въвлечени в идеофоничното събитие като вършител и свидетел на действието [KILIAN-HATZ 2001: 156]. Цитираната особеност на звукоизобразителните думи може да бъде коментирана и с оглед на свойството им да изразяват емоции (вж. т. 1.5.2.1. и 1.5.3.), а те е особено важно да достигнат до адресата. Презрението например (нерядко изразявано от звукоизобразителните думи), както отбелязва Ст. ДИМИТРОВА, „се характеризира с високи показатели по ска́лата на интензивността и се нуждае за реализацията си от реалното или потенциалното присъствие на съзнанието на адресата, който, както и говорещият има свои определени нравствени (деонтични) и оценъчни (аксиологични) норми" (подчертано от мен: Ж. К.-З.) [2009: 94]. Аналогични разсъждения биха могли да се изкажат и относно изразяваните от звукоизобразителните думи положителни емоции, каквато е гальовността например.

Всичко това обяснява защо звукоизобразителните думи са свойствени на устната реч, а не на писмената. Ако устното общуване се свързва със стойностите на въвличането, такива като въздействие, експресивност и фрагментарност, писменото общу-

ване се асоциира със стойностите на д и с т а н ц и р а н е т о, такива като експлицитност (т.е. яснота на формулировката), разтълкуваност и сложност [NUCKOLLS 1996: 80]. Затова и изследванията, които са базирани съответно на устни или писмени текстове, достигат до различни изводи относно разпространението на звукоизобразителните думи. С такива думи изобилстват устните текстове, тъй като споделят с тях общо прагматическо свойство – способност за въвличане. Това обяснява също защо образованието, което предполага до голяма степен използването и на писмени текстове, намалява ролята на звукоизобразителността в комуникацията.

Като разглеждат признаците на звукосимволичните или звукоизобразителните думи, много автори не обособяват прагматическите признаци в отделна категория. Например Л. Хинтън, Дж. Никълс и Дж. Охала в обобщаващо изследване, посветено на звукоизобразителността, разглеждат прагматическите признаци на думите заедно с техните семантични характеристики [HINTON et al. 1994b: 10]. От признаците, които авторите изброяват, като прагматически могат да бъдат определени следните: изразяване на вътрешното състояние, физическо или емоционално; изразяване на социални отношения, в това число и презрение; изразяване на оценъчно отношение, на афект на говорещия към действителния субект на речта.

Други автори изобщо не говорят за прагматически признаци на звукосимволичните думи, но тъй като в определени случаи говорят за употреба на тези думи, то съответните признаци могат да бъдат квалифицирани като прагматически. Например С. В. ВОРОНИН говори за „стилистична ограниченост" на звукоизобразителните думи [1982: 89], К. Ш. ХУСАИНОВ – за тяхната „твърде ярка стилистична маркираност", за тяхната свойственост на разговорната реч, речта на децата и младежта [1990: 160].

С факта, че звукоизобразителните думи са характерни за устните регистри на езика, трябва да се съобразяват и етимолозите, когато изследват дадена дума, за която предполагат звукоизобразителен произход. Късната регистрация на думата в писмените текстове не трябва да се смята за доказателство за нейния иновационен характер. По-скоро тя може да свидетелства само за конвенциализацията на думата.

Към прагматическите признаци на звукоизобразителността трябва да бъде отнесена и к р е а т и в н о с т т а на индивида, който може свободно да видоизменя съществуващите звукоизобразителни думи и да създава нови такива (вж. [MIKONE 2001: 224]). Така звукоизобразителните думи в езика винаги представляват отворен, динамичен клас от думи, с изразена формална вариативност.

Трябва да споменем и откритието на Дж. Охала, според което символизацията на някои звукове, освен изразяване на определена семантика, има и прагматична натовареност: високочестотните вокализации изразяват доброжелателност, а нискочестотните – самоувереност, независимост [OHALA 1994: 340–341, 343].

Някои автори подчертават, че ако дадена звукоизобразителна дума започне да проявява признаци на обикновена дума (а това се случва по пътя на нейната конвенциализация – забележката моя: Ж. К.-З.), то тя в по-малка степен се подлага на посочените прагматически ограничения (вж. [DHOOREE–TOSCO 1998: 130]). А както беше вече казано, естественото развитие на фонетично мотивираните думи е развитието в посока на конвенциализация, на смесване с обикновените думи на езика.

1.5.2. Семантични признаци

1.5.2.1. Общи семантични признаци

Сред семантичните признаци на звукосимволичните думи има такива, които характеризират семантиката на думите в най-общ план и са свързани с тяхното функциониране. Много от тях са общи за фонетично мотивираните думи като цяло и произтичат от тяхната природа като изобразителни думи, изпълняващи посочените по-горе прагматически функции.

Към общите семантични признаци на първо място се отнасят тясно свързаните помежду си признаци: емотивност, експресивност[19] и образност [ВОРОНИН 1982: 89]. Емотивността и експресивността изграждат конотативния компонент на семантиката на звукоизобразителните думи. Тяхното изразяване се способства от образността. Звукоизобразителните думи не просто обозначават определен денотат, но представят също така негов жив образ, в който ярко е изразено и емоционалното отношение на говорещия. По думите на Л. БЛУМФИЛД, „те по-непосредствено от обикновените езикови форми илюстрират едно или друго значение” [1965: 162]. За изразяване живостта на картината, създавана от звукоизобразителните думи, без тяхното участие биха били нужни много повече обикновени думи [JONG 2001: 121]. Чрез живата образност

[19] Тъй като термините „емотивност” и „експресивност” невинаги се разграничават и нямат общоприето съдържание, ще отбележим, че в настоящото изследване под емотивност ще разбираме изразяване на емоционалното отношение на говорещия към денотата чрез такива признаци, като ‘хубав’/’лош’, ‘приятен’/’неприятен’ (с допускане на градиране), а под експресивност – посочване на степента и начина на проявяване на един или друг признак на денотата с помощта на такива признаци, като ‘голям’/‘малък’, ‘силен’/‘слаб’, ‘бърз’/‘бавен’. Относно разграничаването на емотивността и експресивността вж. например [МОКИЕНКО 1989: 209].

на фонетично мотивираните думи речта става по-изразителна, по-достъпна за слушащия. Някои автори подчертават бързината, с която при използване на звукоизобразителни думи се предава съобщението (вж. [Kabuta 2001: 147]). Трябва да се има предвид, че ярката конотация на звукоизобразителните думи е характерна само за недеетимологизираните от тях. В процеса на своята естествена денатурализация (конвенциализация) денотативният компонент в тяхната семантична структура започва да играе поважна роля до достигане на пълното доминиране над конотативния компонент, като е възможно и пълното угасване на последния.

Признак, характеризиращ семантиката на звукосимволичните думи в най-общ план, е също така конкретността [Воронин 1982: 89]. Този тип думи се свързват с образите на конкретни предмети, процеси, сцени (вж. [Childs 1994: 188; Klamer 2002: 258]). В тяхната семантика обобщението напълно отсъства. Затова, както отбелязват някои автори, звукоизобразителните думи не притежават хипоними [Watson 2001: 393; Bodomo 2006: 204]. След конвенциализацията си много от звукоизобразителните думи могат да развият и абстрактни значения, също както и много първоначално неиконични думи с конкретни значения.

Друг признак, характерен за звукоизобразителните думи като цяло, свързан с тяхната съдържателна страна, е семантичната дифузност. Наблюденията над новообразуваните звукосимволични думи показват, че в периода на тяхното раждане за тях е характерна размитостта на семантиката. Различните членове на социума употребяват още не утвърдената звукосимволична дума относно различни денотати, понякога дори не съвсем отчетливо фиксирани и това състояние не може да бъде определено като многозначност, тъй като изразяваните значения не се характеризират с дискретност (вж. на примера на някои съвременни български звукосимволични думи [Колева-Златева 2009], а също т. 3.1.). Понякога авторите отбелязват контекстната обусловеност на тези думи, невъзможността за ясно тълкуване на техните значения и недвусмислено определяне на изразяваните семи (вж. [Bodomo 2006: 207]). Ср. също с наблюденията на Д. Бек над звукоизобразителните думи на горно-нексако-тотонакския език (индиански език, говорен в Мексико), който отбелязва, че „като референти те имат не конкретни обекти, събития или начини за осъществяване на действия, а обхващат сцените изцяло, заедно с техните участници, които действат по определен начин в определени типове събития" [Beck 2005: 6].

Дифузността на недеетимологизираните звукоизобразителни думи може да бъде обяснена с принципа на развитие от състояние с отсъствие на диференциация в състояние с наличие на диференциация и йерархизация. Звукоизобразителните думи в момента на раждането си на скалата на своето развитие се намират в полюса с отсъствие на диференциация. Недиференцираността на семантиката се проявява като дифузност, неопределеност, невъзможност за различаване на отдени компоненти в семантичната структура на думата (или по-точно с липса на такава). Със същата дифузност се характеризират и думите на ранната детска реч, предимно звукоизобразителни (вж. например [Поливанов 1968: 305; Шахнарович 1979: 173]). Данните на физиологията също дават обяснение на семантичната дифузност на звукоизобразителните думи. Тези думи като думи с пряка връзка между форма и значение се управляват от дясното полукълбо на мозъка, което в обработката на лексикална информация е по-дифузно и по-малко ефективно, за разлика от лявото – по-ефективното и по-локално (фокално) полукълбо (вж. например [Semmes 1968; Ахутина–Каширская 2003]). В план на диахрония дифузното води до многозначност, а при загуба на връзката между отделните лексикално-семантични континуанти – до омонимия.

1.5.2.2. Референция на звукосимволичните думи

Другата група семантични признаци на звукосимволичните думи е свързана със съдържанието на тяхната референция. Тези признаци се отнасят до обозначаваните конкретни денотати в акта на комуникация (по-точно, изобразяваните конкретни образи).

С. В. Воронин отбелязва, че звукосимволичните думи обозначават най-простите елементи на психофизиологичния универсум на човека [1982: 89] и подчертава, че от всички типове образи най-голямо количество възможни признаци се пада на зрението: „движение (мигновено/продължително, бързо/бавно, рязко/меко, неравномерно/равномерно, непрекъснато/с прекъсвания, хаотично, хлъзгащо), статика (отдалеченост – близко/далечно, големина – голямо/малко, форма – заоблена/изкривена, заострена, издължена)”. По-нататък авторът подробно изброява възможностите за участие и на други усещания в създаването на звукосимволични думи. „Обонянието съдейства за различаване на миризми, които на първо място се квалифицират като приятни или неприятни. Вкусът позволява да се диференцират вкусовите признаци (характеристики) на обекта – сладко, солено, кисело, горчиво (които също така се характеризират като при-

ятни или неприятни). Осезанието дава възможност да се различават: признаците от кожно-осезателната (тактилната) група (докосване, натиск, качества на повърхността – гладко/грапаво; твърдост, а също еластичност; форма), признаци от температурната група (горещо/студено), свързани с усещането за болка (прорязваща, пробождаща, тъпа, остра)" [1982: 88]. К. Килиан-Хац подчертава също така възможността звукосимволичните думи да обозначават ярък, крещящ цвят, например червен[20], цвят на червено цвекло, а също екстремни психични състояния [KILAN-HATZ 2001: 157].

Относно движението някои автори отбелязват също така, че то може да бъде обозначено (изобразено) и чрез звукоподражателни думи. Сред тези автори има такива, които по принцип не разграничават класовете думи, чиято звукова форма създава представа за звуков или незвуков образ и всички думи с пряка връзка между форма и значение назовават с термина „звукоподражателни" [ПАУЛЬ 1960: 215; ВЕСТЕРМАН 1963: 102]. Има обаче и автори, които подчертават, че именно сред думите, чиято звукова форма създава представа за звуков образ, съществуват такива, които обозначават движение, обикновено ритмично, като вървеж, поклащане, повтарящи се тласъци [HINTON et al. 1994b: 3]. Л. Хинтън, Дж. Никълс и Дж. Охала обясняват в този случай връзката между звука и значението по следния начин: „Безспорно, ритмичните действия понякога издават звукове. Но освен това звуковите ритми и ритмите на движенията са много тясно свързани в човешката нервна система, така че те практически са неделими". В дадения случай според авторите се извършва „трансформиране на ритмичните движения в звукове". Но ако става дума за изобразяване на незвуков образ чрез звуковата форма на думата, то това не е звукоподражание, а звукосимволизъм. Иконичната връзка между моторния образ и звуковата форма несъзнателно се опосредства от синестезията, която в дадения случай е сензорно-моторна (вж. по-горе т. 1.2.).

1.5.2.3. Символика на конкретните звукове

В много изследвания се говори и за символика на конкретни звукове, които по остенсивен начин се свързват о определени образи, обикновено зрителни. Поставя се също въпросът за нейния универсален характер, от една страна, и обусловеността от конкретния език – от друга. При това разграничаване обаче се използва различна терминология. Дж. Малкиел например противопоставя "абсолютния" звукосимволизъм на "от-

[20] В това отношение ср. с идеофона от африканския език емаи *ríríríí* 'червен' [EGBOKHARE 2001: 88].

носителния". Последния илюстрира чрез примери на експресивност на необичайни звукове в заимствани думи [MALKIEL 1990: 158–159]. А. Абелин разграничава "универсален" и "специфичен" звукосимволизъм и дискутира въпроса за възможната универсалност на някои фонестеми, които по принцип са смятани за определени от конкретния език. (вж. [ABELIN 1999: 22]). Някои автори поставят знак на равенство между "синестетичния" и "универсалния" звукосимволизъм [PRIESTLEY 1994: 237; CHAN 1996: 10–11]. В цитираното изследване М. К. М. Чан противопоставя на "синестетичния" (универсалния) "локалния" звукосимволизъм, който се обуславя от конкретния език. Като примери за "локален" звукосимволизъм, характерен за китайския език, авторът привежда символизацията на образа на 'тъмното, покритото' с китайския звук [*m*], на 'заобленото' – с лабиализирани съгласни (вж. за последното по-долу, в същия параграф, мнението на С. В. Воронин, който смята, че дадената символизация има универсален характер). А относно съвременния гръцки език за иконичен характер на определени звукове ([*ts*] и [*dz*]) пише Джоузеф [JOSEPH 1994].

Нека се спрем малко по-подробно на случаите на универсален (междуезиков) звукосимволизъм, тъй като те могат да имат значение към етимологията като цяло.

Сред символичните функции на езиковите звукове символизацията на образите 'голям' и 'малък' в най-голяма степен е изследвана, като са прилагани различни методики (вж. ползващите се с широка известност статии на Йесперсен и Сапир [JESPERSEN 1929; SAPIR 1929]). Тази символизация е получила названието "звукова символизация на големина" (magnitude sound symbolism – вж. [NUCKOLLS 1999: 229–234], където е представена историята на изследването на дадената проблематика). Това е най-честата символизация на образи от отделни звукове и това едва ли е случайно. Поради своя всеобщ характер, т. е. отсъствие на ограничения от страна на определено измерение (например разстояние по хоризонтала, по вертикала, маса и т. н.), понятията 'голям' и 'малък' се характеризират с ниска когнитивна сложност, т. е. примитивност. Следователно са универсални. Затова рано се усвояват от децата, които ги използват и за изразяване на все още не усвоените по-сложни понятия, за които е характерно наличието на ограничение от страна на определено измерение (вж. [КОЛЕВА-ЗЛАТЕВА 2000: 96–97]). С универсалността на дадените понятия може да бъде обяснен и фактът, че изводите за универсалните звукосимволични връзки се отнасят преди всичко за обозначаването на образите 'голям' и 'малък'. По думите на Дж. Накълс, "ако изобщо може нещо да се твърди относно наличието на универсалност по отношение на символиката на звуковете, то тези

твърдения трябва да започват от символизацията на големината" [NUCKOLLS 1999: 230]. Например Дж. Охала [OHALA 1994: 340–341], като се позовава на изследванията на много автори, прави следното обобщение относно устойчивостта на връзката между дадените образи и звуковете с определени качества:

'МАЛЪК'

- Висок тон
- Гласни с висок втори формант (F2) [i, y, e]
- Съгласни с висока честота
  - апикални и палатални
  - палатализирани
  - беззвучни

'ГОЛЯМ'

- Нисък тон
- Гласни с нисък втори формант (F2) [a, u, o]
- Съгласни с ниска честота
  - лабиални и задни веларни
  - лабиализирани, ретрофлексивни, веларизирани, фарингализирани
  - звучни

Със символизацията на образите 'голям' и 'малък' са свързани и следните символизации, констатирани върху материал от различни езици:

'ЛЕК', 'КЪС', 'ТЪНЪК'

- Висок тон

'ТЕЖЪК', 'ДЪЛЪГ', 'ДЕБЕЛ'

- Нисък тон (вж. [BODOMO 2006: 207])

'СЛАБ', 'ТЪНЪК', 'НЕЖЕН'

- Висок тон

'МНОГОЧИСЛЕН', 'МАСИВЕН', 'БАВЕН'

- Нисък тон [Г. Кронассер – цит. по ЖУРАВЛЕВ1974: 24]

Установени са честотни звукосимволични връзки и между други качества на звуковете на речта и образи на денотати, които навеждат учените на мисълта за тяхната универсалност. Ср. следните връзки:

‘ЯРЪК’

- Високочестотни предни гласни (за универсалността на тази връзка вж. [WAUGH 1993: 74])

‘ТЪМЕН’

- Нискочестотни задни гласни (за универсалността на тази връзка вж. [WAUGH 1993: 74])

Р. Якобсон обръща внимание на противопоставянията между звуковете, от една страна, и изразяваните значения по звукосимволичен път – от друга [JAKOBSON 1978]. В. В. Левицки също отбелязва, че когато се изучава символиката на звуковете, се създава впечатлението, че „звуковият символизъм има не абсолютен, а относителен характер, определени звукове имат символизиращо значение само дотолкова, доколкото са противопоставени на други звукове” [ЛЕВИЦКИЙ 1974: 52]. Релевантността на този извод се подкрепя от символизацията на противоположни образи от фонемите, противопоставени по такива признаци, като нискочестотност/високочестотност, звучност/беззвучност, предноезичност/задноезичност.

Паралелизмът между артикулационните и акустическите характеристики на звуковете и изобразяваните от тях обем и яркост е открит по експериментален път от С. С. Нюман. Ученият доказва, че при изместване на артикулацията на гласните от предна към задна позиция намалява тяхната честота, нараства обемът и намалява яркостта на изобразяваните образи [NEWMAN 1933].

Установени са също и звукосимволични връзки, които не са така всеобхватни като случаите на символизация на образите ‘голям’ и ‘малък’ и производните от тях, но все пак се характеризират с известна честотност, обхващайки определени типове езици. Например Р. Уескот в обобщаващо изследване, посветено на иконичността в езика, отбелязва, че прозодията в тоналните езици в сравнение с езиците с динамично ударение се характеризира с по-високи възможности за изразяване на звукосимволичност. Например в езика бини, принадлежащ към конго-кордофанските езици на Южна Нигерия, всички думи със значения ‘висок’, ‘силен (за звук)’ или ‘ясен’ съдържат висок тон, докато думите със значения ‘нисък’, ‘къс, кратък’, ‘слаб, хилав’ или ‘глупав’ съдържат

нисък тон [WESCOTT 1971: 423]. Ето и някои други закономерни връзки, на които се позовава авторът. Преградните съгласни иконично изразяват ‘краткост’, ‘прекъснатост’. Те могат да обозначават ‘деца’ и ‘повтарящи се действия’. Удвояването на съгласни (виж за това и по-долу, т. 1.5.5.2.) има интензифициращ ефект (закономерност, установена от Суодеш). Като пример авторът привежда старогръцкото название на майката *ammia*, противопоставено на латинското *amita* ‘леля’, и посочва, че чрез геминацията на съгласния звук в първата дума се интензифицира емотивността [1971: 422]. С. В. ВОРОНИН отбелязва, че лабиалните гласни и съгласни се използват за изобразяване на заоблени, топчести, изпъкнали предмети благодарение на такива особености на артикулацията си като закръгляне или издаване на устните напред, увеличаване на обема на устната празнина като резонатор [1982: 98–102]. Открита е честотна иконична зависимост между назалните лабиални звукове и образа на усмивката [ВОРОНИН 1982: 93]. Изследвайки думите, обозначаващи усмивката, Дж. Охала констатира наличието на високочестотни звукове в тяхната форма и отбелязва, че тази връзка може да бъде биологично предопределена [OHALA 1997: 100–101]. А Дж. Малкиел като устойчива смята хипокористичната функция на съгласните *š* и *č*, които твърде често се срещат в хипокористичните форми на личните имена. Авторът отбелязва също, че в някои езици вмъкването на назален съгласен звук в думата може да доведе до обозначаване на физически дефект или изобщо за изразяване на комичен ефект [MALKIEL 1990: 159, 45]. Както вече беше казано, изразяването на емотивност чрез фонетични средства е проява на фонетичния символизъм, защото се извършва смесване на усещания от различни модалности.

Установените звукосимволични връзки не трябва да бъдат приемани като твърдо правило, а само като възможност за пряка връзка между звук и значение. Не трябва да се забравя, че фонемите изпълняват преди всичко дистинктивна функция. Примерите, който най-често се използват от противниците на звукосимволизма като контрааргументи, са англ. *big* ‘голям’ и *small* ‘малък’ (вж. например [FELDMAN 1981: 183]).

Освен това не може да не направи впечатление и неедноначността на съответствията между звук и значение в случаите на звукова символика. Едно и също значение може да се символизира от различни звукове. Както и един и същ звук може да символизира различни образи.

Трябва да се има предвид, че звукосимволизмът може да се наслагва върху конвенционалността (както става в случаите с вторичен звуков символизъм) в резултат на стремежа на съдържанието и формата на езиковия знак към взаимосъответствие.

По думите на Р. Якобсон „близостта между звуковете и значението на думата тласка говорещия да добави вътрешна връзка към опосредстваната връзка, прилика към континуитета, да допълни обозначеното с рудиментарен образ. Вследствие на невропсихологическите закони на синестезията фонетичните опозиции могат сами по себе си да породят връзки с музикални, цветови, обонятелни, тактилни и други усещания. Например опозицията между високи и ниски фонеми може да породи противопоставяне между яркост и тъмнина, заостреност и заобленост, финес и плътност, лекота и тежест и т. н. Този звуков символизъм, както беше наречен от неговия откривател Едуард Сапир, тази вътрешна стойност на различителните признаци, макар и да е латентна, оживява, щом открием съответствие между значението на дадена дума и нашата емоционална и естетическа нагласа към нея и още повече към двойки думи с противоположни значения" [JAKOBSON 1978].

Л. Во привежда примери за наслагване на звукосимволизъм върху звукоподражание, както е в случаите с англ. *clink* 'за слаб звук' и *clank*, *clunk* 'за силен, плътен звук' [WAUGH 1993: 74]. Подобни случаи могат да бъдат разглеждани като проява на вторичния звуков символизъм, ако формите са свързани взаимно, или – като своеобразни звукоподражателно-звукосимволични образувания.

1.5.3. Функционални признаци

Е м о т и в н о с т т а може да бъде разглеждана като функционален признак на звукосимволичната лексика, определян от гледна точка на функциите на езика, дефинирани в зависимост от факторите, които представляват необходими елементи на речевата комуникация[21]. Тази езикова функция е наричана още експресивна (вж. [ЯКОБСОН 1975; KLAMER 2001]). Тя е свързана с адресанта и има като своя крайна цел изразяването на неговото отношение към обекта на речта (денотата).

Разбира се, звукоизобразителните думи могат да изпълняват и денотативна функция, но емотивната функция за недеетимологизираните от тях има приоритет. Като употребява такива думи, говорещият не само назовава даден обект, действие или ситуация като цяло, а преди всичко изразява своето отношение към обозначавания денотат. Затова в теоретичните изследвания, в които се разглеждат езиковите средства за реали-

[21] Според Р. ЯКОБСОН тези фактори са следните: адресант, адресат, контекст, съобщение, контакт, код и на тях им съответстват: емотивна (експресивна), конативната, референтна (комуникативна, денотативна, когнитивна), поетическа, фатическа, метаезикова функции [1975].

зация на емотивната функция на езика, звукоизобразителността се посочва като една от възможностите (вж. например [Якобсон 1975; Besnier 1990: 423–424]). Не случайно някои автори наричат звукоизобразителните думи „експресиви", а иконичната незвукоподражателна употреба на звуковете – „експресивен символизъм" (вж. по-горе т. 1.1.).

Това, че емотивността е иманентно свойство на звукоизобразителните думи, се доказва и от фактите на физиологията. Известно е, че дясното полукълбо, което управлява сигналите с пряка връзка между форма и значение, отговаря също за разпознаването и изразяването на емоции, в това число и на постиганите с помощта на езикови средства. Вж. относно този факт обобщаващата статия на Р. Якобсон, който се позовава на изследванията на много автори [1985: 276]. Затова е напълно естествено това, че от всички езикови функции звукоизобразителната лексика изпълнява преди всичко емотивна функция. В процеса на денатурализация на този тип думи денотативната функция може да вземе връх и да способства за превръщането им в обикновени, или „прозаични", думи, както се изразяват някои автори.

1.5.4. Граматически признаци

Като най-очевидна особеност на звукоизобразителните думи много автори определят тяхната морфологична хипераномалност [Воронин 1982: 89; Childs 1994; Voeltz–Kilian-Hatz 2001b: 2]. Като „езикови бунтари", „най-близки заместители на невербалния физически акт" те стоят настрана, не се вписват в граматическата система на езика [Kunene 2001: 183]. Обикновено такива думи не съдържат специални афикси, които да ги отнасят към определени граматически класове. Разбира се, с течение на времето в резултат на адаптацията си към граматическата система те могат да придобият такива афикси. Така в резултат на действието на аналогията се извършва приобщаването на тези думи към граматическата система на езика. По думите на Т. Чайлдс този процес определя тяхната „дифузия в други класове от думи и изолираността им в класа, към който принадлежат" [Childs 1994: 188].

В качеството на собствено синтактични признаци на звукоизобразителните думи се посочва тяхната синтактична изолираност [Childs 1994: 180–181; Nuckolls 1999: 241], употребата им предимно в утвърдителни повествователни изречения [Childs 1994: 188; Kilian-Hatz 2001: 158], макар и някои автори да посочват, че се срещат и в

други видове изречения: отрицателни, въпросителни, императивни [Dhoorre–Tosco 1998: 129].

1.5.5. Структурни признаци

1.5.5.1. Редупликация

Като най-ярък структурен признак на звукоизобразителните думи като цяло се посочва редупликацията (вж. например [Поливанов 1968: 301–302; Вътов 1977: 35; Воронин 1982: 89; Emeneau–Hart 1993: 77–84; Nichols 1971: 841; Виноградов 1990: 408; Egbokhare 2001: 88–89; Beck 2005: 1, 3; Bodomo 2006: 212; Рожанский 2007: 58]).

Редица лингвисти обаче смятат, че тя не е характерна в еднаква степен за различните езици. Л. Хинтън, Дж. Никълс и Дж. Охала заявяват, че в европейските езици редупликацията се използва по-рядко отколкото в другите езици по света [Hinton et al. 1994: 9]. В уводната част към сборник изследвания, посветен на редупликацията, се казва, че „редупликацията не е толкова рядко явление в езиците по света, както някой би могъл да отсъди от гледна точка на индоевропейските езици" [Hurch 2005: 1]. Ср. също с отбелязаното от А. Мейе, че „в индоевропейския праезик не се използва похватът на детския език, състоящ се в обикновено повтаряне. Удвояването в него представлява граматическа характеристика" [1938: 196–197]. О. Ю. Крючкова също отбелязва, че в славянските езици отсъстват живи, продуктивни модели на сричково и кореново удвояване (каквито авторката смята, че са свойствени на звукоизобразителните думи, вж. по-долу), че „този тип думи във всички славянски езици са малобройни и се отнасят към най-древния лексикален пласт" [2000: 73]. Трябва да подчертаем, че този факт съвпада с разпространеното мнение, че в европейските езици отсъстват звукосимволичните думи. Възможно е двата извода да се дължат на неразпознаването на звукосимволичната лексика поради указаните по-горе причини, в това число и заради „замаскирането" на формалните и семантичните признаци на тези думи в процеса на тяхната денатурализация. Възможно е също така изводът за различното разпространение на редупликацията да се дължи и на различната степен на изследване на това явление в различните езици. Ср. с констатацията на Д. Ю. Крючкова, че в русистиката „може смело да се твърди, че въпросът за редупликацията е празно място както в теоретичен, така и в емпиричен аспект" [2000: 68–69]. По-нататък, при разглеждане на хипотезите за звукосимволичен произход на славянски, а също и на някои индоевропейски думи ще се постараем да

отговорим на въпроса дали наистина в европейските езици редупликацията е рядкост или подобен извод е резултат от предубеденото отношение към звукоизобразителността в тези езици.

Редупликацията е характерна и за ранната детска реч. Както отбелязват редица изследователи, чрез редупликацията децата се учат да образуват и произнасят многосрични думи (вж. [FEE–INGRAM 1982; FERGUSON 1983]). По-лесно е да бъдат съединени два еднакви отколкото два различни елемента. А съединението (композицията) е едно от базовите когнитивни умения, което се състои в „интегрирането на две или повече елементарни структури за създаване на по-сложна структура" [LANGACKER 1999: 94]. Освен това, както отбелязва А. М. ШАХНАРОВИЧ, двойните думи могат да бъдат смятани за първите конвенционални обозначения в речта на децата, защото се използва продуктивен словообразувателен модел [1979: 175–176, 191]. Казаното свидетелства за неговата примитивност. Затова не е случаен фактът, че най-примитивният способ за мотивация – фонетичният – се съчетава с най-примитивния словообразувателен начин – редупликацията – при образуването на звукоизобразителните думи. Примитивността на редупликацията свидетелства за нейната универсалност. По думите на Е. Сапир „няма нищо по-естествено от широкото разпространение на редупликацията" [СЕПИР 1993: 82].

Независимо от това, че много автори подчертават важността на редупликацията за фонетично мотивираните думи, въпросът за характера на редупликанта и за функцията на самата редупликация в звукоизобразителните думи – звукоподражателни и звукосимволични – особени дискусии не е предизвиквал. Някои от авторите не коментират същността на редупликанта, а само посочват, че в звукоизобразителните думи е налице редупликация (вж. например [ВЕСТЕРМАН 1963: 103; БЛУМФИЛД 1965: 163]). Други определят редупликанта като корен, част от корен или междуметие, привеждайки в някои случаи примери на тъждествени междуметия (вж. [PECK 1886; СЕПИР 1993: 82; NUCKOLLS 1999: 240; EGBOKHARE 2001: 88; ПАУЛЬ 1960: 220; VAN HUYSSTEEN 2004]). Подобна трактовка на редупликанта може да бъде видяна и в етимологичните речници, историческите граматики и етимологични изследвания (вж. например [ЭССЯ, VI: 205; БЕР, I: 245, 258; V: 599; ФАСМЕР, I: 430; SZEMERÉNYI 1990: 287; BEEKES 1995: 171; MALKIEL 1990: 66; ТОПОРОВ 1975–1990, II: 188], където се привеждат примери на удвояване на звукоподражателен корен в звукоподражателни думи). Така например в цитирания Етимологичен речник на славянските езици се говори за „експресивна редупликация на звукоподражателен корен", макар и да не се уточнява в какво се състои

тази експресивност. В. Н. Топоров говори за „интензивно значение" на редуплицирания корен в разгледани звукоподражателни названия на птици. Ще отбележим също, че сред примерите на О. Семерени има и такива, за които може да бъде доказан звукосимволичен произход, гр. μαρμαίρο 'блестя' < **mar-mar-yō*, πορφύρω 'намирам се в интензивно движение' < φυρ-φυρ- с дисимилация. Като знакова единица е представен редупликантът и в дефиницията на редупликацията, която дава Д. Ю. Крючкова в обобщаващото си изследване, посветено на типологията на редупликацията: „Редупликацията – това е начин за слово- и формообразуване, състоящ се в удвояване на корен или негови елементи (звукове, срички), афикси или цели думи, които се превръщат в морфеми" [2000: 81–82].

В предишни наши изследвания вече сме изказвали мнение, че редупликантът в звукоизобразителната дума не е двустранна, знакова единица, каквато се явява морфемата [Колева-Златева 1998б: 94; 2004: 26; 2005а]. А. Амха също обръща внимание на факта, че „както в случаите с пълна редупликация, така и с непълна могат да бъдат наблюдавани редупликанти, които не притежават лексикално значение" [Амна 2001: 50]. В изследване, посветено на названията на животни от африканските езици, образувани чрез редупликация, Ф. И. Рожански отбелязва, че много често редупликантът не се среща самостоятелно и следователно самият той не е носител на значение [2007: 59]. Трябва да подчертаем, че ако редупликантът изразяваше някакво лексикално значение, то в сила би бил общият принцип на употреба на езиковите форми, формулиран от Дж. Лейкоф и М. Джонсън във връзка с когнитивната метафора на канала за свръзка (conduit metaphor): „Повече форма означава повече съдържание (More of form stands for more of content). Според тази метафора говорещият помества своите идеи (обекти) в думи (вместилища) и по канала за свръзка ги изпраща на слушащия, който извлича идеите (обектите) от думите (вместилищата). Всяка една езикова форма нещо обозначава, празни форми в езика не съществуват. Добавянето на езикова форма към даден езиков израз би следвало да води до промяна на неговото съдържание. Затова, както отбелязват Лейкоф и Джонсън, за съществителните с редупликация формулираният принцип означава изразяване на множественост, събирателност, за глаголите – на продължителност, завършеност на действието, за прилагателните – интензивност, висока степен на проява на даден признак[22] [Lakoff–Johnson 1980: 127–128]. С други думи, редупликацията на корен води до изразяване на друго значение, различно от значение-

[22] В тези случаи може да се говори за граматическа иконичност (вж. [Haiman 1980: 53–532]).

то, което коренът сам за себе си изразява. Що се отнася до звукоизобразителните думи, трябва да отбележим, че ако в някои случаи в тях може да се съгледа редупликация на корен, т. е. на двустранна единица, но това не е първично. Илюстрация на тази теоретична постановка върху конкретни примери вж. по-долу, при етимологизацията на конкретни звукосимволични думи (т. 6.), а също в т. 5.2., където е представен общ анализ на названията, за които предполагаме звукосимволичен (образоподражателен) произход. Някои разсъждения във връзка с възможността за изразяване на множественост от редуплицираните звукоизобразителни форми са представени вж. в т. 5.1. във връзка с анализа на иконичното изразяване на тази идея от редупликациите.

Налага се изводът, че в момента на създаване на звукоподражателната и образоподражателната дума редупликантът не е корен, нито част от корен, а звуков комплекс, който не е двустранна конвенционална единица. По същия начин в ранните детски думи, образувани чрез редупликация, редупликантът сам за себе си не е морфема, а нищо не обозначаващ звуков комплекс. Само цялата ономатопеична дума, образувана чрез редупликация, се превръща в двустранна, знакова единица. Понякога тази особеност на ономатопеичните думи не се взема под внимание и те като форми с редупликация се разглеждат в един ред с редуплицирани думи от типа на рус. *синий-синий*, *еле-еле*, *чуть-чуть* и др. Така се налага погрешният извод, че „някои от тези думи днес се възприемат вече като прости: *баба*, *гага*, *фифи* „вид дъждосвирец“, *перепел* (< **pelpelъ*), *глагол* (< **golgolъ*), *прапор* ‘знаме’ (< **porporъ*), *колокол* (**kolkolъ*) и др.” [Шанский 1968: 270]. Всъщност в ономатопеичните названия, каквито са звукоподражателните, звукосимволичните и детските думи, редупликантът никога не е бил корен, за да се твърди, че в тях се е извършило опростяване на основата.

С определянето на характера на редупликанта в звукоизобразителната дума е свързан и въпросът за определяне на функцията на редупликацията в този тип думи. Тук също липсва единна трактовка. Според някои автори редупликацията има морфологичен характер (вж. например [Egbokhare 2001: 88; Веск 2005: 1]), според други – морфонологичен [Bodomo 2006: 208], според В. Вътов – редупликацията представлява фонетико-семантическа категория, защото формата на думата (в случая става дума за звукоподражателната дума) „се определя от стремежа да се отрази колкото се може по-точно, по-вярно звуковата страна на явленията” [1977: 35]. А. Амха отбелязва например, че тъй като има случаи, когато редупликантът не е значеща единица, възниква въпросът „дали редупликацията представлява фонологична характеристика на звукои-

зобразителната дума (у автора – идеофон, забележката моя: Ж. К.-З.) или морфонологично средство за образуване на тези форми от вече съществуващи" [Амна 2001: 50]. Едва ли можем да се съгласим и с твърдението на Д. Ю. Крючкова, че в подражателните и изобразителните думи редупликацията се използва като „изобразително средство" и че тази нейна функция представлява „семантична универсалия" [2000: 71]. Редупликацията в тези думи е по-скоро словообразувателен способ, а нейното използване за тяхното образуване – словообразувателна универсалия.

В руслото на когнитивната лингвистика се правят опити за определяне на семантиката на редупликацията. Например Тери Региер [Regier 1998: 887–889], като обобщава изследванията на много автори, достига до извода, че два фактора играят роля във формирането на семантиката на редуплицираните форми. Това са иконичността и семантичното развитие. Така в основата на изразяваните от редуплицираните форми разнообразни значения стоят три иконични връзки – връзки съответно с образите на бебето, повторението и множествеността. Иконичните връзки с образите на повторението и множествеността са очевидни, тъй като повторението на даден звуков комплекс може да имитира повторението на дадено събитие, също както и наличието на повече от един обект (в случая звуков комплекс) може да имитира идеята за множественост. Връзката с бебето се определя от това, че редупликацията характеризира речта му, а също и речта на възрастните към бебетата. Впоследствие от тези първоначално иконични образи чрез семантично развитие редуплицираната звукова форма може да започне да се свързва с други образи, производни от дадените. По-подробно за това семантично развитие вж. т. 5.1.

Можем да направим извода, че семантиката на звукосимволичната лексика се определя от иконичността на редупликацията и иконичността на самите звукове (вж. т. 1.5.2.3.).

По различен начин се трактуват и структурните типове на редупликацията: пълна и частична (непълна, пречупена). Някои автори наричат случаите с дисимилация на гласните в повтарящия се звуков комплекс частична редупликация [Hinton et al. 1994: 9; Mikone 2001: 230], което едва ли е основателно. Дисимилацията на гласни и съгласни при редупликацията е напълно естествена. Тя служи за облекчаване на артикулацията. Както отбелязва А. Мейе, повтарянето на сонанта, ако такъв е налице, води до неудобство, което се преодолява с дисимилационни изменения. Затова в думите с редупликация **r* или **l* понякога се заменят с **n* или **i* [Мейе 1938: 197].

Дисимилационните изменения в редупликанта могат да бъдат интерпретирани и в парадигмата на когнитивната лингвистика. Явявайки се продукт на композицията, структурата с редупликация се състои от по-елементарни структури, в случая еднакви. По думите на Р. Лангакър, „когато моторните елементи се свързват, за да образуват по-сложно действие, тяхната координация води до това, че нито един не се манифестира точно във формата, която е имал в изолация… <…> Сложната структура е цялостна единица, която не се свежда в строг вид към своите компоненти" [LANGACKER 1999: 94].

В настоящото изследване под п ъ л н а р е д у п л и к а ц и я ще разбираме случаите на пълно повтаряне на редупликанта, допускащи също така дисимилационни изменения на изграждащите го гласни и съгласни. Под ч а с т и ч н а р е д у п л и к а ц и я ще разбираме случаите на повтаряне само на началото или завършека на редупликанта, като повтарящата част се позиционира след или пред редупликанта. И при частичната редупликация допускаме съществуването на дисимилационни изменения.

Като смята редупликацията за иманентно структурно свойство на звукоизобразителните думи, Дж. Малкиел говори също за възможност за вторична редупликация – уподобяване на анлаутния съгласен звук на дадена дума на началния съгласен звук на следващата сричка като проява на вторичния звуков символизъм с цел получаване на редупликация в експресивната дума [MALKIEL 1990: 45].

В изследванията се говори също за дивергентна редупликация, или ехоични думи с консонантна или вокална апофония, в които може да бъде съгледана звукоизобразителност (вж. [MALKIEL 1990: 167–169; КРЮЧКОВА 2000: 74]).

1.5.5.2. Геминация на съгласните и удължаване на гласните

Към структурните признаци на звукосимволичните думи може да бъде отнесено и удвояването (удължаването, геминацията) на съгласните и удължаването на гласните (вж. [MALKIEL 1990: 30–31]). Както отбелязва Дж. Малкел, съчетаването на редупликацията (у автора: повтарянето на анлаутния съгласен звук в следващата сричка) и геминацията на консонант в интервокална позиция могат да бъдат разглеждани като свидетелства за звуков символизъм [MALKIEL 1990: 30].

1.5.6. Формални признаци

Фонетичната аномалност е признак на звукоизобразителната лексика, който е най-очевиден. Сочи се от много изследователи (вж. [CHILDS 1994; VOELTZ–KILIAN-HATZ 2001b: 2; BECK 2005: 1; BODOMO 2006: 204]). Аномалността се проявява както в синхронен аспект, във формалните признаци на думите, така и в диахронен, в тяхното необичайно поведение в неподдаващата се на изключения закономерна фонетична еволюция.

1.5.6.1. Синхронни данни

Към формалните признаци на звукосимволичната лексика в цитираната по-горе класификация С. В. ВОРОНИН отнася: фонетичната хипераномалност (използване на специфични фонеми), относителното формално еднообразие, фонетичната хипервариативност (поява на протетични сонори, метатеза, редуване на гласни, редуване на съгласни – по начин, място на артикулация, по звучност/беззвучност) (у автора дадените признаци са наречени „структурно-фонематични") [1982: 89]). Например в японските ономатопеични думи Е. Д. ПОЛИВАНОВ отбелязва наличието на звук *n*, който отсъства в обикновените думи (освен заимстваните), и нетипичното отсъствие на дисимилационни изменения при редупликация на началния консонант [1968: 302]. В езика йоруба назалните сричкотворни се срещат само в идеофони и отсъстват в обикновените думи [COURTENAY 1976: 24]. Някои изследователи говорят за маркирана употреба на звуковете [HINTON et al. 1994: 9] или употреба на маркирани звукове в звукоизобразителните думи [KLAMER 2002]. В. СКАЛИЧКА отбелязва, че едни и същи нетипични звукове се срещат в емоционалните, звукоизобразителните (наричани от автора „звукоподражателни") и заимстваните думи [1967: 287]. Изказвани са също мнения за заимствания характер на нетипичните фонеми. Например В. И. АБАЕВ доказва, че преградните ларингални съгласни в осетинския език са заимствани от кавказките езици и се срещат в звукоподражателните думи [1949: 524]. Дж. Малкиел пише за експресивната функция на нетипичните за английския език фонеми *ö* и *ü*, заимствани от френския език заедно с такива думи като *petit beurre*, *bleu cheese*, *de luxe*, в които стандартният носител чувства нещо като „чуждоземност", „изтънченост" [MALKIEL 1990: 158]. Въз основа на наблюдения върху руските заемки във финския език В. Ярва формулира хипотезата, че необичайните фонеми, които изпълняват в езика емотивна функция (у автора наречена „експресивна") и се срещат в звукоизобразителните думи, могат да са заимствани

от други езици заедно със съответните думи, които придобиват емотивен характер [JARVA 2001: 111].

Като необичайна, или маркирана, може да се характеризира и дистрибуцията на фонемите: заеманите позиции, групирането им. Например относно звукоизобразителните думи на шведския език А. Абелин отбелязва използването на определени групи съгласни в началото и края на думата, които не са характерни за обикновените думи [ABELIN 1999]. Относно унгарските звукосимволични думи Е. Вертеш също отбелязва нетипичното за обикновените думи използване на групи съгласни в началото на думата [VÉRTES 1965: 161]. За спецификата на дистрибуцията на фонемите в звукоизобразителните думи (идеофоните) на африканския език мунданг вж. [ELDERS 2001: 99–100]. Обобщени други подобни примери в различни езици вж. [JOSEPH 1987: 5].

Звукоизобразителните думи не се подчиняват и на прозодичните закономерности на езика. Още К. М. Док отбелязва, че „в повечето случаи специалните правила за квантитета, тона и ударението, приложими към обикновените езикови форми, са твърде различни в идеофоните (т. е. звукосимволичните думи, бележката е моя: Ж. К.-З.)" [DOKE 1935: 118–119].

Отбелязаните фонетични аномалии могат да бъдат обяснени с дифузността на дясното полукълбо на мозъка (вж. за това по-горе), което управлява фонетично мотивираните думи. Експериментално е доказано, че при временна инактивация на лявото полукълбо в резултат на унилатерална електрошокова терапия, прилагана при лечението на шизофрения, се наблюдава размитост на фонемните граници, дифузност на звуковата форма на лексикалните единици [БАЛЛОНОВ–ДЕГЛИН 1976: 161]. С. В. ВОРОНИН отбелязва, че оттук следва, че размитостта на фонемните граници е черта еволюционно древна, архаична и че това води също до извода за еволюционната древност на размитостта, дифузността на звуковия облик на звукосимволичните думи [1982: 143]. Дифузната форма на новообразуваната звукоизобразителна дума също може да съдържа нетипични звукове. От нея могат да се развият вариращи форми на думата.

Фонетичната хипервариативност може да бъде обяснена и с причини от прагматическо естество, а именно – с креативността на индивида към съществуващите звукоизобразителни думи (вж. за това т. 1.5.1.). Той може да ги видоизменя, като изразява по този начин отношението си към референта, като при това не се нарушава тяхната номинативна функция.

Някои лингвисти отбелязват формалното сходство между звукоподражателните и звукосимволичните думи (вж. [Поливанов 1968: 304; Москов 1969: 435]). Това едва ли свидетелства за етимологичната връзка между тези два класа думи. По-скоро илюстрира ограничените възможности на езика за образуване на иконични обозначения. Още разсъждения по този въпрос вж. по-долу, в т. 5.3.

1.5.6.2. Диахронни данни

Аномалии се наблюдават също във формалната еволюция на звукосимволичните и изобщо звукоизобразителните думи. Редица автори отбелязват, че тези думи не се подчиняват на фонетичните закони [Скаличка 1967: 284; Anttila 1972: 85–86; Абаев 1986а: 20; Joseph 1987: 3–4; Abelin 1999: 14; Бурлак–Старостин 2005: 50], че между родствените от тях се наблюдават нерегулярни звукови съответствия (вж. [Campbell 1997: 226]). Понякога в проявите на незакономерна фонетична еволюция авторите, необременени от пренебрежителното отношение към неарбитрарната връзка между езиковата форма и значение, се стремят да открият именно следи от звукоизобразителност (вж. [Malkiel 1990: 24, 29, 36]).

Незакономерната фонетична еволюция на иконичните думи може да бъде обяснена със следните причини:

(1) Дж. Малкиел отбелязва, че подчиняването на фонетичните закони води до гибелта на звукоизобразителната форма [Malkiel 1990: 44]. Понякога фонетичното изменение не се извършва именно заради запазване на иконичността на формата [Waugh 1993: 74]. В такъв случай може да се говори за запазване на архаичния изглед на звукоизобразителните думи.

(2) Освен това звукосимволичните думи се подлагат на незакономерни фонетични изменения заради примарната връзка между форма и значение. Както е известно, немотивираността на езиковия знак е необходимо условие за свободата на неговото развитие – семантично и формално, докато мотивираността, в дадения случай фонетичната, я ограничава. Затова, докато иконичността и образността на звукосимволичните думи се осъзнава от носителите на езика, те не се подчиняват на еволюционните закономерности на обикновените думи.

(3) Може да бъде дадено и физиологично обяснение на незакономерното фонетично развитие на фонетично мотивираните думи. Както вече отбелязахме по-горе,

звукоизобразителните и обикновените думи имат различен невролингвистичен статус, управляват се от различни участъци на мозъка. Затова е напълно естествено и това, че тези думи имат различно поведение в езиковата еволюция: първите проявяват „своеволия", а вторите се подчиняват на строгите фонетични закони.

(4) Освен това, щом звуковата форма на новообразуваната звукосимволична дума се характеризира с дифузност, вариативност, с тези нейни свойства също може да бъде обяснена формалната ѝ вариативност и нерегулярните формални съответствия на нейните наследници. Затова, когато се изследват думи, за които може да се предположи звукосимволичен ономатопеичен произход, трябва да се взема под внимание възможността за тяхната формална вариативност още при възникването им.

(5) Звукосимволичните думи претърпяват незакономерни фонетични промени също и заради емотивния им характер. Известно е, че емотивността в думите се постига не само чрез семантични средства (метафоричен пренос), но и с формални, в това число и с нерегулярни фонетични изменения. В своите изследвания емотивни (и/или експресивни) фонетични промени в думите отбелязват В. Махек, Ф. Копечни, И. Немец, В. Полак, М. Москов, О. Н. Трубачев и др. [MACHEK 1952: 319–320, 1956: 33–40; KOPEČNÝ 1952: 323; NĚMEC 1980: 27–30; POLÁK 1980: 324–330; МОСКОВ 1964: 149; ЭССЯ, III: 54].

1.5.7. Интерлингвистични признаци

Според С. В. ВОРОНИН интерлингвистичен признак на звукосимволичните думи е тяхното типологично сходство в различни езици [1982: 89]. То се проявява при съпоставяне на думи с едно и също значение или значения, изводими от едно и също първоначално значение, при които се наблюдава и формално сходство – съдържат редуплицирани звукови комплекси, нетипични фонеми, характеризират се с вариативност. Формално-семантичният паралелизъм може да свидетелства за техния отприроден характер, иконичност.

Използването на този критерий може да служи за разпознаване на звукосимволичните думи. Той е проява на прилагането на данните на типологията в етимологията.

За верифициращата роля на типологията в реконструкцията вж. [Якобсон 1963; Гамкрелидзе 1988; Comrie 1993].).

Представените теоретични постановки показват, че макар и да съществуват значителни разногласия в изследването на различни аспекти на звукоизобразителността и в частност на звукосимволизма, все пак дадената научна област вече не е tabula rasa. Събран е и е анализиран огромен фактически материал, направени са важни теоретични обобщения, систематизирани са признаците на неарбитрарната връзка между звуковото означаващо и незвуковото означаемо. Затова вече не би трябвало да има някакви препятствия по пътя към успешната етимологизация на думите от звукосимволичен произход. Тази задача обаче не е лесна. Както беше отбелязано, в хода на закономерната еволюция на звукосимволичните думи, която води до тяхната конвенциализация и деетимологизация, техните признаци престават да бъдат очевидни, лесно разпознаваеми и постепенно угасват до пълното замаскиране на звуковата символика. Но все пак следи от тези признаци би трябвало да остават и задача на етимолога е да ги разпознае.

2. Методика на етимологизацията на звукосимволична лексика

По дедуктивен път, като се съобразяваме с разгледаните теоретични постановки, отнасящи се за статуса на звукосимволичните думи в езика и всички техни характерни признаци – функционални, формални, семантични – ще формулираме съвкупността от процедури, техния ред на прилагане за разпознаване и изследване на звукосимволичните думи в езика. Заедно с представената в първа глава теоретична база те съставят методиката за етимологизация на този тип думи. До голяма степен тази методика може да бъде прилагана при изследване не само на звукосимволични, но изобщо на звукоизобразителни думи като цяло. За основа на тази методика ще вземем методиката за етимологизация на обикновените, арбитрарните, думи, която в най-общ план включва следните взаимосвързани процедури:

(1) определяне на заимствания или изконния характер на изследваната дума;

(при хипотеза за изконен характер на думата)

(2) определяне на времето на нейното възникване;

(3) реконструкция на формата на думата и определяне на етапите на нейното изменение;

(4) семантична реконструкция, в това число и определяне на мотивиращия признак и уточняване на междинните звена на семантичното развитие;

(5) определяне на етимологичното гнездо на думата.

Централна задача на етимологизацията на звукосимволичната дума е нейното разпознаване като дума, фонетично мотивирана, чиято звукова форма първоначално е създавала представа за незвуков образ. От решаването на тази задача зависи и решаването на останалите задачи. Когато идентифицира звукосимволичния произход на дадена дума и знае какво представлява звукосимволичната дума, какви свойства притежава, етимологът ще знае също какво първоначално значение и каква първоначална звукова форма може да предположи за реконструирания етимон, с какви особености може да се характеризира неговото развитие, как се проявяват родствените връзки между неговите наследници, какви трудности могат да съществуват при решаването на тези задачи.

Идентифицирането на звукосимволичния и въобще звукоизобразителния произход на изследваната дума има като следствие различната трактовка на понятието д и а х р о н - н о т ъ ж д е с т в о на морфемата (в дадения случа на кореннaта), което е базово понятие в етимологията и въобще в сравнително-историческото езикознание.

2.1. Трактовка на понятието диахронно тъждество относно звукоизобразителните морфеми

От направените в т. 1.5. обобщения става ясно, че диахронното тъждество между звукоизобразителната дума и нейния етимон и между наследниците на един и същ звукоизобразителен етимон трябва да се установява при критерии различни от критериите при обикновените (арбитрарните) думи. Диахронното тъждество на морфемите на думите, които са арбитрарни знаци, се доказва въз основа на прилагане на сравнително-историческия метод с цялата съвкупност от формулирани фонетични закони (относно езиковата форма) и фактите на семантичната типология (относно значението). Ще отбележим, че само съвместното прилагане на критериите на формалната и семантичната реконструкция е способно да идентифицира морфемата, да разграничи случаите на древна омонимия.

За корените на фонетично мотивираните думи, за които е доказана (1) първоначалната формална и семантична дифузност, (2) емотивност и експресивност, водещи към тяхната формална и семантична вариативност, заедно с установената (3) креативност на индивида, който може свободно да видоизменя формата на звукоизобразителната дума за изразяване на допълнителна експресивност, емотивност, а също (4) съпротивата на формалните промени поради иконичността на звуковата форма, диахронното тъждество не може да бъде доказано чрез цялата процедура на сравнително-историческия метод с прилагане на безизключителните фонетични закони и фактите на семантичния паралелизъм. Именно затова в руслото на младограматическите традиции звукоизобразителната лексика не е могла да бъде изследвана, и това е довело до нейното игнориране. Както отбелязва В. И. Абаев в своята програмна статия, посветена на етимологията, при изследването на формалната еволюция на звукосимволичните думи се изисква „погъвкав подход към фонетичните закони [1986а: 16]. Трябва да подчертаем, че този погъвкав подход не означава волунтаризъм и неаргументирано пренебрегване на научни-

те правила за изследване на езиковата форма в диахрония. Тези правила са формулирани въз основа на наблюденията над еволюцията на обикновените, арбитрарните знакови единици. Звукоизобразителните елементи на езика обаче се характеризират с различни свойства. Правило за развитието на звукоизобразителната дума е именно нейната нерегулярност, различие от обикновените думи, нарушаване на синхронните и диахронните норми на формата. Вече беше казано, че тази нерегулярност има своите предпоставки и те са от невролингвистично, прагматическо и семиотично естество. Затова и звукоизобразителната дума изисква различен изследователски подход. Ще отбележим, че като ненаучен може да се определи именно подходът, при който етимологът догматично се придържа към безизключителните фонетични закони, когато изследва етимологията на звукоизобразителни думи. Трябва да подчертаем, че всички нарушения на нормите на формалната и семантичната еволюция от стана на звукоизобразителната лексика се осъществяват във време, когато тяхната иконичност и емотивност са все още живи. Нарушавайки еволюционните норми още в зората на своето съществуване, наследниците на един и същ дифузен звукоизобразителен етимон губят регулярните съответствия помежду си, доказвани от строги правила. Затова диахронното тъждество на родствени звукоизобразителните морфеми трябва да се приема съвсем общо, с допускане на известни отклонения и реконструкция не на фонеми, а на фонемотипове. Фонемопитовете се свеждат до обобщено описване на фонемите чрез техните акустични и артикулационни признаци.

В своята еволюция звукоизобразителната дума се стреми да се превърне в арбитрарен знак. Като се конвенциализира, тя започва да се държи като обикновена арбитрарна дума и да се подчинява на фонетичните закони. Затова част от нейната еволюция може да бъде обяснена с помощта на фонетичните закони.

И така, ако е налице формално и семантично сходство между звукоизобразителни морфеми в родствени езици и диалекти, трябва да се провери възможността за тяхното родство. Много често това са морфеми, в които могат да бъдат открити редувания на гласни по ред, на съгласни по звучност/беззвучност, твърдост/мекост. Те могат да се окажат диахронно тъждествени морфеми, т. е. морфеми, съответстващи на различни степени на развитие на една и съща звукоизобразителна морфема или резултат от нейната различна еволюция в различни езици и диалекти.

Съществува още една трудност при определяне на диахронното тъждество при звукоизобразителни думи. Заради пряката връзка между форма и значение в различни ези-

ци и диалекти по независим начин могат да възникнат звукоизобразителни корени, които да изглеждат диахронно тъждествени, т. е. да могат да бъдат изведени от един и същ етимон. В такъв случай може да се говори за мнимо диахронно тъждество на звукоизобразителни думи, които не могат да бъдат трактувани като омоними поради семантичното си тъждество.

Може да се направи следното обобщение. Реалното диахронно тъждество между звукоизобразителни морфеми не се проявява по традиционния начин и затова не се разпознава чрез традиционното прилагане на фонетичните закони. В същото време налице са и случаи на мнимо диахронно тъждество.

2.2. Разпознаване на звукосимволичния произход на дадена дума

Както вече отбелязахме, в своята еволюция много звукосимволични думи са способни да „замаскират" своя произход и да се смесят с обикновените думи, придобивайки техните функционални, формални, структурни и семантични свойства. Затова не всички от посочените в т. 1.5. критерии могат да бъдат използвани за разпознаване на денатурализираните звукосимволични думи. Така в процеса на своята еволюция звукосимволичната дума може да загуби своята „драматична" функция, контекстната си обусловеност, необичайните фонеми, граматическата аномалност и да придобият напълно структурирано лексикално значение, в рамките на определена семантична категория може да започне да изразява понятие от по-висок ред, с което да се съотнасят субординатни понятия (в традиционната терминология – да има хипоними). Това е напълно закономерен процес, обусловен от тенденциите на езиковото развитие и закономерностите на еволюцията на познанието. В резултат на регулярни фонетични промени, на които в известна степен се подчиняват и фонетично мотивираните думи (особено думите, които се намират по пътя към своята закономерна конвенциализация), може да се загуби символиката, базирана на звученето на едни или други звукове и звукови комплекси. В резултат на подчиняване на фонетичните закони в думата може да се извършат такива изменения на звуковете, при които те да преминат в звукове с противоположно фонетично значение (разбира се, ако такова е изразено). Например ие. звук **i* (който ако има фонетично значение, символизира нещо малко, вж. т. 1.5.2.3.) в праславянския език преминава закономерно в **ь*, който в силна позиция в руски преминава в

е, изменен впоследствие в *о* в позиция след мек, пред твърд съгласен звук. Ср. например, ие. **lin-* > псл. **lьnъ* > рус. *лен* [*л'он*]. Също и тенденцията към делабиализация, която е движеща сила в развитието на фонологичната система на ранния праславянски, е довела до загубата на лабиалността на много вокали и велари, което би могло да се отрази на загубата на символната функция лабиалността в звукосимволични думи. Затова символиката на конкретни звукове не може да бъде надежден критерий в етимологията, особено за думи, изминали дълъг път на развитие. В статия, посветена на съобразяването с иконичните елементи в етимологичните изследвания, където се спира основно на символиката на конкретни звукове, Джоузеф прави извода, че „иконичността и етимологията не са естествено противопоставени една на друга", но отбелязва също така, че е „важно да бъдем реалисти и дори в известна степен песимисти относно приложимостта на подобни методи като цяло" [JOSEPH 1987: 21]. Стремежът на всяка цена да се търси в звука значение може да доведе до такива трудно доказуеми твърдения, като това, че в английски съгласният звук *b* се свързва иконично с представата за оказване на натиск върху бариера и нейното пробиване, илюстрирано чрез англ. *birth*, *bear*, *baby* [MAGNUS 2001: 182]. Дори да допуснем, че в първите две думи това е възможно, за *baby* е безспорно, че е детска бълболна дума.

Освен това етимологизацията, базирана преди всичко на символиката на конкретни звукове, съдържа известен риск също и поради нееднозначността на самата символизация (вж. т. 1.5.2.3.) и във връзка с доминирането на символната (от семиотична гледна точка) функция на фонемите над тяхната иконична функция. Положителният резултат обаче по няколко признака може да бъде предпоставка за проверка на хипотезата за образоподражателен произход на етимона на изследваната дума.

От всички признаци на звукосимволичните думи от диахронна гледна точка най-устойчив и следователно най надежден за тяхното разпознаване е р е д у п л и к а ц и я - т а. Като структурен признак тя най-трудно се подлага на „маскировка". Ако в дадена дума е налице редупликация и няма възможност тя да получи морфологическа трактовка (т. е. за изразяване на множественост, събирателност при съществителните, продължителност, завършеност на действието при глаголите, интензивност, висока степен на проява на даден признак при прилагателните), нейната функция в думата може да словообразувателна, а думата – фонетично мотивирана. Ако се наблюдават паралелни случаи на изразяване на едно и също значение (или значения, изводими от едно също изходно значение) от форми, съдържащи редуплицирани звукови комплекси, този факт

може да свидетелства за пряката връзка между формата и значението на думите, т.е. за звукоизобразителност. Такива допълнителни факти, като формална вариативност, разнообразие на значенията, изразявани от една и съща форма или близки форми с редупликация, подкрепят хипотезата за звукоизобразителен произход на думата. И ако няма основание за предполагане на звукоподражателна мотивираност, за връзка между звукова форма и „звуково" значение, то може да се предположи образоподражателна мотивираност, основана на синестезия (или синестемия).

Разбира се, редупликацията в известна степен може да се подлага на „замаскиране". Това е възможно, първо, заради извършване на дисимилационни изменения на повтарящите се звукове с цел облекчаване на артикулацията (вж. по-горе т. 1.5.5.1.). Освен това редуплицираните звукове, попадайки в различно фонетично обкръжение, се подчиняват на действието на различни закони, в съответствие с което еволюират различно. Би трябвало да се очаква, че затъмняването на редупликацията може да се извърши и заради незакономерни фонетични промени във връзка с емотивността, експресивността на звукоизобразителните думи. Това обаче са прогнозируеми изменения, които могат да бъдат предвидени. Щом бъдат идентифицирани, в думата може да бъде открита редупликацията и това е първата крачка към построяване на хипотезата за нейния звукоизобразителен произход.

За иконичността на звукосимволичната дума може да свидетелства и нейното формално сходство със звукоподражателни думи. Както беше отбелязано по-горе (т. 1.5.6.1.), този факт може да се тълкува не като доказателство за етимологична връзка между звукосимволичните и звукоподражателните думи, а за ограничените възможности на ономатопеята, т.е. за ограничените възможности на езика да образува ономатопеични звукосимволични обозначения. Вж. също т. 5.3.

Ще отбележим, че хипотезата за звукосимволичен произход на дадена дума се подкрепя и от останалата процедура на анализ, свързана с формалната и семантичната реконструкция на звукосимволичния етимон и определянето на неговите наследници. Ако се откриват установените по индуктивен път признаци на звукосимволичната лексика, този факт подкрепя формулираната хипотеза за звукосимволичен произход на етимона на изследваната дума.

2.3. Разпознаване на заимствания или изконния характер на звукоизобразителната дума

Преди да се пристъпи към реконструкцията на етимона на звукоизобразителната дума, трябва да се изолира възможността за нейния заимстван характер. За звукоизобразителните, както и за всички обикновени думи, заимстването е напълно възможно. Но доказването на чуждоезичен произход на звукоизобразителната дума е нелека задача. Заимстването на обикновената дума обикновено се доказва преди всичко чрез синхронното ѝ тъждество с дума от друг език (езици) и невъзможността формите им да бъдат изведени от един и същ етимон чрез прилагане на фонетичните закони. Разбира се, вземат по под внимание и възможностите за фонетична субституция в езика-реципиент както и други критерии: морфологичен, словообразувателен, ареален, историко-културен и др. (вж. [Откупщиков 2002]). За звукоизобразителните думи обаче въз основа на синхронно тъждество извод за заимстване не може да бъде направен. Както беше отбелязано и по-горе, заради примарната връзка между форма и значение в различни езици и диалекти по съвсем независим начин могат да възникнат звукоизобразителни думи, тъждествени формално и семантично. Затова синхронното формално и семантично тъждество на две звукоизобразителни думи в два различни езика, не свидетелства за заимстването на едната от тях от другия език. Освен това е възможно формалното съвпадане на разноезични звукоизобразителни думи, наследници на един и същ етимон поради неподчиняването им на фонетичните закони във връзка с иконичността и емотивността им. Затова при наличието на синхронно формално и семантично тъждество на думи или корени ономатопеята намалява възможността за заимстване на едната от тях (вж. например [Carnoy 1917: 271], който оспорва мнението на Валде, че лат. *bombus* е земка от гр. *βόμβος* ‘глух звук’ именно с аргумента, че двете думи са ономатопеични).

Въпросът за определяне на заимствания или изконния характер на звукоизобразителната дума е разгледан в статия на В. Скаличка, посветена на унгарската звукоизобразителна лексика (наречена от автора звукоподражателна). Както и много други автори, В. Скаличка не разграничава двата вида звукоизобразителни думи в зависимост от имитирания чрез звуковата форма образ – звуков или незвуков. Като критерий за разпознаване на факта на заимстване на дадена звукоизобразителна дума авторът сочи точността на предаване на извънезиковия звук със звуковата форма на думата. Според автора „Думите… които точно предават звука, се повтарят в различните езици”. Затова,

според автора, формалното съвпадане на такива думи не е свидетелство за заимстване. От друга страна, В. Скаличка посочва, че „думите с ниска точност на подражаване на звука повече се различават в различните езици". Затова авторът смята, че ако е налице формално съвпадане на такива думи в съседни езици, то налице е заимстване [1967: 284–285]. Такъв подход при доказване на заимствания характер на дадена звукоизобразителна дума е оспорим, тъй като е базиран на субективизъм при определяне на степента на сходство между звуковата форма на думата и имитирания от нея звук от извънезиковата действителност. Изследователите на звукоизобразителността неведнъж са отбелязвали, че даже за думите, чиято звукова форма създава представа за звуков образ, е характерно неточното предаване на извънезиковите звукове, обусловеност на звуковата форма от фонологичната система на езика (вж. например [NEWMAN 2001]).

Следователно доказването на заимствания или изконния характер на дадена изследвана звукоизобразителна дума трябва да се основава на други критерии. Необходимо е съобразяването с цялото знание за същността и функционирането на този тип думи.

Например за изконния характер на дадена звукоизобразителна дума може да свидетелства нейната формална и семантична вариативност. Както беше отбелязано в т. 1.5.2.1. и 1.5.6., в момента на раждането си звукоизобразителната дума се характеризира с формална и семантична дифузност, което може да доведе до формална и семантична вариативност на нейните континуанти. До формална вариативност на звукоизобразителната дума води и нейният емотивен характер. Но когато такава дума се заимства от друг език или диалект, тя се заимства не във всичките си формални и семантични варианти, а най-често като еднозначна, формално не вариращa лексема. Обикновено за приемащия език тя представлява конвенциален езиков знак. Затова при липса на данни за формална и семантична вариативност на дадена звукоизобразителна дума (а хипотезата за това се изгражда на базата на формално-семантичен паралелизъм) може да се изгради хипотеза за нейния чуждоезиков произход и тази хипотеза да бъде проверена и с екстралингвистични данни.

2.4. Определяне на времето на възникване на звукоизобразителната дума

Времето на образуване на дадена дума се определя от широтата на кръга на диахронно тъждествените ѝ съответствия, от принадлежността им към определени езици и

диалекти. В съответствие с това правило Д. ВЕСТЕРМАН отбелязва, че широкото разпространение на дадено звукоизображение (в текста на автора наречено звукоподражание) говори за неговата древност [1963: 200]. Този критерий без проблеми е приложим при изследването на обикновения лексикален състав на езика. При изследване на звукоизобразителни думи обаче той се усложнява от трудностите за определяне на диахронното тъждество на звукоизобразителните морфеми. В различни езици и диалекти винаги е възможно независимото създаване на звукоизобразителни морфеми, които изглеждат диахронно тъждествени. Също и за звукоизобразителните морфеми, които действително са наследници на един и същ етимон поради неподчиняването им на фонетичните закони с прилагане на традиционната процедура на анализ диахронното тъждество е трудно доказуемо.

Времето на регистриране на звукоизобразителната дума в писмените текстове също не може по безспорен начин да свидетелства за времето на нейното създаване. Както беше посочено (т. 1.5.1.), прагматическа характеристика та звукоизобразителната лексика е това, че тя е присъща на устните регистри на езика. Новосъздадената звукоизобразителна дума е разбираема в контекст, в който заедно със съпровождащия жест изпълнява така наречената „драматическа функция". Затова отсъствието на определена звукоизобразителна дума в древни писмени текстове не трябва да се смята за доказателство за нейния иновационен характер. Писмената регистрация на думата може да свидетелства само за нейната конвенциализация, за прехода и в класа на обикновените думи на езика, а не за времето образуването ѝ.

Можем все пак да смятаме, че ако дадена конвенциализирана звукоизобразителна лексема, която е развила лексикално значение, лишено от образност, експресивност и емотивност, има широк кръг съответствия в родствени езици с аналогични конвенционални лексикални значения, то става дума за наследници на един и същ звукоизобразителен етимон, древността на който се определя от кръга на съответствията.

2.5. Реконструкция на звукоизобразителната дума

2.5.1. Формална реконструкция

От казаното за първоначалната формална дифузност и вариативност на звукосимволичната дума, за незакономерните формални промени в нея поради иконичността и емотивността ѝ (вж. т. 1.5.6.) следва, че точната реконструкция на звукосимволичния

етимон с помощта на фонетичните закони е невъзможна. Неговата форма може да съдържа нетипични за съответния праезик фонеми или нетипична за типичните фонеми дистрибуция. Реконструираната праформа трябва да се разглежда като обобщена в максимална степен, схематизирана и вариращa още при раждането на думата. Както беше вече отбелязано, праформата на звукоизобразителната дума може са бъде реконструирана не като форма, съдържаща конкретни фонеми на праезика, а фонемотипове, характеризиращи се с определени акустични и артикулационни признаци на фонемите.

2.5.2. Семантична реконструкция

Семантичната реконструкция на звукосимволичната дума включва реконструкцията на нейното първоначално значение, мотивиращ признак и междинни звена на семантичния развой. При реконструкцията на първоначалното звукосимволично значение етимологът трябва да има предвид, че то се характеризира с дифузност, неструктурираност. Затова са възможни трудности при експликацията му – от семасиологично и ономасиологично естество. Семасиологичната експликация на значението на думата предполага неговото тълкуване с помощта на метаезик, а ономасиологичната – определянето на неговата референция.

Реконструираното първоначално звукосимволично значение трябва да се характеризира с емотивност, експресивност и образност и да се свързва с най-простите елементи от психофизиологичния универсум на човека (вж. т. 1.5.2.2.).

И тъй като вече отбелязахме, че най-надежден критерий за разпознаване на звукоизобразителната дума изобщо е редупликацията, ще направим уточнението, че при определяне на първоначалната семантика и семантичното развитие на звукосимволичната дума е необходимо да вземаме под внимание семантиката, от една страна, развита на базата на редупликацията и символизирана от конкретните звукове (първично и вторично) – от друга. Вж. т. 5.1.

2.6. Определяне на етимологичното гнездо на звукоизобразителната дума

Определянето на етимологичното гнездо на изследваната дума включва две взаимосвързани задачи: определяне на родствените връзки и разграничаване на омонимите. Тези задачи се основават на понятието диахронно тъждество.

За звукоизобразителните, в това число и за звукосимволичните, думи това не е лесна задача. Нейната сложност произтича от свойствената на тези думи формална и семантична вариативност, от тяхното неподчиняване на фонетичните закони, от иконичността им, която създава възможност както за независим произход в различни езици и диалекти на фонетично мотивирани думи, тъждествени по форма и значение, така и на думи с тъждествена форма, но с различни значения. С други думи, сложността на определяне на етимологичните гнезда на звукоизобразителните лексеми произтича от сложността на определяне на диахронното тъждество на звукоизобразителните морфеми.

2.6.1. Определяне на родствените връзки

Поради отсъствието на строги критерии за установяване на диахронното тъждество между звукоизобразителните морфеми някои учени оспорват възможността за доказване на родството между тях. Поради тази причина с недоверие се приемат и аргументите за родството между определени езици и диалекти, базирани на звукоизобразителен материал. Например Б. А. Серебреников напълно основателно критикува хипотезата на Илич-Свитич за родството на така наречените ностратически езици, защото в немалка степен е базирана на доказателствен материал от сферата на звукоподражателната и звукосимволичната лексика. Авторът смята за погрешни и етимологиите на създателя на ностратическата хипотеза, основани на звукоподражателни думи [Серебренников 1982].

Но случаите на съществуване на родствени отношения между звукосимволични и въобще звукоизобразителни лексеми в различните езици съществуват и трябва да бъдат намерени критерии за тяхното разпознаване. Както вече посочихме, развитието на едни и същи конвенциални значения от формално тъждествени звукоизобразителни думи в различни родствени езици с голяма степен на вероятност може да свидетелства за тяхното родство. С други думи, този факт свидетелства за това, че конвенциализацията на думите с даденото значение се е извършила преди осъществяване на дивергентните процеси, довели до формиране на съответните родствени езици и диалекти.

2.6.2. Разграничаване на омонимите

Различаването на древните омоними е една от централните задачи на етимологията (вж. [Benveniste 1955; Аникин 1988]). По думите на О. Н. Трубачев, „триумф на етимологията е в умелото решаване на задачи за омоними" [1988: 207]. Освен случаите на неразличаване на омонимите от етимолозите и лексикографите, които ги обединяват в една речникова статия (вж. [Виноградов 1977]), наблюдават се и случаи на сливане на омоними, проявяващо се в настъпилите изменения в семантичните структури на думите, в създадените фразеологизми и новообразувания (вж. [Варбот 1995: 61–63]). С други думи, може да се говори за сливане на омоними в семантичната памет на носителите на езика. Те се квалифицират като „случаи на псевдо-семантично развитие" заедно със случаите на паралелно семантично развитие на паронимични лексеми (вж. [Karaliūnas 1972: 9]).

Звукоизобразителността не е привличала вниманието на изследователите като източник на омоними.[23] Възможността за независим произход на тъждествени звукоизобразителни думи заедно с възможността за заимстване на такива от един език или диалект в друг създава предпоставки за възникване на омонимия между звукоизобразителни думи. Имайки предвид вариативността на звукоизобразителните думи, ще отбележим, че въпросът за формалното тъждество между тях се свежда до тъждество между вариращи думи. Подобно на разграничаването на омонимите сред обикновените думи, разграничаването на омонимите сред звукосимволичните думи също би следвало да се базира на семантичния паралелизъм. Само че в този случай паралелизъм ще се установява между преходи на дифузно, неопределено значение в конкретно, структурирано значение на лексикалната система на езика.

Имайки предвид първоначалната семантична дифузност на звукосимволичната дума, която по думите на В. И. Абаев може да доведе до „семантични чудатости" [1986а: 20], ще отбележим, че в еволюцията на звукосимволични думи в по-голяма степен отколкото при обикновените думи са възможни случаи на омонимия от дивергентен тип, вследствие на разцепване на семантичната структура на многозначна дума. В такъв

[23] Ще отбележим, че в много класификации на източниците на омонимия звукоизобразителността не се споменава (вж. [Фомина 1978: 58–62; Шмелев 1979: 178–179; Калинин 1979: 15]). Ср. обаче с казаното в Лингвистичния енциклопедичен речник под ред. на В. Н. Ярцева, че „източник на омонимия в даден език може да бъде звукоподражателният произход на единия от омонимите" [Шмелев 1990: 345]. Това твърдение само се докосва до въпроса за ролята на звукоизобразителността в създаването на омоними.

случай омонимичните от съвременна гледна точка звукосимволични думи следва да бъдат отнасяни към едно и също етимологично гнездо.

В настоящото изследване систематизирахме признаците на звукосимволичните думи, изведени по индуктивен път въз основа на наблюдения на такъв тип думи преди всичко в неславянски и неиндоевропейски езици. По дедуктивен път формулирахме правилата за тяхната етимологизация. Тези правила се отнасят за разпознаването на звукосимволичните думи, реконструкцията на техните етимони и определянето на етимологичните им гнезда. Сега ще проверим върху славянски и отчасти индоевропейски материал, как работи описаната процедура на анализ. ще се опитаме да я прецизираме с помощта направени по индуктивен път изводи в хода на самото изследване. Заедно с това, като откриваме славянски и индоевропейски думи със звукосимволичен произход, ще се постараем да отговорим на въпроса наистина ли в славянските и въобще в индоевропейските езици звукосимволичните дума са малко (или напълно отсъстват) или това е мит, създаден от догматичното следване на постулатите на структурализма и младограматизма. Друг въпрос, на който ще отговорим, е въпросът за това дали наистина в славянските и отчасти в индоевропейските езици редуплицираните форми са малко, както традиционно се твърди (вж. т. 1.5.5.1.).

Етимологичен анализ на славянска лексика със звукосимволичен произход

3. Встъпителни бележки

3.1. Какво показват новообразуванията сред славянската звукосимволична лексика?

Преди да пристъпим към анализа на ексцерпирания от речниците славянски езиков материал, за който ще представим аргументи за звукосимволичен произход, ще разгледаме няколко съвременни славянски думи, а именно българските *джаджа*, *джиджафка*/*джуджафка*/*джаджафка* и *джиджи-биджи*, които могат да бъдат определени като звукосимволични (образоподражателни) новообразувания[24]. При това ще изхождаме от убеждението, че между езиковата синхрония и диахрония не съществува непреодолима преграда, че въз основа на наблюденията над съвременното функциониране на езика най-добре могат да бъдат разбрани осъществените в диахрония изменения. Както отбелязва Хьонигсвалд, „типологията на измененията… е производна на типологията на съществуващите състояния на езика" [Хенигсвальд 1970: 89]. Следователно чрез наблюденията върху съвременни звукосимволични думи най-добре могат да бъдат разбрани механизмите на образуване и функциониране на този тип думи, изминали дълъг път на развитие. Подобни наблюдения могат да бъдат използвани като типологически паралели на думите, които вече са се превърнали в обикновени конвенционални обозначения и са загубили първоначалната си образност. При анализа на дадените български думи ще ни интересуват преди всичко три въпроса: (1) за разпознаване на звукосимволичните думи, (2) за особеностите на тяхното функциониране и (3) за възможността за определяне на родствените връзки между тях.

Дадените думи са сравнително нови за българския език. Те не са регистрирани в академичния многотомен речник [РБЕ] и са свойствени преди всичко на разговорната

[24] Анализът на дадените думи е представен също в [Колева-Златева 2009].

реч – устна и писмена. Изследваният речев материал е извлечен от форуми в Интернет. Причина за паралелното разглеждане на думите е наличието на определено формално сходство между тях и изразяването на едни и същи или близки значения. Така може да бъде поставен въпросът за техния произход, общ или независим, и за наличието на определени деривационни или контаминационни.

Разглежданите думи могат да бъдат квалифицирани като образоподражателни въз основа на следните критерии:

(1) Съдържат редуплицирани звукови комплекси, които сами за себе си в българския език нищо не означават.

(2) Съдържат нетипичната за българския език фонема [*дж*], която се среща само в заимствани думи, обикновено от турски или английски. Както беше отбелязано в т. 1.5.6.1., за звукоизобразителните думи е характерно използването на специфични фонеми, а източник на такива фонеми обикновено са заемките.

(3) Относно *джиджафка*/*джуджафка*/*джаджафка* няма съмнение, че това е една и съща лексема, която съществува в различни фонетични варианти. В такъв случай формалната вариативност на думата също подкрепя хипотезата за звукосимволичния и́ произход

(4) В семантичен аспект разглежданите думи също се характеризират с дифузност. Различните членове на социума употребяват все още не утвърдените напълно лексикални единици с различни нюанси в значението. Затова точното експлициране на изразяваните значения не е възможно. Може само да бъде определено относно какви обекти дадените думи се употребяват.

Джада (dim. *джаджичка*) се среща като название на:

<u>сравнително нов технологичен предмет, устройство, приспособление</u>, ср.: (заглавие на тема във форум) „Смартфоните стават достъпна *джаджа* за редовния потребител”; „Открих следната *джаджа*: (Следва линк с надпис: Трансмитер за кола.) Това е нещо като малък излъчвател на радиосигнал, който се включва в запалката. Той излъчва, радиото ти го лови и фактически през радиото можеш да си слушаш MP3 или каквото си искаш. Много е хитро, но има ли някой да го е ползвал да каже струва ли си ?”;

<u>предмет, който говорещият не знае как се нарича</u> (Това е обикновено предмет с тясна специализация от област, чужда на говорещия), ср: (в постинг, в който се споделя опит от ремонт на кола) „Установих следното… Двете изпълнителни вериги (+) от релетата отиват в устройство, закрепено на същата гредичка м/у радиатора и предната решетка.

Представлява цилиндър с триклемна букса, размерите му са приблизително фи30/л100мм. Подозирам, че е някакъв терморазпределител за вентилаторната перка, но нито имах как да го премеря, нито възможност да му запиша данните… Моля, ако знаете, кажете каква е тази *джаджа* и евентуално цената и";

съставна част, елемент на нещо, ср.: „Реших да разглобя макарата си, че нещо се беше разхлопала и със затягането на гайката под шпулата не постигнах особен резултат. Та вътре се беше напълнила със ситен пясък. Чистих я с четка за зъби *джаджа* по *джаджа*, но не постигнах особен резултат.";

нещо ново и хубаво, ср.: (реплика във форум по повод на информация за вид китайски клечки за хранене) „Това дори не заслужава да се нарече *джаджа* – някаква мини щипка за барбекю с претенции"; В личен профил на участник във форум под рубрика интереси е записано: „Всичко, що е *джаджа*!";

украшение, бижу, ср.: „На някои им отива диадема, на други – не. Нямам нищо против тази *джаджа* върху главата на мъж";

малко или любимо животно, ср.: (във фотографски форум, по повод на снимка, на която се вижда малко птиче и жълъд) „Бижу! Удоволствие за окото!!! Страхотна *джаджичка* – жълъдът е по-голям май от него...:)))))"; (в същия форум, по повод на снимка на коте, в постинг на същия участник) „И моята малка *джаджичка* има черно петно на бледорозовото носле... Жесток портрет!!!!!!!!";

малка уеб програма: (обяснение в онлайн издание на PC World) „Във второто предварително издание на Opera 9 се появяват тъй наречените *джаджи*, които са малки програмки; работят извън прозореца на Opera; „голи" са, без външни рамки, ленти с бутони и т.н.; вземат се от уеб и работят със стандартни уеб технологии…"; „*джаджа* за уверение" (онлайн уверение, което може да бъде попълнено и разпечатано).

Последната употреба на *джаджа* е калка на употребата на англ. *widget*, *gadget* в същия смисъл[25].

[25] В онлайн речника [MERRIAM-WEBSTER] думата *gadget* е регистрирана със значение 'малко механично или електронно приспособление с практическо приложение, което има иновационен характер'. Етимологията на думата е посочена като неясна, като време на първата регистрация на думата е посочена 1996 г. Думата *widget* е представена като фонетичен вариант на *gadget*. Относно употребата на думите за назоваване на малка компютърна програма ср. следните текстове, регистрирани в интернет: IP Switcher Widget is a free widget that gives you a quick way to switch between 3 preset static IP configurations (http://soft.mydiv.net/ win/download-IP-Switcher-Widget.html, Accessed: 29.06.08.); Google Gadget Ventures is a new Google pilot program dedicated to helping developers create richer, more useful gadgets (http://www.google.com/gadgetventures/, Accessed: 29.06.08.).

Съществуващата в различни варианти дума *джиджафка*/*джуджафка*/*джаджафка* (с различия и в изписването: с *я* вместо *а*, *в* вместо *ф*) също се употребява като название на сравнително нов технологичен предмет, устройство, ср.: „*джиджявка* дето мяса на транзистор с 4 крачета"; „Повече от 3 години ползвам Pocket PC и сега ми е трудно да си представя живота без такава *джуджавка*"; „ултразвукова *джаджавка*".

В определени случаи можем да говорим за неразличаване на дадените форми, а също и на *джаджа*. Ср. в това отношение следния диалог между участници в музикален форум:[26]:

Sebastian	Значи, търся си една такава *джаджа*, с която се закача горният капак на фуса за желязото, абе онуй дет се завива. Някой да има излишно такова?..
BaSs3Per	…дай малко по-ясно, аз нищо не разбрах от т'ва к'во търсиш.
Katsko	Да, имам, колко даваш?
NeonGod	Аз директно мога да ти подаря едно такова, дет му викаш *джиджавка*.
Sebastian	NeonGod, няма проблеми. Има ли някаква марка твойто и откъде си? П.П. Как всъщност се казва тая *джуджавка*?
bonzo	Аз му викам холдер, защото държи горния фус чинел. Ама то холдер на много неща може да се каже.
NeonGod	bonzo, абе и аз така мисля, ама не сам много сигурен. Значи, Sebastian, имам една аматска и една такава *джиджавка* на тама. Аз ползвам тамата, тъй че тази на амати ми е свободна. От Пловдив съм, ако я искаш, нп.

Едно и също нещо в диалога е наричано *джаджа*, *джиджавка* и *джуджавка*, без да прави впечатление формалното различие в названията.

Думата *джиджафка*/*джуджафка*/*джаджафка* се използва също като название на:

– украшение, ср.: „За подаръците – аз мисля да и вземем златна гривна с дрънкулка. И така всяка година да купуваме по една *джиджявка* докато станат 21."

– нещо, на което говорещият не му знае името, ср.: „някаква квадратна *джуджавка*, на която пише 14GE!"; „трябват ми вътр. дръжка за задна дясна врата, както и оная

[26] Вж. http://forum.muzikant.org/lofiversion/index.php/t12631.html, Accessed: 20.04.2006. Текстът в известна степен е нормализиран.

джуджавка, мисля че трипътник се нарича, която свързва трите маркуча…"; „аз ходя на почистване ☺ даже утре имам час ☺ стоя на пара, после ми чисти лицето с едно такова нещо ☺ прави ми нещо друго, което не мога да обясня и после с една електрическа *джуджавка* ми пуска ток ☺ после маска и съм готова";

– нещо хубаво, голямо, ср.: „Неприязънта ми, всъщност, е насочена към хората, които издигнаха парите в култ, готови да мачкат и да газят, само и само да се доберат до тях. И то не за друго, а за да си купят някоя лъскава *джиджявка*, след придобиването на която автоматично решават, че са хванали дядо Боже за брадата." (Вероятно става дума за кола.);

– хубаво момиче, ср.: (във форум на геймъри) „Направо дайте ГМ шоп да си имаме – ще се плаща в натура." – „Само ако си красива елфка или сладка *джуджавка*";

– хубаво събитие, ср.: (във форум относно цените на БТК) „Влизах им в сайта ама така и не можах да им чатна новите цени... Чух че вечер след 21:00 до 7:00 сутринта (през делниците) ти плескало само първоначална такса от 13 стотинки и нещо независимо от времетраенето на говорене. Същата *джуджавка* била и през събота и неделя само че тогава е от 0–24 ч., обаче това никъде не можах да го изкеризя черно на бяло..."

– приложение към програма или малка компютърна програма, ср.: „Само да вметна че спам защитата още не е активирана, въпросният майл още няма такава *джуджавка*"; „spoj0 (произнася се „споджо", но може и „сподж 0"). Идва от „Супер проста онлайн *джиджафка*. Оле!"; „След като години наред не можаха да се справят с уязвимостта на Internet Explorer откъм ActiveX контролите, от „Корпорациата" пуснаха Internet Explorer ActiveX update kb912945, който кара потребителя да клика на всяка *джаджавка* по страниците, за да разреши активирането и.

Последната употреба е аналогична на употребата на *джаджа* като название за малка уеб програма. Възможно е това да е калка на англ. *widget*, *gadget*, които по всяка вероятност също са образоподражателни думи (или варианти на една и съща образоподражателна дума), тъй като функционират като такива. Съвсем естествено е, че образоподражателни думи калкират значения на образоподражателни думи от чуждоезичен произход.

Думата *Джиджи-биджи*, която съдържа ехоичен компонент, също, макар и значително по-рядко, се използва като название на сравнително нов технологичен предмет,

ср.: (в постинг по повод на съобщение със заглавие „Apple продадоха 100 млн. iPod устройства") „Евала им правя... май е време да си купя едно такова *джиджи биджи*".

Най-често дадената дума се употребява относно денотати, които се характеризират с процесуалност, такива като:

– ухажване, любовни отношения, ср.: (в обява) „Търся момиче за *джиджи-биджи*"; (в песен на Ст. Вълдобрев)„А после ние с моето момиче / Вкъщи да се приберем. /И там Да правим *джиджи-биджи*, /Да правим *джиджи-биджи*…"

– различни събития, ср.: „Седмицата се очертаваше да започне добре. Така и започна. С ортопедично-травматологичен кабинет. Рентген-менген, снимки-мимки, а-у, джиджи-биджи. Нямам счупени пръсти";

– разнообразна, несъществена информация, ср.: „Както знаете, Мишо е направил цял портал за Марс! За съжаление, човекът е в чужбина и е затрупан от работа и няма време да му обръща внимание. Аз от време на време публикувам информация, ала бала, *джиджи биджи*, обаче като се има предвид това, че уча в СУ и че аз нямам много време, сайтът се обновява доста бавно.";

– нещо несериозно, ср.: „Нагла лъжа и манипулация е, че пазарът е единствен критерий за съществуването на медии като „Нова Европа". Бизнесът и слушателските вкусове няма да се променят съществено, ако се появи поредното музикално *джиджи-биджи* радио в претрупания от честоти ефир, но гражданството определено ще загуби един от символите на плурализма, какъвто безспорно е радио „Нова Европа".

Употребата на разглежданите думи добре илюстрира тяхната семантична дифузност, а също и семантичната дифузност на звукосимволичните думи изобщо преди да са се денатурализирали.

Що се отнася до словообразуването, възможен е независимият произход и на трите лексеми. Но като се има предвид голямото семантично сходство между *джаджа* и *джиджафка*/*джуджафка*/*джаджафка*, може да се допусне, че втората лексема е производна от първата, като образуването е с експресивна наставка *-авка*/*-афка* или е резултат от контаминация на *джаджа* с друга лексема, например *джуфка*. Следи от контаминация могат да бъдат видени и в употребата на *джиджи-биджи* като название на сравнително нов технологичен предмет. Вероятно, контаминацията е с *джаджа* поради формалното сходство на думите. Също и употребата на *джаджа* и *джиджаф-*

ка/*джуджафка*/*джаджафка* за назоваване на нещо хубаво би могла да бъде повлияна от детските думи *джиджи* ‘нещо хубаво’, *джиджан* ‘хубав’ (цит. по [БЕР, I: 363]), които, като детски думи, също представляват ономатопеични образувания.

Могат да бъдат направени изводи и относно поведението на разглежданите думи от граматическа гледна точка. Макар и да са нови, те не се характеризират с граматическа аномалност, изолираност. Думите са напълно адаптирани към граматическата система на флективния език. Назовавайки предмети и опредметени събития, те са съществителни, а техните завършеци – окончания за женски род. За това свидетелстват случаите на съгласуване с прилагателни (ср. например *малка джаджа*). Така думата *джаджа,* която е образувана чрез пълна редупликация по модела CV-CV, изглежда като образувана чрез непълна редупликация по модела CV-C, тъй като нейната последна гласна вече е окончание. Както беше отбелязано в т. 1.4.5.1., във флективните езици с развита система от окончания и суфикси звукоизобразителните думи по-бързо се конвенциализират именно заради бързата си адаптация към граматическата система.

Тъй като в разгледаните български лексеми не може да бъде открит словообразувателен материал на българския език, а и звуковата символика в тях не се осъзнава по причини, посочени по-горе (вж. т. 1.2.), те могат да бъдат възприети като заемки. За това би способствало и наличието на фонемата *дж*, която е характерна за лексиката от чуждоезичен произход в българския език. Не трябва да забравяме обаче, че заимстваната дума е еднозначна, не се характеризира със семантична дифузност, каквато е свойствена на още не конвенциализираните звукоизобразителни думи.

С оглед на методиката на етимологизация на звукосимволичните думи могат да бъдат направени следните изводи. Те се отнасят за възможностите, с които етимологът трябва да се съобразява.

(1) Наблюдаваната в разглежданите думи семантична и формална вариативност може да стане предпоставка за разцепване на етимологичните гнезда на думите. По всяка вероятност това се е случило с много звукосимволични названия, които в хода на своята еволюция са се превърнали в обикновени конвенционални лексикални единици.

(2) Наблюдаваното контаминиране на разгледаните думи (помежду им и с други думи) свидетелства за възможното контаминиране на различни звукосимволични думи и в езиковата история.

(3) Не на последно място дадените думи като думи с доказан звукосимволичен произход въз основа на приложените формални, семантични, словообразувателни и функ-

ционални критерии, могат да бъдат използвани като типологически паралели на конвенционални обозначения, за които може да бъде доказан звукосимволичен произход от аналогични образувания.

3.2. Принципи на ексцерпиране на изследвания лексикален материал

Изследваният славянски езиков материал е извлечен от тълковни, диалектни, етимологични и исторически речници на славянските езици. Не можем да твърдим, че този материал изчерпва цялата славянска лексика, за която може да се предположи звукосимволичен произход, но той все пак е в достатъчно голямо количество, обхваща всички славянски езици, макар и не в еднаква степен. Причина е това, че диалектното богатство на различните славянски езици е изследвано и систематизирано не в еднаква степен пълно, не всички диалектни речници и архиви са в еднаква степен достъпни. А както беше отбелязано по-горе, звукоизобразителните думи са по-характерни за устната диалектна реч и само денатурализираните от тях попадат в книжовния език, но вече в твърде замаскиран вид. Също и етимологичните речници на отделните славянски езици се характеризират с различен обхват. Някои от тях включват богат диалектен материал (например [БЕР, ЕСУМ, ЭСБМ, ЕРСЈ], в известна степен и [Фасмер, ЭССЯ, Skok, Bezlaj]), други – преди всичко общоупотребителната лексика на книжовния език. Все пак извлечената лексика от славянските езици, за която може да се предположи и да се докаже звукосимволичен произход, е достатъчно многобройна, за да може изводите, направени въз основа на нейното изследване, да бъдат сметнати за показателни за славянските езици и диалекти като цяло.

За да бъдат ексцерпирани, думите трябваше да отговарят на две основни изисквания:

(1) в структурно отношение да съдържат редуплицирани звукови комплекси;

(2) да изразяват „незвукови" значения.

Както беше отбелязано по-горе (вж. т. 1.5.5.1. и 2.2.), редупликацията е един от най-ярките признаци на звукоизобразителните думи като цяло и нейното наличие в дадена дума навежда на мисълта за първоздание (ономатопея). Ще отбележим, че това е п ъ р в а т а к р а ч к а за построяване на хипотеза за звукосимволичен произход на дадена дума.

Ексцерпираните думи могат да бъдат наследници на форми:

с пълна редупликация, от типа на: CV-CV или C̥R̥-C̥R̥/CVR-CVR[27],

или непълна (пречупена) редупликация, от типа на: CV-C̥R̥/CV-CVR или C̥R̥-C/CVR-C.

Наблюдават се също случаи, в които може да се говори за древни форми, съдържащи назални сонанти – сричкотворни и несричкотворни:

с пълна редупликация, от типа на: CN̥-CN̥/CVN-CVN,

или непълна редупликация, от типа на: CV-CN̥/CV-CVN, CN̥-C/CVN-C

Дадените модели могат да бъдат обобщени по следния начин:

с пълна редупликация: CV-CV, CS̥-CS̥, CVS-CVS,

с непълна редупликация: CV-CS̥, CV-CVS, CS̥-V, CVS-C.

Тези типове редупликация могат да бъдат наблюдавани и в звукоподражателните думи, което илюстрира ролята им в ономатопеята. Ср. следните български звукоподражателни глаголи, в които дадените модели на редупликация могат да бъдат наблюдавани в твърде чист вид, с минимални дисимилационни изменения.

бълг. *бър-бо́р-я*[28] ‘бъбря, дърдоря’, *бър-бо́л-я* също, *бъл-бо́л-я* ‘(за вода) шумя еднообразно; говоря неясно; говоря малко, слабо’ (цит. по [БЕР, I: 100, 98]), *бъ́-бр-я* ‘говоря празни приказки, дърдоря, дрънкам’, *бъ́-бл-я* ‘говоря неясно; заеквам; (за вода) издавам тих еднообразен шум’ (цит. по [БЕР, I: 96]), *бър-б-у́кам* ‘(за вода в затворен съд) издавам шум’, *бър-б-о́стя* ‘бърборя’ (цит. по [БЕР, I: 100]);

бълг. *гъ́-гр-я* ‘говоря’ (цит. по [БЕР, I: 298]), *гър-го́р-я* (цит. по [БЕР, I: 303]), *гръ́-гр-я* ‘цвъртя’ (цит. по [БЕР, I: 287]), *гъ́р-г-ам* ‘чучуркам, бълболя’ (цит. по [БЕР, I: 302]);

бълг. *дър-до́р-я* ‘говоря много и безсмислени неща’, *дър-д-о́сим* ‘дърдоря, злословя’, *дъ́-др-я* ‘бърборя, дърдоря’ (цит. по [БЕР, I: 460, 454]);

бълг. *кър-ко́р-я* ‘(за червя на гладен човек) издавам особен звук, куркам’, *къ́р-к-ам* също, *къ́-кр-я* ‘(за ястие) ври леко, с равномерен шум’ (цит. по [БЕР, III: 206, 203,187]);

[27] Използваните символи имат следните значения: C – консонант, V – вокал, R – плавен сонант, R̥ – плавен сричкотворен сонант, N – назален сонант, N̥ – назален сричкотворен сонант, S – кой да е сонант, S̥ – кой да е сричкотворен сонант (вж. подобно трактуване на символите в [SHEVELOV 1964: 81]).

[28] В дадените примери и по-нататък в изследването идентифицираните редуплицирани звукови комплекси за по-голяма яснота са отделени с тирета.

бълг. диал. *мъ́р-м-я* ‘(за овца) издавам звук’, *мър-мо́р-я* ‘говоря неясно и неразбрано; карам се, мъмря’, *мъ́-мр-я* ‘бърборя, мърморя; коря, укорявам, натяквам, гълча, карам се’ (цит. по [БЕР, IV: 417, 416, 395]);

бълг. *ку-кур-и́гу* меджум. за наподобяване на глас на петел, диал. *ки-кир-и́гу* също (цит. по [БЕР, III: 108; II: 358]), диал. *кер-кил-и́гам* ‘кукуригам’, *кир-кил-е́гу* междум. ‘кукуригу’ (цит. по [БЕР, II: 338, 383]) и др.

От гледна точка на типа редупликация цитираните звукоподражателни думи могат да бъдат групирани по следния начин:

форми с пълна редупликация от типа на C$\underset{\circ}{\text{R}}$-C$\underset{\circ}{\text{R}}$ / CVR-CVR: *гър-го́р-я*, *гръ́-гр-я*, *бър-бо́р-я*, *бър-бо́л-я*, *бъл-бо́л-я*, *мър-мо́р-я*, *кер-кил-и́гам*, *кир-кил-е́гу*; *дър-до́р-я*, *кър-ко́р-я;*

форми с непълна (пречупена) редупликация от типа на CV-C$\underset{\circ}{\text{R}}$ / CV-CVR: *гъ́-гр-я*, *бъ́-бр-я*, *бъ́-бл-я*, *мъ́-мр-я, ку-кур-и́гу*, *ки-кир-и́гу, дъ́-др-я, къ́-кр-я*;

форми с непълна (пречупена) редупликация от типа на C$\underset{\circ}{\text{R}}$-C- / CVR-C: *гъ́р-г-ам, бър-б-у́кам*, *бър-б-о́стя, мъ́р-м-я, дър-д-о́сим, къ́р-к-ам*.

В извлечените от речниците лексикални единици, за които предполагаме звукосимволичен ономатопеичен произход, в определени случаи редупликацията не е така очевидна поради извършени закономерни и незакономерни фонетични промени: контаминационни, дисимилационни, а също във връзка с емотивността на лексемите и характерните за тях незакономерни фонетични промени, което, както беше вече отбелязано, е напълно естествено.

Контаминационните изменения са възможни поради формалното и семантичното сходство между звукоизобразителните думи. Дисимилационните изменения се извършват за облекчаване на артикулационния апарат при произнасяне на повтарящите се звукове. За повтарящите се консонанти е възможна дисимилацията по всички артикулационни признаци: твърдост/мекост, звучност/беззвучност, по място и начин на образуване. Ще отбележим, че дисимилацията на повтарящите се гласни в по-малка степен способства за замаскиране на редупликацията.

Ще приведем някои примери на закономерни фонетични промени, които водят до замаскиране на редупликацията. Повтарящите се консонанти, попадайки в различно фонетично обкръжение, се подчиняват на действието на различни фонетични закони. Например в думите, в които редупликантът съдържа задноезичен консонант, на място-

то на повтарящия се консонант могат да бъдат наблюдавани резултати на първа, втора или трета палатализация:

k – k	>	*k – č* *č – k* *k – c* *c – k*	*g – g*	>	*g – dž (ž)* *dž (ž) – g* *g – dz (z)* *dz (z) – g*	*x – x*	>	*x – š* *š – x* *x – s* *s – x* (в зависимост от ареала)

В някои случаи подобен род замаскиране на редупликацията в резултат на появата на рефлексите на първа, втора и трета палатализация може да бъде предизвикано от палатализацията на задноезичните консонанти не поради контакт с предни гласни, *j* или меки сричкотворни, а вследствие на нерегулярни изменения във връзка експресивността, емотивността на лексемата или креативността на индивида по отношение на звукоизобразителните думи (вж. т. 1.5.6.1. и 1.5.6.2.).

В думите, образувани още в индоевропейската епоха, може да бъде наблюдавано замаскиране на редупликацията в резултат на промени по правилата на езиците сатем на задноезичните палатални съгласни *k'* и *g'*, явили се в думите с редупликация поради експресивния и емотивния характер на звукоизобразителните лексеми:

k – k > k – k' / k' – k > k – s / s – k
g – g > g – g' / g' – g > g – z / z – g,

където впоследствие биха могли да се извършат палатализационни изменения както на веларите, така и на спирантите, в резултат на които редупликациите с *k* и *g* биха могли да получат следния вид:

k – š / š – k / č – š / š – č
g – ž / ž – g / ž – ž / ž – ž.

Последното изменение показва възможността за възстановяване на прозрачността на редупликацията след извършените промени.

За плавните сонанти, както вече беше отбелязано, са възможни дисимилационни промени в *n* и *j*, за които пише Мейе (вж. т. 1.5.5.1.), а също експресивно развитие в *š* и *č*, констатирано от Малкиел (вж. т. 1.5.2.3.). В някои случаи се наблюдава промяна на *l* във *v* поради лабиализация.

Изброяването на възможностите за фонетични промени, водещи до замаскиране на редупликацията, показва, че те до голяма степен са прогнозируеми, че осъществените изменения не пречат на разкриване на редупликацията в думите, където тя съществува. Затова и редупликацията трябва да се смята за най-надеждния критерий, първа крачка в разпознаването на звукоизобразителната природа на думите, изминали дълъг път на развитие, превърнали се в обикновени конвенционални обозначения. Разбира се, както вече беше посочено, следите и от другите признаци на звукоизобразителността трябва да се вземат под внимание, за да бъдат подкрепени или отхвърлени формулираните хипотези.

4. Класификация

Ексцерпираните от речниците лексикални единици, за които предполагаме звукосимволичен (образоподражателен) произход въз основа на установено наличие на редупликация и изразяване на „незвукови" значения, разпределяме в групи, в зависимост от обозначаваната конкретна реалия от извънезиковата действителност (предмет, действие, признак) и въз основа на формулирани предварителни хипотези за изобразяваните от етимоните на думите първоначални звукосимволични образи. Под звукосимволичен образ разбираме образ, представата за който може да бъде създадена с фонетичните средства на езика чрез посредничеството на синестезията. Тази възможност се доказва от самия лексикален материал.

Представената по-долу класификация трябва да се смята в известна степен за условна. Има лексикални единици, които могат да бъдат отнесени не само към една група. В някои случаи може да се мисли за контаминация на различни звукосимволични образи в една дума. В някои случаи това е посочено. Като класифицираме изследваната лексика по дадения начин, искаме да покажем не това, че всяка дума има строго определено място в семантичното пространство на звукоизображението, а само да разкрием съществуващия формално-семантичен паралелизъм, който смятаме за мощно доказателство и ключова предпоставка за предполагане на звукосимволичния произход на думите. Попадналите в една и съща група, а също и подгрупа, думи с редупликация една за друга представляват типологически паралели като ономатопеични звукосимволични обозначения. Това е в т о р а т а к р а ч к а в построяването на хипотезата за звукосимволичен произход на думите. Наблюдаваният формално-семантичен паралелизъм свидетелства за неговия неслучаен характер, за пряката връзка между звуковата форма и „незвуковото" значение на лексикалните единици. Всъщност друго обяснение той не би могъл и да получи.

Разбира се, не би трябвало да се изключва възможността сред извлечените от речниците думи да се окажат такива, за които редупликацията на звуков комплекс да е

мнима, да е налице всъщност формално съвпадане на част от корена с префикс или суфикс. Поради тази причина за доказване на звукосимволичния произход на всяка отделна дума трябва да се провери и тази възможност. Ако все пак в думата може да бъде отделен суфикс или префикс, то той бе следвало да изразява (или да е изразявал при създаване на думата) определено значение, което също трябва да бъде определено. Дори и в определени случаи да може да се докаже, че не е налице редупликация, а формално съвпадане на афикс с част от корена на думата, то това едва ли може да се твърди за всички названия от представените редици.

В някои случаи привеждаме примери от други индоевропейски езици, които могат да бъдат трактувани като типологически паралели, а в определени случаи и като диахронно тъждествени съответствия на цитираната славянска лексика. Немалка част от тези примери са литовски. Заради архаичността на езика, свързана с отсъствието на генерални фонетични изменения в него (ср. с тенденциите към възходяща звучност и срички синхармонизъм, довели до значителни фонетични промени в славянските езици), редупликацията в литовските лексеми в по-малка степен се подлага на замаскиране и затова е по-очевидна.

Много от цитираните славянски лексеми не са попаднали в етимологичните речници. А за да илюстрираме какъв тип обяснения са получили тези от тях, които са обхванати от етимологичните речници, в бележки под линия цитираме някои от тях. Пълен анализ на съществуващите етимологични обяснения и на историята на думите са уместни в отделни изследвания, посветени на всяка конкретна дума, както това е направено в дадения труд относно славянските названия на мравки, наследяващи псл. **morv*-, бълг. *кокал*, рус. *хороший* ‘хубав’, пол. *gogółka* ‘неузрял плод на дърво’ (вж. т. 6.). В противен случай обхващането на всички етимологични изследвания при подаването на всяка отделна дума в общия списък думи с редупликация би означавало едновременната работа над множество частни изследвания. Така в многобройните коментари би се загубила нагледността на формално-семантичния паралелизъм, доказващ възможността за наличие на примарна връзка между звуковата форма и незвуковото значение на думата в славянските, а също и в индоевропейските езици като цяло.

Типовете обяснения, които дадените думи са получили в етимологичните изследвания и преди всичко в етимологичните речници, могат да бъдат обобщени по следния начин:

(1) Много от лексикалните единици в речниците са представени като „неясни", „трудни", „тъмни".

(2) За някои от тях е предложена само формална реконструкция и/или са посочени съответствията в родствените езици, без да е обяснен типът мотивираност и да се реконструира мотивиращият семантичен признак и първоначално значение (това е най-честият случай!), което е свързано с игнорирането на семантичната реконструкция като цяло в много от етимологичните речници (по-подробно вж. [КОЛЕВА-ЗЛАТЕВА 1998а: 9]).

(3) Дори и да е представена някаква семантична реконструкция, много често отсъстват семантични паралели, които да доказват нейната вероятност.

(4) Тъй като в думите не е видяна редупликацията, в тях нерядко се отделят афикси, чието значение остава необяснено или се посочва като „странно", „неясно".

(5) Поради формалното съвпадане със звукоподражания някои от цитираните думи са отнесени към етимологични гнезда на звукоподражателни думи независимо от това, че изразяваните от тях „незвукови" значения трудно биха могли да бъдат обяснени като производни от „звукови" значения. Това е свързано с характерното за повечето речници неразграничаване на звукоподражателните и звукосимволичните думи. Освен това, както беше вече посочено, в много от случаите не става ясно какво даден речник разбира под звукоподражание, ономатопея, експресивност, афектност и т.н., тъй като използваната терминология не е уговорена.

(6) Несъобразяването с възможността за независим произход на звукосимволични думи с тъждествена форма понякога води до отнасяне към едно и също етимологично гнездо на формално тъждествени лексеми, връзката между значенията на които не може да бъде доказана със семантични паралели. Казано с други думи, налице е смесване на етимологични гнезда на омонимични звукосимволични думи.

(7) От друга страна, несъобразяването с възможността за формална вариативност (свойствена на звукосимволичните думи и несвойствена на обикновените думи) води до отнасяне на семантично тъждествени думи с близки форми, различията между които не могат да бъдат обяснени с фонетичните закони, към различни етимологични гнезда.

(8) Несъобразяването с формалната вариативност на звукосимволичните думи води до създаване на хипотези за контаминация на различни думи, без да се търсят предпоставки за нейното осъществяване.

(9) За редица думи се сочи, че са заемки от други езици, независимо от това, че съществуват и лингвистични, и екстралингвистични данни, които противоречат на такива хипотези.

Във връзка с последното ще отбележим, че стремежът на етимолозите да обясняват думи, които не могат да бъдат изведени от други думи на дадения език, като заемки, даже ако за това съществуват определени трудности, може да се обясни с безпрекословното придържане към постулата на Сосюр за арбитрарността на езиковия знак. Както заявява големият лингвист, „етимологията… е преди всичко обяснение на думите чрез търсене на техните отношения с други думи. Да се обясни означава да се сведе непознатото до нещо познато, а в лингвистиката – *да се обясни една дума, това е да я сведем до други думи*, тъй като не съществува необходима връзка между звучене и значение (принцип на произволността на знака)" [1992: 221]. Това означава не нещо друго, а пълното игнориране на възможността за фонетична мотивираност.

4.1. Названия на малки топчести (овални) предмети

Редупликация на звукови комплекси, съдържащи сонанти, по посочените по-горе модели (вж. т. 3.2.) може да бъде видяна в твърде голямо количество славянски названия на малки топчести (овални) предмети: шишарки, шикалки, кочани царевица, пъпки на растения, техни плодове (в това число картофи, боб, сливи, зърнести плодове на храстови растения и др.), малки цветчета, мехури по тялото, пришки, бучки, екскременти на овце, кози, игрални топчета, камъчета, тестени изделия с топчеста форма и други малки овални предмети, в повечето случаи маловажни. За всяка от тези думи може да бъде формулирана работна хипотеза за произход от звукосимволичен (образоподражателен) етимон с първоначално значение 'малък топчест (овален) предмет', като впоследствие могат да бъдат търсени и други доказателства.

4.1.1. Общи названия на топчета, бучки, малки предмети с овална форма

Към тази група думи отнасяме думи с по-общо предметно или признаково значение, съответно 'топче, топчест предмет' и 'топчест, овален'. Те се характеризират с широка употреба, отсъствие на твърди ограничения на сферата на денотация. Ср.:

срхр. *бо́-b-а* ‘нещо дребно, овално’ [RJA, I: 463], *бо-б-а* ‘въобще всичко кръгло’[29] [РСА, I: 667], укр. *бі-б-ка* ‘малко топче’[30] [Гринченко, I: 59];

чеш. *bam-bul-e*, *bam-bul-a*, dim. *bam-bul-ka* ‘нещо кръгло’, словаш. *bam-bol-ec*, *bom-bol-ec*, *brm-bol-ec* ‘също’, укр. диал. *бом-буль-ка* ‘малък топчест предмет’ (цит. по [Machek 1971: 44]), бълг. диал. *бум-бал-е́с* ‘топчест’ [Илчев 1962: 187], доллуж. *bom-bol-ickaty* ‘покрит с буци, възлест’ [Muka, I: 62, 63][31];

горлуж. *bo-bl-ija* ‘топчета’, доллуж. *bo-bjel* ‘топче’ (цит. по [Schuster-Šewc, 1: 46])[32];

---

[29] Етимологичният речник на славянските езици извежда дадената срхр. дума от псл. етимон **boba*, от който извежда и названия на конкретни малки топчести предмети, като: хайвер на рак, гроздово зърно, картоф, брадавица, камъче и т. н., което е напълно основателно, но също и термини за родство, като рус. диал. *бо́ба* ‘кръстница; кръстник’ и други детски думи, като рус. диал. *бо́ба* ‘детска играчка; детска ризка’ [ЭССЯ, II: 142]. Този факт свидетелства за неразличаването на разновидностите на ономатопеята. По-нататък в речниковата статия към псл. лексема **bobъ*, от която са изведени съвременни названия на боб, картофи, хайвер на рак, екскременти на овца, тестени изделия и др., е казано, че даденото псл. образувание, което представлява „ономатопеична редупликация”, е „свързано с полисемантична основа от звукоподражателен произход”, представена в речника от „континуантите **boba*, **baba*, сред значенията на които… е целесъобразно да се обърне внимание на значението ‘нещо кръгло’” [ЭССЯ, II: 148–149]. От представеното обяснение не става ясно как от „звуковото” значение на звукоподражателния етимон е развито „незвуковото” значение ‘нещо кръгло’. У Скок значението на думата ‘нещо малко, овално’ е представено като резултат от метафоричен пренос на фитонима *bob*, наследник на древна ономатопея с редупликация: ие. **bhabh-ā* [Skok, I; 176–177]. Този ие. етимон Рейзек определя като експресивна основа с удвояване, обозначаваща набъбнали плодове [Rejzek 2001: 83]. Не е конкретизирано какво се има предвид под квалификацията „експресивна основа”.

[30] Представеното в [ЕСУМ, I: 189] обяснение на етимологията на думата се свежда до (1) определяне на нейното етимологично гнездо, включващо названия на конкретни малки топчести предмети, като детелина (заради цвета и́), плодове на бобови растения, хвойна (заради плодовете и́) и др., както и (2) формална реконструкция на праславянския и индоевропейския етимони, съответно: **bobъ* и **bhăbhā*. Липсва словообразувателен анализ и семантична реконструкция.

[31] Махек отнася цитираните думи към етимологичното гнездо на чеш. *boubel*, *bublina*, стчеш. *bublénka*, диал. *budlinka* ‘мехур’, словаш. *bublina*, пол. *bąbel*, срхр. *bubuljica*, лит. *burbulas* ‘мехур’ и др., предполагайки за всички тези думи произход от етимон с удвоен корен от типа на *bhu-l-* и дисимилация *l – l > n(m) – l* или *l – l > r – l* [Machek 1971: 44, 74]. Липсва обяснение на типа мотивираност и реконструкция на мотивиращия семантичен признак. Трябва да отбележим, че редупликация в псл. **bąbъlь*, **bąbul’a* вижда още по-рано Отрембски: **bon-bul-*, **bun-bul-*, с редуване *n:l* (цит. по [ЭССЯ, II: 232], където се казва, че едва ли това е правилно, без да се привеждат някакви аргументи против тази хипотеза, а също и в защита на твърдението, че думите са образувани „от основа **bąb-* с помощта на суфиксален елемент *-l-* (с различна огласовка)”). Рейзек определя чеш. *bambule*, както и доллуж. *bambolica* ‘оток’ като експресивни образувания, обозначаващи нещо топчесто, съпоставими с етимоните на *bublina*, *bubel*, без да казва нищо за типа мотивираност [Rejzek 2001: 69]. Шустер-Шевц отнася към едно и също етимологично гнездо близкозвучащи горно- и долнолужишки названия на продълговат оток, цицина, помпон, млад плод на круша (горлуж. *bombla*, *bombjel*), реси на лешниково дърво, малки плодове на стъблото на картоф (доллуж. *bambulki*), страх, пискюл (горлуж. *bomblk(a)*), действието „люлея ” (горлуж. *bomblować*, доллуж. *bambaś*), които представя като заети от източно-среднонем. *boml* ‘пискюл’, без да обяснява връзката между значенията [Schuster-Šewc, 2: 51].

[32] В [Schuster-Šewc, 1: 46] названията са представени като производни от *bob* ‘боб’, а консонантът *l* във формите на названията е обяснен като резултат от контаминация с горлуж. *bublina* ‘копче’. Тук е отнесено и доллуж. *bobulki* ‘плодове на картоф’.

укр. диал. *бала́-бух*, *бала́-бух-а*, *бала́-буш-ка*, *бала́-буш-ок* ‘топка, бучка’ (цит. по [ЕСУМ, I: 122])[33] – форми с *ш* на мястото на *л* във връзка с експресивността на думата (вж. по-горе) и с *х* на мястото на *ш* в резултат на редеривация;

бълг. диал. *вър-гул-а́т* ‘объл, валчест’ (цит. по [БЕР, I: 210])[34] – форма е с дисимилация на редуплицирания консонант по място и начин на образуване: *г – г > в – г*;

рус. диал. *га-га́р-ышки* ‘какви да е малки топчета’ [СРНГ, VI: 89];

пол. *gru-zł-owaty* ‘топчест’, *gru-zeł*, диал. *gru-zel* ‘топче’ [KARŁOWICZ–KRYŃSKI–NIEDŹWIEDZKI, I: 924], доллуж. *gru-zł-a*, *gru-zl-a*, диал. *gru-zdl-a*, горлуж. *hru-zl* ‘буца, бучка’ (цит. по [SCHUSTER-ŠEWC, 5: 353])[35];

рус. диал. *клё-ц* ‘бучка, топче’[36] [СРНГ, XIII: 290];

доллуж. *kul-k-a* ‘топче’, *kul-k-aty* ‘с бучки, с топчета; на бучки, на топчета’, *kul-k-owaty* ‘топчест’ [MUKA, I: 740] (ако *k* не е наставка!)[37];

бълг. *пу́-пол-ец* ‘валчесто нещо, валчесто тяло’, *пу-пу́л-чя* ‘топчица’[38] [ГЕРОВ, IV: 398], рус. диал. *пу-па́в-ка* ‘малка подутина’ [СРНГ, XXX: 127] – последната форма с *в* на мястото на *л*;

---

[33] В [ЕСУМ, I: 122] дадените думи са посочени като не съвсем ясни. Допуснато е експресивно образуване, наличие на компонента *бала-*, обозначаващ ‘нещо кръгло’. Не е обяснена останалата част на думата. Както отбелязахме по-горе, квалификацията на начина на образуване на думата като „експресивен” не я обяснява. В [ЭССЯ, III: 116–117] даденото название за топче е отнесено към едно и също етимологично гнездо заедно с други формално тъждествени названия за воден мехур, подутина, тестено изделие, което е напълно естествено, но също и за вътрешности, тромав, непохватен човек, което не е аргументирано. Според речника думата е образувана от звукоподражателна основа, която може да бъде открита в наследниците на **bъlbъ*, със суф. *-ux*/*-ax*.

[34] В [БЕР, I: 209–210] думата е отнесена към етимологичното гнездо на бълг. диал. *вър́га* ‘оток от удар по главата или тялото; топчест завършек на тояга; объл израстък по стъблото на дърво’, *въргу́ли* ‘корави сини камъни, които не могат да се цепят’, *въргу́ла* ‘върга на дърво’, *върдзу́лка* ‘върга на орехов дънер’, таен говор *върголю* ‘правя, върша, работя’ и др., които са изведени от ие. **wer-gh-* ‘въртя’. Речникът не обяснява произхода на елемента *-ул-* в цитираните думи и връзката между значенията.

[35] Шустер-Шевц изброява етимологично свързаните славянски и балтийски названия и отбелязва наличието на наставка с детерминатив *l* в славянските названия, произходът на корена остава необяснен [SCHUSTER-ŠEWC, 5: 353]. Банковски сочи произхода на думите като неясен. Изказано е предположение за връзка с пол. *gryźć,* но без аргументация на словообразуването и семантичното развитие [BAŃKOWSKI 2000, I: 489].

[36] Във [ФАСМЕР, II: 249] е разгледана руската дума *клецка*, която е обяснена като заемка от сръвиснем. *klôƶ*, новвиснем. *Kloß* ‘тестено топче в супа’ чрез посредничеството на пол. *klosek*. При това не е взето под внимание наличието на думата *клёц* ‘топче’ в руските диалекти, където се срещат и други формално близки названия на топчета, като *клыч* ‘засъхнала буца пръст’ (вж. т. 4.1.3.3.), *клок* ‘откъсната или отделена от нещо част, снопче (сено, слама, вълна)’ (вж. т. 4.4.), също и на такива славянски названия, като: чеш. *klk* ‘съсирек, топче, снопче’, диал. *kluk*, *klouček*, *klok*, *kloček* ‘също’ (вж. т. 4.1.3.2.), словен. *kólke* ‘остатъци при влачене на лен, коноп’, срхр. *kûk* също и др. (вж. т. 4.6.2.). Варирането на формата и примитивността на значението също противоречат на хипотезата за заимстване на думата.

[37] Според Шустер-Шевц доллуж. *kul-k-a* ‘топче’ е диминутивно образуване от *kula* ‘топка’ [SCHUSTER-ŠEWC, 10: 722–723]. Възможно е обаче *kulka* да е първично образуване, осмислено като диминутивно, и *kula* да е образувано в резултат на редеривация. Относно възможността за редеривация вж. също т. 5.2.

[38] В [БЕР, V: 856] дадените думи са представени като производни от бълг. *пуп* ‘корем; пъп’. Без обяснение е останала частта на думата: *-ол-*/*-ул-*.

бълг. *ши́-ш-ка* ‘топка’ [Геров, V: 583], рус. *ши-ш-ка* ‘всякакъв вид отделно или сраснало се с нещо топче’[39] [Даль 1955, IV: 636–637].

В качеството на съответствия или типологически паралели ср. с: лит. диал. *buř-bul-as* ‘топче, парче’, *bam-bòl-ikas* ‘предмет с овална форма, топче’, лит. *gù-gul-as* ‘топче’, *kar-kól-as* ‘топче’, *kañ-kal-as* ‘овален предмет, топче’, *kun-kól-as* ‘топче’, *kun-kùl-is*, *kuñ-kal-as* също [LKŽ], рум. *go-gol-oi* ‘малък топчест предмет’, *go-gon* ‘също’ (цит. по [DEX 1998: 428], където етимологията на думите е посочена като неясна), стгр. *γο-γγύλ-ον* ‘нещо заоблено’, γο-γγύλ-ος ‘топчест’ [Дворецкий 1958, 1: 329], алб. *go-gël-ë* ‘топче; шикалка’ (цит. по [БЕР, I: 259], където думата е представена като „заемка от неотбелязана (!) българска дума **гогола*”).

4.1.2. Названия на пъпки, кълнове, плодове, семена и цветчета на растения

Това е твърде голяма група. Включва названия на всичко, което растението ражда и има овална, топчеста форма, обикновено е малко по големина.

[39] Думата е представена във всички славянски езици, обикновено с по-конкретни значения: ‘плод на хвойново дърво’ и ‘шикалка’. Ср. също с чеш. *šiška* ‘кнедлик (малко тестено изделие)’. Няма общоприета етимология и надеждни паралели в балтийските и други ие. езици (вж. тази констатация в [Skok, III: 396]). В речника на Фасмер е отбелязано, че значенията на думата правят невероятно нейното заимстване [IV: 445]. Съществуващите опити да се обясни произхода на думата не са подкрепени с типологически факти. Например Брюкнер предполага връзка с етимологичното гнездо на пол. *szyja*, без да привежда доказателства [Brückner 1957: 562]. Махек реконструира псл. **šišьka* и вижда в думата „интензивна редупликация”, но не за образуване на ономатопеична дума. Така, търсейки подходящия корен, авторът достига до лит. *skuja* ‘игличка на хвойново дърво; плод на хвойново дърво’, с което предполага връзка при осъществена метатеза: *k – j > j – k*, в резултат на която получава **šьka* (от ** šjuka*) [Machek 1971: 609–610] – хипотеза, свързана с фонетични трудности и без типологически паралели. Авторът обяснява редупликацията с фонетични причини: с малкия обем на думата вследствие изпадането на свръхкраткия вокал. Рейзек определя псл. **šišьka* като умалителна форма от **šiša*, която посочва като неясно образувание, но възможността да е налице в славянската дума удвояване на *š* го навежда на мисълта за „експресивно образуване”. Авторът не уточнява типа мотивираност [Reizek 2001: 629–630]. Шустер-Шевц също вижда редупликация в псл. **šišьka*, която извежда от **chīch-īka* – форма, в която смята, че е редуплициран ие. корен **sk’ei-* ‘режа’ [Schuster-Šewc, 5: 353]. В [Bezlaj, IV: 49] е изказано предположение за образуване на думата от nomina actionis към псл. **s’iti* ‘шия’, но не са приведени типологически паралели. Сной предполага за псл. **šišьka* връзка с глагола **šišati* (хърв., сръб. *šišati* ‘стрижа’, бълг. *шишкам* ‘бода’), за който предполага образуване от (може би ономатопеичния) корен **sī/ī(k)s-* ‘режа’ и семантичен развой ‘нещо остригано’ > ‘дреболия, ненужна вещ’ [Snoj 2003: 727]. Общ недостатък на цитираните хипотези е несъобразяването с множеството названия на малки топчести предмети, съдържащи редуплицирани звукови комплекси.

4.1.2.1. Названия на шишарки на растения

В тази група влизат названия на шишарки на растения, сред които преобладават плодовете на иглолистни дървета и храсти. Тук са включени и названията на самите растения, които раждат шишарки, тъй като по метонимичен път названието на фокалния плод понякога се пренася на самото растение (вж. [Колева-Златева 2005: 33–34]). Ср.:

укр. *бí-б-ки* ‘плодове на хвойна’ (цит. по [ЕСУМ, I: 189]; относно представеното в речника обяснение вж. бележка 30);

срхр. *bu-br-eg, bu-br-ek* ‘strobilus, плод на хвойна’[40] [RJA, I: 701, 702];

бълг. *брь-бой-ка* ‘плод от смрика’ [Геров, I: 75], диал. *кацаркова бар-бóн-ка* ‘хвойнов плод’ (*кацарка* ‘хвойна’)[41] (цит. по [БЕР, II: 286]),

бълг. диал. *ба-бар-óнки* ‘хвойнов плод’ [Стойчев 1970: 154];

бълг. диал. *ба-бýш-ка* ‘едно растение (хвойна)’ [Геров, I: 19], кашуб. остар. *bo-buš-ка* ‘борче’ (цит. по [Boryś–Popowska-Taborska, I: 130])[42] – форми с *ш* на мястото на *л*; по всяка вероятност названието на плода на растението е пренесена върху самото растение, ср. с цит. в т. 4.1.2.2. срхр. *ba-buš-ka* ‘galla’;

укр. диал. *бýр-б-а*, *бýру-б-а*, *бурý-баш-ки* (*бурý-б-ашки*)[43] ‘кръгли шишарки на растение’ (цит. по [ЕСУМ, I: 298]) [44];

бълг. диал. *бý-кал-ка* ‘шишарка’ (цит. по [БЕР, III: 110], където думата е представена като типологически паралел към *кукуруз*, да за се илюстрира изразяването на значения ‘царевица’ и ‘шишарка’ от една и съща езикова форма; специална речникова статия, посветена на нейната етимология, няма) – форма с дисимилация на редуплицирания консонант по звучност/беззвучност и по място на артикулация: *b–b* > *b–k* или *k–k* > *b–k*;

стпол. *gru-czoł pinelowy* ‘шишарка на иглолистно дърво’[45] [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki, I: 920] – форма с дисимилация на консонантите по звучност/беззвучност: *g – g* > *g – k* или *k – k* > *g – k* и последвала палатализационна промяна *k* > *č*;

[40] Дадените думи не са разгледани в речника на Скок като названия за шишарка [Skok] .

[41] Даденото название на плод на хвойна е цитирано като елемент на съставно название в речниковата статия на думата *кацарка*. Неговата етимология отделно не е разгледана в речника.

[42] В [Boryś–Popowska-Taborska, I: 130]) названието е изведено от псл. *boba* ‘Vicia fiba; плодовете на това растение’. Връзката между значенията не е обяснена.

[43] В някои случаи поради възможността в думата да има суфикс привеждаме варианти на членение на думата от гледна точка на редупликацията.

[44] Според [ЕСУМ, I: 298] думата е резултат от контаминация на *бурулька* и *бульба, бульбашка.*

[45] Думата не е разгледана като название на плод на иглолистно растение в полските етимологични речници. Любопитно е да се отбележи, че когато разглежда думата като название на подутина, жлеза, Бориш отбелязва, че развитието на сричкотворно *ŗ* в *ru* е характерно за звукоподражателните и експресивните думи (като

чеш. диал. *gá-goš* ‘шишарка на иглолистно дърво’ (цит. по [MACHEK 1971: 148])[46] – по всяка вероятност с *š* от *l*;

рус. диал. *гу́ль-к-а* ‘шишарка на иглолистно дърво’ [СРНГ, VII: 219] – форма с дисимилация на консонантите по звучност/беззвучност: *g–g* > *g–k* или *k–k* > *g–k*; ср. с цитираните по-долу в т 4.1.3.5.1. рус. диал. *гу́ль-г-а* ‘подутина (на челото, на главата от удар)’, *гу́ль-к-а* ‘подутина, мехур’;

бълг. диал. *кар-кал-е́га* ‘шишарка’ (цит. по [БЕР, II: 248])[47];

бълг. диал. *ка-кал-я́шка* ‘шишарка’ (цит. по [БЕР, II: 150])[48];

бълг. диал. *ко-кор-а́да* ‘шишарка’, *ко-кор-я́га* също, *ку-кур-а́ди* ‘шишарки на вид бор’, *ку-кур-е́жка,* обикновено в мн. ч. *ку-кур-е́жки* ‘шишарки на вид бор’ (цит. по [БЕР, II: 538, 539; III: 106])[49];

укр. *ку-кур-у́за*, диал. *ку-кур-узи*, *ко-кор-удзки, ку-кур-у́дз* ‘плодове на иглолистно дърво’ (цит. по [ЕСУМ, III: 131])[50], *ку-кур-у́да* ‘също’ [ГРИНЧЕНКО, II: 322];

---

mruczeć, mrugać) [BORYŚ 2005: 182]. В речника на Банковски са цитирани и други значения на думата, като: ‘цирей’, ‘топчета, каквито понякога се образуват в млякото в гърдите на майките’. За тях е казано, че са неясни [BAŃKOWSKI 2000, I: 487].

[46] Махек отнася думата към едно и също етимологично гнездо заедно с други названия на малки топчести предмети, като: чеш. диал. *gagalk*а ‘недоразвит плод на круша’, *gagal(k)a, zagagal-ka* ‘малък, неузрял, възкисел плод’, *gangal*, *galgan*, *gágor*, бълг. диал. *гага́лка* ‘нечистотии под опашката на овцата, подобни на топки’ и др. Авторът ги извежда от етимон с редупликация **gal-gal-*, с последвали фонетични промени: дисимилация *n – l* < *l – l*, метатеза, изменение на завършека (в *gágor*), изпадане на първия сонант *l*, а самия редупликант определя като корен, който се съдържа и в *hálka* ‘подутина’, с експресивно изменение на *h* в *g* [MACHEK 1971: 148]. Два въпроса възникват при такава хипотеза: (1) защо всички форми трябва да бъдат изведени от един и същ етимон и след това да се допускат множество фонетични изменения и (2) какво е станало с множествеността, която би трябвало да се изразява при редупликацията на корен с предметно значение (вж. т. 1.5.5.1.).

[47] В [БЕР, II: 247, 248] думата е отнесена към етимологичното гнездо на *каркалашка* ‘овче или козе изпражнение; маслина’, *каркаля́шка* ‘изпражнение от овца или коза; топче от хляб’, за които е предположено образуване от незасвидетелстван глагол **къркам* ‘(за изхождащо се животно) издавам особен шум’ – хипотеза, която не обяснява семантичното развитие от ‘екскременти’ до ‘маслина’, ‘шишарка’ и ‘топче хляб’. Хипотезата илюстрира типичния за етимолозите стремеж да се сведат ономатопеичните лексеми към звукоподражателни етимони дори ако съществуват семантични трудности.

[48] Съгласно [БЕР, II: 150] думата е образувана от бълг. *кокал* ‘кост’ със суф. *-аш-ка*, с извършена асимилация *о – а* > *а – а*. Към това етимологично гнездо са отнесени и формално близките названия на царевичен плод, шишарка, шикалка, парче месо, сърцевина на изгризана ябълка и др. Връзката между значенията не е обяснена.

[49] За дадените думи, регистрирани също и като названия на изпражнения на дребен рогат добитък и плод на царевица, в [БЕР] са представени твърде противоречиви хипотези. За *кокора́да* е предположен произход от метатезираната форма *кокода́ра* ‘топлийка с цветно топче’ [БЕР, II: 538] и в същото време думата е отнесена и към етимологичното гнездо на *кукура́да* [БЕР, III: 106]; за *кокоря́га* е предположено образуване от *ко́кор* ‘раст. Adonis; див мак, Papaver rhoeas; Helleborus ododrus’ или от *кокора́да* [БЕР, II: 539]; за *кукуре́жка* – от незасвидетелстваното **кокора* ‘къдра’, образуването на което не е обяснено [БЕР, III: 106; II: 538].

рус. диал. *ку́р-к-и* ‘плодове на иглолистни дървета’ [СРНГ, 16: 131][51];

бълг. *кле-к* ‘дърво Pinus montana’, *кле-к-а* ‘обикновена хвойна, Juniperus communis L.’ (цит. по [ЭССЯ, IX: 192]), срхр. *кле-к* ‘вид хвойна, Juniperus nana’[52] [РСА, IX: 565] – Възможно е названието на плодовете да е пренесено върху растенията;

срхр. *пу́-пу́ль-ица* ‘плод на хвойна, bacca Juniperi’ [Караџић 1898: 639];

бълг. диал. *шу́-кал-ка* ‘шишарка на бор и ела’ [Стойчев 1965: 305], бълг. *шу́-кал-ка* ‘плод на някои хвойнови растения’, *шу́-кл-а* ‘шишарка’ [Геров, V: 580] – форма вероятно с експресивна палатализация *k – k > k’ – k*, осъществена още в предпраславянската епоха, което впоследствие е дало *š – k*, вж. т. 3.2.;

бълг. диал. *шу-шу́л-къ* ‘борова шишарка’ [Ковачев 1970: 51];

бълг. *ши-ша́р-ка* ‘плод на иглолистно растение’, срхр. *ши-ша̀р-ица* [СБР: 591], *še-šàr-ica, še-šàr-ka* ‘плод на иглолистно растение’ (цит. по [Skok, III: 396])[53];

словен. *šî-š-ka*, укр. *шу́-ш-ка*, чеш. *ši-š-ka*, словаш. *ši-š-ka*, доллуж. *šy-š-ka*, горлуж. *ši-š-ka*, пол. *szy-sz-a* ‘плод на иглолистно растение’, рус. *шу́-ш-ка* (цит. по [Фасмер, IV: 445]), диал. *ши-ш-о́к* ‘хвойная шишка’ [ССРНГ: 605], болг. *шу́-ш-ка* ‘шишка’ [Геров, V: 583] (вж. бележка 39).

Ср. със: стгр. *κό-κκαλ-ος* ‘шишарка’ (цит. по [Frisk, I: 895], където етимологията на думата е представена като неясна), лит. *bur-buol-ė*, *gur-g-ùtis*, *kan-kór-ežis*, *kìr-k-užė*, *kur̃-k-užė*, *kan-kól-as* ‘шишарка’ [LKŽ].

---

[50] В [ЕСУМ, III: 131] е посочено, че етимологията на названието „не е напълно ясна”, че то може да бъде от славянски произход, да е образувано от корена в **kokor-*, ** kukur-* ‘нещо разперено’ (с препратка към [Sławski, II: 336; III: 337–338]).

[51] В [Топоров 1975–1990, IV: 316] думата е отнесена към „откровено звукоизобразителните типове”, но не са приведени доказателства за тази хипотеза.

[52] Думата може да бъде отнесена към представените в т. 4.7. или 4.9.1. названия, тъй като клоните на растението са криви, скланят се към земята. Основание за възможността за отнасяне на думата към групата на названията на топчести предмети дава съпоставянето с формално и семантично близките: срхр. *клекиња* (*клекиња*) ‘червена боровинка’, словен. *kleka* ‘израстък върху дърво’. [ЭССЯ] отнася дадените бълг. и срхр. названия на иглолистни растения и към етимологичното гнездо, възлизащо към псл. **klekъ* [IX: 192–193], заедно със звукоподражателни глаголи (чеш. стар. *klech* ‘празни думи’, струс. *клекъ* ‘мърморко’), и към **klęka*/**klękъ* с първоначално значение ‘нещо огънато’ [X: 31–32], следвайки [Berneker I: 515; БЕР, II: 429–430] . Връзката между „звуковите” и „незвуковите” значения не е обяснена.

[53] В речника на Скок думата е отнесена към етимологичното гнездо на *šiška* ‘galla’. За словообразуването е казано, че „на мястото на диминутивния суфикс *-ьka* стои *-arka* = *-arica*” [Skok, III: 396]. Словообразувателното значение на суфикса не е обяснено.

4.1.2.2. Названия на малки твърди топчести плодове на растения и образувания върху тях

Тук отнасяме названия за шикалки, жълъди, които понякога съвпадат, и на плодове на леска:

срхр. *bù-b-ač* ‘galla’ [RJA, I: 698];

укр. *бá-буш-ка* ‘топчесто образувание върху листо’ (цит. по [ЕСУМ, I: 102]), срхр. *bà-buš-ka* ‘galla’ [RJA, I: 137], сръб. *ба-буш-ка* ‘неузрял плод на дъб’ (цит. по [EPCJ, II: 37]) [54];

срхр. *бо-бор-ошка* ‘топчесто образувание върху лист, което създава ларвата на горско насекомо (Cynips, Diplolepis)’[55] [PCA, I: 670], сръб. *бȕ-буш-ка* ‘жълъд’, *бо̏-бор-ошка* също (цит. по [EPCJ, II: 38], вж. бележка 54);

срхр. *ba-bùr-a, ba-bùr-ica* ‘galla’[56] [RJA, I: 136];

стчеш. *bu-bl-énka*, *bu-bl-anka* ‘galla’ [GEBAUER, I: 112] (вж. бележка 31);

бълг. *брь-бóн-ка* ‘малко твърдо зърно плод от какво да е дърво или храст; топчесто образувание върху листо’ [ГЕРОВ, I: 75–76],

бълг. диал. *дю-дюл-ка* ‘жълъд’ (цит. по [БЕР, I: 443])[57];

бълг. диал. *кра-кал-éшка* ‘шикалка’ (цит. по [БЕР, II: 712], където думата е представена като резултат на метатеза от *каркалéга*, *каркалáшка*, *каркаля́шка*);

---

[54] В [ЕСУМ, I: 102–103] укр. диал. *бáбушка* ‘топчесто образувание върху листо’ заедно с такива названия, като *бабкú* ‘сорт сливи (валчести)’, *бáба* ‘боб; сорт едри круши; кръгло топче глина’, *бабýр* ‘попова лъжичка’, *бабýля* ‘мехур’, срхр *бáбура* ‘сорт едри чушки’ и др. са изведени от псл. **bab-* ‘надувам се, набъбвам; валчест съм’, образуването на което не е обяснено. Не е обяснено и словообразуването на съвременните славянски думи. Скок отнася срхр. *bàbuška* ‘galla’ към етимологичното гнездо на *baba* ‘стара жена; жената на дядо’, поточно към метафоричните употреби на последното. Аргументация на това свързване отсъства [SKOK, I: 82–83]. [EPCJ, II: 37–38] за сръбската дума (а към нейното етимологично гнездо отнася също сръб. *бȕбушка*, *бо̏борошка* ‘жълъд’ и др.) допуска образуване чрез редупликация от **bux-* и последвала експресивизация и контаминационни промени.

[55] У Скок думата само е спомената в речниковата статия към *boboluska* ‘растение Lathyrus latifolius L. със забележката за сходство между думите [SKOK, I: 177].

[56] В [EPCJ, II: 37] думата е отнесена към едно и също етимологично гнездо заедно със сръб. *бàбура*, *babùra* ‘сорт едър месест пипер’, сръб. *бàбурица*, *бабȕрица*, *бàбураст* ‘който е като чушка, надут, бухнал’. Етимологията е представена като неясна. Допуснато е наследяване на етимон **бавура* < **бахура*, съдържащ корен **бух-* ‘бухвам’, или на етимон с редупликация на същия корен (**ba-bux-*/**bъ-bux-*), с първоначално значение ‘нещо надуто’.

[57] [БЕР, I: 443] предполага общ произход за *дюдюлка* ‘жълъд’, *дýдул* ‘неоронен царевичен плод’, *дýдули* ‘черничеви плодове’, като ги извежда от *дуд* ‘черничево дърво (и плод)’ с помощта на суфикс *-ул*. В словообразувателно отношение привежда като паралел бълг. *рогул*, *кривул* – думи, които не илюстрират едно и също словообразувателно значение на суфикса.

бълг. *ка-кал-я́шка* ‘шикалка’ (цит. по [БЕР, II: 150]; вж. бележка 47);

бълг. диал. *чи-ч-ка́* ‘плод на леска’ [Вакарелска-Чобанска 2005: 383];

словен. *ší-š-ka* ‘galla, болестно образуване по растенията, предизвикано от насекоми’, често ‘жълъд’, *čí-š-ka*, *čí-č-ka* ‘също’ (цит. по [Bezlaj, IV; 49], където последните две форми са представени като резултат от дисимилационни изменения на изходната форма *šíška*; ср. и с предходното бълг. название);

бълг. *ши́-кал-ка* ‘образуване като орех върху дъбови клонки’ [Геров, V: 580], *ши́-кл-а* ‘жълъд’ [Геров, V: 580], *ши́-кл-а* ‘шикалка’ [Шклифов 1977: 326];

срхр. *ши-ша̀р-ица* ‘жълъд’ [СБР: 591], *ше-ша̀р-ица*, *ши-ша̀р-ица, шѐ-ша̂р-ка*, *шѝ-ша̂р-ка*, *ши-ш-ка* ‘galla’ [Караџић 1898: 869], бълг. диал. *ши-ша́р-ка* ‘топче на дъбови листа’ [Младенов 1971: 150] (вж. бележки 39 и 53).

4.1.2.3. Названия на плод на царевица

Ср. такива названия, като:

бълг. диал. *бо́-бул-и* ‘царевица’ (цит. по [БЕР, I: 60])[58];

бълг. диал. *ба́-бар-ка* ‘недоразвит царевичен мамул (с малко зърна или без зърна)’ [Хитов 1979: 225], *ба́-бер-ка* ж. р., *ба́-бер-ек* също [РРОДД: 24], сръб. диал. *ба-ба*, *ба̀-б-ица*, *ба̀-бор-ка* ‘недоразвит царевичен кочан’ (цит. по [ЕРСJ, II: 23])[59];

бълг. диал. *бу́-кал-ка* ‘царевичен кочан’ (цит. по [БЕР, III: 110])[60] – форма с дисимилация по звучност/беззвучност и по място на образуване: *b–b* > *b–k* или *k–k* > *b–k*;

---

[58] Според [БЕР, I: 60] думата е образувана от бълг. *боб* ‘фасул, Phaseolus vulgaris’, диал. ‘бакла, Vicia faba’ с помощта на суфикс *-ул*. Като типологически паралели са приведени: *рогул*, *кривул*, *дудýли* ‘царевица’ (дума също с редупликация, забележката моя: Ж. К.-З.). Поради незабелязването и́ в речника е представена неубедителна хипотеза за произход на названието от *дуд* като название за плод на черница (вж. по-горе бележка 53). [ЭССЯ, II: 147] отнася даденото название за плод на царевица заедно с други съзвучни названия на зърнести плодове на храстови растения, картофи, камъчета, овчи изпражнения към едно и също етимологично гнездо с вариращ етимон **bobulь*/**bobul'a*/**bobъl'a*, който смята за „суфиксално производно от древен експресивен звуков комплекс с редупликация на съгласните, представен в **boba*, **bobъ*”. Както вече беше посочено, квалификацията на даден етимон като експресивен не конкретизира неговия тип мотивираност, а следователно и образуването му, тъй като експресивността може да бъде постигната и чрез фонетична, и чрез семантична, и чрез морфологична мотивираност. Славски реконструира за псл. етимон **bobul'a* първоначално значение ‘нещо кръгло, преди всичко плод, baccа’, който също смята за производен от **bobъ* с помощта на експресивния суфикс *-ul'a*, чрез който в дадения случай се образува diminutiva или hypocoristica [SP, I; 291, 110].

[59] [ЕРСJ, II: 23] допуска метафоричен пренос от *баба* ‘стара жена’, а за сръб. *ба̀борка* влияние от страна на бълг. диал. *ба̀берка, ба̀барка*. За етимологията на последното се позовава на хипотезата на [БЕР, I: 23] за образуване от *бера* и първоначално значение ‘това, което е останало след беритба’. Тези хипотези са правдоподобни, но биха имали по-висока степен на вероятност, ако не беше паралелизмът с други названия на кочани на царевица, образувани чрез редупликация. Освен това след беритба не е задължително да останат само недоразвити кочани.

бълг. диал. *га-га́л-ки* мн. ч. ‘кочан от оронена царевица’ [Стойчев 1970: 162];

бълг. *гу-гу́л-и* мн. ч. ‘растение и плод Zea mays’ [Геров, I: 259];

бълг. диал. *гу́-джал* ‘царевичен плод без листа, но със зърна’ (цит. по [БЕР, I: 292])[61] – възможна е палатализация поради експресивност и резултат на първа палатализация: *g – g > g – g’ > g – dž’* или съвременно експресивно развитие *г > дж*;

бълг. диал. *ду́-дул* ‘неоронен царевичен кочан’, *ду-ду́л-ец* ‘оронен царевичен кочан’ [Геров, VI: 104; I: 377] – вж. бележка 57;

бълг. диал. *джун-гал-и* мн. ч. ‘кочани от царевица’ (цит. по [Москов 1969: 457])[62];

бълг. диал. *ка-кал-а́шка*, *ка-кал-я́шка* ‘царевичен плод без зърна; царевичен плод със зърна’, *ка-кал-я́шка* ‘царевичен плод без зърна’, *ко-кал-а́шка* ‘обелен царевичен кочан’ (цит. по [БЕР, II: 150, 532]), *ку-кул-а́шка* ‘оронен царевичен кочан’ [Геров, II: 429] (вж. бележка 47);

бълг. диал. *ко-кор-е́к* ‘царевичен кочан, увит в листата си; царевичен кочан’ [Стойчев 1970: 179];

бълг. диал. *ка-ка́р-е* ‘малък мамул царевица’ [Молеров–Молеров 1954: 461];

бълг. диал. *ку-кур-а́да* ‘царевичен кочан’ (цит. по [БЕР, III: 106])[63], *ку-кур-а́тка* ‘царевичен кочан’ [Сакъов 1967: 327];

бълг. *ку-кур-у́з*, срхр. *ку-ку̀р-уз*, *ко-кур-уз*, *ко-кор-уз, ку-ку̀р-уза, ку-кур-у̀за*, *ку̀-кур-ица*, *куру̀за*, словен. *korúza*, диал. *ku-kur-úza, ku-kur-íca, ku-kor-íca*, *ko-kor-ica*, рус. *ку-кур-у́за*, укр. *ку-ку́р-уза*, диал. *ку-ку́р-уз, ку-кур-у́дза,* белорус. *ку-кур-у́за,* чеш. *ku-kuř-ice*, диал. *ku-kur-yca*, *ku-kuř-yca,* словаш. *ku-kur-ica,* пол. *ku-kur-ydza, ku-kur-udza, ko-kor-yca*, (цит. по [БЕР, III: 109–110]) – Сред дадените примери се наблюдават случаи на хаплология: срхр. *куру̀за,* словен. *korúza* (вж. такова обяснение на формата на думата в [Snoj 2003: 311]). Така се създава мнима предпоставка да се мисли, че в другите наз-

[60] В [БЕР] думата е приведена само като типологичен паралел, доказващ изразяването на значенията ‘плод на царевица’ и ‘плод на иглолистно дърво’ от една и съща езикова форма.

[61] Според [БЕР, I: 292] думата е заета от тур. *gucuk*. Елементът *-ал-* не е получил обяснение.

[62] Според М. Москов думата представлява заемка на „незасвидетелствана турска форма” [1969: 457].

[63] Съгласно [БЕР, III: 106] думата има общ произход с *кокора́да* ‘шишарка’, производна според речника от *кокода́ра* ‘топлийка с цветно топче’.

вания за царевица е редуплициран корен, а не звуков комплекс, който сам за себе си не е носител на значение[64] (вж. също т. 5.2.);

бълг. диал. *ко́-чур* ‘царевичен кочан без зърна’ (цит. по [БЕР, II: 690])[65] – форма с палатализация на редуплицирания веларен консонант, развит по закона на първа палатализация;

бълг. диал. *ко-ча́н* ‘царевичен плод със или без зърната’ (цит. по [БЕР, II: 687]), словен. *ko-cên* ‘царевичен плод’ (цит. по [BEZLAJ, II: 51]), рус. *ко-чан* ‘царевичен плод’ [СРНГ, XV: 104] – форма с палатализация на редуплицирания веларен консонант, развит по закона на първа палатализация [66];

словен. диал. *kó-celj* ‘царевичен плод без зърна’ (цит. по [BEZLAJ, II: 51]), бълг. диал. *ко́-цал* ‘царевичен кочан без зърна’ (цит. по [БЕР, II: 684])[67] – форма с палатализация на редуплицирания веларен консонант, развит по закона на втора палатализация;

бълг. диал. *чо́-кън* ‘плод на царевица’ [ПЕТКОВ 1974: 168] – форма с палатализация на редуплицирания веларен консонант, развит по закона на първа палатализация;

бълг. диал. *чу-кạл-е́к* ‘царевичен кочан без зърната’ [ПОПГЕОРГИЕВ 1962: 216] – форма с палатализация на редуплицирания веларен консонант, развит по закона на първа палатализация;

бълг. *ма-му́л* ‘растение Zea mays и неговият плод; оронен от зърната кочан царевица’ [ГЕРОВ, III: 48], бълг. диал. *му-му́л, мъ-му́л* ‘кочан царевица’[68] [РАЛЕВ 1977: 146];

---

[64] Дума без общоприета етимология. Широко е разпространена не само в славянските езици. Според ФАСМЕР това е „трудна дума”[II: 407], Рейзек я определя като „не особено ясна” [REJZEK 2001: 320]. Няма единно мнение както за езика-източник, така и за начина на образуване (вж. [BRÜCKNER 1957: 280; MACHEK 1971: 303; SKOK, II: 228–229; БЕР, III: 109–111; BEZLAJ, II: 69 и др.]). Сной допуска образуване от тур. *koku* ‘миризма’ и *uruz* ‘ориз’ [SNOJ 2003: 311]. Вероятно поради структурата на думата (наличие на редупликация) е допускана възможност за ономатопеичен произход, за образуване от междуметие, с които викат кокошки. Според Фасмер такава хипотеза „заслужава внимание”.

[65] В [БЕР, II: 690] образуването на думата е посочено като неясно. Безлай смята дадената славянска дума за заемка от турски [BEZLAJ, II: 51].

[66] Според [БЕР, II: 686–687; SNOJ 2003: 287] думата е с неизяснена етимология. Някои автори (например [MIKLOSICH: 122; BEZLAJ, II: 51]) смятат дадената славянска дума за заемка от турски, други предполагат родство със сръвиснем. *hagen* ‘племенен бик’ [BERNEKER, I: 536, МЛАДЕНОВ 1941: 254; ФАСМЕР, II: 356–357]. [ЭССЯ] реконструира за корена на думата, който може да бъде открит и в **koča*, **kočera*/**kočerъ*, първоначално значение ‘нещо издигнато, стърчащо, респективно, кораво, твърдо’ [X: 104–105].

[67] У Безлай, Сной словенската дума е отнесена към етимологичното гнездо на словен. *kocên* [BEZLAJ, II: 51; SNOJ 2003; 287] (вж. бележка 66). Според [БЕР, II: 684] бълг. *ко́цал* е заета от гръцки. В контекста на останалите близкозвучащи названия на кочан на царевица тази хипотеза изглежда неприемлива.

[68] В [БЕР, III: 634] даденото название за кочан на царевица е отнесено към едно и също етимологично гнездо заедно с формално близки названия на топчета в прежда, брашнени топчета във вода (бълг. *мамýлъки*), дребен човек (бълг. *мамýлъке*), нещо сгънато и свито без ред (бълг. *мамýлъка*). Произходът на думата не е обяснен, цитирани са само хипотези на други автори, с коментар за някои, че са несъстоятелни, без да се изказват предпочитания към коя да е от тях.

бълг. диал. *мо-мор-о́зъ* ‘растение Zea mays и неговият плод’, *му́-мур-узъ* ‘растение Zea mays и неговият плод’ [Геров, III: 80, 91], *муру́з* ‘царевица’ (цит. по [БЕР, IV: 336]), сръб. *mu-mùr-uz*, *muruz* ‘царевица’ (цит. по [Skok, II: 229])[69] – Относно бълг. диал. *муру́з*, сръб. *muruz*, получени в резултат на хаплология, ср. с бележката относно възлизащите към **ku-kur*- названия за царевица; вж. също т. 5.2.;

бълг. диал. *па-пу́ръ* ‘растение Zea mays и неговият плод’[70] [Геров, IV: 11];

бълг. диал. *ши́-кал-ка* ‘неоронен царевичен кочан’ [Стойчев 1965: 305], *ши́-кл-а* ‘царевичен плод с листата; царевичен кочан със зърната’ [Вакарелска–Чобанска 2005: 388];

укр. *ши-ш-ка* ‘царевичен кочан’ (цит. по [БЕР, III: 110], вж. бележка 39);

бълг. диал. *ши-шу́л-къ, шу-шу́л-къ* ‘царевичен кочан със зърната’ [Бояджиев 1971: 105, 106];

бълг. *шу-шур-а́га* ‘оронен кочан царевица’ [Геров, V: 591].

Ср. с: лит. *kan-kór-ežis* ‘кочан царевица’, *bur-buol-ẽ* ‘също’ [LKŽ].

4.1.2.4. Названия на картофи и други подобни растения

В една и съща група отнасяме названия за картофи, гулия, земна ябълка, тъй като нерядко те имат общи названия, което е свързано с тяхната категоризация (отнасянето на реалиите към една и съща категория). Ср.:

словен. *bò-b* ‘картоф’ [Pleteršnik, I: 36], срхр. *bó-b-a* ‘картоф’ [RJA, I: 463] – вж. бележка 29;

укр. диал. *бом-бу́ль-ка*, *бом-бов-ка* (<**бом-бол-ка*) ‘картоф’ (цит. по [ЕСУМ, I: 228]), *бам-бу́ль-ка* ‘кръгъл плод (на стъблото на картоф)’[71] [Гринченко, I: 26], доллуж. *bam-bul-ka* ‘малък плод на стъблото на картоф’ [Muka, I: 12] – вж. бележка 31;

[69] Скок смята, че думата е образувана от *kukuruz* чрез замяна на редуплицирания елемент *kuku*- с *mumu*- [Skok, II: 229]. Причината за тази замяна не е изяснена.

[70] Според [БЕР, V: 57–58] даденото название за царевица е резултат от метафорична употреба на заетото от гръцки бълг. *папур* ‘тръстика’ поради формалното сходство на растенията. Типологически паралели на такъв метафоричен пренос не са приведени.

[71] Според [ЕСУМ, I: 228] *бомбу́лька* е експресивно по произход название, за което свидетелства и отсъствието на монофтонгизация на дифтонга *от*. Към едно и също етимологично гнездо са отнесени формално

укр. *бала-бáн-ка* ‘много едър сорт картофи’[72], *бала-бóн-ка* ‘вид клубеноплодно растение, подобно на картоф’ [ГРИНЧЕНКО, I: 23], диал. *бала-бон* ‘вид клубеноплодно растение, подобно на картоф’, пол. диал. *bała-bon*, *bała-bun*, *bała-ban*, *bała-baj-a*, *bała-baj-ka* ‘клубен на картоф’ (цит. по [ЕСУМ, I: 122])[73], укр. диал. *бара-бýл-я, бара-бóн-я, бара-бíл-ь, бара-бíй, бара-бíн, бара-бóн, бара-бóл-я, бала-бýр-ка* ‘картоф’ (цит. по [ЕСУМ, I: 137])[74], бълг. диал. съб. *бара-бóй*, *бара-бóй-ки*, *бар-бóй*, *бр-бой*, *бра-бóй*, *бръ-бóй* ‘картофи, Solanum tuberosum’ (цит. по [БЕР, I: 32])[75], пол. диал. *bała-bur-ka* ‘вид картофи’, *bara-bol-a* също (отбелязано е също така, че названието е свързано с името на град Бранденбург) [KARŁOWICZ–KRYŃSKI–NIEDŹWIEDZKI, I: 89, 96], укр. диал. *бара-бол-я* ‘гулия’ (цит. по [ЕСУМ, I: 138], където названието е представено като резултат от пренос на названието за картоф *барабóля* поради формалното сходство на реалиите), рус. диал. *бала-бéш-ка*, *бала-бóл-ка* ‘плод на картоф заедно със семената, израстващ на стъблото след цъфтежа’, *бол-бы́ш* обикновено мн. ч. ‘плодове на картоф, растящи на стъблото’, *бара-бóш-ки* ‘картофи’, *бара-бýл-я* ‘картоф’ [СРНГ, II: 65–66, 102; III: 71, 282], *бара-бóл-я* ‘картоф’, *бара-бóш-ка* ‘земна ябълка’ [ДАЛЬ 1955, I: 47] – форми с експресивно изменение на сонанта *л* в *ш* (за хипокористическата функция на *ш* вж. т. 1.5.2.3.);

бълг. диал. *барам-бóй*, *брам-бóй*, *бръм-бóй*, *бръ́м-бол-е*, *бръ́м-бул-е* ‘картофи’, (цит. по [БЕР, I: 32]) чеш. *bram-bor*, *bram-bor-a* ‘картоф’ (цит. по [REJZEK 2001: 88–89])[76]– Възможна е контаминация на форми от типа на **bam-bul-* и **bar-bor*/**bar-bol*/**bar-boj* поради формално и семантично сходство;

близки названия за мехур, пъпка, боб, картоф и капка роса. Връзката между значенията не е обяснена. Налице е неконкретизирана употреба на термина „експресивност”, вж. за това и по-горе. Думата *бамбýлка* в [ЕСУМ, I: 131] е представена като стара заемка от полски, свързана с *bąbel* ‘мехур’. Еволюцията на значението не е обяснена.

[72] В [ЕСУМ, I: 121–122] даденото украинско название за картофи заедно с формално тъждествено название за едър боб е представено като заемка от тур. *balaban* ‘огромен’. Трябва да отбележим, за да е налице такава връзка, е необходимо турската дума да бъде заета първо именно в това си значение.

[73] Според [ЕСУМ, I: 122] е налице контаминация на форми от типа на: *балабáн* ‘едър боб’, *балабáнка* ‘едър боб; едър картоф’ и *балабóн* ‘дрънкалка, хлопка’. Привеждат се почти тъждествени форми и не става ясно в какво се състои контаминацията и как да се обяснят варираците полски форми. По-нататък се казва, че началната част на думата *бала-* би могла да бъде сближена с *балáбух* ‘топче; малко хлебче’ и други думи с подобни значения поради обозначаване на кръгла форма. За самата дума *балáбух* обаче се казва, че е с неясна етимология (вж. бележка 33).

[74] В [ЕСУМ, I: 137] е представена приетата от много автори хипотеза, че това е фонетично изменение на названието на немския град Бранденбург, откъдето картофите са разпространени на изток. Тази хипотеза би изглеждала по-правдоподобна, ако не съществуваха други подобни названия на картофи, съдържащи редуплицирани звукови комплекси и ако предполаганите фонетични промени не бяха толкова значителни: ср. например. укр. *барабóля* и нем. *Brandenburg*.

[75] Относно дадените названия за картофи също е предположен произход от името на немския град Бранденбург, но чрез посредничеството на чешкото название на този град Бранибор [БЕР, I: 32–33].

[76] В [БЕР, I: 32–33; REJZEK 2001: 88–89] дадените думи също са отнесени към производните от името на град Бранденбург (чеш. *Branibor*).

рус. диал. *бо-бу́ль-ка* ‘надземен плод на картоф, който се образува от цвета’ [СРНГ, III: 40], *ба-бо́ш-ка* ‘плод на картоф’ [СРНГ, II: 27], *бо́-быш-ки* (*бо́-б-ышки*) ‘плодове на картоф’ [СРНГ, III: 40] (форми с експресивно изменение на сонанта *л* в *ш*), укр. диал. *бо-ба́ль-ки, бо-ба́н-я* ‘дребни картофи’ (цит. по [Рудницький, I: 128]), горлуж. *bo-bl-e* мн. ч. ‘зелени плодове на стъблото на картофа’ [Pfuhl: 34], доллуж. *bo-bul-a*, обикновено *bo-bul-e* мн. ч. ‘клубни на картофи’ [Muka I: 55], словаш. *bo-bál* ‘картоф’ (цит. по [Machek 1971: 59])[77];

укр. диал. *бу́-бл-яхи* ‘плод на картоф, който се образува на стъблото’ (цит. по [ЕСУМ, I: 274])[78],

пол. *bul-b-a* ‘картоф’ [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki, I: 232], белорус. *бу́ль-б-а* ‘картоф’ [Байкоў-Некрашэвіч], укр. *бу́ль-б-а* ‘гулия, Helianthus tuberosus L.’, диал. ‘дребен картоф’, рус. *бу́ль-б-а* ‘картоф’, *бу́нь-б-а* ‘картоф; гулия’ (цит. по [ЕСУМ, I: 291])[79];

укр. диал. *бу́ль-м-а*, *буль-ма́н* (*буль-м-а́н*) ‘картоф’ (цит. по [ЕСУМ, I: 291])[80] – форми с дисимилация на редуплицирания консонант по начин на образуване: *б – б* > *б* > *м*);

чеш. *bul-v-a* ‘цвекло; картоф’ (цит. по [Machek 1971: 76]), словаш. *bul'-v-a* ‘картоф’, пол. *bul-w-a* ‘картоф’, укр. диал. *бу́ль-в-а* ‘луковица; картоф’ (цит. по [ЕСУМ, I: 292])[81] – форма с дисимилация на редуплицирания консонант по начин на образуване *б – б* > *б* > *в*;

укр. диал. *бу́р-б-а*, *бу́ру-б-а* ‘картоф’, *бур-бул-янка* ‘картофена супа’ (цит. по [ЕСУМ, I: 298]; вж. бележка 44);

---

[77] Според Махек словаш. *bobál*, чеш. *bobule* ‘сочен зърнест плод’ биха могли да бъдат родствени на чеш. *boubel*, *bublina*, за които предполага произход от етимон с удвоен корен от типа на *bhu-l-* (и дисимиляция *и – и* > *о – и* в *bobule*) [Machek 1971: 59, 74]. Вж. също бележки 31 и 58.

[78] В [ЕСУМ, I: 274] даденото название за картоф е отнесено към едно и също етимологично гнездо заедно с укр. *бу́ба* ‘зърно грах, боб; плод; цирей; подпухнало от ударено’, *бубки́* ‘пъпки’, *бу́блях* ‘пъпка’, за които е реконструиран формално вариращ псл. етимон **bąb/*bub-* ‘набъбвам’. Елементът *-л-* в *бу́блях* не е обяснен.

[79] Според [ЕСУМ, I: 291] в славянските езици тази дума се е разпространила от полски, където е заета от лат. *bulbus* ‘луковица; клубен’. Семантиката на латинската дума говори за това, че тя се е употребявала също и с по-общо значение ‘малък топчест предмет’, от което биха могли да се развият цитираните значения. Едва ли латинската дума е заимствана, за да назове картофи, лук, ряпа. Вж. също бележка 81.

[80] В [ЕСУМ, I: 291] думите са отнесени към етимологичното гнездо на укр. *бу́ля* ‘картоф’ и са посочени като не съвсем ясни. Допуснато е развитие от псл. **bula* (*bulja*) ‘топче’ или видоизменение на укр. *барабу́ля* ‘картоф’ или *бу́льба* ‘също’. Всъщност укр. *бу́ля* ‘картоф’ би могла да бъде получена в резултат на редеривация от *бу́льба*.

[81] И в [Machek 1971: 76], и в [ЕСУМ, I: 292] е изразена идеята за заимстване от лат. *bulbus* ‘луковица; клубен’. Махек допуска също заимстване от рус. *булава*. Вж. също бележка 79.

укр. диал. *бу-ґáй-ка* ‘сорт картофи’ (цит. по [ЕСУМ, I: 276])[82] – форма с дисимилация на консонантите по място на образуване: *б – б > б – г*;

укр. диал. *ґал-ґáн* ‘картоф’ (цит. по [ЕСУМ, I: 459])[83];

укр. диал. *ґала-ґ-óда* ‘картоф’ (цит. по [ЕСУМ, I: 456])[84];

пол. диал. *gara-gol-a* ‘картоф’, укр. диал. *ґара-ґóл-я, ґара-бóл-я* също (цит. по [ЕСУМ, I: 137, 470])[85]– последната форма е с дисимилация на консонантите по място на образуване: *ґ – ґ > ґ – б* или е резултат от контаминация, както е посочено в [ЕСУМ, I: 470];

рус. диал. *гуль-б-и́на* ‘картоф’ [СРНГ, VII: 198] – форма с дисимилация на редуплицирания консонант по място на образуване: *г – г > г – д*;

укр. *ґор-дзóл-я* ‘картоф’ [Желеховский–Недїльский, I: 169], пол. диал. *gor-dzol-a* ‘вид картофи’ [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki, I: 877] – форма с дисимилация на редуплицирания консонант по място и начин на образуване: *ґ – ґ > ґ – дз*[86];

укр. диал. *кара-ку́л-я* ‘картоф’, пол. диал. *kara-kul-a* ‘картоф’ (цит. по [ЕСУМ, II: 384])[87];

рус. диал. *коло-кóш-ки* мн. ч. ‘надземни плодове на картоф, които се образуват след цъфтежа’ [СРНГ, XIV: 168];

бълг. диал. *кър-куш* ‘растение гулия, земна ябълка’, *кара-ку́ш-ки* мн. ч. също (цит. по [БЕР, III: 207; II: 235])[88]– форма с *ш* от *л*;

доллуж. *kul-k-a* ‘картоф’ [Muka, I: 740];

пол. диал. *mar-mol-aki* мн. ч. ‘вид картофи’ [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki, II: 883];

пол. *mar-mur-ki* мн. ч. ‘вид картофи’ [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki, II: 884].

---

[82] В [ЕСУМ, I: 276] думата е посочена като неясна.

[83] Според [ЕСУМ, I: 459] думата е заимствана от пол. *gałgan* ‘раст. Alpina galanga’, тъй като и при двете растения се употребяват корените – хипотеза, която не взема под внимание други формално близки названия за картофи.

[84] В [ЕСУМ, I: 456] думата е посочена като неясна, допусната е връзка с укр. диал. *ґалґáн* ‘картоф’.

[85] В [ЕСУМ, I: 137] дадените думи са отнесени към етимологичното гнездо на укр. диал. *барабу́ля, барабóня, барабíль, барабíй, барабíн* и др., за които е предположено, че представляват видоизменения на името на немския град Бранденбург. Вж. бележка 74.

[86] В [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki, I: 877] е отбелязано, че думата е заета от укр. *gordzola*, която в [ЕСУМ, I: 564] е представена като резултат от контаминация.

[87] Съгласно [ЕСУМ, II: 384] укр. дума е заета от пол. *karakule* мн. ч. ‘сорт картофи’, „която по някакъв начин е свързана с пол. *kartofla*”.

[88] В речниковата статия на думата *кърку́ш* ‘раст. гулия, земна ябълка, Helianthus tuberosus’ има препратка към *каракýшки* ‘също’. Съответно в речниковата статия на последната е изказано предположение за образуване от местното име *Каракуш* [БЕР, III: 207; II: 235]. Не са взети под внимание другите названия на картофи с редупликация, в това число и близките по звуков състав.

Ср. с: лит. диал. *pum-p-ùtė* ‘картоф’ [LKŽ], стгр. *βολ-β-ός* ‘лук’ [Дворецкий 1958: 300], лат. *bul-b-us* ‘луковица; клубен’ [Lewis –Short].

4.1.2.5. Названия на бобови растения

Ср.: укр. диал. *бá-б-а* ‘боб’ (цит. по [ЕСУМ, I: 102], вж. бележка 54);

бълг. *бо-б* ‘бакла, Faba’, срхр. *бо̏-б* ‘Vicia faba L.; боб, фасул, Phaseolus vulgaris’, *бе̏-б* ‘бакла’, словен. *bò-b* ‘бакла, Vicia faba; фасул, Phaseolus vulgaris’, чеш. *bo-b* ‘бакла, Vicia faba’, словаш. *bô-b* ‘бакла (народна дума); фасул’, горлуж. *bo-b* ‘бакла’, доллуж. *bo-b* ‘бакла’, рус. *бо-б* ‘плод на бобово растение; отделно зърно на бобово растение’, укр. *бі-б* ‘бакла, Vicia faba L.’, белорус. *бо-б* ‘бакла’ (цит. по [ЭССЯ, II: 148], вж. бележка 29);

рус. диал. *бу́-б-а* ‘грахово зърно’ [СРНГ, III: 232], укр. *бу́-б-а* ‘грахово или бобено зърно’ (цит. по [ЕСУМ, I: 274]; вж. бележки 78, 534);

пол. *bo-ber* ‘боб, Vicia faba maior’ [Doroszewski, I: 582], диал. *bó-br* ‘растение Vicia faba и неговите плодове’ (цит. по [Boryś 2005: 36]), горлуж. *bo-br*, *bo-bjer*, *bo-br-ik* ‘Phaseolus; Vicia faba’ (цит. по [SP, I; 292])[89], бълг. *ба-бур-че́* ‘фасул, бял боб’ [Геров VI: 11];

укр. диал. *бу́-вал-ячка* ‘вид едър боб’ (цит. по [ЕСУМ, I: 275])[90]– форма с дисимилация на редуплицирания консонант по начин на образуване: *б – б* > *б – в*;

укр. диал. *бала-ба́н* (*бала-б-а́н*), *бала-ба́н-ка* (*бала-б-а́нка*) ‘едър боб’ (цит. по [ЕСУМ, I: 121], вж. бележка 73);

---

[89] В [SP, I: 291–292; Boryś 2005: 36] формите на дадените названия за фасул са останали необяснени. Само са отнесени към етимологичното гнездо на псл. **bobъ*. [ЭССЯ, II: 149] също отнася дадените полски лексеми към етимологичното гнездо на псл. **bobъ* и отделя в тях суфикс *-r-*, за който отбелязва следното: „Отделяният по тази начин афикс *-r-* има древен вид, с него обикновено се асоциира представата за рано угаснала продуктивност и ие. произход; всъщност в дадения случай това не се подкрепя от исторически данни (по-ранни примери не са ни известни, а също и аналогични случаи от други индоевропейски езици)”. По-нататък е отбелязано, че може да бъде поставен въпросът „не е ли свързано това проблематично *-r-* производно с *-n-* производните от същата основа като герм. **babnā* ‘бакла’... и по-всяка вероятност и други допирни въпроси, които засега се налага да бъдат оставени отворени”. Така несъобразяването с възможността за наличие на редупликация в думата (при което консонантът *r* да принадлежи на редупликанта) води до хипотеза, че става въпрос за необичайно словообразуване. Според Банковски това е „експанзивен евфемизъм, заместващ тясно свързаната с народната магия дума *bób*” [Bańkowski 2000, I: 63].

[90] В [ЕСУМ, I: 275] етимологията на думата е представена като неясна, но е допусната връзка с укр. диал. *бу́вал*, *бу́вол* ‘бивол’.

укр. диал. *бум-бан-я* ‘вид боб’ (цит. по [ЕСУМ, I: 295])[91],

укр. диал. *бо́м-бель* ‘боб’ (цит. по [ЕСУМ, I: 228], вж. бележка 65), бълг. диал. *бум-бал-е́* ‘вид дребен боб с топчести зърна’ [Илчев 1962: 187];

укр. диал. *бан-дал-а́* ‘едър черен виещ се боб’, *бан-до́л-і* ‘сорт едър боб’ (цит. по [ЕСУМ, I: 132])[92]– форма с дисимилация на редуплицирания консонант по място на образуване: *б – б > б – д*;

укр. диал. *бу-га́й* ‘вид боб; вид грахово растение’ (цит. по [ЕСУМ, I: 276])[93]– форма с дисимилация на редуплицирания консонант по място на образуване: *б – б > б – г*.

Ср. с: ятвяж. *ke-ker-is* ‘грах’ [Pashka 1994], прус. *ke-cker-s* ‘грах’ (цит. по [Топоров 1975–1990, III: 302], където е отбелязано, че думата се е „оказала неясна”), лат. *ci-cer* ‘нахут, леблебия’ [Lewis –Short].

4.1.2.6. Названия на дребни плодове

Тук отнасяме названия на сливи, дребни ябълки, круши и сочни зърнести плодове, като черници, малини, боровинки и др. Ср.:

срхр. *bó-ba* ‘гроздово зърно’ [RJA, I: 463], *бо́-б-ак* ‘сочен зърнест плод’ [РСА, I: 667], словен. *bo-b-íca* ‘сочен зърнест плод’ [Pleteršnik, I: 36], стукр. *бо-б-окъ* ‘Laurus’ [Тимченко, I: 107], стбелорус. *бо-б-ки* ‘лавров лист’ (пренасяне на названието на плода върху самото растение) [СБЛ], стчеш. *bo-b-ek* ‘лавър; плод на лавър’ [Gebauer, I: 72], пол. остар. *bo-b-ek* ‘растение и плод Laurus nobilis’ [Doroszewski, I: 582] (вж. бележка 29);

укр. диал. *ба-б-ки́* ‘сорт сливи (валчести, които рано зреят)’ (цит. по [ЕСУМ, I: 102], вж. бележка 54);

укр. *бу́-б-а* ‘сочен зърнест плод’ (цит. по [ЕСУМ, I: 274]), рус. диал. *бу́-б-а* ‘сочен зърнест плод’[94] [СРНГ, III: 232];

---

[91] В [ЕСУМ, I: 295]) етимологията на думата е представена като неясна, но е допусната връзка с укр. диал. *балаба́нка* ‘също’.

[92] В [ЕСУМ, I: 132] етимологията на названията е посочена като неясна.

[93] В [ЕСУМ, I: 276] етимологията на думата е представена като неясна.

[94] В [SP, I; 346] дадената руска дума е разгледана в едно и също етимологично гнездо заедно с такива детски думи като *бу́ба* ‘подутина’ (в южните руски говори), укр. дет. *бу́ба* ‘грахово зърно; малък зърнест плод; геврек; рана; следа от ударено; болка, болест’, пол. диал. *bomba* ‘голям мехур’ и др. Не става ясно какви са основанията за отнасяне към едно и също етимологично гнездо на детски и не детски думи, а също и на детски думи, значенията на които не могат да бъдат развити от едно и също първоначално значение, за извеждането на всички думи – детски и не детски – от един и същ псл. етимон **bąb-* ‘набъбвам’, за който е реконструиран ие. етимон **ba^{x}mb-*. Вж. също бележка 77.

бълг. диал. *бу-бал-ек* ‘дърво калина, Viburnum opulus (ниско дърво, с малки ярко-червени плодове; коментарът мой: Ж. К.-З.)’ (цит. по [БЕР, I: 85], вж. бележка 131);

рус. диал. *ба-бл-яни́га* ‘особен вид сочни зърнести плодове’ [СРНГ, II: 25], срхр. *ba-bl-jača* ‘вид тръпчиви, кисели ябълки’ (цит. по [Skok, I; 83])[95], сръб. диал. *bà-baj-e* мн. ч. ‘сорт твърди череши’ (цит. по [EPCJ, II: 27])[96] – по всяка вероятност с *j* от *l*;

сръб. *ба-вл-и̏ца* ‘слива с едри жълти плодове, която узрява в края на юли’ (цит. по [EPCJ, II: 41])[97];

горлуж. *bo-bl-a* ‘сочен зърнест плод’, *bo-bl-ka* dim. [Pfuhl: 34];

срхр. *bu-bù̯l-ica* ‘малка топчеста слива’[98] [RJA, I: 702], *bò-bul-ja* ‘сочен зърнест плод’ [PCA, I: 671], чеш. *bo-bul-e* ‘сочен зърнест плод’ [PSJČ, 1: 156], словаш. *bo-bu̯ľ-a* ‘малък месест плод’ [SSJ, I: 109] (вж. бележка 77);

бълг. диал. *бо-бол-ка*, *бо-бо́н-ка* ‘черница’, *бо-бол-кница* ‘черница’ (цит. по [БЕР, I: 59])[99],

бълг. диал. *бу-би́н-ка* (*бу-б-и́нка*) ‘вид дребни боровинки (дърво и плод)’ [Шклифов, 1977: 213], *бо-би́н-ки* (*бо-б-и́нки*) ‘малини’ (цит. по [БЕР, I: 59]; вж. бележка 99), долл-луж. *bu-bań-ka* (*bu-b-ańka*) ‘цариградско грозде (плод)’ [Muka, I: 88];

укр. диал. *бала-бон* ‘фъстък’ (цит. по [ЕСУМ, I: 122])[100];

рус. диал. *бала-бо́л-ка* ‘едър сочен зърнест плод’ [СРНГ, II: 66];

---

[95] Думата е отнесена към етимологичното гнездо на срхр. *баба* ‘стара жена; жената на дядото’ [Skok, I: 82–83], което е неоснователно. Вж. също бележки 29, 59.

[96] В [EPCJ, II: 27] етимологията на думата е представена като неясна.

[97] В [EPCJ, II: 41] етимологията на думата е представена като неясна.

[98] Скок извежда дадената дума от звукоподражателен ие. етимон **bomb-*, имитиращ звук на бухване, като допуска впоследствие пренос на названието върху овални предмети. Към същия етимон авторът свежда и названията на овален камък (*bùbūlj*, *babūlj*), купчина пръст, възелче (*bubùljica*, *bubùljičica*), мехур (*bubòlica, bȕ̀k*), хапче (*bobùljica*), морски охлюв (*bobulj*, *bobula*) и др. Завършеците на думите не са обяснени [Skok, I: 224]. Тази етимологизация е типичен пример за стремежа на етимолозите на всяка цена да сведат етимона на ономатопеичното название с редупликация към звукоподражание.

[99] В [БЕР, I: 59] дадените думи заедно с такива названия като диал. *боби́нки* ‘малини’, *бобова́н* ‘животно като кърлеж’, *бо́були* ‘царевица’ и др. са отнесени към етимологичното гнездо на *боб*, наследяващо ие. **bhabho-s* или **bhabhā*. Отбелязано е, че в славянските езици наследниците на тези ие. етимони обикновено обозначават бакла. Нищо не се казва за семантичното развитие на тези названия и за съдържащите се в техните форми елементи *-он-*, *-ин-*, *-ол-*.

[100] В [ЭССЯ, II: 171] думата е отнесена към етимологичното гнездо на звукоподражателни думи със значение ‘бърборя; звъня’. Етимонът е определен като „експресивно име”, в което е редуплициран корен **bol-*. В [ЕСУМ, I: 122] думата е отнесена към едно и също етимологично гнездо заедно с формално тъждествени названия за картофи. Виж бележка 73. Относно това дали редупликантът в звукоизобразителната дума следва да бъде смятан за корен вж. т. 1.5.5.1.

бълг. диал. *бара-бóн-ка*, *бра-бóн-ка*, *бар-бóн-ка*, *бър-бóн-ка* ‘плод на черница, Morus alba’ (цит. по [БЕР, I: 33])[101];

бълг. диал. *бъм-бýл-къ* ‘вид синя слива, по-заоблена от обикновената’ [Ковачев 1968: 193]; доллуж. *bam-bul-e* мн. ч. ‘вид продълговати круши’ (цит. по [Schuster-Šewc, 2: 51]) – вж. бележка 31.

срхр. *ban-ban-ica* ‘някаква ябълка’ (цит. по [Skok, I: 105])[102];

укр. *бам-бáр-а*, *бам-бéр-а* ‘сочен зърнест плод’ [Гринченко, I: 26], пол. диал. *bam-bur-y* ‘вид ябълки’ [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki, I: 92];

укр. диал. *бу-гáй* ‘сорт ябълки’, *бу-гáї*; ‘клюква’ (цит. по [ЕСУМ, I: 276])[103]– с дисимилация на редуплицирания консонант по място на образуване: *б – б > б – г*;

рус. диал. *вар-вýл-я* ‘сорт ябълки’ [СРНГ, IV: 45], *вар-гýль*, *вор-гýль* ‘сорт ябълки’, *вор-гул-ёк* ‘дребен сорт ябълки’ [СРНГ, IV: 47] – с дисимилация на редуплицирания консонант по място и начин на образуване: *в – в > в – г*;

рус. диал. *вор-ван-ка* ‘сорт ябълки’ [СРНГ, V: 98];

макед. диал. *гр-гл-ешка* ‘вид круши (доста сладки)’ [PMJ, I: 115];

макед. *гу-гур-е* ‘вид неузрели сливи’ [PMJ, I: 122];

укр. диал. *ґар-ґáч-ка* ‘цариградско грозде’ (цит. по [Рудницький, I: 803]), *ґер-ґéч-ник* ‘цариградско грозде (храст)’ [Гринченко, I: 348] (< **ґар-ґал-ка/*ґер-ґел-ник*);

укр. диал. *гол-дáн-а* ‘сорт сливи’ (цит. по [ЕСУМ, I: 545])[104]– форма с дисимилация на редуплицирания консонант по място на образуване: *г – г > г – д*;

чеш. диал. *ga-gal-k*а ‘недоразвит плод на круша’, *ga-gal-(k)a, za-ga-gal-ka* ‘малък неузрял възкисел плод’ (цит. по [Machek 1971: 148], вж. бележка 46);

бълг. *гал-гуш-ка* ‘многогодишно дърво със синкав цвят и дребни сладки бобонки’[105] [Геров, VI: 69], ‘глог, глогина’ [Коледаров 1963: 119] (< **гал-гул-ка*; ср. за формата с бълг. диал. *бар-бош-ка* < *бар-бол-ка* ‘топче’);

бълг. диал. *гала-гýн* (*гала-г-ýн*) ‘зелен плод на овощно дърво; плод на глог’ [Стойчев 1965: 142];

---

[101] В [БЕР, I: 33] дадените думи (употребявани също като названия на екскременти от дребен рогат добитък или заек) са представени като резултат от контаминация на *бобонка* ‘плод на черница’ и *дърдонка* ‘екскременти от овца или коза’.

[102] Скок отбелязва, че за етимологизацията на тази дума не достигат данни [Skok, I: 105].

[103] В [ЕСУМ, I: 276] думите са посочени като неясни. Вж. също бележка 76.

[104] В [ЕСУМ, I: 545] думата е определена като заемка от етимологично неясната румънска лексема *goldánă*.

[105] Съгласно [БЕР, I: 226] думата е производна от незасвидетелстваната в български **галкушка*, с промяна *к > г* поради асимилация.

бълг. *гло-г* ‘вид храст, Crataegus L.’, срхр. *гло-г*, словен. *glȍ-g*, чеш., словаш. *hlo-h*, доллуж. *głо-g*, пол. *głó-g*, рус. диал. *гло-д*, укр. *глі-г*, белорус. *гло-г* също, рус. *гло-г* ‘дренка’ (цит. по [ЭССЯ, VI: 136])[106]– Възможно е названието на фокалния плод да е пренесено върху самото растение; ср. също със следващата руска дума;

рус. диал. *гала́-ж-и* ‘дива къпина’[107] [СРНГ, VI: 104], *глы́-ж-ина* ‘плодче на дива къпина’ [СРНГ, VI: 222], *гла-ж-е́вник* ‘растение Rubus chamaemorus L., сем. розоцветни’, *гла́-ж-и́*, *гла-ж-и́ха* също, *гла-ж-и́* ‘род горски малини с тъмни плодове; плод на каменна малина’ [СРНГ, VI: 183–184], *гло-ж-у́ха* ‘череша’ [СРНГ, VI: 210];

бълг. диал. *гла-гор-и́на* ‘плод на глог’ (цит. по [БЕР, I: 250])[108];

бълг. *гъм-з-а* ‘сорт грозде и вино’ (цит. по [БЕР, I: 302])[109]– форма с дисимилация и експресивна палатализация на редуплицирания консонант: *g – g* > *g – g’* > *g – z*; вж. също т. 4.6.3.

бълг. диал. *ду-д*, *ду-д-а* ‘черничев плод’ (цит. по [БЕР, I: 442])[110], бълг. *ду́-дул-ы* мн. ‘черници’ [ГЕРОВ, I: 377] (вж. бележка 57);

бълг. диал. *дзин-дзул-ка* ‘слива джанка’ (цит. по [БЕР, I: 377])[111];

рус. диал. *коло-кол-у́ха* ‘песекиня; зърнести плодове на песекиня’ [СРНГ, XIV: 166];

бълг. таен дрындарски говор *кар-кал-а́шка* ‘маслина’ (цит. по [БЕР, II: 247], вж. бележка 47);

бълг. диал. *къ́-кель* ‘черница’, *къ́-кел* също, *къ́-къл-и* ‘плодове на черница’ (цит. по [БЕР, III: 187])[112];

---

[106] ЭССЯ [VI: 136–137] извежда думата от ие. **glŏgh-*/**glōgh-* ‘остър; бода’ (идея, възприета и от други автори (вж. например [SNOJ 2003: 175])). Рейзек отбелязва, че достоверността на тази реконструкция отслабва поради недостиг на данни [REJZEK 2001: 203]. Трябва да отбележим, че глогът привлича вниманието преди всичко със своите плодове, които се използват и в народната медицина, а не с това, че има бодили.

[107] В речника на ФАСМЕР е изказано предположение за първоначално значение ‘гладък плод’ и за връзка с глагола *гладкий* [I: 409]. Словообразувателен анализ и типологически паралели липсват.

[108] В [БЕР, I: 250] думата е отнесена към етимологичното гнездо на *глог* (вж. по-горе). Елементът *-ор-* не е обяснен.

[109] В [БЕР, I: 302]) етимологията на думата е посочена като неясна.

[110] Съгласно [БЕР, I: 442] думате е заета от тур. *dut* ‘черничев плод’.

[111] Съгласно [БЕР, I: 377] думата е образувана от *дзи́нда* ‘подутина от удар по тялото’. Семантичното развитие от ‘подутина’ до ‘джанка’ не е получило обяснение. Няма обяснение и за елемента *-ул-* в *дзиндзу́лка*.

[112] Заедно с формално тъждествените названия на къклицата в [БЕР, III: 187–188] дадените названия на черницата са изведени от звукоподражателен етимон. Аргумент за такава хипотеза е формата на цветчето на къклицата, която наподобява камбанка. Не става ясно обаче какво семантично развитие в този случай е възможно за формално вариращото название на черницата.

бълг. диал. *чъ-кáл-къ* ‘вид лятна слива’ [Петков 1974: 170] – форма с експресивна палатализация и последвала промяна по закона на първа палатализация: *k – k > k’ – k > č – k*;

срхр. *кле-кињ-а* (*кле-к-иња*) ‘червени боровинки’ (цит. по [БЕР, II: 429]);

рус. диал. *клю́-к-а́* ‘клюква’ [СРНГ, XIII: 319];

срхр. *кљу-кв-а* (*кљу-к-ва*) ‘плод Vaccinium oxycoccus’ [РСА, IX: 644], пол. *klu-kw-a* (*klu-k-wa*) ‘клюква’ [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki, II: 366], рус. *клю́-кв-а* (*клю́-к-ва*) ‘храст и плод Vaccinium oxycoccus, Oxycoccus palustris’, *клю́-ков-ка*, *клю́-ков-инка* ‘зърнест плод на клюква’ [Даль 1955, II: 122] [113];

пол. диал. *cia-c-ianka* (*cia-cian-ka*) ‘вид дребни круши’ (цит. по [Boryś 2005: 50])[114];

чеш. *ma-mar-a* ‘дръвче, храст Malpighia (с малки плодове с топчеста форма – бележката моя: Ж. К.-З.)’ [PSJČ, II: 700];

рус. диал. *ма-му́р-а* ‘растение Rubus arcticus L.; плодовете на това растение; растение Rubus chamaemorus L.; плодовете на това растение; растение Hippophae rhamnoides L.; плодовете на това растение’ [СРНГ, XVII: 353][115];

бълг. диал. *пу-пу́л-ига* ‘вид бяло грозде’ [Геров, VI: 273–274],

рус. диал. *пу́-пыш* (*пу́-п-ыш*) ‘фъстък’ [СРНГ, XXX: 134];

бълг. *чар-чал-уша* ‘раст. Lycium barbarum (растение с малки червени плодове – бележката моя: Ж. К.-З.)’ [Геров, VI: 324];

бълг. *ши́-кл-а* ‘растение шипка’ [Геров, V: 580];

старочеш. *še-šel-atka* ‘вид круши’ (цит. по [Machek 1971: 606])[116].

Ср. със: стгр. *βρά-βυλ-ον* ‘трънка; дива слива’ (цит. по [Boisacq 1916: 130]), лит. *krý-kl-ė* ‘малка синя слива с тръпчив вкус’ [LKŽ], рум. *go-gon-eţe* ‘малки топчести сливи’ [DEX 1998: 428], гр. *κο-κάρ-ι, κου-κάρ-ι* ‘арпаджик’, гр. диал. *κορ-κάρ* ‘арпаджик’ (цит. по [Соболев 2001: 85]).

---

[113] У Преображенски [I: 320] думата е посочена като неясна. До същия извод достига и Фасмер, след като разглежда предложените от други автори хипотези [II: 257–257]. Бернекер сравнява даденото название на зърнестия плод със срхр. *kl̥û-k* ‘изцедено грозде’ и извежда названията от звукоподражателно междуметие, което имитира звук, който издава плодът при изцеждане [Berneker, I: 529]. Връзка със звукоподражателна дума съществува и според Горяев, който предполага за дадената дума първоначално значение ‘блатен плод’ въз онова на формалното сходство с *ключевина* ‘блато’ – дума със звукоподражателен произход (цит. по [Преображенский, I: 320]).

[114] Според Бориш думата е образувана от *cacany* ‘хубав, мил’, произхода на която авторът не обяснява [Boryś 2005: 50].

[115] В речника на Фасмера е приета хипотезата на Калима, че думата е от фински произход [II: 566]. Ср. обаче с цитираната по-горе близка по форма чешка лексема.

[116] Махек отнася думата към етимологичното гнездо на старочеш. *še-šel* ‘конус; перчем’, която смята за фонетичен вариант на думата *šošol*, образувана от *chochol* [Machek 1971: 606].

4.1.2.7. Названия на (малки) тиквени растения

Тази група образуват преди всичко названи на декоративни тиквени растения. Ср.:

укр. диал. *гор-го́н-ка*, *гор-го́п-ка* ‘сорт тиквички, Cucurbita Pepo L.’(цит. по [ЕСУМ, I: 563])[117];

бълг. *гръ-гу́л-я* ‘кратуна’ [Геров, I: 251][118];

бълг. диал. *дза́н-дзар-а* ‘кратунка за украса, цацарка’ (цит. по [БЕР, I: 374])[119];

укр. диал. *мар-м-у́за* (*мар-му́з-а*) ‘вид малки дини’, укр. диал. *мар-м-у́зка* (*мар-му́з-ка*) ‘вид декоративни дини’ (цит. по [ЕСУМ, III: 399])[120];

укр. *хоро-хо́нь-ка* (*хоро-х-о́нька*), *хоро-ш-ка* ‘Cucurbita pepo L.’ [Гринченко, IV: 410] – форма с *š* от *x* по първа палатализация: **xor-x-ьka*;

бълг. диал. *ца́-цар-ка* ‘вид дребна кратуна, Cucurbita periformis; дребна любеница или тиква’ [Хитов 1979: 336], *цѧ-ца́р-кѧ* ‘растение от рода на тиквите с топчест плод в размер от три до шест сантиметра в диаметър и с приятна миризма’ [Попгеоргиев 1962: 216]; *цъ-ца́р-къ* ‘малка диня’ [Петков 1974: 167]; *ци-ца́р-ка* ‘малко, силно ароматично пъпешче’ [Сакъов 1967: 339];

бълг. диал. *цин-цар-че́* ‘сорт декоративна тиквичка’ [Вакарелска–Чобанска 2005: 376].

4.1.2.8. Названия на семена на растения

Ср.: рус. диал. *бу-буч-ка* ‘едро семе, зърно от някои растения (например грах)’ [СРНГ, III: 234–235] (< **бу-бул-ка*, относно формата ср. с рус. *бубуля* ‘дъждовна капка’);

---

[117] В ЕСУМ, I: 563] етимологията на думата е посочена като неясна.

[118] (В [ЭССЯ, VII: 209] думата е отнесена към едно и също етим. гнездо заедно със срхр. *гр҃гуљица*, *гргу҃љица* ‘къдрица’, бълг. *гръгуляв* ‘гърбав’ [Геров, I: 251], словаш. *grgul'a* ‘подложка, която жените си слагат в косата’, рус. диал. *гургу́ля* ‘подутина, образувание на тялото’. Връзката между значенията не е обяснена. Етимонът на названията е определен като експресивно образувание. Славски не разглежда названията, обозначаващи ‘къдрав’ и ‘гърбав’, а за останалите посочва, че историята, географията, морфологията и семантиката на думите свидетелстват за техния иновационен характер в славянските езици [SP, VIII: 286].

[119] В [БЕР, I: 374]) етимологията на думата е посочена като неясна.

[120] В [ЕСУМ, III: 399]) етимологията на думите е посочена като неясна.

срхр. *bo-bor-uška* ‘семка от борова шишарка’ (цит. по [Skok, I: 177], където думата не е получила обяснение);

срхр. *gu-goļ* ‘къклица, Agrostemma githago’ [RJA, III: 495];

рус. диал. *ги́-гр-а* ‘овес’ (цит. по [Фасмер, I: 405])[121];

бълг. *кръ-кл-ика* ‘раст. дива къклица’ [Геров, VI: 179], диал. *кр-кол* ‘растение къклица, Agrostemma coronaria’ (цит. по [БЕР, III: 16])[122];

бълг. *къ-кол* ‘раст. Agrostemma githago’, *къ́-кл-ица* ‘раст. Agrostemma githago, черните семена на това растение; семена на раст. метличина в житото’, стб. **кѫколь** ‘вид плевел, може би къклица’ (цит. по [БЕР, III: 187]), словен. *kó-kolj, kó-kolj-a* ‘Agrostemma githago’ (цит. по [Bezlaj, II: 54]), рус. *ку-коль*, *ко-куль* ‘плевел’ [СРЯ XI–XVII вв., VIII: 112], доллуж. *ku-kel* ‘раст. Agrostemma githago’ [Muka, I: 736], чеш. *kou-kol* също (цит. по [Machek 1971: 284]) и др. (Думата е представена във всички славянски езици)[123];

рус. диал. *коло-ко́в-ка* ‘ленено семе’ [СРНГ, XIV; 163] (< **коло-кол-ка*);

рус. диал. *ку́-гл-и́на* ‘ленено семе’ [СРНГ, XV: 395] – форма с дисимилация на редуплицирания консонант по звучност/беззвучност: *к – к* > *к – г* или *г – г* > *к – г*;

рус. *че-чев-и́ца* (*че-ч-еви́ца*) ‘раст. Elvum lens и неговите семана, които се ядат’, *че-чев-и́ченка* ‘едно зърно, семе’[124] [Даль 1955, IV: 603], чеш. *čo-č-ka*, остар. *če-čel-ka* ‘леща’ [PSJČ, I: 297] (в руската дума *в* може да бъде от *л*, ако принадлежи на редупликанта);

рус. диал. *пу́-п-ушек* (*пу́-пуш-ек*) ‘семе на растение’ [СРНГ, XXXIII: 132] – форма с *ш* от *л*, ако принадлежи на редупликанта;

бълг. диал. *ши-кл-а* ‘семка от шишарка на иглолистно дърво, която се яде’ [Сакъов 1967: 340].

Ср. със: стгр. *κό-κκαλ-ος* ‘семе от елхова шишарка’ (цит. по [Frisk, I: 895]).

[121] В речника на Фасмер [I: 405] етимологията на думата е посочена като неясна.

[122] В [БЕР, III: 16] е предположена дисимилация *р – л* < *л – л* от първоначална форма **kalkalъ*/**kъlkalъ*, произхода на която не е обяснен.

[123] Най-разпространеното обяснение на произхода на дадената дума е извеждането ѝ от звукоподражателен етимон с редупликация: **kalkalъ* (**kolkolъ*), с предполагане на дисимилационна промяна *l – l* > *n – l* [Berneker, I: 599; Фасмер, II: 146; Machek 1971: 284–285; Skok, II: 227; БЕР, III: 187–188; Rejzek 2001: 306]. Ще отбележим направения в [ЭССЯ, X: 138] коментар, че като название на камбана думата „се характеризира със спорадично разпространение”, че на западните славяни тя не е известна.

[124] В речника на Фасмер [IV: 355] е предположено образуване от *сочевица*. Оспора се идеята на Лос за редупликация. Ср. обаче със следващата формално близка чешка форма, която е твърде отдалечена от *сочевица*.

4.1.2.9. Названия на цветчета и плодове на тревисти растения, обикновено с топчеста форма

Тук отнасяме и названия на самите растения поради възможността за пренос на названието на фокалния цвят и плод върху самото растение. Сред думите от дадената група се наблюдават прояви на вторичен звуков символизъм, в резултат на който се извършва разграничаване на названията на малки и големи цветове (плодове). Ср.:

рус. диал. *бá-б-ка* ‘плод на репей с форма на топче’ [СРНГ, II: 21], укр. диал. *бá-б-ка* ‘възловато живениче, Scrophularia nodosa L.’ (цит. по [ЕСУМ, I: 105])[125];

срхр. *bo-b-ika* ‘пурпурна тлъстига, Sedum telephium L.’[126] [RJA, I: 464], рус. диал. *бó-б-ки* мн. ч. ‘цветове’, *бо-б-кú* мн. ч. ‘ливадна детелина’ [СРНГ, III: 35–36];

срхр. *bo-bol-nik* ‘Telephium infectum’, *bo-boļ* ‘раст. Asarum; Ficaria ranunculoides’, *bo-bol-uska* ‘Lathirus latifolius’ (В речника е отбелязано, че по всяка вероятност на мястото на *l* и *s* би трябвало да има съответно *ļ* и *š*) [RJA, I: 464][127], бълг. диал. *бо-бол-як* ‘раст. великденче, бобовляк’ (цит. по [БЕР, I: 59])[128], белорус. *ба-боў-нік* ‘раст. Trifolium L., детелина’ [Байкоў-Некрашэвіч], бълг. диал. *бо-бой* ‘раст. Centaurea orientalis’ (цит. по [БЕР, I: 59])[129], бълг. диал. *бо-бош-ка* ‘раст. мъртва коприва, Lamium maculatum (преди да се разтвори, цветчето има топчеста форма – бележката моя: Ж. К.-З.)’ (цит. по [БЕР, I: 60][130] – възможно е също така мотивиращият признак на названието да е свързан с факта, че растението има по листата си петна, наподобяващи петната при едра шарка; ср. с рус. диал. *ба-бýш-ки* ‘едра шарка; белези при едра шарка’ [СРНГ, II: 30], вж. т. 4.1.3.4.), рус. диал. *ба-бýш-ки* мн. ч. ‘синчец; цветове на лайкучка, раст. Marticaria L.’ [СРНГ, II: 30], рус. диал. *бá-боч-ки* (*бá-б-очки*) мн. ч. ‘раст. Centaurea cyanus L., синчец;

[125] В [ЕСУМ, I: 105] етимологията на думата е представена като не съвсем ясна.

[126] У Скок думата е отнесена към етимологичното гнездо на *bob* [Skok, I: 176–177]. Семантичното и́ развитие не е обясено.

[127] Скок вижда сходство между *boboluska* ‘Lathirus latifolius’ и *boboruška* ‘семе на борова шишарка’, но не обяснява произхода на думите. Отбелязва, че образуването от *bob* е възможно, но е трудно да се твърди каквото и да е, докато не се намерят по-сигурни данни [Skok, I: 177].

[128] Думата е отнесена към етимологичното гнездо на псл. название за бакла, наследник на ие. **bhabho-s*. Обяснение на произхода на значението ‘великденче’ отсъства [БЕР, I: 59].

[129] В [БЕР, I: 59] етимологията на думата е представена като неясна.

[130] В [БЕР, I: 60] етимологията на думата е представена като неясна.

раст. Viola tricolor L.’ [СРНГ, II: 26–27] – при някои от формите е налице експресивно *ч* или *ш* на мястото на *л*, при други – *j*;

бълг. диал. *бу-бол-ина* ‘раст. водна роза, Nymphaea alba’ (цит. по [БЕР, I: 85])[131], чеш. диал. *bu-bl-ina* ‘Trollius europaeus L. (растение с малки (2–5 см) жълти топчести цветчета; бележката моя: Ж. К.-З.)’ [PSJČ, I: 208], срхр. *bu-boj* ‘лютиче, Ficaria ranunculoides’ [RJA, I: 701];

бълг. диал. *бу-бор-ак, бу-бор-атка* ‘раст. лайкучка’ (цит. по [БЕР, I: 85]; вж. бележка 131);

пол. диал. *bul-b-aczek* (*bul-bacz-ek*) ‘някакво водно растение’ [KARŁOWICZ–KRYŃSKI–NIEDŹWIEDZKI, I: 232] – възможно с експресивно *cz* на мястото на *l*;

белорус. диал. *бу́р-бал-ка* ‘жълта водна лилия’ (цит. по [ЭСБМ, II: 414])[132];

укр. диал. *бара-боль-ча, бара-боль-ча́к, бара-боль-ки́* ‘лютиче’, *бара-боль-ки́, бар-боль-ки́* ‘възловато живениче’ (цит. по [ЕСУМ, I: 138])[133];

рус. диал. *бала-бо́л-ка* ‘цвете Campanula L., камбанка; раст. Nymphaea alba L., водна лилия; раст. Trollius europaeus L., планински божур; раст. Ranunculus, лютиче’ [134] [СРНГ, II: 65–66];

пол. *bo-br-ek* ‘детелина’ [DOROSZEWSKI, I: 583], рус. диал. *бо́-бр-ень* ‘раст. лечебно винче, Anchusa officinalis (Преда да ръсцъфнат плодовете има топчеста форма, също и плодът е извито орехче – бележката моя: Ж. К.-З.)’ (цит. по [ФАСМЕР, I: 181])[135];

пол. *bo-bow-nik* (*bo-b-ownik*) ‘детелина’ [DOROSZEWSKI, I: 583] – форма с *w* от *l*, ако принадлежи на редупликанта;

---

[131] В [БЕР, I: 85] думата е отнесена към етимологичното гнездо на названието на копринената буба *буба* заедно с бълг. диал. *буборак, буборатка* ‘раст. лайкучка’, *бубалек* ‘дърво калина, Viburnum opulus. Думите са изведени от ие. етимон **b*(*h*)*oub*(*h*)-, за който е реконструирано първоначално значение ‘нещо надуто, набъбнало’. Елементите -*ол*-, -*ор*- в думите не са получили обяснение.

[132] В Речника на балтизмите в славянските езици ЛАУЧЮТЕ [1982: 10] представя думата като балтизъм въз основа на формално и семантично съвпадане с лит. *burbuolẽ* ‘жълта водна лилия’. Ср. обаче с бълг. диал. *бубо-лина* ‘водна лилия, Nymphaea alba’ – форма с непълна редупликация, рус. диал. *балабо́лка* ‘водна лилия’ – форма с пълна редупликация. Според [ЭСБМ, II: 414] думата е образувана чрез метафоричен пренос на формално тъждественото название за мехур *бурболка*, което е възможно, като се има предвид, че водната лиля е разпространена във водоеми и сравнението с мехур е правдоподобно.

[133] В [ЕСУМ, I: 138]) думата е представена като резултат от пренос на названието за картоф (вж. по-горе) поради сходство на корените, което е неубедително. Контрааргумент от когнитивно естество е фактът, че за това цвете по-очебийни са цветчетата, а не неговите корени.

[134] В [ЭССЯ, II: 171] рус. диал. *балабо́лка* ‘водна лилия’ се разглежда в едно и също етимологично гнездо заедно със звукоподражателни глаголи, обозначаващи бърборене, камбанен звън. Причина е формалното съвпадане на думите.

[135] Във [ФАСМЕР, I: 181]) етимологията на названието е представена като неясна.

укр. диал. *бу-гай-ни́к* ‘лайкучка’ (цит. по [ЕСУМ, I: 276])[136]– форма с дисимилация на консонантите по място на образуване: *б – б > б – г*;

укр. диал. *ґо-дзин-ка* (*ґо-дз-инка*) ‘кокиче’ (цит. по [ЕСУМ, I: 545])[137], бълг. *га-джю́н-ки* (*га-дж-ю́нки*) ‘кокичета’[138] [Геров, I: 206] – и двете форма са с палатализационни промени: *g’ > dz’*, *g’ > dž’*;

рус. диал. *го-го́л-ечки* ‘топчести цветове на детелина’ [Даль 1955, I: 364] (вж. т. 6.1.);

белорус. *гу-гу́ль* ‘вид трева (возможно е да е с топчести цветчета, бележката моя: Ж. К.-З.’ (цит. по [Лаучюте 1982: 105])[139];

срхр. *gu-goļ* ‘Gladiolus L.’ [RJA, III: 495];

срхр. *gr-gl-janka* ‘раст. Prunella L.’ (цит. по [Skok, I: 615])[140];

рус. диал. *гу́ль-к-а* ‘лайкучка’ [СРНГ, VII: 219] – форма с дисимилация на консонантите по звучност/беззвучност: *г – г > г – к*; ср. с рус. диал. *гу́ль-г-а* ‘подутина (на челото, на главата от удар)’, *гу́ль-к-а* ‘подутина, мехур по тялото’; вж. т. 4.1.3.5.1.;

рус. диал. *ку́-к-а* ‘момина сълза’ [СРНГ, XVI: 31];

бълг. *ко-к-иче* ‘пролетно цвете с бял цвят, Galanthus nivalis’, *ка́-ч-е* ‘пролетен или есенен минзухар’, бълг. остар. *ка-ч-иче* ‘кокиче’, (цит. по [БЕР, II: 534, 292, 293]), *ка-ч-у́н* (*ка-чу́н*) ‘минзухар’, *ка-к-ю́нка* (*ка-кю́н-ка*) ‘раст. жълт минзухар’, *ка-ч-у́тка* (*ка-чу́т-ка*, възможно с *т* на мястото на *л*) ‘жълт минзухар, Crocus moesiacus’ (цит. по [БЕР, II: 154, 295, 296]), *къ-к-юнка* (*къ-кюн-ка*) ‘минзухар’ (цит. по [БЕР, III: 188]) [141];

---

[136] В [ЕСУМ, I: 276] етимологията на думата е посочена като неясна.

[137] В [ЕСУМ, I: 545] етимологията на думата е посочена като неясна.

[138] Съгласно [БЕР, I: 223] думата е резултат от видоизменение на бълг. дума *ка́чунка* ‘качунка’, която е свързана с *ка́че* ‘кокиче’, а тя от своя страна – с *кока́че* [БЕР, I: 295–296]. Вж. по-долу бележка 141.

[139] Лаучюте отбелязва, че източник на заимстване биха могли да бъдат две литовски думи: *gùgulas* ‘топче’ или *gegẽlis* ‘полски хвощ’ [1982: 105]. Против такива хипотези могат да бъдат приедени контрааргументи, свързани със семантиката и с формата на названията. За да започне лит. *gùgulas* ‘топче’ да се употребява в белоруски като название на трева, първо трябва да бъде заимствано със значението си ‘топче’, а такива данни липсват. Освен това думи с такива общи значения рядко се заимстват (ако не е налице двуезичие). За заимстването на лит. *gegẽlis* ‘полски хвощ’ има фонетични трудности. Ср. също с цит. по-долу срхр. *gugoļ* ‘Gladiolus L.’, което не би могла да е заето от литовски.

[140] В речника на Скок думата не е обяснена.

[141] Младенов свързва бълг. *кокиче* с гр. *κόκκος* ‘зърно’, без да обяснява семантичното развитие на думата [1941: 245]. Според [БЕР, II: 534, 293] по-вероятна е връзката с бълг. остар. *качиче*, която смята за заета от тур. диал. *kar çiçeği* ‘кокиче’, с елизия на *р*. От *качиче* според речника е образувана и думата *ка́че* [БЕР, II: 292]. Връзка с последната е предположена и за бълг. диал. дума *качу́н*, за която е отхвърлена хипотезата на Кнеже-

бълг. *къ́-кел* ‘раст. Fritillaria pontica’ (цит. по [БЕР, III: 187]);

рус. диал. *ку-каль-ница* ‘раст. Ranunculus auricomus L., лютиче златисто’ [СРНГ, XVI: 31], *ку́-кол-ка* ‘цвят на детелина’ [СРНГ, XVI: 41], *ку-кл-ас* ‘раст. Trifolium pretense L., ливадна детелина’ [СРНГ, XVI: 36];

бълг. диал. *мазни́-ко́-кал-че* ‘раст. Ranunculus ficaria; Ranunculus repens; Caltha palustris’, *мазно ко-кал-че* ‘раст. Ranunculus ficaria’, *змишни ко-кал-е* ‘бурен в житни и други растения с плодове, които имат кафяв цвят и са малко по-дребни от граха’ (цит. по [БЕР, II: 531])[142];

рус. диал. *ко-ко́в-ица* (*ко-к-о́вица*) ‘раст. Centaurea austriaca L., синчец’ [СРНГ, XIV: 91] – възможно е *в* да е на мястото на *л*, ако принадлежи на редупликанта);

чеш. *ko-koš-ka* ‘овчарска торбичка, Capsella’ [PSJČ, II: 185], бълг. диал. *ко-ко́ш-ка* обикновено в мн. ч. ‘вид детелина с кълбовидни съцветия’ [Илчев 1962: 193] – с експресивно *š* на мястото на *l*;

бълг. диал. *кръ-кл-ян* в съчетание *бял кръклян* ‘раст. кухостеблена детелина, Trifolium balansae’ (цит. по [БЕР, III: 45])[143],

рус. диал. *кря́-кал-ка* ‘вид кокиче; цвете, което расте ранна пролет’, пример: *Крякалки – цветочки, второго марта уже зацветут, желтенькие, беленькие.* [СРНГ, XV: 365];

рус. диал. *ку́р-к-ина* (*ку́р-кин-а*) ‘раст. Campanula sibirica L., сибирска камбанка’ [СРНГ, XVI: 131];

рус. диал. *ку́ка-бака* ‘глухарче’ [СРНГ, XVI: 31] – форма с редупликация (*ку́-ка*) и ехоична част (*бака*);

рус. диал. *ки́ль-к-а* ‘раст. Scrophularia nodosa L., живениче възловато’ [СРНГ, XIII: 210];

рус. *ку́р-к-и* ‘топчест цвят на репей’[144] [СРНГ, 16: 131];

вич за заимстване от „предполагаемо тур. *kakun* ‘салеп’” [БЕР, II: 295–296]. В противоречие с това твърдение относно *какю́нка* (за което е предположена връзка с *къкю́нка*) е приета идеята на Кнежевич за заимстване от тур. *kakun* ‘салеп’. Вж. също бележка 138.

[142] В [БЕР, II: 530–532] думата е отнесена към етимологичното гнездо на бълг. *кокал*, за която е предположено заемане от гръцки. Не става ясно семантичното развитие от ‘кост’ до ‘плод на растение’, от което може да бъде развито по метонимичен път значението на дадената дума. Вж. също т. 6.4.

[143] Според [БЕР, III: 45] думата е образувана от *тръкалян* ‘кръгъл’ (за цвят), с асимилация *т – к* > *к – к* и елизия на *а*. Всъщ за *търкало*, *търкалям* може да се предположи образуване чрез редупликация (< **кър-кал-*) и дисимилационна промяна *к – к* > *т – к* (вж. т. 4.9.5.).

[144] Според Топоров [1975–1990, IV: 316] думата е определено звукоизобразителна, но за това не са приведени доказателства.

рус. диал. *ма-мон-ник*, *ма-мóн-ки, ма-мóл-ка*, *ма-мóль-ник* ‘листа и цветове на жълтата водна лилия’ [СРНГ, XVII: 351, 352];

словен. диал. *mr-mol-ika* ‘раст. Trifolium agarium’, *mr-mul-ika*, *br-mul-ika* също, срхр. *mr-mul-jika* ‘раст. Trifolium campestre’ (цит. по [Bezlaj , II: 202])[145];

рус. диал. мн. ч. *пá-п-ки* ‘цветове на растението Trifolium pretense L., детелина ливадна и пълзяща’ [СРНГ, XXV: 206];

бълг. диал. *пу-пав-ка* (*пу-п-авка*), словен. *put-pav-a (put-p-ava), po(t)-p-ava (po(t)-pav-a)* ‘раст. бяла рада, мъжка лайкучка, Anthemis’, чеш., словаш. *pu-pav-a* (*pu-p-ava*) ‘раст. Carlina’, бълг. *пý-пал-ка*, хърв. *pu-pal-jka*, чеш. *pu-pal-ka* ‘раст. Oenothera biennis’ (цит. по [БЕР, V: 855]), рус. диал. *пу-п-áвка* ‘раст. Anthemis tinctoria L., жълто подрумиче’*, пу-пáв-ка белая* ‘раст. Nymphaea alba L., бяла водна лилия’, *пу-пáв-ка* ‘полска лайкучка’ [СРНГ, XXX: 127][146] – ако *в* принадлежи на редупликанта, може да е от *л*;

бълг. диал. *пý-пл-ѣк, , пь-пл-ѣкъ, па-пар-онка, па-пор-уна, пе-пер-уга, ко-кур-ужѣ,* ‘див мак, Papaver rhoeas’ [Геров, V: 397–398];

рус. диал. *пу-пы́рь* ‘раст. водна лилия’ [СРНГ, XXXIII: 132], ‘раст. Angelika Archangelica’[147] (ср. с цитираните по-долу значения на думата: ‘мехур’, ‘дете’, ‘гъба’);

бълг. диал. *чи-ч-ок* ‘репей’ [Вакарелска-Чобанска 2005: 383];

бълг. диал. *шу-шу́л-къ* ‘лале, Tulipa’ [Ралев 1977: 1984], *чю-шю́л-ка* ‘лале’ [Геров, V: 569] – форма с дисимилация на консонантите по начин на образуване: *ш – ш* > *ч – ш* или с промяна вследствие на контаминация с *чаша*;

чеш. диал. *še-šel*, *še-šel-inka* ‘зародиш на детелина’ (цит. по [Machek 1971: 606], вж. бележка 116).

Ср. с: лит. диал. *bur-bù-lis* ‘раст. Trollius europaeus L.’ [LKŽ].

[145] В [Bezlaj, II: 202]) е изказано мнение за наличие на редупликация в думите (псл. **mor-mor-*), но те не са отнесени към ономатопеичните. Предположена е връзка със струс. изморомрати ‘изгризвам’, без да е обяснена връзката между значенията.

[146] Съгласно [БЕР, V: 855] дадените названия на растения заедно други формално близки названия на мехури са производни от псл. **pǫръ*. Словообразувателен анализ липсва.

[147] Според Фасмер [III: 408] думата е свързана с рус. *пуп*. Словообразуването не е обяснено.

4.1.2.10. Названия на млад завръз, кълнове, пъпки на растения, семенни кутийки

Ср. укр. *бу-б-ки́* ‘пъпки на растение’ (цит. по [ЕСУМ, I: 274], вж. бележка 72);

доллуж. *bu-bl-išk* ‘пъпка на растение’ [MUKA I: 89], укр. *бу́-бл-ях* ‘пъпка на растение’ (цит. по [ЕСУМ, I: 274]), вж. бележка 78);

пол. *bul-bil-a* ‘пъпка с форма на луковичка, която израства в основата на листото’ [KARŁOWICZ–KRYŃSKI–NIEDŹWIEDZKI, I: 232];

укр. диал. *бам-бу́ль-ки* мн. м. ‘цветни пъпки’ (цит. по [ЕСУМ, I: 131])[148], горлуж. *bom-bl-a, bom-bjel* ‘млад плод на круша’ (цит. по [SCHUSTER-ŠEWC, 2: 51]) – вж. бележка 31;

рус. диал. *ба-бу́р-ка* ‘цветна пъпка’ [СРНГ, II: 28], *ба-бо́ш-ка* ‘пъпка на дърво’ [СРНГ, II: 27] – форма с експресивно *ш* на мястото на *л* или *р*;

стпол. *go-gół-ka* ‘млад завръз върху овошка’ [KARŁOWICZ–KRYŃSKI–NIEDŹWIEDZKI, I: 866];

пол. *gu-guł-a* ‘плод на малина, още не узрял, леко порозовял’ (с бележка за неясен произход на думата), диал. *gu-guł-ka* ‘неузрял плод на вишна’ [KARŁOWICZ–KRYŃSKI–NIEDŹWIEDZKI, I: 939] (вж. бележки 203, 375);

рус. диал. *ку-кел-ёк* ‘цветна пъпка’ [СРНГ, XVI: 33], *ку́-кл-ы* мн. ч. ‘кълнове на зеле’ [СРНГ, XVI: 36], *ку́-кл-ина* събир.‘семенни кутийки на лен’ [ДАЛЬ 1955, II: 214], *ку́-гли́на* събир. ‘семенни кутийки на лен, коноп’ [СРНГ, XV: 395] – форма с дисимилация по звучност/беззвучност: *к – к* > *к – г*;

бълг. диал. *ку-кал-е́ц* ‘стръкче, които излиза от семе; клнн, прорастък’ [СТОЙКОВ 1968: 118];

рус. диал. *ко-ко́в-ка* ‘плод, кутийка на мак’ [СРНГ, XIV: 91];

рус. диал. *коло-ко́л-ец* ‘семенна кутийка на лен’, *коло-ко́л-ка* събир. ‘семенни кутийки на лен; семенни кутийки на коноп’[149] [СРНГ, XIV: 164, 165–166];

срхр. *пу́-п-ак, пу-пољ-ак* ‘пъпка (на дърво, цветна)’[150] [КАРАЏИЋ 1898: 639];

---

[148] Съгласно [ЕСУМ, I: 131] думата е стара заемка от полски, свързана с *bąbel* ‘мехур’. Семантичното развитие от ‘мехур’ до ‘малък зърнест плод’ не е обяснено.

[149] В [ЭССЯ, X: 137–139] даденото название на семенни кутийки на лен, коноп е отнесено към етимологичното гнездо на название на камбана, наследяващо псл. **kolkolъ*, в което е видяна редупликация на звукоподражателен корен **kol* и е отбелязано, че като название на камбана има твърде спорадично разпространение.

[150] Скок отнася думата към етимологичното гнездо на псл. **pąpъ*. Елементът *-ol-* в думата не е обяснен [SKOK, III: 78].

рус. диал. *пу-пул-ёк* гальовно ‘пъпчица’, *пу-пуш-ки́* (*пу-п-ушки*) мн. ч. гальовно ‘пъпки на дърво’ [СРНГ, XXXIII: 132], *пу-пл-у́х* ‘цветна пъпка’, *пу́-пл-ушек* гльовно ‘кълн на растение’ [СРНГ, XXX: 128];

рус. диал. *пу-пл-ёнок* ‘зародиш на плод (на градински растения); недорасъл, недоузрял плод на зеленчук или плод’ [СРНГ, XXX: 128];

рус. диал. *пу́-пор* ‘пъпка на цвят или листо’, *пу-пу́р-ушка* гольовно ‘пъпчица’, *пу́-пыр* ‘пъпка, завръз на плод’ [СРНГ, XXXIII: 131–132], *пу́-пр-ышек* ‘кълн, завръз’ [СРНГ, XXXIII: 132], бълг. *пу-пу́р-ка* ‘пъпка’ [Геров, IV: 398];

бълг. *по-пу́н-ец* ‘цветна пъпка’ (цит. по [БЕР, V: 526])[151];

укр. диал. *па-пн-юх* ‘пъпка на растение’, *по-пел-юх* ‘цветна пъпка’ (цит. по [ЕСУМ, IV: 284])[152];

бълг. диал. *па-пу́н-ка, пъ-пу́н-къ* ‘малка люта чушка’ (цит. по [БЕР, V: 56; VI: 67]) – Възможно е значението да е развито от значение ‘пъпка’ поради външното сходство на малките чушлета с пъпката на растение;

бълг. диал. *па-пу́н-ець* ‘неразтворена кутийка памук’ [Геров, V: 11];

рус. диал. *пу-п-о́к, пу-п-о́чек, пу́-пыш, пу́-пыш-ек* ‘пъпка на цвят, зародиш на растение’ [Даль 1955, III: 539];

рус. *че-чев-ичка* (*че-ч-евичка*) ‘топчица на стъблото на растение, зародиш на листо, пъпка’ [Даль 1955, IV: 603].

Ср. също с: доллуж. *šy-š-ka* ‘семенна кутийка на лен’ (цит. по [Фасмер, IV: 445]) – Възможно е преводът да е грешен, защото в речника на Мука е цитирано значение на думата ‘горните краища на стъблото на лен, даващи тънки влакна’ [Muka, II: 697]; вж. бележка 37).

[151] В [БЕР, V: 526] думата е отнесена към етимологичното гнездо на *по́пунь* ‘мехурче във вода; валчест гладък камък за приглаждане на новопостроено огнище’. Отбелязано е, че думата е образувана от **рąръ* с редкия суфикс *-унь*. Връзката между значенията не е обяснена. Всъщност значението ‘валчест гладък камък за приглаждане на новопостроено огнище’ може да се дължи на вторичен звукосимволизъм, станал предпоставка за асоцииране с представата за голям предмет.

[152] В [ЕСУМ, IV: 284] етимологията на думите е посочена като неясна.

Ср. с: лит. диал. *bum̃-bur-as*, *bum̃-buor-as*, *pum̃-pur-as* ‘пъпка (на дърво)’, *bam-bõr-ė* ‘нерасцъфнал цвят’, *bur-buol-ė*, *bum̃-bul-as, kar-kal-iùkas*, *pur-puol-ė,* ‘пъпка на растение’ [LKŽ].

4.1.2.11. Названия на семенни шушулки на растения и други плодове и предмети с подобна форма

Ср. срхр. *бò-буш-ка* ‘зелен сладък пипер’ [РСА, I: 671], сръб. *bò-bôš-ka, bo-bòš-ara, bo-bòš-ârka* ‘едра чушка’[153] [RJA, I: 465],– форми с експресивно *š* от *l* или *r*; ср. с формата на следващите сръб., бълг. и рус. названия за пипер;

сръб. *bà-bur-a* (*bà-b-ura*) ‘сорт едър месест пипер’ (цит. по [EPCJ, II: 37]) – вж. бележки 54 и 56;

бълг. диал. *ба-ба́р-ки* ‘вид хубав зелен фасул’ [Молеров–Молеров 1954: 422];

рус. диал. *ба́-бер* ‘раст. Capsicum annuum L., чушка’ [СРНГ, II: 18];

сръб. *bò-bń-a* (*bò-b-ńa*) ‘едър зелен пипер, който се използва за готвене’ [RJA, I: 464];

пол. диал. *bą-bel* ‘ледена шушулка’ (цит. по [ЭССЯ, II: 231])[154];

бълг. диал. *ка-кал-а́шка* ‘шушулка на бобови растения със или без зърната; пипер Capsicum annuum’ (цит. по [БЕР, II: 150], вж. бележка 48);

укр. *кля-к* ‘ледена висулка’ [Гринченко, II: 256];

укр. *ши-ш-а́к* ‘ледена висулка (на покрив)’ [УРС, VI: 469];

укр. *ши-шу́л-ка* ‘шушулка’ [Желеховский–Недїльский, II: 1090];

бълг. диал. *ши-ша́р-ка* ‘шушулка на бобови растения’ [Геров, V: 583];

бълг. диал. *шу-шу́л-къ* ‘чушка’ [Геров, V: 591], *шу-шу́л-къ* ‘ледена висулка на покив’ [Ковачев 1970: 51), *чю-шю́л-ка* ‘шушулка на бобови растения’ [Геров, V: 569] – последната форма е с дисимилация на съгласните по начин на образуване: *ш – ш* > *ч – ш* или резултат от контаминация с *чаша*;

---

[153] В [ЭССЯ, II: 147–148] срхр. *бòбушка* ‘сладък зелен пипер’ заедно с рус. *бобу́шка*, *бобо́шка* ‘топче от неразбъркано брашно, което се получава при замесване на тесто’, *бобы́шка* ‘мехур, цирей’, *бабы́шки*, *бабо́шки* ‘печени хлебни топки с мак и петмез’, са представени като производни с суф. **-ušьka* от „полисемантичната основа **bob-*”. Скок отнася даденото сръбско название за пипер заедно *bòbńa* към етимологичното гнездо на названието за бакла *bob* (вж. бележка 29) [Skok, I: 176–177].

[154] В [ЭССЯ, II: 231–232] към едно и също етимологично са отнесени наследниците на псл. **bąbъlъ/*bąb(ъ)lь/*bąbъl’a/*bąbьlь/*bąbulъ/*bąbulь/*bąbul’a* – думи, които обозначават: пламък, мехури, кръгли камъчета, цирей, шикалки, нещо кръгло, топчета, ледени висулки, малки гевречета, предмети с топчеста форма, копчета и т. н. [ЭССЯ] смята **bąb-* за ономатопеично образуване (вж. също бележка 31).

бълг. *шлѣ-ш-ка* ‘шушулка на бобови растения’ [Геров, V: 583, 585];
чеш. *še-šul-ka* ‘сух кожест плод’[PSJČ, V: 1048].

4.1.3. Названия на предмети с топчеста форма от ежедневния бит на човека

Това е твърде голяма група от названия на предмети с топчеста форма. Тук отнасяме названия на малки тестени изделия, топчета, които се образуват в храна, върху дрехи, в прежда, названия на мехури, подутини, камъчета, игрални топчета, копчета, хапчета, дребти монети и др.. Всичко това може да бъде квалифицирано като „най-прости елементи на психофизиологичния универсум на човека” (вж. т. 1.5.2.2.).

4.1.3.1. Названия на изделия от тесто

Ср. доллуж. *ba-b-a* ‘сладкиш или хлебче с кръгла форма’ [Muka, I: 6], горлуж. *ba-b-a* ‘изделие от тесто’ [Pfuhl: 3], стчеш. *bá-b-a, ba-b-a* ‘хлебче’ [Gebauer, I: 23], словаш. *ba-b-a* ‘изделие от тесто’ [SSJ, I: 60], белорус. *бá-б-ка* ‘вид козуначена кифла’ [Байкоў-Некрашэвіч], укр. *бá-б-ка* ‘козуначена кифла’ (цит. по [ЕСУМ, I: 103])[155];

укр. диал. *балá-бух* ‘малко хлебче’, *бала-бýх* ‘малък хляб’, *балá-бух-и* ‘варено тестено топче с чесън; малки хлебчета’, *балá-буш-ка* ‘козуначена кифла; малка царевична курабийка’, *балá-буш-ок*, *бала-бýш-ок* ‘малко хлебче’, *бала-бóш-ки* ‘дебели кръгли курабийки’ (цит. по [ЕСУМ, I: 122]; относно представената в речника етимология вж. бележка 33), укр. *бала-бáн* ‘род хлебни изделия’ [Гринченко, I: 23], рус. диал. *бала-бáш-ка* ‘кравай с конопен сок’ [Даль 1955, I: 104], *бала-бóл-ка* ‘малка козуначена кифла’ [СРНГ, II: 66], *балá-быш-ка* ‘неголямо хлебче’ [СРНГ, II: 68], *бара-бы́ш-ка* ‘ечемичено или ръжено хлебче’ [СРНГ, II: 102], белорус. *балá-бух-а* ‘малко хлебче с пълнеж’ (цит.

[155] В [Brückner 1957: 9; ЭССЯ, I: 105–108] славянските названия на изделия от тесто, наследяващи псл. **baba,* са отнесени към едно и също етимологично гнездо заедно с термини за родство, които се извеждат от същата праформа. Този факт свидетелства за неразличаването на разновидностите на ономатопеята. Подобен коментар вж. в бележка 29 и др. В [ЕСУМ, I: 103] тези славянски названия на тестени изделия са изведени от псл. **bab-* ‘надувам се, набъбвам, топчест съм’, чието образуване не е обяснено.

по [ЭСБМ, I: 286])[156] – Що се отнася до редуването на *л*, *ш* и *х* в думите, по-вероятно изглежда изменението *л* > *ш* > *х*, като последното е в резултат на редеривация;

укр. диал. *бо-бáль-ки* ‘кльоцки’[157] [Желеховский–Недїльский, I: 35];

рус. диал. *ба-бýш-ка* ‘бяло хлебче; тиганица’ [СРНГ, II: 30], *ба-бы́ш-ки*, *ба-бóш-ки* ‘печени хлебни топки с мак и петмез’ (цит. по [ЭССЯ, II: 147–148]; вж. бележка 155) – форми с експресивно *ш* от *л*;

рус. диал. *бý-бл-ик* ‘малко геврече’[158] [СРНГ, III: 234];

рус. диал. *го-гýл-я* ‘вид несолени курабии’ [СРНГ, VI: 265];

укр. диал. мн. ч. *ґáла-ґáн-и* ‘изделия от тесто, подобни на гевреци’ (цит. по [ЕСУМ, I: 456])[159];

рус. диал. *гу-ж-éнчик* (*гу-жéн-чик*) ‘малко кръгло хлебче’ [СРНГ, VII: 204];

чеш. диал. *dan-d-a* ‘хлебче’, *dan-dul-a* ‘печен домашен салам’ (цит. по [Machek 1971: 110])[160];

доллуж. *kul-k-a* ‘кльоцки (от брашно, картофи или други подобни продукти)’ [Muka, I: 740];

стпол. *ku-kl-á* ‘panis oblongus, продълговат хляб’ (отсъства като название на играчка!) [Knapski, I: 335], пол. диал. остар. *ku-kieł-ka, ku-kioł-ka* ‘малко хлебче, предназначено за деца’ [SłGP], чеш. диал. *ku-kla* ‘вид хляб’ (цит. по [БЕР, III: 91]), кашуб. *kù-kl-a* ‘малко, обикновено кръгло хлебче, опечено от остатъци от тесто’ (цит. по [Borýś–Popowska-Taborska, I: 115]), бълг. *кý-кл-а* ‘кръгъл хляб, който прилича на кукла’ [Геров, II: 428] (възможно е сближаването на названието на хляба с куклата да е вторично, поради смесване на етимологичните гнезда на думите; вж. т. 5.6.), *кý-кл-а* ‘малък кравай от тестото на хляба; малък кравай от тестото на хляба с великденско яйце’ [Стойчев 1965: 194], мак. разг. *ку-кл-а* ‘хляб с елипсовидна форма’ [PMJ, I: 372], укр. диал.

[156] [ЭСБМ] вижда в думата две части: **bal-*/**bala-* и **bux-*. Относно първата отбелязва, че образуването и́ е неясно. Допуска звукоподражателен произход, както е в глагола *балакаць* [I: 286].

[157] Съгласно [ЕСУМ, I: 216] думата е производна от псл. **bob*ъ ‘бакла’. Словообразуването не е обяснено.

[158] В речника на Фасмер [I: 226] са посочени само съответствия в други езици. Според Бернекер думата е образувана от ие. звукоподражание **b(h)a*^{x}**mb(h)-* ‘набъбвам’ [Berneker, I: 78–79]. В [КЭСРЯ: 60] е представена като заета от украински, където е образувана със суф. *-ьлъ* от основата, която е и в звукоподражателното название *бубен*. Връзката между „звуковото”, а именно ‘глух звук’, и „незвуковите” значения на неговите предполагаеми наследници не е обяснена.

[159] В [ЕСУМ, I: 456] думта е посочена като неясна.

[160] Махек смята произхода на думата за неясен [Machek 1971: 110].

ку-ке́л-ка ‘колаче, бяло хлебче’ (цит. по [ЕСУМ, III: 127]) – Трябва да подчертаем, че като название на тестено изделие думата е широко представена в славянските езици.)[161];

бълг. диал. *ку-кул-ни́к* ‘великденски обреден колач; великденско хлебче с червено яйце в средата’, *ку-кол-ни́к* ‘коледно малко хлебче с яйце вътре’ (цит. по [БЕР, III: 101]), бълг. диал. *ку-кул-е́* ‘топче от тесто, месо и др.’ [Вакарелска-Чобанска 2005: 173] (В речниковата статия има препратка към *топулé* ‘топчица’, което обаче по всяка вероятност е резултат от контаминация между *ку-кул-е́* и *топче*.);

пол. диал. *kra-kiel* ‘вид хляб’ [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki, II: 526];

рус. диал. *ко-ко́р-а* ‘колаче; ватрушка; кръгъл хляб, тежащ 2–3 фунта; прегоряла, пресушена курабия’, *ко-ко́р-ина* ‘курабия’ [СРНГ, XIV: 95] – Възможно е влиянието на друг звукосимволичен образ, свързан с представата за „свиване, втвърдяване” (вж. т. 4.9.10.)[162];

рус. диал. *ко-кур* ‘пшенично хлебче’, рус. диал. *ко-ку́р-ки* ‘козуначени кръгли кифлички’, *ко-ку́р-а* ‘малко кръгло хлебче; колаче (обикновено козуначено); ватрушка; малко кръгло хлебче’ [СРНГ, XIV: 104], ‘сватбен сладкиш, пшеничен хляб с печено яйце’ (цит. по [Фасмер, II: 284])[163];

рус. диал. *мар-мал-е́шки* ‘галушки (варени тестени топчета)’ [СРНГ, XVII: 375],

---

[161] Даденото название на тестено изделие няма общоприета етимология. Бернекер смята, че има общ произход с названието на куклата [Berneker, I: 640]. Според Славски бълг. *ку́кла* ‘кръгъл хляб, който прилича на кукла’ подкрепя тази хипотеза [Slawski, III: 328–329]. В Етимологичния речник на кашубския език думата също е отнесена към едно и също етимологично гнездо с названието за кукла [Boryś–Popowska-Taborska, I: 115–116]. Бориш извежда думата от ие. *keuk-* ‘изкривявам, огъвам, кръстосвам’ [Boryś–Popowska-Taborska, I: 115–116; Boryś: 272]. Като аргумент за различен произход на двете названия [БЕР, III: 91–92] привежда факта, че като название на тестено изделие думата е широко разпространена в полските диалекти, а като название на играчка се появява едва през XV в. Изказвани са предположения и за заимстване на названията на тестени изделия между славянските езици. Например съгласно [ЕСУМ, III: 127–128] укр. диал. *куке́лка* ‘колаче, бяло хлебче’, а също чеш. диал. *kukla* ‘вид хлебче’, бълг. *кукла* ‘обреден хляб’ и др. са заети от пол. *kukiełka*, което според речника няма надеждна етимология. За кашуб. *kukla* Лаучюте предполага балтийски произход [1982: 144].

[162] Фасмер оспорва идеята на Калима за заимстване на руската дума от фин. *kakkara* ‘кльоцка, вид хлебно изделие’ и като аргумент привежда широкото ѝ разпространение в руските говори. Допуска образуване от рус. дет. дума *кока* ‘яйце’ със суф. *-ура* [II: 283]. Словообразуването и семантичното развитие от ‘яйце’ до ‘хлебно изделие’ не са получили типологически доказателства в речника.

[163] В речника на Фасмер думата не е обяснена. Има препратка към *кокóра*, без за се обяснява предполаганата връзка. Оспорват се хипотезите на други автори за заимстване на думата [II: 284–285].

бълг. *пу́-п-ка* ‘хляб, пита, кравай’ [Геров, IV : 397], срхр. диал. *ри-ра* ‘меката част на хляба’ (цит. по [Skok, III: 79])[164] – Възможно е влиянието на друг звукосимволичен образ, свързан с представата за „бухване” (вж. т. 4.9.9.1.);

бълг. диал. *пу-пул-е́* ‘малка питка (две хапки) за задушница’ [Мартинов 1958: 784][165];

бълг. диал. *тур-т-е́* ‘малка пита хляб’ [Мартинов 1958: 787];

чеш. *ši-š-ka* ‘кнедлик (вид хлебче)’ [PSJČ, V: 1069], рус. диал. *ши-ш-ка* ‘вид сухи сладки’, *ши-ш-уга*, *ши-шул-я* ‘също (с бележка, че не е съвсем ясно), кръгъл сладкиш за следващия ден на сватбата’ [Даль 1955, IV: 637] – вж. бележка 37.

Тук могат да бъдат отнесени названия и на други кулинарни изделия с топчеста форма като:

бълг. *га-га́л-ка* ‘сарма’ [Геров, I: 206];

бълг. диал. *ко-ко́л’-ки* ‘сарми’[166] [Стойчев 1970: 179];

бълг. диал. *ку-ко́ль-ка* ‘кюфте’ (цит. по [БЕР, III: 94])[167].

Ср. също с: лит. *kù-kul-is* ‘варено топче от тесто или настъргани картофи; пита хляб’ *kan-kól-as* ‘варено топче от тесто или настъргани картофи’ хляб’ [LKŽ].

4.1.3.2. Названия на топчета в храна, върху дрехи, в прежда, във вълната на животно

Ср. срхр. *bu-bùl̨-ica* ‘възел в прежда’ [RJA, I: 702] – за представената в речника на Скок етимологизация на думата вж. бележка 98;

рус. диал. *ба-бо́ш-ка* ‘неразтворено топче в разтвор на брашно’, *ба-бу́ш-ка* ‘неразтворено топче във вариво; малки кльоцки’ [СРНГ, II: 27, 30], *бо-бу́ш-ка*, *бо-бо́ш-ка* ‘топче от неразбъркано брашно, което се получава при замесване на тесто’[168] [ССРНГ, III: 59] – форми с *ш* от *л*;

---

[164] Съгласно [Skok, III: 79] думата е заета от лат. *pulpa*, гласният *u* в думата се явява на мястото на лат. *ul* > *l̨*– хипотеза, свързана както с фонетични трудности, така със семантични (заемането на дума с твърде общо значение). В [БЕР, V: 855] се казва, че думата може да има и общ произход с *пуп* ‘корем’.

[165] БЕР се позовава на изследване на М. Филипова-Байрова, според което думата е заета от гр. *πούπουλο* ‘пух’, тъй като хлебчето е пухкаво, меко [V: 856]. За тази връзка обаче е необходимо гръцката дума да е заета в прякото си значение, а такива данни няма.

[166] В [БЕР, II: 536] се казва, че думата е заета от рум. *cocoloş* ‘тестено топче’. Като сравнение е приведена употребяваната в същия говор дума *гагáлка* ‘сарма’, която не е обяснена в речника.

[167] В [БЕР, III: 94] се казва, че думата има общ произход с *кокóл’ка* (вж. по-горе).

[168] Според [ЭССЯ, II: 147–148] думата е производно образувание с суф. *-ušьka* от „полисемантичната основа **bob*-„. Вж. бележка 29.

бълг. диал *бу́м-балъ* ‘сплетени фитили и топчета, които се образуват по шевовете на носена дреха’ [Геров, VI: 38], *бу́м-бъл* ‘заваляни топчета по дреха, които се появяват от носене’ [Архив БДР];

бълг. диал. *бар-бо́л-ки* ‘малки топчета върху плат, трико, които се появяват след носене на дрехата; бучки в крем’ (Благоевград);

рус. диал. *бала-бо́л-ка* ‘топка сплъстена вълна на животно, заедно с мръсотията’[169] [СРНГ, II: 66];

рус. диал. *го-го́л-ья* ‘топчета брашно в течен овесен разтвор за палачинки и в самите палачинки’ [СРНГ, VI: 264];

бълг. диал. *га-га́л-ка* ‘нечистотия под опашката на овцата, подобна на топка’, *га-га́ль-кя* ‘надебелено място на нишка’ (цит. по [БЕР, I: 222])[170]; бълг. диал. *га-гу́л’-ка* ‘бучка необъркано тесто, топче ’, мн. ч. *га-га́л’-ки* ‘топчета от неразбито брашно в каша; топчета месо, оваляни в брашно’ [Стойчев 1970: 162];

укр. диал. *ґан-ґу́л-ики* ‘топчета от изпражнения в козината на животно’, *ґо́н-дзуль* ‘сплъстено твърдо топче в козината на животно’, *ґо́н-дзиль*, *ґо́н-дзурь*, *ґо́н-дзур-я*, *ґо́н-зель*, *ґо́н-зиль* също (цит. по [ЕСУМ, I: 467, 560])[171] – форма с експресивна палатализация: *g – g > g – g’* и последвала палатализационна промяна: *g’ > (d)z*) или с дисимилация по място и начин на образуване

пол. *gru-czoł* (форма с първоначална дисимилация на редуплицирания консонант по звучност/беззвучност и последвала палатализация: *g – g > g – k >g – č*), *gru-zoł* (форма с палатализационна промяна на редуплицирания консонант: *g – g > g – g’ > g – z*) ‘топчета, които понякога се образуват в млякото в гърдите на майките’ [Linde, II: 154] (вж. бележка 45),

---

[169] В [ЭССЯ, II: 171] думата е разгледана в едно и също етимологично гнездо заедно със звукоподражателни глаголи, обозначаващи бърборене, камбанен звън. Вж. също бележка 100.

[170] В [БЕР, I: 222] думата е разгледана в едно етимологично гнездо заедно с други названия на малки топчести предмети с тъждествена форма, които не получават обяснение. Като паралел е посочено тур. название *gagal* ‘орех’. Този пример може да свидетелства за възможността за независим произход на звукосимволични думи (от една страна славянските, които може и да са наследници на общ праславянски етимон, а може и да имат независим произход, и от друга – турската дума), тъждествени формално и семантично (в дадения случай с първоначално значение ‘малък топчест предмет’).

[171] В [ЕСУМ, I: 467] думата *ґанґу́лики* ‘топчета от изпражнения в козината на животно’ е квалифицирана като афектно образувание, свързано с *ґо́ндзоль* ‘висулка, дрънкулка, дреболия’, *ґо́ндзул* ‘сбито твърдо топче в козината на животно’. За етимологизацията на последните вж. бележка 262.

бълг. диал. *глю́-з-а* ‘топче от тесто в хляб, каша и пр.’ (цит. по [БЕР, I: 254])[172]– форма с експресивна палатализация: *g – g > g – g’* и последвала промяна: *g’ > z*;

чеш. *kl-k* ‘съсирек, топче’ [PSJČ, II: 144], диал. *klu-k*, *klou-č-ek*, *klo-k*, *klo-č-ek* ‘също’ (цит. по [Machek 1971: 258])[173];

рус. диал. *ко-ко́р-ки* ‘малки топчета в млякото, които се образуват във вимето на кравата’ [СРНГ, XIV: 97], *ко́-кор-ок* ‘извара’ [СРНГ, XIV: 98] (< ‘пресечено мляко, мляко на топчета’);

рус. диал. *ку-кл-ю́шки* ‘мръсотия по козината на животно’ [СРНГ, XVI: 37];

бълг. *ма-му́ль-ки* ‘малки топчета в прежда, неразтънени както трябва; брашнени топчета във вода’ (цит. по [БЕР, III: 634], вж. бележка 68), диал. *ма-мал-ю́га* ‘топче неразбито брашно в каша’ (цит. по [БЕР, III: 632])[174].

Ср. също с: лит. диал. *bum̃-bul-as* ‘голям възел’, *gur̃-gul-as* ‘възел’, *kur̃-kul-as* ‘топче от заплетена прежда, вълна’, *gar̃-gal-as*, *gur-gól-as*, *gùr-g-a*, *pum̃-pur-as* ‘възел или удебелено място в прежда’, *bum̃-bur-as* ‘удебелено място в прежда’, *guñ-gul-as* ‘топка (например в прежда)’ [LKŽ].

4.1.3.3. Названия на топчета пръст, мръсотия и др.

Възможно е при някои от цитираните по-долу названия на топчета пръст, мръсотия да е налице смесване на различни звукосимволични образи: на „малък топчест предмет” и на образа за „свиване, втвърдяване” (вж. т. 4.9.10.). Ср.:

рус. диал. *бур-ду́ль* ‘топче замръзнала мръсотия’ [СРНГ, III: 285] – форма с дисимилация на консонантите по място на образуване: *б – б > б – д*);

бълг. диал. *гъ́р-вол-ек* ‘замръзнали топчета мръсотия’ [Младенов 1969: 220] – форма с дисимилация на консонантите по място и начин на образуване: *г – г > г > в*);

[172] В [БЕР, I: 254] произходът на думата не е получил обяснение. Посочени са само възможните родствени връзки с думи от други езици, но с допускане на нерегулярни фонетични изменения, неполучили обяснение.

[173] У Махек само са посочени съответствията в родствени езици и са реконструирани праформите: **klъkъ* или **kъlkъ* [Machek 1971: 258]. Рейзек отбелязва, че думата не е съвсем ясна и допуска връзка с лит. *pláukas* ‘коса’ и асимилация *p – k > k – k* [Rejzek 2001: 277].

[174] Съгласно [БЕР, I: 632] думата има общ произход с бълг. *мамалига* ‘качамак’, за която е казано, че по всяка вероятност е заета от рум. *mămăligă* също. Не става ясен семантичният развой от ‘качамак’ до ‘топче неразбито брашно в каша’.

рус. диал. *глы́-з-а* ‘твърда буца и топка пръст, лед и т. н.’[175], *глы́-з-инка* ‘малко топче пръст’ [СРНГ, VI: 222–224] – форма с експресивна палатализация: *g – g > g – g’* и последвала промяна: *g’ > z*;

доллуж. *gru-zł-a, gru-zl-a* ‘буца (пръст)’, *gru-zl-aty* ‘на топчета, на бучки; грапав’, *gru-zl-icka* ‘неголяма буца, топче’ [Muka, I: 337], горлуж. *hru-zł-a*, *hru-zl* ‘топка пръст’, *hru-zł-ować*, *hru-zl-ić* ‘мачкам, правя на топче’ [Pfuhl: 222–223], пол. *gru-zel, gru-zl-a*, диал. *gru-ziel, gru-zol* ‘топче’, *gru-źl-a* ‘топче пръст’ (цит. по [Boryś 2005: 183])[176],

рус. диал. *кра-каль-я* ‘замръзнали топчета пръст; грапавини по леда’, *кро́-каль-цы* ‘замръзнали буци пръст на пътя’ [СРНГ, XV: 165];

бълг. *кар-кал-я́шка* ‘топче от хляб’ (цит. по [БЕР, II: 247], вж. бележка 47);

рус. диал. *клы-ч* ‘засъхнала буца пръст’ [СРНГ, XIII: 317];

рус. диал. *ко-ко́р-а* ‘буца (пръст, сняг и т.н.)’, *ко-ко́р-ки* ‘буци пръст, сухи или замръзнали буци пръст’ [СРНГ, XIV: 94, 97], *ко-ку́р-ка* ‘буца пръст’ [СРНГ, XIV: 105];

рус. диал. *ко-чу́р-а* ‘буца пръст’ [СРНГ, XV: 135] – форма с експресивна палатализация *к – к’* и последвала промяна *к’ > ч*;

рус. диал. *ко-ко́в-ка* ‘бучка замръзнала пръст’ [СРНГ, XIV: 92] (*в < л*);

рус. *хо-хр-я́к* ‘замръзнала конска фекалия’[177] [Даль 1955, IV: 563].

Ср. също с: лит. *gù-gul-as* ‘топче, буца’ [LKŽ].

4.1.3.4 Названия на мехури (по кожата и във водата)

Трябва да отбележим, че за някои от названията на мехури (особено мехури във водата) е възможен звукоподражателен произход, тъй като образуването на мехури понякога е съпроводено с шумни действия (кипене, бълбукане). Както показва самият материал, нерядко названията на мехури се съотнасят с формално близки глаголи, обозна-

[175] В речника на Фасмер [I: 418] за дадената дума са изказани само предположения за връзка с *глы́ба*, *глу́да*.

[176] Според Бориш дадените полски и лужишки лексеми са наследници на западнославянски вариращ етимон **gruzъlъ*/**gruzъla* ‘съсирек; топче; снопче’, образуван от псл. **gruzъ* с суф. **-ъlъ*, **-ъla* [Boryś 2005: 183]. Банковски отбелязва, че етимологията на думата е „неясна, вероятно свързана с *gryźć*” [Bańkowski 2000, I: 489].

[177] Фасмер отхвърля хипотезите за заимстване на думата, без да представя аргументи. С въпросителен знак е отбелязана възможността за връзка с *хохол* [IV: 272].

чаващи кипене, бълбукане. Не за всички от тях обаче това е характерно. Затова за названията на мехури следва да бъде допуснат и произход от звукосимволичен етимон с първоначално значение ‘малък топчест предмет’. Не трябва да бъде изключвана и връзката в обратна посока: названието за мехур да стане мотивиращо по отношение на глагола, обозначаващ бълбукане, кипене. Ср.:

срхр. *bò̀-b-ûk* ‘мехур във вода’ [RJA, I: 466] – относно представената в речника на Скок етимология вж. бележка 98;

срхр. *be-b-ūk* ‘голям мехур, който се появява след ухапване от стършел’ (цит. по [SKOK, I; 129])[178];

бълг. диал. *бър-бóн-ка* ‘мехурче’ [СТОЙЧЕВ 1965: 132];

укр. диал. *ба-бýл-я* ‘мехур’ (цит. по [ЕСУМ, I: 102], вж. бележка 54);

струс. бꙋ-бꙋл-ꙑ, бѫ-бꙋл-ꙑ ‘дъждовен мехур’[179] [СРЕЗНЕВСКИЙ, I: 188], срхр. *bu-bùl-ica* ‘пришка’ [RJA, I: 702], чеш. *bou-bel* ‘пришка, цирей’, *bu-bl-ina* ‘мехур’ [PSJČ, I: 174, 208], стчеш. *bu-bl-énka*, диал. *bu-dl-inka* ‘мехур’ (с дисимилация *b – b > b – d*) (цит. по [MACHEK 1971: 74]), словаш. диал. *bu-bl-ina* ‘мехур във вода’ [SSJ, I: 132]), срхр. *bu-bl-inka* ‘мехур във вода’ [RJA, I: 700], *bu-bòl-ica* ‘мехур, пришка’[180] [RJA, I: 700];

белорус. *бэ́м-баль* ‘мехур след изгаряне’, *бам-бал-і* ‘мехури в локвите по време на силен дъжд’ (цит. по [ЛАУЧЮТЕ 1982: 36], вж. бележка 258), укр. диал. *бóм-бель* ‘мехур на тялото, пришка’ (цит. по [ЕСУМ, I: 228])[181], пол. *bą-bel*, *bę-bel*, *pę-pel* ‘мехур’, стпол. *bom-bel*, *bą-bol* ‘мехур; кухина в отливка’ [KARŁOWICZ–KRYŃSKI–NIEDŹWIEDZKI, I: 108], *pą-pyl* мн. ч. ‘мехури по тялото’ (цит. по [BAŃKOWSKI 2000, I: 38])[182], бълг. диал. *бум-бýл-и* ‘мехури’ [Архив за БДР];

пол. диал. *bom-b-a* ‘голям мехур’ (цит. по [SP, I; 346], вж. бележка 94);

---

[178] Според Скок е налице метафорична употреба на думата *bob* и контаминация с *klobūk* [SKOK, I: 129].

[179] В речника на ФАСМЕР няма обяснение на произхода на тази дума, посочени са само родствените думи, сред които има и звукоподражателни [I: 226].

[180] В [SP, I: 347] даденото срхр. название за мехур е отнесено към едно и също етимологично гнездо заедно с пол. *bąbol* ‘мехур’, чеш. диал. *bubolec*, *bobolec* ‘мехур от изгаряне’, срхр. *buboljak* ‘малък овален камък’ и др. За всички е предположен произход от **bąb-*. Тази хипотеза влиза в противоречие с представената в бележка 94 хипотеза от същия речник. Вж. също бележки 31 и 98. Рейзек говори за ономатопеичен произход на псл. **bąb-* [REJZEK 2001: 95-96], което обаче не означава, че авторът има предвид произход от незвукоподражателен етимон.

[181] [ЕСУМ] не свързва даденото название за пришка с формално близките укр. названия за мехур [I: 228]. Думата е представена като експресивна по произход. Вж. бележка 71.

[182] Според Банковски названията за мехур и пришка, съдържащи звучен консонант *b*, са производни от *pąpyl* като „резултат от експресивна соноризация”. Думата авторът *pąpyl* смята за наследник на етимон **pąpyl̓ь,* образуван от **pąpъ*. За словообразувателното значение на суфикса нищо не е казано [BAŃKOWSKI 2000, I: 38].

срхр. *bum-bir*, *bum-bor* ‘плацента’ (цит. по [Skok, I: 236])[183] (‘плацента’ < ‘мехур’);

бълг. диал. *бо-би́н-е* (*бо-б-и́не*) ‘гнойни пъпки, Exanthema, дребна шарка’ (цит. по [БЕР, I: 59]), словен. *bo-bin-ke* (*bo-b-inke*) ‘едра шарка, вариола’ (цит. по [Bezlaj, I: 29]), срхр. *bo-bin-ka* (*bo-b-inka*) ‘вариола; брадавица; бенка’ [RJA, I: 464];

рус. диал. *бо-быш-ка* ‘мехур на тялото’ (цит. по [ЭССЯ, II: 147–148])[184],

рус. диал. *ба́-боч-ка,* обикновено в мн. ч. ‘мехурчета, които се образуват на повърхността на локва по време на дъжд след падане на едри дъждовни капки’ [СРНГ, II: 26], рус. диал. *ба-бу́х-а*, *ба-бу́ш-а* ‘едра шарка, вариола’ (цит. по [Фасмер, I: 100][185]), *ба-бу́ш-ки* ‘едра шарка; белези от едра шарка’, *бо-бу́ш-ки* също [СРНГ, II: 30] (‘едра шарка’ < ‘пъпка, мехур’) – форми с *ш* и *ч* от *л* поради експресивна промяна и с *х* от *ш* вследствие на редеривация);

бълг. диал. *бал-б-у́к* (*бал-бу́к*) ‘воден мехур’ [Стойчев 1965: 126], рус. диал. *бал-б-у́к* (*бал-б-у́к*)*, бул-б-у́к* (*бул-бу́к*)*, бу́ль-б-ух* (*бу́ль-бух*) ‘мехур във вода’ [Даль 1955, I: 108], *бу́ль-б-у́шки* (*бу́ль-бу́ш-ки*) ‘мехурчета’ [СРНГ, III: 274], укр. *бу́ль-баш-ка* ‘мехур’ (цит. по [ЕСУМ, I: 292])[186];

пол. диал. *bur-bul-ka*, *bur-buł-ka* ‘мехур’ [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki: 235], рус. *бу́р-бол-ка* ‘мехур на водна повърхност, който се образува при падане на нещо’ [Даль 1955, 349][187], *бур-бы́л-ка* ‘мехур на водна повърхност’, диал. *бур-ду́ль* ‘мехур; пришка, мехур на кожата поради ухапване от насекомо’, *бур-ды́ль* ‘мехур на повърхността на вода’ [СРНГ, III: 284–285], белорус. *бу́р-бал-ка*, *бу́р-баў-ка* ‘водно мехурче’, *бул-дыр, бур-дыр* ‘водно мехурче’ [Байкоў-Некрашэвіч][188] – някои от формите са с дисимилационни изменения на консонантите по място на образуване: *б – б* > *б – д*;

[183] Скок оспорва идеята на Даничич за връзка на думата с тур. *bumbar* ‘салам’, привеждайки като аргумент семантиката на думите [Skok, I: 236].

[184] В [ЭССЯ, II: 147–148] думата е представена като производна със суф. *-yšьka* от „полисемантичната основа **bob-*”.

[185] Фасмер предполага, че като табуистично това название е свързано с *бáба* [I: 100].

[186] В [ЕСУМ, I: 292] е отбелязано, че етимологията на думата не е съвсем ясна.

[187] В [ЭССЯ, II: 171] даденото руско название за мехур се разглежда в едно и също етимологично гнездо заедно със звукоподражателни глаголи, обозначаващи бърборене, къмбанен звън и други думи, за които може да бъде доказан ономатопеичен звукосимволичен произход. Вж. също бележка 100.

[188] Според [ЭСБМ, II: 414] думите са заети от литовски. Тази хипотеза би била по-вероятна, ако не бяха другите славянски названия за ‘мехур’ с редупликация, някои твърде близки по форма.

бълг. диал. *бръ́м-бул* ‘воден мехур, който се образува в резултат на хвърляне на камък във водата’ [Младенов 1967: 42];

бълг. диал. *бъ́м-бър* ‘воден мехур’ (цит. по [БЕР, I: 99])[189];

укр. диал. *во́р-віль* ‘мехур на кожата’ (цит. по [ЕСУМ, I: 425])[190], рус. *вол-ды́рь* ‘мехур на кожата’ (цит. по [Фасмер I: 338])[191] – форма с дисимилация на консонантите по място и начин на образуване: *в – в* > *в – д*;

срхр. *go-goļ-ak* ‘мехур’[192] [RJA, III: 242];

бълг. диал *гъ́н-гал* ‘водни мехури’ (цит. по [БЕР, I: 302])[193];

бълг. диал. *га-га́л-ка* ‘бели пъпчици, които излизат в устата на малки деца’ [Геров, I: 206] – вж. бележка 170;

укр. диал. *ґо́-дз-а* ‘заразен обрив по кожата’ (цит. по [ЕСУМ, I: 545] [194] – форма с експресивна палатализация на редуплицирания консонант: *g – g* > *g – g’* > *g – dz*);

бълг. диал. *по́-пунь* ‘мехурче във вода’ (цит. по [БЕР, V: 526] – вж. бележка 151;

укр. диал. *по́р-пл-иці* ‘струпеи на главата’ (цит. по [ЕСУМ, IV: 528])[195];

бълг. диал. *пам-пу́р-че* ‘мехурче във вода, например от дъждовни капки’, *пе́н-пур* ‘мехур’ (цит. по [БЕР, V: 35, 155])[196];

рус. диал. *пу́-пор* ‘пришка на тялото’ [СРНГ, XXXIII: 131], *пу́-пыр* ‘пришка на тялото’, *пу-пы́рь* ‘мехур във водата при дъжд’, *пу́-пух* ‘пришка, пъпка по лицето’ [СРНГ, XXXIII: 132], бълг. *пу-пу́р-ка* ‘пъпка’ (цит. по [БЕР, V: 857])[197];

бълг. *ци-ц-и́на* ‘пришка, която излиза в устата, на венците’ [Геров, V: 526];

бълг. диал. *цу́р-к-ъ* ‘малка гнойна пъпка’ [Ралев 1977: 179], бълг. диал. *чу́р-к-а* ‘гнойна пъпка; цирей’ [Хитов 1979: 339];

---

[189] Съгласно [БЕР, I: 99–100] думата има звукоподражателен произход. Трябва да отбележим, че като родствени са посочени само названия на малки топчести предмети: рус. *бу́ба* ‘подутина’, пол. *bąbel* ‘воден мехур’, лит. *bum̃buras* ‘пъпка; възлесто надебеляване; кълбо’, *bam̃ba* ‘кълбо, топка’ и др. Думи със „звукови” значения отсъстват.

[190] В [ЕСУМ, I: 425] етимологията на думата е представена като неясна, допуснато е родство с белорус. *варво́ль*, пол. *warwol* ‘рибено масло’.

[191] В речника на Фасмер [I: 338] етимологията на думата е посочена като неясна.

[192] Скок свързва даденото название за мехур с глагола *gogljati* ‘кипя’ и прави извод за неговия звукоподражателен произход, което е възможно [Skok, I: 585].

[193] В [БЕР, I: 302] етимологията на думата е посочена като неясна.

[194] В [ЕСУМ, I: 545] етимологията на думата е посочена като неясна.

[195] В [ЕСУМ, IV: 528] думата не е обяснена.

[196] В [БЕР, V: 35, 155] двете названия не са свързани. *Пам-пу́р-че* ‘мехурче във вода, например от дъждовни капки’ е отнесено към едно и също етимологично гнездо заедно с *пам-пу́рь* ‘израстък, подутина на дърво’ , като е предположен звукоподражателен произход на названията. Етимологията на *пе́н-пур* ‘мехур’ е посочена като неясна.

[197] В [БЕР, V: 584] думата е изведена от **pąръ*. Завършекът *и́* не е обяснен.

рус. диал. *ша́-шал-ы* ‘пъпки по главата’ [Даль 1955, IV: 624].

Ср. също с: лит. *buř̃-bul-as*, *bùm-bul-is*, *bùr-bul-as*, *kuñ-kal-as*, *kun-kãl-as*, *kun-kól-as* ‘мехур’, *kuñ-kul-as* ‘мехур в кипяща вода, мехур, който се образува във вода при силно разбъркване’, *guř̃-gul-as* ‘мехур във вода’ [LKŽ], лат. *pa-pul-a* ‘пъпка, пришка’ [Lewis–Short].

4.1.3.5. Названия на изпъкналости

4.1.3.5.1. Названия на отоци, подутини по тялото

Ср. такива названия, като:

срхр. *bó-b-a* ‘малка брадавица на главата, например при пуйки’ [RJA, I: 463] – вж. бележка 29;

срхр. *bu-b-a* ‘carcinoma, cancer’ [RJA, I: 698], рус. диал. *бу́-б-а* ‘подутина, болно място’ (цит. по [Шанский, I, вып. 2: 208]), укр. диал. *бу́-б-а* ‘цирей; следа от ударено’ (цит. по [ЕСУМ, I: 274]) [198];

чеш. *bou-bel* ‘подутина с течно, кашесто съдържание’ [PSJČ, I: 174] – вж. бележка 31;

срхр. *bò-bar-a, bo-bár-ac, bo-bàr-ica* ‘cancer femina, ova gestans, самка на рак, която ще хвърля хайвер’ [RJA, I: 463];

укр. *бу-бо́н* ‘оток в слабините; оток на лимфен възел в слабините вследствие на възпаление’ (цит. по [Рудницький, I: 230])[199], бълг. диал. *бу-бу́н-кя* (*бу-б-у́нкя*) ‘оток от удар, обикновено по главата’ (цит. по [БЕР, I: 86])[200];

бълг. диал. *ба-ба́н-ец* ‘подутина на челото от удар’ [Стойков 1968: 37];

горлуж. *bom-bl-a, bom-bjel* ‘продълговат оток, цицина’ (цит. по [Schuster-Šewc, 2: 51]); доллуж. *bom-bol-ica* ‘продълговат оток’ [Muka, I: 63] – вж. бележка 31;

[198] Вж. бележки 78 и 94. В речника на Шански руското название за подутина заедно с други названия на подутини, мехури (пол. *bąbel*, чеш. *boubel*), бучки (срхр. *бубла*), барабан (укр. *бубон*, чеш. *buben* и др.) е изведено от звукоподражателен етимон **bąbъ* ‘глух звук, удар’ [Шанский, I, вып. 2: 208].

[199] Според Рудницки дадената укр. дума е заета от гр. *βουβών* ‘подмишница’ [Рудницький, I: 230]).

[200] Съгласно [БЕР, I: 86] бълг. дума е образувана от (незасвидетелствана в бълг. език – бележката моя: Ж. К.-З.) дума *буба*, с първоначално значение ‘нещо изпъкнало’, със суф. *-унка*.

бълг. *брь-бон-ка* ‘подпухнало от ударено, цицина’ [Геров, I: 75–76];

рус. диал. *бал-б-у́ка, вал-б-у́ка* (*б/вал-бук-а*) ‘подкожен оток на тялото, цицина’ [Даль 1955, I: 107–108], ‘подутина от ударено’ [СРНГ, II: 78], укр. *балá-б-уха* (*балá-бух-а*) ‘подутина (по тялото)’ [Гринченко, I: 23] – относно представената в [ЕСУМ, I: 122] и [ЭССЯ, III: 116–117] етимологизация вж. бележка 33; формата на *вал-бук-а* е с дисимилация на консонантите по начин на образуване: *б – б* > *в – б*;

бълг. диал. *бъм-бър-и́ца* ‘оток по човешка глава’ (цит. по [БЕР, I: 99])[201];

руск. диал. *вор-ду́ль* ‘цирей’ [СРНГ, V: 99] – форма с дисимилация на консонантите по място и начин на образуване: *в – в* > *в – д*;

бълг. диал. *въ́р-гл-а* ‘цицина на главата’, *вър-го́л-ец* ‘подутина с червейче, която се появява при окльощаваляо животно’ [Шклифов 1977: 219], *въ́р-г-а* ‘оток от удар по главата или по тялото’ (цит. по [БЕР, I: 209], вж. бележка 34) – форми с дисимилация на консонантите по място и начин на образуване: *в – г* < *в – в* или *г – г*; ср. с рус. диал. *гур-гу́л-я* ‘подутина на тялото’, укр. диал. *ґур-ґу́л-я, ґур-ґу́л-а, ґор-ґо́л-я* ‘брадавица’;

пол. диал. *gu-g-a* ‘подутина’ [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki, I: 939] (вж. бележка 375), пол. *gu-z-ik* ‘подутина на тялото’ [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki, I: 944], рус. диал. *гу-з* ‘твърда подутина на тялото вследствие на удар, цицина’ [СРНГ, VII: 206];

рус. диал. *гур-гу́л-я* ‘подутина на тялото’ [СРНГ, VII: 238], укр. диал. *ґур-ґу́л-я, ґур-ґу́л-а, ґор-ґо́л-я* ‘брадавица’ (цит. по [Рудницький, I: 890]), ‘подутина, цицина’ (цит. по [ЕСУМ, I: 623])[202];

пол. диал. *gu-ziel* ‘подутина’, рядко *gu-zel* ‘рак, новообразование, което прилича на катоф’ [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki, I: 943];

пол. диал. *gul-g-a* ‘подутина’ [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki, I: 939], рус. диал. *гу́ль-г-а* ‘цицина (на челото, главата от удар)’ (вж. бележка 375), *гу́ль-к-а* ‘цицина; цирей; подутина’ [СРНГ, VII: 218, 219] – възможна е редеривация и образуване на деминутивна форма: *gul-g-a* > *gula* > *gulka* или отначало извършване на дисимилация на консонантите по звучност/беззвучност и след това редеривация: *gul-g-a* > *gul-k-a* > *gula*; вж. т. 5.2.

[201] Съгласно [БЕР, I: 99] думата е производна от *бъ́мбър* ‘воден мехур’. Вж. бележка 189.

[202] Съгласно [Рудницький, I: 890; ЕСУМ, I: 623] думата е заета от румънски. При тези значения на рус. и укр. лексеми такава хипотеза едва ли е основателна.

пол. *gur-dziel, kur-dziel* ‘язва, която се образува на езика на кон от твърда храна’ [LINDE, II: 152];

стпол. *gru-zoł*, диал. *gru-zel, gru-zeł* ‘glandula, жлеза’, пол. *gru-czoł* ‘glandula, жлеза’, *gru-czol-ak* ‘adenoma’, пол. диал. *gru-cz-a* ‘подутина в гърлото; гърбица’ [KARŁOWICZ–KRYŃSKI–NIEDŹWIEDZKI, I: 920], *gru-czoł* ‘цицина на главата’ [LINDE, II: 154] – форми с дисимилационни изменения на консонантите по звучност/беззвучност: *g – g > g – k* или *k – k > g – k* и последвала палатализация *k > č*; вж. бележки 45 и 175;

укр. *ґон-дзол-я́к* ‘пъпка, цицина’ [ГРИНЧЕНКО, I: 530];

бълг. *гъ-гр-е́ц* ‘подутина на тялото’ (цит. по [БЕР I: 298], вж. бележка 538);

рус. диал. *гу-гор-е́лина* ‘гърбица’ [СРНГ, VII: 199];

рус. диал. *гу́-гл-я* ‘подутина от ударено, цицина’, *гу-гу́л-я* ‘подутина на главата от ударено’ [СРНГ, VII: 198, 200][203];

рус. диал. *ку́-гл-ина* ‘подутина на челото от ударено’ [СРНГ, XV: 395];

словен. *glí-ž-a* ‘жлеза’, срхр. *gli-z-a* ‘struma, подута жлеза’, чеш. *hlí-z-a* ‘подутина, абсцес’ (цит. по [BEZLAJ, I: 148]);

бълг. диал. *дзи́н-дз-а* ‘подутина от удар по тялото’, *дзу́н-дз-а* ‘подутина от удар’ (цит. по [БЕР, I: 377, 378])[204], *дзу́н-дзал-ъ* ‘подутина на главата от удар’ [ЕВСТАТИЕВА 1971: 170] (ср. с бълг. диал. *дзи-дз-на* ‘удрям някого, та да му се издуе дзидзина’, което се смята за звукоподражателно название (цит. по [БЕР I: 377]));

бълг. диал. *дзи́-дз-ина* (*дзи́-дзин-а*) ‘подутина от удар’ (цит. по [БЕР, I: 377])[205];

бълг. диал. *чу́-к-а* ‘голяма подутина по тяло от удар’ [СТОЙЧЕВ 1965: 303] – форма с експресивна палатализация и последвала палатализационна промяна: *к – к > к’ – к > ч – к*;

рус. диал. *кол-к* ‘костен израстък под рога на крава или бик’ (цит. по [ФАСМЕР, II: 291–292])[206];

---

[203] В речника на ФАСМЕР [I: 470] са посочени само съответствията в родствени езици, такива като пол. *guga* ‘подутина’, *gugułka* ‘неузряла вишня’, лит. *gugà* ‘подутина, буца, издатина’, *gaũgaras* ‘връх на планина’ (посочено е като съответствие с друга отгласна степен) и др. Произходът на думите не е обяснен.

[204] Съгласно [БЕР, I: 377, 378] формата на *дзу́ндза* е образувана от *дзи́ндза,* която от своя страна е образувана от незасвидетелствана форма **дзидза*, паралелна на *цица*.

[205] Съгласно [БЕР, I: 377] формата на *дзи́дзина* е успоредна на *цицина*.

[206] В речника на ФАСМЕР за тази дума са посочени само съответствията в други езици и диалекти, между които са и бълг. *кълка* ‘бедро’, срхр. *кук*, словен. *kòlk* ‘също’, лат. *calx* ‘пета’ и др. Семантична и формална реконструкция липсва [II: 292–292].

рус. диал. *ко-ко́в-ка* ‘брадавица’ [СРНГ, XIV: 92]; ср. с *ко-ко́в-ка* ‘удар по главата’, *дать коковку* [СРНГ, XIV: 92];

рус. диал. *ку-кор-ева́тый* ‘в пъпки, подутини’, пример: *кукореватый нос* [СРНГ, XVI: 43];

доллуж. *kul-k-a* ‘кокалче на ръка или крак’ [MUKA, I: 740] – Възможно е свързващо звено да е било значението ‘игрална кост’, вж. т. 4.1.3.8.);

словен. *mra-mor-ica* ‘подути жлези; болезнени цирей’ (цит. по [БЕР, IV: 245]), *mrá-mor*, *mrá-mor-ja* ‘израстък на коляно (заболяване на коне и крави)’ (цит. по [ЭССЯ, XIX: 237]), *mrá-mor-i*, *brá-mor-i* ‘скрофулоза (туберкулоза на кожата с подуване на лимфните възли – бележката моя: Ж. К-З.)’ (цит. по [BEZLAJ, II: 199])[207] – *b* – *m* < *m* – *m*;

рус. диал. *пá-п-ка, пá-п-очки* ‘пъпка, болно място’ *па-п-ушки́* (*па-пуш-ки́*) ‘обрив’ (цит. по [МЕРКУЛОВА 1972: 158]);

укр. *пи-п-а́к* ‘мазол’ [ГРИНЧЕНКО, III: 152];

рус. диал. *цы-ц-ка* ‘ечемик на окото’ [ССРНГ: 591];

болг. *ци-ци́-на* ‘подутина на челото от удар’, диал. *ци-ци́-нъ* ‘голяма гнойна подутина’ [РАЛЕВ 1977: 179];

бълг. диал. *чу́-чул-а* ‘издатина, подутина на главата’ [ХИТОВ 1979: 340];

рус. *хо-хр-я́к* ‘гърбица; подутина’[208] [ДАЛЬ 1955, IV: 563];

рус. *ши-ш-ка* ‘подутина (напрмер на челото)’ [ДАЛЬ 1955, IV: 636], пол. *szy-sz-ka* ‘болезнена подутина на челото’ [LINDE, V: 634];

бълг. диал. *ши́-къл-къ* ‘подутина на тяло’ [КОВАЧЕВ 1970: 50], рус. диал. *ши-ков-ка* (<**ши-кол-ка*) ‘подутина на тялото на човек’ (цит. по [КУРКИНА 1981: 23]);

укр. *ши-шл-ак* ‘подутина на тялото (с въпросителен знак)’ [ГРИНЧЕНКО, IV: 497].

[207] Безлай вижда в даденото название на болест редупликация **mor-mor*-ъ. От този етимон извежда и струс. глагол изморомрати ‘изгризвам, изтребвам’ [BEZLAJ, II: 199]. Тази хипотеза е основана на смесването на различни етимологични гнезда на ономатопеични и в частност звукосимволични образувания. Вж. също бележка 145.

[208] Думата не е получила обяснение у ФАСМЕР. Много предпазливо е допусната връзка с *хохол* [IV: 272].

4.1.3.5.2. Названия на израстъци върху растения

Ср. словаш. диал. *bom-bol-ec, bam-bol-ec* ‘израстък, подутина’ (цит. по [ЭССЯ, II: 231]), белорус. диал. *бо́м-бля* ‘израстък’ (цит. по [Лаучюте 1982: 62])[209];

укр. диал. *гур-гу́л-а*, *гор-го́л-я* ‘объл израстък на стъблото на дърво’ (цит. по [ЕСУМ, I: 623]), бълг. диал. *въ́р-г-а* ‘объл израстък по стъблото на дърво’, *вър-гу́л-а* ‘върга на дърво’ (форма с дисимилация на консонантите по място и начин на образуване: *г – г < в – г*), *вър-дзу́л-ка* ‘върга по орехов дънер’ (цит. по [БЕР, I: 210]) – форма с последвало изменение *г > дз*, вероятно в резултат на контаминация или поради експресивността на названието (вж. бележки 201 и 34);

рус. диал. *гу́ль-к-а* ‘объл израстък на стъблото на дърво’ [СРНГ, VII: 219];

бълг. диал. *гло́-г-а* ‘чеп на дърво’ (цит. по [БЕР, I: 250])[210];

срхр. *gr-č-a* ‘объл израстък на стъблото на дърво’[211] [RJA, III: 395];

пол. диал. *gu-z*, стпол. *gą-z* ‘объл израстък на стъблото на дърво’[212] [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki, I: 943];

словен. *kle-k-a* ‘израстък на дърво, върга’ (цит. по [БЕР, II: 429])[213];

бълг. диал. *къ́л-к-а* ‘израстък на дърво, подутина на дърво’ [Архив за БДР],

укр. диал. *коро-ку́л-я* ‘объл израстък на ствола на дърво’ (цит. по [ЕСУМ, III: 39])[214],

бълг. *че-кор* ‘чвор’ [Геров, V: 538];

укр. диал. *мар-му́ль* ‘объл израстък на ствола на дърво’ (цит. по [ЕСУМ, III: 399])[215];

---

[209] Според Лаучюте думата е заета от лит. *bum̃bulas* ‘мехур (във водата и по тялото)’ [1982: 62]. Не става ясно изменението на значението ‘мехур (във водата и по тялото)’ > ‘израстък’. Вж. също бележка 158.

[210] В [БЕР, I: 250] думата е отнесена към етимологичното гнездо на *глог*. Вж. бележка 108.

[211] Скок извежда думата от ие. етимон, съдържащ корен **ger-* или **(s)qer-* ‘извивам’ и разширител *k*. Семантичният развой не е обяснен. Авторът отбелязва, че съществува връзка с названията, наследяващи**kъrk-* [Skok, I: 611–612]. В Праславянския речник под ред. на Славски [SP, VIII: 274, 275] псл. **gъ̨čа*, **kъ̨čа*, също и **gъ̨čь*, **kъ̨čь* са определени като фонетични варианти. Не е обяснена причината за варирането

[212] В [ЭССЯ, VII: 93–94] етимонът на думата е определен като „експресивно образувание”, което, както вече отбелязахме неведнъж, не обяснява механизма на образуване на думата, тъй като експресивността може да бъде постигната и чрез фонетична, и чрез семантична, и чрез морфологична мотивираност.

[213] В [БЕР, II: 429] думата е отнесена към етимологичното гнездо на названия на криви предмети, наследяващи псл. **klękъ*/**klęčь* ‘нещо огънато’, чийто произход не е обяснен. Трябва да признаем, че дума, обозначаваща кривина на клонка, може да бъде преосмислена като название на объл израстък на клонка. Вж. също бележка 52.

[214] В [ЕСУМ, III: 39] думата е отнесена към едно и също гнездо заедно с рус. *карáкуля* ‘криво дърво’. Вж. предходната бележка.

бълг. диал. *пам-пу́рь* ‘израстък, подутина на дърво’ (цит. по [БЕР, V: 35], вж. бележка 196);

бълг. *ци-ци́-на* ‘израстък на растение’ [Геров, V: 526];

бълг. диал. *ши́-къл-къ* ‘пъпковиден израстък на дърво’ [Ковачев 1970: 50], *ши́-калка* ‘валчесто малко кухо образувание върху стебло на дъб и други дървенисти растения’ [Стойчев 1970: 219].

4.1.3.5.3. Названия на възвишения върху земната повърхност

Ср. такива названия като:

доллуж. *ba-b-y* мн. ч. ‘купчина в полето с кръгла пирамидална форма’ [Muka, I: 6];

срхр. *bu-bùl̨-ica, bu-bùl̨-ičica* ‘купчина пръст; хълм’ [RJA, I: 702] (вж. бележка 98);

срхр. *Bò-bar-a* ‘име на планина в Босна’ [RJA, I: 463];

укр. диал. *бур-бєл-ок* ‘връх’ (цит. по [Лаучюте 2002: 29])[216];

бълг. диал. *га-гу́л’-ка* ‘издигнато място в градина, нива, ливада’ [Стойчев 1970: 162];

бълг. диал. *гар-гу́л-ка* ‘издигнато място в нива, градина, ливада от камъни или пръст’ [Стойчев 1970: 163];

укр. *гор-ґа́н* ‘връх на планина’ [Желеховский–Недїльский, I: 169],

бълг. диал. *джу́-джер* ‘могила’ (цит. по [БЕР, I: 369])[217];

бълг. диал. *ку́-кул’* ‘малка височина с форма на конус’[218];

бълг. *ку́-кл-а* ‘възвишение’ [Геров, II: 428];

бълг. диал. *къл-к-а* ‘хълм’ (цит. по [Григорян 1975: 108]), словен. *kòł-k* ‘издатина на скала; връх на планина’ [Pleteršnik, I: 424], рус. диал. *кол-к* ‘малко блато, обрасло с гора; малък участък земя, обрасъл с храсталак’, *ко́л-к-а* ‘малък участък гора сред поле и блато’, *ко́л-к-и́* ‘островни гори срад степи и ниви’, *ко́ло-к* ‘малка горичка в полето, степта; остров от гъста гора сред рядка гора или блато; Остров гора, останал сред изго-

[215] В [ЕСУМ, III: 399] думата е отнесена към етимологичното гнездо на *мармулок* ‘дървено яйце, с което се играе играта „битки”; точило за коса’. Изказано е мнение, че тя е заета от пол. *marmur*, което е свързано с компромиси както относно формата, така и значението.

[216] Според Лаучюте думата е заета от лит *burbulas* ‘воден мехур’ [2002: 29]. Не става ясно как при заемане на дума със значение ‘мехур’ се развива значение ‘връх’.

[217] Съгласно [БЕР, I: 369] думата може да е образувана от незасвидетелстваната **чучер*, производна от *чука* в резултат на соноризация.

[218] Съгласно [БЕР, III: 102] думата има общ произход с *кукул* ‘вид островърха монашеска качулка’, която е представена като заета от лат. *cuculla* чрез посредничеството на гръцкия език.

рели горски масиви; всяка малка, невисока гора’ [СРНГ, XIV: 136–137, 162, 163] – Формата *ко́лок* може да бъде образувана от *ко́лка* по аналогия на други думи, в чиято форма има „бягаща” гласна *о*;

рус. диал. *коло-кол* ‘млада брезова горичка’ [СРНГ, XIV: 164];

рус. диал. *ко́л-ч-а* ‘буца пръст в блатисто място’, *кол-ч* ‘буца пръст в блатисто място, обрасла с мъх или трева’, *ко́л-ч-и́* ‘буци замръзнала пръст на пътя или в полето’ [СРНГ, XIV: 202–203];

рус. диал. *кло-чь* ‘буца пръст в блатисто място, обрасла с мъх’ [СРЯ XI–XVII, VII: 180];

срхр. *Кле-к* название камениста планина в Хърватия [РСА, IX: 565];

рус. диал. *ку-ка́н* ‘хълмисто възвишение; хълм’ [СРНГ, XVI: 31];

рус. *ко-ч-ка* ‘малко хълмче в равнинно или блатисто място, обрасло с мъх и трева’ [ТСС], диал. *ко́-ч-а* ‘буца пръст в блатисто място; древна могила’ [СРНГ, XV: 122], *ко́-ч-ка* ‘малко хълмче; островче в река’[219] [СРНГ, XV: 133];

рус. диал. *ко-чёр-а, ко-чу́р-а* ‘буца пръст в блатисто място’ [СРНГ, XV: 126, 135];

бълг. диал. *чу-чул’-а́н* ‘издигнатина’ [Бояджиев 1971: 104];

бълг. *чю́-ка* ‘каменист връх’ [Геров, V: 564], *чу́-ч-къ* ‘издигнатина’ [Бояджиев 1971: 104];

бълг. *чю́-кл-а,* ‘каменист връх’ [Геров, V: 565];

бълг. *чю-ка́р-а* ‘каменист връх’ [Геров, V: 565]; диал. *чу-ка́р* ‘гола, обикновено камениста височина’ [Илчев 1962: 205];

чеш. диал. *ky-čer-a* ‘връх’, словаш. *ky-čer* ‘стръмен връх’ (цит. по [Machek 1971: 313])[220];

бълг. диал. *му-ма́р-а* ‘хълм от бяла пръст’ (цит. по [БЕР, IV: 321])[221],

рус. *пу-п* ‘всяка изпъкналост’ (*Земля пупом поднялась, пупом вспучило*) [Даль 1955, III: 539], ‘най-високото място на брега на реката; малко възвишение, хълм; гора сред полето’ [СРНГ, XXX: 126];

бълг. *пу́м-пал* ‘могила от пясък в дере’ [Геров, IV: 397];

[219] Ссгласно [ЭССЯ, X: 107] думата е образувана от слабо засвидетелстваната основа **kok-*.
[220] Махек отбелязва, че произходът на думата е неясен [Machek 1971: 313].
[221] В [БЕР, IV: 321] етимологията на думата е представена като неясна.

рус. *хо-хр-я́к* ‘буца пръст в блатисто място’ [Даль 1955, IV: 563];

рус. *ши-ш-ъ* ‘островърха купчина, връх, насип’[222] [Даль 1955, IV: 636], *ши́-ш-ка* ‘хълм; връх’[Даль 1955, IV: 637];

Ср. също с бълг. диал. *ху́-хор* ‘празно пространство между отпорена мазилка и стена’ [Стойчев 1965: 297];

рус. диал. *ши-ков-ка* (<**ши-кол-ка*) ‘буца, неравност на пътя’ (цит. по [Куркина 1981: 23]).

Ср. също със следните названия на изпъкналости в други индоевропейски езици, като: лит. диал. *gu-gà* ‘обул израстък на дърво; изпъкналост; гърбица’, *gun-gur-ỹs* ‘цицина’, *gùn-gl-ė* ‘цицина, обул израстък, подутина’, *gu-gur-ỹs* ‘връх на хълм’, *gau~gar-as* ‘връх на хълм’, *kau~kar-as* ‘хълм; връх на хълм’ [LKŽ], стгр. *γάγ-γλ-ιον* ‘бучка (рак) под кожата; жлеза’ (цит. по [Boisacq 1916: 138], където етимологията на думата е посочена като неясна).

4.1.3.6. Названия на екскременти от овце, кози и др.

Ср. пол. *bo-b-ek* обикновено в мн. ч. ‘екскременти от овца, коза, заек и др.’ [Doroszewski, I: 582]. укр. *бі-б-ка* ‘екскременти под формата на топчета: овчи, заешки, кози’ [Гринченко, I: 59], стчеш. *bo-b-ek* ‘овчи екскременти’ [Gebauer, I: 72], словен. *bò-b* ‘(кози, овчи) екскременти’ [Pleteršnik, I: 36] – вж. бележка 29;

бълг. диал. *бара-бо́н-ка*, *бра-бо́н-ка*, *бар-бо́н-ка*, *бър-бо́н-ка* ‘екскременти от дребен рогат добитък или заек’ (цит. по [БЕР, I: 33]), *брь-бон-ка* ‘екскременти от овца, коза, заек’ [Геров, I: 75–76] – вж. бележка 101;

бълг. диал. *бъ́р-буш-ка* ‘изпражнение на дребен добиитък’ (цит. по [БЕР, I: 101])[223], укр. дил. *буру́-б’яш-ки* ‘екскременти от овца’ (цит. по [ЕСУМ, I: 298])[224];

укр. *бала́-буш-ка* ‘топче от животински изпражнения’ [Гринченко, I: 23];

бълг. диал. *бръ́м-бал-ешка* ‘екскременти от овца’ [Шклифов 1977: 213],

доллуж. *bo-bul-a*, обикновено *bo-bul-e* мн. ч. ‘екскременти от овца, коза’ [Мука 1921–1928, I: 55];

[222] В речника на Фасмер етимологията на думата е посочена като неясна [IV: 444].

[223] В [БЕР, I: 101] думата е отнесена към етимологичното гнездо на *бараба́нка*, *брабо́нка* и др. ‘екскременти от дребен рогат добитък или заек’. Вж. бележка 101.

[224] В [ЕСУМ, I: 298] думата е отнесена към етимологичното гнездо на укр. диал. *бу́рба*, *бу́руба*, *буру́башки* ‘кръгли шишарки на растение’. Вж. бележка 44.

рус. диал. *га-га́р-ышки* ‘овчи изпражнения’ [СРНГ, VI: 89] – ср. със значението на думата ‘какви да е малки топчета’;

бълг. диал. *дъ́р-дон-ек*, *дъ́р-дън-ек*, *дър-до́н-ка* обикновено в мн. ч. ‘екскременти на коза или овца’ (цит. по [БЕР, I: 460])[225];

бълг. диал. *кар-кал-я́шка*, *кар-кал-а́шка, кра-кал-е́шка* ‘овче или козе изпражнение’ (цит. по [БЕР, II: 247], вж. бележка 44);

болг. диал. *ка-кал-е́шка* ‘изпражнение на овца, коза, заек, мишка и др.’ (цит. по [БЕР, II: 150])[226];

бълг. диал. *ка-кар-е́шка* ‘екскременти от овца’ [Шклифов 1977: 249],

бълг. *ку-кур-а́ди* ‘изпражнения’, *ку-кур-е́жки* обикновено в мн. ч. ‘изпражнения на овца, коза, мишка и др. под.’ (цит. по [БЕР, III: 106], вж. бележки 49 и 63;

рус. диал. *ко-ки́р* ‘овче изпражнение’[227] [СРНГ, XIV: 88],

бълг. диал. *ши-кал-ка* ‘изпранения на овца, коза; изпражнения на мишка’ [Младенов 1967: 194].

4.1.3.7. Названия на личинки, ларви, пашкули

Ср. срхр. *bu-b-a* ‘пашкул’ [RJA, I: 698], словен. *bú-b-a* ‘пашкул; личинка’ (цит. по [Bezlaj, I: 51]), бълг. *бу́-б-а* ‘пашкул на копринена гъсеница’[228];

рус. диал. *ба́-б-ка* ‘личинка на насекомо, с което ловят риба’ [СРНГ, II: 21];

срхр. *бо́-б-ица* обикновено в мн. ч. ‘яйца, личинка на тения’ [РСА, I: 68–669] – вж. бележка 29;

словен. *go-ger* ‘личинка на молец’ (цит. по [Bezlaj, I: 156])[229];

пол. *bo-bów-ka* (*bo-b-ówka*) ‘личинка на муха’ [Doroszewski, I: 583];

срхр. *ко́-к-ица* ‘ларва’ [РСА, IX: 746];

---

[225] В [БЕР, I: 460] е представена само реконструкция на ие. етимон на думата.

[226] Съгласно [БЕР, I: 150] думата е образувана от „незасвидетелствано” (!) съществително на *-ало*, производно от глагола *какам* ‘(за дете) акам’.

[227] Според Аникин думата е заета от бурятската *хохир* ‘сухи изпражнения на животни’ [2000: 296].

[228] У Скок срхр. дума не е обяснена, посочени са само съответствията и́ в други езици [Skok, I: 223]. Безлай смята словен. *búba* за заета от срхр. *buba*, бълг. *буба* [Bezlaj, I: 51]. Относно предложената в [БЕР] етимология вж. бележка 131.

[229] Безлай смята дадената дума за заета от романските езици [Bezlaj, I: 156].

рус. диал. *ку́-кол-ка* ‘личинка на мравка’ [СРНГ, XVI: 41],

бълг. *ку-кулъ* ‘пашкул’ [Геров, II: 429], бълг. диал. *ку-ку́л’* също [Бояджиев 1971: 46], *ка-ку́ль* също (цит. по [БЕР, II: 153; III: 153])[230];

бълг. диал. *ма-му́ль, ма-му́л-че* ‘пашкул на копринена буба’ (цит. по [БЕР, III: 634])[231], *му-му́лъ* също [Геров, III: 91];

укр. диал. *мар-ми́ш-ка* ‘личинка на вид комар, Chironomus plumosus L.’(цит. по [ЕСУМ, III: 515])[232].

Ср. също с рум. *co-coп* ‘пашкул’ (цит. по [DEX 1998: 192], където етимологията на думата е посочена като неясна).

4.1.3.8. Названия на камъчета, игрални топчета

Като имаме предвид факта, че в миналото при много игри са се използвали кости от ставите на животни, в дадената група включваме и названия на кости от стави. Ср.:

срхр. *bó-b-a* ‘малко камъче’ [RJA, I: 463] – вж. бележка 29;

рус. *ба́-б-ка* ‘надкопитна става на животно; кост от тази става; кост от надкопитна става на крава, използвана в игра; игра на ашици’ [ССРЛЯ, I: 236], диал. ‘пул за игра’ [СРНГ, II: 22], белорус. *ба́-б-ка* ‘костица за игра’ [Байкоў-Некрашэвіч], срхр. *ба-б-а* ‘кръгло камъче’ [РСА, I: 219] – вж. бележка 534;

рус. диал. *ба-бу́р-а* ‘кост за игра на ашици; играта ашици’, *ба-бу́р-ка* ‘кост от надкопитна става на овца, свиня, употребявана за игра, ашик; костица в сметало’ [СРНГ, II: 28];

срхр. *bu-bûļ* ‘овален камък, камъче’ [RJA, I: 702] – вж. бележка 98;

бълг. диал. *бър-бул-е́* ‘стъклено топче за игра’ [Младенов 1971: 139];

бълг. диал. *вър-гу́л-ка* ‘объл камък’ (цит. по [БЕР, I: 210]; вж. бележка 33);

бълг. диал. *гра́-гор* ‘чакъл’[233] [Геров, I: 243];

[230] Съгласно [БЕР, III: 99–100] думата *какуль* е образувана от *кукул* в резултат на дисимилация на гласните, а последната е заета от гр. *κουκούλι* ‘копринена буба’, източник на която е лат. *cuculla* ‘качулка’.

[231] В [БЕР, III: 634] само са посочени родствените връзки на думите. Произходът им не е обяснен.

[232] В [ЕСУМ, III: 515] етимологията на думата е посочена като неясна.

[233] Съгласно [БЕР, I: 270] думата е от звукоподражателен произход.

пол. *gła-z, gła-z-a, gła-z-ik* dim. ‘обикновен камък’ [LINDE, II: 51], *gła-z* ‘камък; скала’ [KARŁOWICZ–KRYŃSKI– NIEDŹWIEDZKI, I: 840], струс. гла-з-окъ ‘шлифовано от водата камъче’, гла-з-енцы (гла-зен-цы) мн. ч. ‘гердан (?)’[234] [СРЯ XI–XVII вв., IV: 29];

бълг. *ко́-кал-че* ‘глезен на крак; зар за игра’ (цит. по [БЕР, II: 531])[235], диал. *ко́-кал’-че* ‘игра на момчета с пет камъчета’ [СТОЙЧЕВ 1970: 179];

рус. диал. *ко-ко́в-ка* ‘става на пръст’ [СРНГ, XIV: 92];

бълг. диал. *кър-къл-янка* ‘стъклено топче за игра’ [Архив за БДР];

рус. диал. *ки́л-к-а* ‘малко парче дърво или камъче с топчеста форма, използвано в играта „кильки”’ [СРНГ, XIII: 208];

рус. *ши-ш-ка* ‘ашик, игрална кост’ [ДАЛЬ 1955, IV: 637], *ша-ш-ка* ‘игрална кост, с отбелязани точки; струговано кръгче за игра на дъска с 64 квадратчета; самата тази игра’ [ДАЛЬ 1955, IV: 625], рус. диал. *ша́-ш-ка* ‘кост от надкопитна става на животно, употребявана за игра, ашик’ [ССРНГ: 603].

Ср. също с: пракр. *ka-kkar-a-* ‘камък, камъче’ [TURNER 1966: 143], лат. *cal-cul-us* ‘камъче’, стгр. *крó-к-η, кро-кάλ-η* ‘овално гладко камъче на брега на море или река’, санскр. *çar-kar-aḥ* ‘камък’ (цит. по [BOISACQ 1916: 519]).

4.1.3.9. Названия на хайвер (от риба, рак, жаба)

Ср. срхр. *bó-b-a* ‘хайвер от рак’ [RJA, I: 463] – вж. бележка 29;

укр. диал. *ґала-ґáн* ‘хайвер от бяла риба’ (цит. по [ЕСУМ, I: 456])[236];

рус. диал. *кле-к* ‘хайвер от жаба’[237] [ДАЛЬ 1955, II: 116];

словен. *krâ-k*, *o-krâ-к* ‘хайвер от жаба’ (цит. по [BEZLAJ, II: 79]), срхр. *o-krê-к, o-krije-к* ‘също’ [КАРАЏИЋ 1898: 470], рус. диал. *кря-к* ‘хайвер от жаба’ [ДАЛЬ 1955, II:

[234] Дума без общоприета етимология. Както е отбелязано в [ЭССЯ, VI: 117], „литературата за слав. **glazъ*… наброява цяла поредица спорни теории и хипотези”.

[235] Съгласно [БЕР, I: 530–532] думата е производна от *кокал*, която от своя страна според речника е заета от гръцки. За повече подробности вж. т. 6.4.

[236] В [ЕСУМ, I: 456] етимологията на думата е посочена като неясна.

[237] В речника на ПРЕОБРАЖЕНСКИЙ [I: 314] думата е посочена като неясна. У ФАСМЕР има препратка към *клек* ‘нещо втвърдено’, *кряк* ‘хайвер от жаба’, лит. *klèkti* ‘сгъстявам се, слепвам се’, без да се дават уточнения относно предполагаемата връзка между думите [II: 246].

116], *клё-к* ‘също’, *крё-к* ‘също’, чеш. *žabo-kře-k-y* ‘също’, пол. *s-krze-k*, *krze-k* ‘също’ (цит. по [Фасмер, II: 246, 391)[238],

рус. диал. *кре́-ко́с* ‘хайвер от жаба’ [СРНГ, XV: 209];

срхр. *mř̌-moļ-ak* ‘хайвер от жаба’[239] [RJA, VII: 74–75];

рус. диал. *ну-п-ки́*, мн. ч. ‘хайвер от риба’ [СРНГ, XXX: 128].

Ср. също с: лит. *kur-kul-aĩ* мн. ч. ‘хайвер от жаба’ [LKŽ].

4.1.3.10. Названия на риболовна плувка

Ср. рус. диал. *бала-бо́л-ка* ‘кръгла риболовна плувка, която се използва в различни риболовни уреди: мрежи, серкмета и др.’ [СРНГ, II: 66];

рус. диал. *бара-бо́ш-ка* ‘риболовна плувка’ [СРНГ, II: 102] (*ш* < *л*);

рус. диал. *бо-ба́ш-ка* ‘риболовна плувка’ [СРНГ, III: 35], *ба-ба́ш-ка* ‘риболовна плувка от кора надърво’ [СРНГ, II: 17] (*ш* < *л*);

рус. *бал-бе́р-а* ‘риболовна плука от дърво или кора на дърво’ [Даль 1955, I: 42), белорус. *бал-бер-ка* ‘риболовна плувка’ (цит. по [ЭСБМ, I: 290])[240];

рус. *го-голь*, мн. ч. *го-гл-и* ‘риболовна плувка’ [Даль 1955, I: 364];

укр. диал. *ґала-ґа́н* ‘плувка на рибарска мрежа’ (цит. по [ЕСУМ, I: 456])[241];

рус. *ша-ш-ка* ‘плувка на рибарска мрежа’ [Даль 1955, IV: 625].

4.1.3.11. Названия на топчест завършек на тояга

Ср.: рус. диал. *ба́-б-ик* ‘дървена пръчка дълга два аршина с топчест завършек накрая за игра на топка’ [СРНГ, II: 19];

рус. диал. *бала-бо́л-ка* ‘тояга с топчест завършек’ [СРНГ, II: 66];

бълг. диал. *въ́р-г-а* ‘топчест завършек на тояга’ (цит. по [БЕР, I: 209], вж. бележка 34);

бълг. диал. *го-гол-и́ца* ‘тояга с естествена топка на края’, рус. диал. *за-го-гул-ина* ‘дебел край на тояга, копче’ (цит. по [БЕР, I: 259], вж. т. 6.1.);

[238] В речника на Фасмер [II: 246, 391] се казва, че „реконструкцията на славянската праформа е свързана с трудности: има колебания между **krękъ* и **krękъ*”, че съществуват предположения и за звукоподражателен произход.

[239] В речника на Скок думата е отнесена към етимологичното гнездо на звукоподражателни глаголи с редупликация [Skok, II: 469]. Вж. т. 6.3.

[240] Речникът отбелязва, че произходът на думата е неясен [ЭСБМ, I: 291].

[241] В [ЕСУМ, I: 456] етимологията на думата е посочена като неясна.

рус. диал. *ко-кол-я́чка* ‘дървен гвоздей, на който закачат мивка за миене на ръце’ (вероятно е с кръгъл накрайник – бележката моя: Ж. К.-З.) [СРНГ, XIV: 92], *ко-ко́в-ка* ‘кръгъл накрайник (на вретено и др.); топчест накрайник на дръжката на дървена лъжица’ [СРНГ, XIV: 91] (*в* < *л*);

доллуж. *kul-k-a* ‘топче на карфица’ [MUKA, I: 740], рус. диал. *ки́ль-к-а* ‘кръгла част на махалото на часовник’ [СРНГ, XIII: 210];

бълг. диал. *пъ́-п-ка* ‘топче на връх на вретено’ (цит. по [БЕР, VI: 64])[242].

Ср. също с: лит. *bum̃-bul-as* ‘топчест завършек на тояга’ [LKŽ], *bum-bõl-as*, *gar-gõl-as*, *gur-gõl-as* ‘топчест завършек на тояга, бастун’ (цит. по [SKARDŽIUS 1943: 183], където в думите е видян суфикс *-ola-* и се казва, че съвсем малко съществителни се образуват с него).

4.1.3.12. Названия на копчета, бутони, мъниста

Ср.: срхр. *бо́-б-ак* ‘стъклено мънисто; зърно в броеница’ [РСА, I: 667];

доллуж. *bu-bl-in, bu-bl-ink* ‘копче’, *bu-bl-išk* ‘копче’[243] [MUKA I: 88, 89];

пол. *gu-z*, стпол. *gą-z*, диал. *gu-z-ica* ‘голямо копче’, *gu-z-ik* ‘копче’ [KARŁOWICZ–KRYŃSKI–NIEDŹWIEDZKI, I: 943, 944] – вж. бележка 212;

срхр. *gmi-z-a* ‘стъклени перли’ [RJA, III: 213] – ср. с бълг. *гъм-з-а* ‘сорт дребно грозде;

рус. диал. *за-го-гул-ина* ‘копче’ (цит. по [БЕР, I: 259]), (см. п. 6.1.)

бълг. диал. *ко́-кал-че* ‘копче’ (Думата е отбелязана като гръцка заемка, на което обаче противоречи нейното семантично многообразие, наблюдавано в различни диалекти. Вж. също т. 6.4.) [КЪНЧЕВ 1968: 112].

рус. диал. *пу́-п-ыш* (*пу́-пыш*) ‘малко копче, бутон’ [СРНГ, XXX: 134] – форма с *ш* от *л*, ако *ш* принадлежи на редупликанта.

---

[242] В [БЕР, VI: 64–65] названието е представено като производно от бълг. *пъп* или от незасвидетелстваното (!) **пъпа* ‘пъп (на корема)’, еднакво по произход с *пъп*, с наставка *-ка*.

[243] Шустер-Шевц отнася дадените названия към етимологичното гнездо на горлуж. *bublić* ‘правя мехури’ заедно с пол. *bąbel* ‘мехур’, чеш. *boubel* ‘мехур’, рус. *бублик* ‘малко геврече’, срхр. *bubùlica* ‘мехур; възел’ и извежда названията от звукоподражателен корен **bąb-* с *l*-формант [SCHUSTER-ŠEWC, 2: 77]. Връзката между „звуковите” и „незвуковите” значения не е обяснена.

4.1.3.13. Названия на дребни монети

Ср. срхр. *ba-p-ka* ‘стари пари’, *bà-buš-ka* също [RJA, I: 179, 137], бълг. *бá-б-ка* ‘вид стара дребна монета’ (цит. по [БЕР, I: 23])[244], чеш. *ba-b-ka* ’дребна монета’ [GEBAUER, I: 23];

бълг. *голо-гáн*, *гала-гáн* ‘дребна стара монета’ (цит. по [БЕР, I: 262]), укр. *ґала-ґáн* ‘стара медна монета’ (цит. по [РУДНИЦЬКИЙ, I: 787])[245];

рус. диал. *го-гл-иха* ‘полушка (старинна медна монета=1/4 копейка – бележката моя: Ж. К.-З.)’ [ДАЛЬ 1955, I: 364];

рус. диал. *гá-вр-ик* ‘червонец’ [СРНГ, VI: 85] – форма с дисимилация на консонантите по място и начин на образуване: *г – г > г – в*;

стчеш. *du-d-ek* ‘полска монета, попаднала в Чехия’ [GEBAUER, I: 353];

рус. диал. *кó-кур* ‘грош, дребна монета’ [СРНГ, XIV: 104];

бълг. *пер-пер-и́ца, пер-пел-и́чка* ‘стара пара’ [ГЕРОВ, VI: 249] (семантичното развитие на думата е възможно също от първоначално значение ‘треперещ’, ако тази монета се е употребявала и като женско украшение. Вж. т. 4.9.11.).

4.1.3.14. Названия на кълбета конци, прежда

Ср. рус. диал. *ба-бóш-ка* ‘малко количество прежда на вретено’ [СРНГ, II: 27];

рус. диал. *ко-кóв-ка* ‘кълбо конци, навито на къса пръчка; непълно вретено с прежда’, *ку-кóв-ка* ‘прежда на вретено’ [СРНГ, XIV: 91] – с *в* от *л*;

бълг. диал. *ку-кур-у́жка* ‘навита на цев прежда за тъкане’ (цит. по [БЕР, III: 109])[246].

[244] Съгласно [БЕР, I: 23] даденото название е свързано с обичая бабите да подаряват стари дребни пари пртив уроки.

[245] В [БЕР, I: 262] етимологията на думата е посочена като неясна. Има препратка към рум. *gologan*. Рудницки смята укр. дума за заета от румънски [РУДНИЦЬКИЙ, I: 787]. А трябва да отбележим, че в [DEX] этимологията на рум. *gologan* е посочена като неясна.

[246] [БЕР] извежда даденото название на кълбо заедно с формално тъждествени названия на неразчупено ядро на орех, млади дъбови листа и др. от псл. **kokora* ‘кадра’ [III: 109]. Връзката между значенията не е обяснена.

4.1.3.15. Названия на анатомични органи с топчеста форма

Някои от названията на анатомични органи попаднаха в групата на изпъкналостите (вж. т. 4.1.3.5.1.), тъй като самите реалии се проявяват (изглеждат) като отоци по тялото. Ср. също:

сръб. *бу́-b-ac* ‘бъбрек; стомах на домашна птица’ [RJA, I: 698];

срхр. *бу̀-бал-о* ‘анат. бъбрек’ [Караџић 1898: 47];

срхр. *bu-br-eg, bu-br-ek* ‘анат. бъбрек’, *bù-br-ežak* ‘стомах на птица’ [RJA, I: 701, 702], хърват. *bum-br-eg* (цит. по [Skok, I: 224]), бълг. *бъ́-бр-ек*, диал. *бу́-бр-ек* ‘анат. бъбрек’ [Кънчев 1968: 91; Шклифов, 1977: 213; Хитов 1979: 230], *бу́-бр-ик* ‘бъбрек’ [Илчев 1962: 187], словен. *bu-br-eg*, рус. диал. *бу-бр-е́г* ‘бъбрек на животно’ (цит. по [Фасмер, I: 226])[247] – <**bom-bьr-ek*;

пол. *gru-czoł* ‘анат. glandula’ [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki, I: 920][248].

Ср. също с лит. *kan-kór-ežis* ‘надбъбречна жлеза’[LKŽ].

4.1.3.16. Названия на други малки топчести предмети

Някои от думите с редупликация е трудно да бъдат обединени в групи поради тяхната малочисленост. Общото за тях е назоваването на топчести предмети. Ср.:

срхр. *bá-b-ac* ‘едър орех’ [RJA, I: 130];

рус. диал. *ба-ба́й-ки* шеговито название за женски гърди [СРНГ, II16] (*й*<*л*);

срхр. *bo-bù̯-ica* ‘хапче’ [RJA, I: 466] – относно представената в речника на Скок етимология вж. бележка 98;

[247] Наложило се е мнението, че думата е от тюркски произход (вж. такава бележка също у Фасмер [I: 226]). Съгласно [БЕР, I: 96] тя е останала от езика на прабългарите, според Скок е наследство от аварския период [Skok, I: 224]. Ср. обаче със значението на думата ‘шишарка’, което едва ли е резултат от метафоричен пренос на название на бъбрек.

[248] В речника на Банковски [Bańkowski, I: 487] са реконструиране псл. форми **grč-elь*, **grča*, но отсъства семантична реконструкция и словообразувателен анализ. Авторът допуска съществуването на хипотетични полски форми **garczoł* и **garcza*, но не обяснява незакономерното фонетично развитие на полската дума. Относно развитието *ŗ* > *ru* и дисимилацията *g* – *g* > *g* – *k* или *k* – *k* > *g* – *k* в думата вж. по-горе, т. 4.1.2.1. и бележка 45.

пол. диал. *ba-bol* ‘засъхнали секрети в носа’ [SłGP];

пол. *bul-b-a* ‘слънчоглед’ [KARŁOWICZ–KRYŃSKI–NIEDŹWIEDZKI, I: 232];

рус. диал. *бур-бол-ка* ‘тежест за опъване на конците (при работа на тъкачен стан)’ [СРНГ, III:284];

укр. диал. *бом-бу́ш-ка* ‘капка роса’ (цит. по [ЕСУМ, I: 228], вж. бележка 71);

укр. диал. *бам-бо́л-і* ‘голямо яйце’ (цит. по [ЕСУМ, I: 131])[249];

белорус. *бэ́м-баль* ‘нос като картоф’ (цит. по [ЛАУЧЮТЕ 1982: 36], вж. бележка 258);

горлуж. *bom-bl-a, bom-bjel*. ‘помпон’ (цит. по [SCHUSTER-ŠEWC, 2: 51]) – вж. бележка 31;

рус. диал. *га́-гуш-ки* мн. ч. ‘дървесни въглища’ [СРНГ, VI: 89];

укр. *ґур-ґу́л-я, ґур-ґу́л-а, ґор-ґо́л-я* ‘бомбе на обувка’ (цит. по [РУДНИЦЬКИЙ, I: 890], вж. бележка 202);

укр. диал. *ґала-ґа́н* ‘угаснало огнище’ (по всяка вероятност от ‘въглен’ – бележката моя: Ж. К.-З.)’ (цит. по [РУДНИЦЬКИЙ, I: 787])[250] – ср. със значенията на думата: ‘стара медна монета’ и ‘дървена риболовна плувка’;

срхр. *ко́-к-ица* ‘неразчупено ядро на орех’ [РСА, IX: 746], *ко̀-ко̄р-ка* също [РСА, IX: 749];

бълг. диал. *ку-кур-у́га* ‘четирите ядки на орех, извадени заедно’, *ку-кур-у́шка* ‘четирите ядки на орех, извадени заедно’, *ку-кур-у́шчица* ‘кочан на зеле’ (последните две в един говор) [МЛАДЕНОВ 1971: 143];

бълг. диал. *ку-ко́ш-къ* ‘неразчупено ядро на орех’ [РАЛЕВ 1977: 139], *ко-ко́ш-ка* ‘цялата ядка на очистен орех’ [ИЛЧЕВ 1962: 193];

бълг. диал. *кър-ка́л-о* ‘тапа, запушалка (на бутилка)’ [ШКЛИФОВ 1977: 258] – ср. с бълг. *кълкам* ‘затварям, запушвам отверстие’);

бълг. диал. *ко́-къл* ‘костилка’ [БОЯДЖИЕВ 1971: 44], *ко́-кал* ‘също’, *ко́-кал’-че* ‘също’ [СТОЙЧЕВ 1970: 179] (вж. т. 6.4.);

укр. диал. *мар-мул-ок* ‘дървено яйце за игра; брус за точене на коса’ (цит. по [ЕСУМ, III: 399], вж. бележка 215);

укр. диал. *по́-пин-и* ‘част от шарка, която се бродира на яката на риза (възможно е да става дума за шарка във форма на кръгчета, топчета – белеката моя: Ж. К.-З.)’ (цит. по [ЕСУМ, IV: 517])[251];

---

[249] В [ЕСУМ, I: 131] думата е отнесена към етимологичното гнездо на укр. диал. *бамбу́лька* ‘кръгъл плод (на стъблото на картоф)’. Връзката между значенята не е обяснена. Вж. бележка 71.

[250] В [РУДНИЦЬКИЙ, I: 787]) се казва, че семантичната вариативност на думата е трудно обяснима без специално изследване. В [ЕСУМ, I: 456] етимологията на думата е посочена като неясна.

доллуж. *ho-chol* ‘сопол’, *ho-chel* ‘също’ (цит по [SCHUSTER-ŠEWC: 308])[252];

пол. диал. *ca-c-ko, cza-cz-ko* ‘колянна капачка’ (цит. по [BORYŚ 2005: 50]).

Ср. също с: лит. *gun-gùn-is* детска дума ‘яйце’[LKŽ].

4.1.4. Названия на нещо съвсем малко, незначително

Ср. срхр. *go-golь* ‘миг’[253] [RJA, III: 242],

бълг. *шу́-ш-ка* ‘нещо съвсем малко’ [БТР 1963: 1012], диал. *шу́-ш-ка* ‘количество, което може да се вземе с пръсти’ [МЛАДЕНОВ 1967: 196], *ш’у́-ш-къ* ‘прашинка’ [КЮВЛИЕВА–ДИМЧЕВ 1970: 100], *шу́-ш-къ* също [ПОПГЕОРГИЕВ 1962: 217];

бълг. разг. *ню-ню́* ‘нещо съвсем малко, незначително’;

рус. диал. *пу́-пел* ‘малък, къс, нисък (за човек, гъба)’, *пу́-пл-ушек* ‘също’ (цит. по [ФАСМЕР, IV: 407])[254];

бълг. диал. *пу-пул-е́* ‘прякор на дребен човек’ [МАРТИНОВ 1958: 784];

рус. диал. *че-ч-и́нка* ‘прашинка, трошичка’ (цит. по [ТОПОРОВ 1975–1990, III: 303]);

бълг. диал. *чи-ч-ка́* ‘дръжчица на плод’ [ВАКАРЕЛСКА-ЧОБАНСКА 2005: 383] (ср. със значението на думата ‘плод на леска’ в същия говор);

бълг. диал. *па́-пер* ‘останка от нещо’ (*Не остана и папер от къщата*) [ХИТОВ 1979: 294].

Тук по всяка вероятност трябва да бъде отнесена и струс. гогуля, цитирана в речника на Срезневский в следния контекст: Шпанове кинули имъ связку колокольчиковъ, а дикіе люди туто же кинули гогулю злата [СРЕЗНЕВСКИЙ, I: 534]. Възможно е староруската дума да е изразявала значения ‘малко количество; шепа’ или ‘монета’ (< ‘нещо малко, овално’). Представената в [ЭССЯ] хипотеза, че думата е обозначавала шапка [VII: 168] не се подкрепя от самия контекст, който свидетелства за бързината, мигновеността на осъщественото действие: ср. „туто же кинули”.

---

[251] В [ЕСУМ, IV: 517] етимологията на думата е посочена като неясна.

[252] Думите остават необяснени у Шустер-Шевц.

[253] Според Скок думата е възникнала в резултат на пренос на название на мехур със звукоподражателен произход [SKOK, I: 585].

[254] В речника е изказано мнение за заемане на думата от лит. *pamplỹs* ‘дебеланчо (за дете)’. На тази хипотеза противоречи обаче самата примитивност на значенията на руските думи.

4.2. Хипокористични названия и обръщения към човек, любимо същество

Резонно е да предположим, че дадената група названия, регистрирани в речниците, може да бъде допълнена с още много лексикални единици, свойствени на експресивната индивидуална реч. Много от тези думи могат да бъдат определени като „детски думи". Ср.:

пол. *bo-bo* гальовно за малко дете [DOROSZEWSKI, I: 582];

рус. диал. *бу́-б-ик* гальовно обръщение [СРНГ, III: 233];

рус. диал. *за-зу́л-ина* 'обичана жена; любовница' [СРНГ, X: 98], укр. *зо-зу́л-я* гальовна дума към жена, предимно към майка [ГРИНЧЕНКО, II: 77];

рус. диал. *ку́-кол-ка* гальовно обръщение към жена [СРНГ, XVI: 41], ср.: *Ты моя куколка досужная!* [ДАЛЬ 1955, II: 213];

рус. диал. *ко́-конь-ка* 'кръстник; кръстница', *ко-конь-ко́й* dim. гальовно 'кръстник' [СРНГ, XIV: 93];

рус. диал. *ко́-куш-ка* в разговор с деца 'кръстница' [СРНГ, XIV: 107];

рус. *клю́-ков-ка* хипокористично обръщение, например: *Клюковка ты моя!* [ДАЛЬ 1955, II: 122];

рус. диал. *клё́-ц-ка* гальовно обръщение (*Моя клёцка*) [СРНГ, XIII: 290];

рус. диал. *ма-мо́н-я* 'мил, любим; мила, любима' [СРНГ, XVII: 352];

рус. диал. *мор-мул-ёнок* 'мил, любим' [СРНГ, XVIII: 268];

бълг. диал. *мо̀р-мул-ец*, *мо̀р-мул-че* 'дете в утробата на майка си' (цит. по [БЕР, IV: 245])[255];

рус. *пу́-па* гальовно обръщение към малки деца [СРНГ, XXX: 126];

рус. диал. *пу́-пл-ыш* 'новородено, бебе' [СРНГ, XXX: 129];

рус. диал. *пу-пы́р-ыш* 'дете' (цит. по [ФАСМЕР, III: 408])[256];

рус. *ца-ца, ця-ця, ца-ц-ка* 'послушно детенце' [ДАЛЬ 1955, IV: 571];

белорус. *ца-ца́н-ка* 'мила, скъпа вещ', укр. *ця-ця́н-ка* също (цит. по [BORYŚ 2005: 50]);

[255] БЕР свързва даденото название, а също бълг. диал. *мъ́рмор*, *мъ́рмо́рче* 'слабо дете' със словен. *mramor*, *mramorka*, *mramorica* 'насекомо попово прасе Gryllotalpa vulgaris; подути жлези; болезнени обриви' (вж. т. 4.1.3.5.1 и 4.12.1.1.) и се позовава на хипотезата на Безлай за връзка със цсл. **измръмърати** 'изяждам, изгризвам'. Семантична аргументация за тази връзка липсва [БЕР, IV: 245]. Хипотезата е типичен пример за неразличаването на различни ономатопеични думи, съвпадащи по форма.

[256] Според ФАСМЕР думата е производна от *пуп*. Словообразуването не е обяснено [III: 408].

пол. диал. *cia-ć-ko* ‘нещо хубаво, мило’ (цит. по [Boryś 2005: 50]);

пол. разг. *ciu-ciuń-ka, ciu-ciul-ka* за малко дете; за любимо същество – думите се срещат и в Интернет;

словаш. *ča-č*, *ča-ča* ‘дребно украшение’, *ča-ča*, *če-če* ‘нещо красиво’, чеш. *ča-č-any* ‘хубав, красив’ (цит. по [Machek 1971: 92], където думата е представена като дума от детска реч);

бълг. разг. *чо-чи* гальовно обръщение към малко дете, любимо същество – думата се среща и в Интернет;

бълг. разг. *шу-ши* гальовно обръщение към любимо същество; *шу-шул-че, шу-шон-че* също – думите се срещат и в Интернет.

Немалко количество гальовни названия могат да бъдат открити сред названията на животни от т. 4.12.2. За някои от тях може да се предположи, че като са се конвенциализирали и деетимологизирали, са се превърнали в обикновени неутрални названия на животни.

Ср. с: лит. гальовно *bùm-bul-is*, *pur-puol-iùkas, pum̃-pur-as* за малко дете, *pu-p-ùtis* гальовно обръщение към любимо същество [LKŽ].

4.3. Названия на висулки, дреболии, дрънкулки

Към дадената група отнасяме и названия на реса на дървета, тъй като прилича на висулки, дрънкулки. Ср.

рус. диал. *ба-бу́ш-ка* ‘дреболия, нищо не струваща вещ’ [СРНГ, II: 30];

словаш. диал. *brm-bol-ec* ‘малък топчест предмет, който виси, закачен на нещо’ [SSJ, I: 132];

чеш. *bu-bl-ina* ‘дреболия’ [PSJČ, I: 208];

укр. диал. *бо́-бер-к*и ‘реса на дърво’ (цит. по [ЕСУМ, I: 216])[257];

белорус. *бам-бэ́л-ак* ‘пискюл’ (цит. по [Лаучюте 1982: 36])[258], доллуж. *bam-bul-a* ‘пискюлче; сорт продълговати круши’, *bam-bul-ka* ‘реса на лешниково дърво’ [Muka, I:

[257] В [ЕСУМ, I: 216] етимологията на думата е представена като не съвсем ясна, допуснато е метафорично развитие от *бобер* ‘бобър’ или от афектно образувание, паралелно на укр. диал. *бамбу́льки* ‘цветни пъпки’.

[258] Лаучуте смята дадената белоруска дума за балтизъм [Лаучюте 1982: 36], но при наличието на подобни думи и в долнолужишки тази хипотеза изглежда несъстоятелна. Ср. също с цит. по-горе чеш. *bambule*, *bambula* ‘нещо кръгло’, словаш. *bambolec*, *bombolec* ‘същоч, укр. диал. *бомбулька* ‘малък топчест предмет’, бълг. диал. *бумбале́с* ‘топчест’.

12], *bom-bal-a* ‘пискюлче; сорт продълговати круши’, *bom-bol-ica*, диал. *bom-bel-ica* ‘пискюлче’ [MUKA, I: 62, 63] – ср. с *bom-b-aṅe* ‘разклащане, хвърляне’ [MUKA, I: 62–63], горлуж. *bom-bl-k(a)* ‘пискюл’ (цит. по [SCHUSTER-ŠEWC, 2: 51]) – вж. бележка 31;

рус. диал. *бала-бо́л-ка* ‘блестяща висулка за украса’[259] [СРНГ, II: 67];

бълг. диал. *бръм-баз-ъ́к, бръм-бъз-ъ́к* ‘дребна, непотребна вещ’ (цит. по [БЕР, I: 83])[260];

рус. диал. *ва́р-во́р-ка* ‘висулка, пискюлче; връв за завързване на кучета; връзка за обувки’, укр. диал. *вар-ва́р-ки* ‘нашивки на риза’ (цит. по [ЕСУМ, I: 331])[261];

укр. диал. *ґо́н-дзоль* ‘висулка, дрънкулка, дреболия’, *ґон-дзо́л-я* също (цит. по [ЕСУМ, I: 560])[262] – форма с дисимилация на редуплицирания консонант по място и начин на образуване: *г – г > г – дз*;

стпол. *gor-gul-ik* ‘украшения за женски яки’ [KARŁOWICZ–KRYŃSKI–NIEDŹWIEDZKI, I: 877] – възможно е, значението да е развито от ‘дрънкулка, висулка’);

бълг. *джун-джур-а́к* ‘дребни неща’, *джун-джур-у́и* обикновено мн. ч. пренебр. разг. ‘дребни неща, обикновено непотребни’ (цит. по [БЕР, I: 371])[263];

пол. диал. *ku-kur-ydzka* ‘пискюл на вид шапка’ [KARŁOWICZ–KRYŃSKI–NIEDŹWIEDZKI: 623];

укр. диал. *ку-кур-ме́нти* ‘украшения за коса’ (цит. по [ЕСУМ, III: 130])[264],

чеш. диал. *mi-mr-a* ‘нищо не струваща вещ, дреболия’ [PSJČ, II: 842];

бълг. *мар-мар-ъ́к* ‘название на каква да е част от всякакъв уред’ (цит. по [БЕР, III: 671])[265];

бълг. диал. *мър-м-аду́лька* ‘мишка, направена от парцали’ (цит. по [БЕР, IV: 415])[266] – вероятно контаминирана форма;

бълг. диал. *пъ-пур-ли́ги* ‘дребни неща’ (цит. по [БЕР, VI: 67])[267];

---

[259] В [ЭССЯ, II: 171] дадената руска дума е отнесена към едно и също етимологично гнездо заедно със звукоподражателни глаголи и други думи, за които може да бъде доказан ономатопеичен звукосимволичен произход. Вж. също бележки 100, 134, 168, 186.

[260] В [БЕР, I: 83] думата е представена като звукоподражателна.

[261] В [ЕСУМ, I: 331] произходът на думите е посочен като неясен, допусната е връзка между тях, а също връзка с ие. корен **ver-* ‘плета; връв’, без да се доказва словообразуването.

[262] Съгласно [ЕСУМ, I: 560] думата представлява видоизменение на заетото от пол. *konsola* ‘подставка под огледало’. Ср. обаче с укр. диал *ґондзоля́к* ‘пъпка, цицина’, *ґо́ндзуль*, *ґо́ндзиль*, *ґо́ндзурь*, *ґо́ндзуря*, *ґо́нзель*, *ґо́нзиль* ‘сбито твърдо топче в козината на животно’, които са отнесени към същото етимологично гнездо и техните значения не могат да бъдат изведени от значението на полската дума *konsola*.

[263] В [БЕР, I: 371] за дадените думи е предположен звукоподражателен произход, тъй като обозначават ‘дребни неща’, ‘шум от дребни неща’.

[264] В [ЕСУМ, III: 130] етимологията на думата е посочена като неясна.

[265] В [БЕР, III: 671] етимологията на думата е посочена като неясна.

[266] В [БЕР, IV: 415] етимологията на думата е представена като неясна.

рус. диал. *це-ца* ‘нашивки, ширити, дантели на ризи’ [Даль 1955, IV: 574],

бълг. *чу-чу́л* ‘ненужно украшение’ [БРС 1966: 718][268].

Вероятно тук трябва да бъде отнесено и рус. диал. *жи-жол-ка* ‘връв’ [Даль 1955, I: 541] (< ‘висулка’).

От думи с подобни значения биха могли да се развият названия на предмети, които в момента на създаването си не са имали устойчиви названия. В типологически аспект ср. с употребата на бълг. *джаджа*, *джиджафка* относно различни предмети (вж. т. 3.1.). Ср. следните названия на инструменти, приспособления:

рус. диал. *ба́-б-ка* ‘част на съоръжение за обработване на лен’, с бележка, че не е ясно каква именно [СРНГ, II: 22];

рус. диал. *гал-га́ш-ка* ‘дървена дръжка на вид инструмент’ (цит. по [Аникин 2000: 161])[269];

рус. диал. *ко-кл-ю́шка* ‘дръвце, което свободно се върти около гвоздей; врътка, която се използва за заключване на вратата’, *ко-кл-ю́шки* ‘пръчици, които се използват при везане; блокчета в ръчния тъкачен стан, които придържат основата и регулират постановката на нищелките; пръчици с нарези по краищата в стана, към които отдолу се закачат педалите; част на ръчен тъкачен стан: въ́рви, съединяващи нищелките с педалите’ [СРНГ, XIV: 89];

бълг. диал. *ку́-че* ‘част от тъкачен стан, която свързва нищелките с краката’, мн. ч. *ку́-че* ‘приспособления, в които стоят скрипците в домашния стан’ (цит. по [БЕР, III: 168])[270] – вероятно свързващо звено в семантичния развой е значението ‘дреболия, нещо, част на нещо’;

укр. диал. *пен-дюр-ка* ‘дребна вещ’, *пен-дюр-о́к* ‘малка нощна лампичка’ (цит. по [ЕСУМ, IV: 334])[271],

бълг. диал. *пъ-пр-а́к* ‘част от колело на стара кола’, *пъ́-пр-ика* ‘четвъртито желязо, което върти горния камък на воденицата’, *пъ-пр-и́ца* название на част от каменарски чук (цит. по [БЕР, VI: 66])[272];

---

[267] Според [БЕР, VI: 67] думата е образувана от *папур* ‘царевица’, с метафорично развитие на значението. Като паралел се посочва бълг. диал. *папу́ре* ‘дребно зърно фасул’.

[268] В [БРС 1966: 718] даденото значение на думата е посочено като преносно към *чучул* ‘качул; перчем’, което също е възможно.

[269] У Аникин [2000: 161] етимологията на думата е посочена като неясна.

[270] В [БЕР, III: 168] даденото название е отнесено към етимологичното гнездо на бълг. *куче*. Аргументация на предположения метафоричен пренос отсъства.

[271] Съгласно [ЕСУМ, IV: 334] думите са афектни образувания, което не определя начина на образуването им.

рус. диал. *пар-пл-и́ца* ‘приспособление за закрепване на мелнични камъни’ [СРНГ, XXV: 242], *пол-пр-и́ца* ‘част на ръчна мелница’ [СРНГ, XXIX: 131].

Ср. също с такива названия на растения, като: укр. *зо-зу́л-инець*, диал. *за-зул-и́нець*, *зу-зул-инець* ‘орхидея, Orchis. L.’, *зо-зу́ль-ка* ‘теменужка трицветна, Viola tricolor L.’, *зе-зюль-ки жовті* ‘венерина обувка, Cypripedium calceolus L.’, *зе-зюль-ки́ рябі* ‘петниста обувка, Cypripedium guttatum Schwarz’ и др. (цит. по [ЕСУМ, II: 273–274])[273], за етимона на които може да се предположи, че е назовавал висулка и впоследствие е бил използван за назоваване на цветчета на растения, подобни на висулки.

Ср. с лит. диал. *buř̃-bul-as* ‘нещо маловажно’ [LKŽ].

4.4. Названия на парчета от нещо (отсечени, отрязани), малко количество от нещо

В тези думи се съчетават (или са се съчетавали в по-преден етап от техния семантичен развой) образите на нещо малко, нещо овално, нещо ненужно, незначително. В този смисъл те стоят близо да названията от предходната група. Ср.:

рус. диал. *ба́-б-ка* ‘дървен брус, който се поставя вертикално в дъното на плота; парче желязо с форма на призма, заработено в камък, на който коват гвоздеи за подковите на коня’ [СРНГ, II: 22];

срхр. *bu-bl-a* ‘бучка, парче’, например: *Daruj nama, striko naša, oku brašna, bublu masla.* [RJA, I: 700];

рус. диал. *ба-ба́й-ка* ‘късо парче дърво или метал, отсечено парче дърво’ [Даль 1955, I: 34];

пол. *gru-zeł,* диал. *gru-zel* ‘парче (тухла)’ [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki, I: 924], *gru-zoł-y* ‘отчупено парче’ [Linde, II: 154];

рус. *гом-зу́л-я* (*гом-з-у́ля*) ‘голямо парче хляб’ [СРНГ, VI: 353];

рус. диал. *де-дюл-я* ‘голямо парче хляб’ [СРНГ, VII: 332];

---

[272] Съгласно [БЕР, VI: 66–67] думите са образувани от глагола *пъпря* ‘пипам бавно, мудно, без да виждам добре’, за който е предположен звукоподражателен произход, изходно значение ‘извършвам нещо с шум’.

[273] [ЕСУМ] свързва дадените названия на растения с названието за кукувица *зозуля*, като обяснява семантичната връзка с магическия култ към кукувицата, с поверието, че растенията разцъфтяват, когато кукувица запее [II: 273–274].

рус. диал. *кро-к* ‘голямо парче (за месо)’ [ССРНГ: 253] – представата ‘голям’ в последните названия вероятно се дължи на вторичен звукосимволизъм;

бълг. *ка-кал-я́шка* ‘парче месо’, *ка-кал-ашка* ‘сърцевина на изгризана ябълка’ (цит. по [БЕР, II: 150], вж. бележка 48);

рус. *ки́ль-к-а* ‘кръгче, парченце от нещо’, *Цедрик, ведрик, дай вареник, грудочку кашки, кильку колбаски*. [СРНГ, XIII: 210];

рус. диал. *кол-ч-и́га, кол-ч-и́жка, кол-ч-у́шка* ‘главня’ [СРНГ, XIV: 202–203];

рус. *кло-к* ‘отскубната или отделена част от нещо (сено, слама, вълна и др.)’[274] [Даль 1955, II: 120];

словен. *kol-čaj* ‘снопче, хватка лен’ (цит. по [Bezlaj, II: 55])[275],

рус. диал. *кло-чь* ‘късо парче дърво’ [СРЯ XI–XVII, VII: 180];

рус. диал. *кла́-к-и* ‘вид игра („городки”); парчета дърво, които се използват в тази игра’ [СРНГ, XIII: 264];

рус. диал. *кля-ч* ‘дебела къса греда; пън, на който цепят дърва; дебел дървен брус, на който месарите режат телешко месо’ [СРНГ, XIII: 337];

чеш. *klů-c-ek* ‘отрязък (от плат), парцалче; (с бележка „често пейоративно”) малки части на дреха; тънка дреха’ [PSJČ, II: 155]; *ku-č-e* ‘парче’ (цит. по [ЭССЯ, XIII: 79], вж. бележка 467);

бълг. диал. *ку́-че* ‘триъгълно парче, което се поставя от двете страни на сукното, за да се разшири; малко триъгълно клинче плат, вставка под ръкава на риза; правоъгълна наставка на гащи’ (цит. по [БЕР, III: 168])[276];

чеш. диал. *kla-mol* ‘отломък, парче’ (цит. по [ЭССЯ, X: 139])[277];

рус. диал. *че-чу́л-я* ‘краешник (на хляб)’ (цит. по [Фасмер, IV: 356])[278];

рус. диал. *че-к-а́* ‘тапа’ (цит. по [Фасмер, IV: 324])[279],

бълг. *пу́м-пал* ‘дебело късо дърво’, *пум-пул-ица* ‘дебела тояга’ (цит. по [БЕР, V: 852])[280];

---

[274] В [Преображенский I: 317] етимологията на думата е посочена като неясна, във [Фасмер II: 252] – като „трудна”.

[275] Безлай цитира родствени думи от други славянски езици (рус., белорус. *клок* и др.) и отбелязва, че понататък етимологията на думата е неясна [Bezlaj, II; 55].

[276] В [БЕР, III: 168–170] даденото название е отнесено към етимологичното гнездо на бълг. *куче*. Аргументация за предположения метафоричен пренос отсъства.

[277] В [ЭССЯ, X: 139] е отбелязано, че думата е „праславянски диалектизъм с не съвсем ясен произход”. Махек също отбелязва, че произходът на думата не е ясен [Machek 1971: 250–251].

[278] У Фасмер етимологията на думата е представена като неясна [IV: 356].

[279] У Фасмер е отбелязано, че думата „до този момент не се е сдобила с етимология” [IV: 324].

[280] Съгласно [БЕР, V: 852] думата е от звукоподражателен произход.

бълг. диал. *пá-пер* ‘парче вълна’ [Хитов 1979: 294];

рус. диал. *тá-турь* ‘парче дърво’ (цит. по [Фасмер, IV: 28])[281],

рус. *ша-ш-ка* ‘всяко дребно парче, отрязък от нещо, кубче; парчета, които дърводелците използват за подлепване’[282] [Даль 1955, IV: 625].

4.5. Названия на големи, груби предмети

В повечето от цитираните по-долу примери звукосимволичният образ ‘голям’ се съчетава с друг звукосимволичен образ, например на нещо ‘овално’, нещо ‘стърчащо’ и др. За някои от думите може да се предположи наличието на вторичен звукосимволизъм (какъвто беше предположен за някои от цитираните по-горе названия). Така някои от попадналите в тази група единици е възможно да са наследници на названия, обозначаващи малки топчести предмети. Ср.:

укр. диал. *бá-б-а* ‘сорт едри круши’ (цит. по [ЕСУМ, I: 102], вж. бележка 54); – ср. с укр. диал. *ба-б-кú* ‘сорт сливи (валчести, които рано зреят)’, цит. в т. 4.1.2.6.;

белорус. *бэ́м-баль* ‘нещо много натегнато, твърдо, голямо’ (цит. по [Лаучюте 1982: 36], вж. бележка 258);

бълг. диал. *ба-бáн-чес* ‘голям, обемист’ [Илчев 1962: 185];

бълг. диал. *бý-бр-ес* ‘пълен в лицето, бузест’ [Илчев 1962: 186];

укр. диал. *бам-бур-á* ‘едър груб предмет’ (цит. по [ЕСУМ, I: 131])[283];

укр. диал. *бóв-дур* ‘комин; гъст облак дим; гъст облак’ (цит. по [ЕСУМ, I: 218])[284] – форма с *в* на мястото на *л* и дисимилация на консонантите по място на образуване: *б – б > б – д*; думата се употребява и като иронично названия за характеристика на човек;

укр. диал. *бол-д-úга* ‘къс от скала’, (цит. по [ЕСУМ, I: 225])[285] – форма с дисимилация на консонантите по място на образуване: *б – б > б – д*;

---

[281] У Фасмер думата е посочена като неясна [IV: 28].

[282] У Фасмер думата е разгледана като название на фигурка в играта „шашки”. Представена е като производна от думата *шах*. По-вероятно е първоначалното значение на думата да е било по-общо, от типа на ‘малък топчест предмет’, което впоследствие да се е специализирало, отколкото да е било по-тясно, а именно ‘фигурка за игра’, и впоследствие да се е разширило. Ср. с цитираните значения на думата в т. 4.1.3.8.

[283] В [ЕСУМ, I: 131] думата е посочена като неясна, допусната е контаминация на *бамбýла* ‘тромав човек’ и *бандýра* в преносната и употреба като название на ‘голяма груба вещ’ и пренасяне на ударението на последната сричка във връзка с емотивността на думата. Рудницкий смята, че е възможно думата да е образувана от *бамбук* със суф. *-ура*, което е неоснователно [I: 70].

[284] В [ЕСУМ, I: 218] етимологията на думата е посочена като неясна.

[285] В [ЕСУМ, I: 225] етимологията на думата е посочена като неясна.

укр. диал. *бов-ку́н* ‘голям сноп тръстика’(цит. по [ЕСУМ, I: 218])[286] – формата на думата може да е резултат от контаминация или дисимилация на консонантите по място на образуване и звучност/беззвучност: б – *б* > *б* – *к* или *к* – *к* > *б* – *к*;

стбелорус. *бар-бар-а* ‘дебела връв, въже’ [СБЛ];

чеш. *bou-bel-a* рядка ‘бузесто дете’ [PSJČ, I: 174];

чеш. *bam-bul-a* ‘кръгло лице; дебела буза’ (цит. по [ЭССЯ, II: 231], вж. бележка 154);

рус. диал. *ба-ба́й-ка* ‘голямо весло, от цяла греда, което се използва вместо кормило на салове, шлепове, натоварени с дърва; голяма дървена лъжица, боядисана с безир’, *ба-ба́й* ‘най-голямата котва на морски съд’ [СРНГ, II: 16], укр. диал. *ба-ба́й-ка* ‘голямо весло’ (цит. по [ЕСУМ, I: 103])[287],

струс. бъл-ван-ъ, укр. *бов-ва́н* ‘масивен скален къс с неопределена форма; идол, грубо одялан къс дърво’, чешск. *bal-van* ‘голям къс, блок’ (цит. по [ФАСМЕР, I: 186])[288], пол. *bał-wan* ‘голям къс, стълб, вълна́’ [KARŁOWICZ–KRYŃSKI–NIEDŹWIEDZKI, I: 91] – форма с дисимилация на кансонантите по начин на образуване: *b* – *b* > *b*– *v*;

срхр. *bo-bol-icê* ‘голямо количество’ [RJA, I: 464];

бълг. диал. *га́н-гар-ица* ‘едра пуканка’ (цит. по [БЕР, I: 229])[289];

рус. диал. *га-га́р-а* ‘твърде разраснал се лук; лук с няколко луковици’ [СРНГ, VI: 88];

укр. диал. *гар-гар-а* ‘голяма стая без ред’, белорус. *гар-га́р-а* ‘обемиста тежка вещ’ (цит. по [ЕСУМ, I: 472])[290] – налице е комплексно изразяване на образите ‘голям’ и ‘безпорядък’;

бълг. диал. *го́н-галь* ‘кокал с месото’ (вероятно развито от значение ‘голямо парче месо’) [КЕПОВ 1936: 256];

бълг. диал. *ку́-кл-а* ‘…отделен голям камък или скала’ [Илчев 1962: 194];

рус. диал. *кал-га́н* ‘дебело парче дърво’ [СРНГ, XII: 324] – форма с дисимилация на консонантите по звучност/беззвучност: *к* – *к* или *г* – *г* > *к* – *г*;

---

[286] В [ЕСУМ, I: 218] етимологията на думата е посочена като неясна.

[287] В [ЕСУМ, I: 103] думата е представена като производна от *ба́ба* в преносна употреба със значение ‘парче дърво’,

[288] Дума без общоприета етимология. ФАСМЕР отбелязва, че „определянето на изходната форма е трудно” и изброява множество хипотези, в това число и за заемане на думата [I: 186]. Относно спорния характер на различните хипотези вж. също [ШАНСКИЙ, т. I, вып. 2: 154–155].

[289] В [БЕР, I: 229] етимологията на думата е посочена като неясна.

[290] В [ЕСУМ, I: 472] думата е представена като афектно образувание, което не обяснява образуването и́.

рус. диал. *кре́-кра* ‘дебел прът’, *кре́-кв-а* ‘тояга, кол, върлина’ [СРНГ, XV: 209, 208] – втората форма с *в* на мястото на *р*;

укр. диал. *па-пу́л-я* ‘пълен месец, дебела муцуна’ (цит. по [ЕСУМ, IV: 286])[291] – семантичното развитие на названието по всяка вероятност е от значението ‘малък топчест предмет’; възможен е също вторичен звукосимволизъм;

бълг. *пу́м-пал-ица* ‘голям камък’ (цит. по [БЕР, V: 852])[292];

бълг. разг. *тан-тур-ест* ‘голям, несъразмерен, тромав (за човек, за вещ)’;

рус. *це-цу́л-я* ‘голямо парче хляб’ [Даль 1955, IV: 574], *цо-цу́л-я* ‘нескромно голямо парче’ [Даль 1955, IV: 575], рус. диал. *че-чу́л-я* ‘голямо парче от хляб или сладкиш’[293] [Даль 1955, IV: 602],

бълг. диал. *ши-ше́р-ес* ‘за предмет – едър и заоблен’ [Бояджиев 1971: 105].

Близки до цитираните названия, обозначаващи едър човек или животно, могат да бъдат открити също в т. 4.11.1. и т. 4.12.2.1.

Ср. също с: лит. *bem-ber-ė* ‘голям, основен клон на дърво’ [LKŽ], англ. *hugger-mugger* ‘безпорядък’ (във връзка с укр. диал. *гар-гар-а* ‘голяма стая без ред’).

[291] В [ЕСУМ, IV: 286] думата е представена като неясна, допусната е връзка с лат. с лат. *pa-pul-a* ‘мехур, пришка’.

[292] В [БЕР, V: 852] само е цитирана хипотезата на Ст. Младенов за звукоподражателен произход на думата [1941: 536]. Аргументация на тази хипотеза липсва.

[293] У Фасмер етимологията на думата е посочена като неясна [IV: 356].

4.6. Думи, обозначаващи нещо лошо

4.6.1. Названия на вехтории, парцали, дрипи, захвърлени вещи, некачествени продукти

Част от думите, които отнасяме към тази група, биха могли да бъдат отнесени към групата на дрънкулките, дреболиите (т. 4.3.). Някои от тях обозначават „висящи" дрипи, други – предмети, който могат да бъдат квалифицирани като „дреболии, дрънкулки", но в семантиката на думите от дадената група (а вероятно и в техните етимони, и то в по-голяма степен) е изразен признакът 'лош'. Ср.:

рус. диал. *бала-бóл-ки* 'изпокъсани, люлеещи се краища на рокля; дрипи' [СРНГ, II: 66];

пол. *gał-gan*, диал. *gał-kun* 'дрипав парцал; вещ без стойност; стара дреха' [KARŁOWICZ–KRYŃSKI–NIEDŹWIEDZKI, I: 798] – втората форма е с дисимилация на консонантите по звучност/беззвучност: *g – g* > *g – k*;

рус. диал. *гу-гре́-бий* 'долнокачествен лен, който се получава при първото чесане; остатъци при чесане на лен' [СРНГ, VII: 199];

укр. диал. *джин-джир-íха* 'мрежа с дупчици с диаметър 7 мм, от която правят серкмета' (цит. по [ЕСУМ, II: 52])[294] – Значението на думата може да е развито от значение 'рядка тъкан' < 'лоша тъкан';

укр. диал. *ко́-кля-цка* 'вид вълна в зависимост от дължината и здравината и́ (вероятно не добра – бележката моя: Ж. К.-З.)' (цит. по [ЕСУМ, II: 504])[295];

укр. диал. *ка́н-цур*, *ка́н-дур*, (*ка́нур* – форма с елизия на редуплицирания консонант), 'дрипа, парцал' (цит. по [ЕСУМ, II: 367])[296],

пол. диал. *klun-kier* , по-често в мн. ч. *klun-kr-y* 'вехтории, дрипи' [SłGP] – форма с редупликация и с експресивна епентеза на сонанта *n*;

рус. диал. *ку́ндры-му́ндры* мн. ч. 'дрипи, парцали', *ку́нды-́му́нды*́ 'дрипи, парцали; определени стопански принадлежности, например конски амуниции; вещи, имущество; бельо' [СРНГ, XVI: 91];

[294] В [ЕСУМ, II: 52] етимологията на думата е представена като неясна.
[295] В [ЕСУМ, II: 504] етимологията на думата е представена като неясна.
[296] В [ЕСУМ, II: 367] думите са отнесени към едно и също етимологично гнездо, техният произход е представен като неясен.

рус. диал. *ме-ме́ль, ме-ме́ля* ‘глупости, бъркотия’ [СРНГ, XVII: 106];

бълг. диал. *пъ́р-п-ан* ‘окъсан’, *о-пъ́р-п-ам* ‘правя нещо да стане на дрипи, да се окъса’ (цит. по [БЕР, VI: 99])[297];

бълг. *пар-ца́л*, диал. *пар-та́л* ‘парцал’, *пар-пал-а́к* ‘парцали’ (В речника значението е представено като ‘багаж’, но цитираният пример свидетелства, че може да бъде и ‘парцали’: *сбирай си парпалака – махай се*) (цит. по [БЕР, V: 76, 74, 73]), *пър-та́л* ‘парче от разкъсана дреха’ (цит. по [БЕР, VI: 103–104]), бълг. диал. *пър-кл-я́к* ‘ръчен багаж’, *пър-тл-я́к* също (цит. по [БЕР, VI: 91])[298], срхр. *пр-тљ-а̄г* ‘ръчен багаж’ [Караџић 1898: 536] – Значението ‘ръчен багаж’ може да е било първоначално иронично и да е развито от ‘парцали, дрипи;

рус. диал. *хор-хо́р-ы* ‘мръсни дрипи, висящи от износена дреха’, *хоро-хор-ки* ‘парцали’ (цит. по [Варбот 1981: 39]);

бълг. дил. *хър-хал’-асница* ‘стара сграда, която е готова да падне’ [Стойчев 1965: 297];

рус. диал. *ха-хо́р-ный* ‘лош, стар, негоден’, *ха-хо́р-ье* ‘домашни вехтории’ [Даль 1955, IV: 543];

рус. *хара-бо́рь-я* ‘краища на износена дреха’ [Даль 1955, IV: 543] – форма с дисимилация на консонантите по звучност/беззвучност и по място на образуване: *х – х > х – б*, възможно също и контаминирана;

рус. диал. *ха-хо́р-ой* ‘износен, стар’, *хо-хо́р-ье* ‘вехтории’ (цит. по [Фасмер, IV: 227])[299];

рус. диал. *ха-ху́л-ка* ‘парцал’ (цит. по [ЭССЯ, VIII: 11])[300];

рус. диал. *хо-хо́л-ье* ‘парцали’ (цит. по [ЭССЯ VIII: 55–56])[301],

рус. диал. *ша-ша́р-а* ‘брашно от най-ниско качество’[302] [Даль 1955, IV: 624],

---

[297] Съгласно [БЕР, VI: 99] коренът в думата е същият като в бълг. *поря*, с частична редупликация. Ролята на редупликацията не е изяснена.

[298] За дадените български думи, близки по форма и значение, в [БЕР] са представени твърде противоречиви хипотези. За думата *парца́л* се казва, че има общ произход с *на́рта* ‘плат, кърпа, везани със златен шев’, *парта́л* ‘парцал’. Съответно *на́рта* е представена като етимологично неясна дума, *парта́л* – като заемка от тур. *partal* ‘парцал’ [БЕР, V: 76, 73, 74]. От нея чрез асимилация *п – п < п – т* според речника е образувана думата *парпала́к* [БЕР, V: 73]. Речникът не свързва *пъртал* с *парта́л*, с която има формално и семантично сходство, а с ие. **per-* ‘бия’, следвайки Брюкнер и Скок, и отбелязва, че в думата има суф. *-ал* с неясна функция [БЕР, VI: 103–105]. С ие. **per-* ‘бия’ в речника са свързани също *пъртля́к* и *пъркля́к* [БЕР, VI: 103–105; 91].

[299] У Фасмер етимологията на думите е посочена като неясна [IV: 227].

[300] Съгласно [ЭССЯ, VIII: 11, 116] думата е с експресивна представка *ха-* и е образувана от глагола **xuliti*, от който се извеждат съвременни славянски глаголи със значения: ‘огъвам се’, ‘притискам се’, ‘омотавам’ и др.

[301] В [ЭССЯ VIII: 55–56] е отбелязано, че „произходът на думата е затъмнен, вероятно поради експресивността на формата”.

рус. диал. *шу-шу́ль-ки*, *шу́-шер-а* ‘стари дрипи’ (цит. по [Фасмер, IV: 493–494])[303];

рус. диал. *шара́-бара, шара́-бора* ‘вехтории’ (цит. по [Фасмер, IV: 407])[304].

Ср. също с пол. диал. *ma-mł-ać* ‘обличам се небрежно, ходя с разкопчани дехи’ [SGP, III: 108];

пол. диал. *chyn-ch-y* само в мн. ч. ‘буренак, пущинак, запуснато място’ [SłGP].

Вероятно тук можем да отнесем и рус. *бара́-хл-о*, *бара-хл-о́* ‘вехтории’, *бо́ро-шень* ‘покъщнина; бедна покъщнина, вехтории; дрехи’ (цит. по [Фасмер, I: 124, 197]) [305] – форми с дисимилация на редуплицирания консонант по звучност/беззвучност и по място на образуване: *б – б* > *б – х* (**bor-хъl-*/ ** bor-хьn-*).

Ср. също със: стгр. *γέλ-γ-η* мн. ч. ‘стари износени дрехи’ (цит. по [Boisacq 1916: 143], където етимологията на думата е посочена като неясна), лит. *mar-mal-aĩ* мн. ч. ‘прости вещи, изпокъсани стари дрехи, парцали’, *kañ-kal-as* обикновено в мн. ч. ‘изпокъсани дрехи, парцали’ [LKŽ], *kuñ-kal-as* ‘парцали, дрипи’ (цит. по [Топоров 1975–1990, IV: 250].

4.6.2. Названия на боклук, отпадъци, секреция, мръсотия

Ср. такива думи като:

пол. диал. *be-bł-y* ‘помия’ [SłGP];

укр. *бе́л-бах-и*, *бе́л-бех-и*, *бе́л-бух-и* ‘вътрешности’ [Гринченко, I: 49] (вж. бележка 33);

укр. диал. *ба́н-дур-и* ‘вътрешности, предимно на животно’, рус. диал. *бан-ду́р-а* ‘вътрешности на животно; нечистотия, скрита в нещо’ (цит. по [ЕСУМ, I: 133])[306] – значението ‘вътрешности’ може да бъде развито от значение ‘отпадъци, мръсотия’;

рус. диал. *глы́-з-а* ‘локва от редки изпражнения на животно’ [СРНГ, VI: 223] – Вероятно можем да говорим за смесване на два звукосимволични образа: ‘нещо лошо’ и ‘нещо хлъзгаво’. Ср. с цитирания в речника пример: *Я в глызу и чебурахнулась*;

рус. диал. *ду́-дарь* ж. р. ‘боклук’[307] [СРНГ, VIII: 247], *ду́-дор-а* ‘нещо лошо, ненужно; боклук, отпадъци’ [СРНГ, VIII: 250];

---

[302] У Фасмер [IV: 416] етимологията на думата е посочена като неясна.

[303] У Фасмер [IV: 493–494] етимологията на думата е посочена като неясна.

[304] За произхода на думата в речника на Фасмер е казано само, че по всяка вероятност тя е представлявала римувано образувание [IV: 407].

[305] У Фасмер думата е отбелязана като неясна („тъмна”) [I: 124, 197].

[306] В [ЕСУМ, I: 133] етимологията на думата е посочена като неясна.

рус. диал. *дро-жж-а́* (<**dro-d-ja*) ‘редки изпражнения’ [СРНГ, VIII: 196];

укр. диал. *жу́-жіль* ‘шлака’, *жу́-жель-иця*, *жу́-жель*, *жу-жл-е́ць* също, рус. *жу́-жел-ица*, белорус. диал. *жу́-жаль* ‘шлака; рядка мръсотия’ (цит. по [ЕСУМ, II: 208])[308];

рус. диал. *ку́-гл-и́на* ‘отпадъци от лен и коноп’ [СРНГ, XV: 395];

рус. диал. *ко́-кш-а* ‘шушулки, отпадъци от ленено семе при обработване на лен’ [СРНГ, XIV: 108] – вероятно с *ш* на мястото на *л*;

рус. диал. *ко́-кыш* ‘вътрешности на риба’ [СРНГ, XIV: 107];

рус. диал. *коло-ко́л-ец* събир. ‘шушулки, отпадъци, които остават при обработка на лен’, *коло-кол-и́на* ‘отпадъци при обработка лен, които се използват за хранене на кокошки; изпражнения на гълъби’ [СРНГ, XIV; 164, 165], словен. *kól-kov-ina* ‘лоша прежда’ [PLETERŠNIK, I: 424];

рус. диал. *кля-ч* ‘обелки от картофи; отпадъци при веене на зърно’ [СРНГ, XIII: 337];

срхр. *kȗ-k* ‘отпадъци при обработване на лен и коноп’ [RJA, V: 758], словен. *kól-k-e* ‘отпадъци при обработване на лен и коноп’ [PLETERŠNIK, I: 424], словаш. *kl-k-i* ‘лоша прежда, с отпадъци’ (цит. по [КУРКИНА 1981: 23]), стчеш. *klu-k*, *kl-k*, обикновено в мн. ч. *klu-k-y*, *kl-k-y* ‘отпадъци при обработване на лен и коноп’ [GEBAUER 1970, II: 57] (вж. бележка 502);

укр. диал. *ма-мр-о́та* ‘отпадъци, които се получават при преработка на нефт’ [ЕСУМ, III: 377])[309];

пол. диал. *par-p-oć* ‘дървени стърготини’ [KARŁOWICZ–KRYŃSKI–NIEDŹWIEDZKI, IV: 48];

укр. *ху́-хр-и* ‘вътрешности (особено на риба)’ [ЖЕЛЕХОВСКИЙ–НЕДІЛЬСКИЙ, II: 1049];

рус. диал. *хара-бо́р-ки* ‘сухи зърна коноп, които остават след очукване на конопено сено’ (цит. по [ПЕТЛЕВА 1985: 37]);

рус. диал. *шу́-шер-а, шу́-шерь, шу́-шель* ‘глупости, вехтории’ [ДАЛЬ 1955, IV: 650];

бълг. диал. *шу́-шл’-ак* ‘боклук’ [ГЪЛЪБОВ 1965: 113; БОЖКОВА 1962: 273], *шу-шл-о́п* ‘остатъци от плевели и други ненужни неща след почистване на пшеница, боклук’ [РАЛЕВ 1977: 184], *шу-шу́л-къ* ‘обвивка на бобови семена (т.е. отпадъци – бележката моя: Ж. К.-З.)’ [КОВАЧЕВ 1968: 234];

---

[307] [ЭССЯ, V: 147] отнася даденото название към едно и също етимологично гнездо заедно с название на гайдар (срхр. *дȕдāр*, словен. *dúdar*), майстор, който изработва свирки (укр. *дуда́рь*), чийто етимон е nomina agentis от звукоподражателния глагол **dudati*. Не става ясно как може да бъде развито значението ‘боклук’.

[308] В [ЕСУМ, II: 208] етимологията на думата е посочена като неясна, допуснат е звукоподражателен произход от основа (или корен) *жу-* ‘бръмча’, тъй като шлаката издава шум.

[309] В [ЕСУМ, III: 377] етимологията на думата е посочена като неясна

пол. *sze-szuł-a, sze-szul-inka* dim. ‘люспи, обелки, шушулки’ [LINDE, V: 583];

срхр. диал. *ši-šâr-ka* ‘стъбло на царевица’ (цит. по [SKOK, III: 396], вж. бележка 53) – Вероятно значението е развито от значение ‘отпадъци’.

Към тази група названия по всяка вероятност можем да отнесем и бълг. диал. *пънджóр* ‘изпражнение на кон’ (цит. по [БЕР, VI: 59])[310] – Редуплицираният звуков комплекс е в голяма степен изменен, възможно поради контаминация с друга дума или във връзка с емотивността и експресивността на думата.

4.6.3. Названия на лоша храна, напитки

Към тази група отнасяме не само иронични названия на лоша храна и напитки, но също и някои неутрални названия на храна и напитки с редупликация, за които може да се предположи, че са развили значенията си от пейоративни значения именно въз основа на редуплицираната им форма и формално-семантичния паралелизъм с пейоративните названия. Ср.:

рус. диал. *бе-бéн-я* ‘течно ядене подобно на каша с едро смлени житни, ръжени зърна, бърканица’ [СРНГ, II: 168];

пол. *bim-ber* ‘водка, приготвена нелегално, по примитивен домашен начин’ [DOROSZEWSKI, I: 523];

пол. диал. *ber-bel-a* експр. ‘водка’, *ber-bel-ucha* рядко, *be-bel-ucha* експр. ‘водка с лошо качество; домашна водка; течна храна, буламач’ [SłGP];

чеш. *bre-ber-ka*, *bre-ber-ice*, *bre-ber-ija*, *bre-ber-ina*, *b(r)e-ber-uše*, *ger-gel-ica* ‘домашно приготвена водка по примитивен начин’, словаш. *bre-ber-ka* също (цит. по [MACHEK 1971: 66])[311];

рус. диал. *бала-бóл-ка* ‘течна храна за крава с брашно и хранителни отпадъци’ [СРНГ, II: 66];

рус. диал. *бара-бáн* ‘ядене от счукан хайвер с брашно, запържено в тиган’ [СРНГ, II: 98];

[310] В [БЕР, VI: 59] етимологията на думата е посочена като неясна.

[311] Махек изказва предположение за развитие на всички думи от *treberka* ‘водка от гроздови джибри’, образувана от заетата от немски дума *Treber* ‘гроздови джибри’ [MACHEK 1971: 66]. Ако се вземат под внимание и други славянски названия на домашни алкохолни напитки, а също и цитираното по-долу лит. диал. *bìrbalas* ‘лоша бира’, *birbalė* ‘домашна водка’, *gurgõlė* ‘лоша водка’, *karklinė* ‘домашна водка’, може да се види, че думи с редупликация често се явяват пейоративни названия на такива напитки в страни, където няма традиции в домашното приготвяне на алкохол. Този факт подкрепя хипотезата за ономатопеичен звукосимволичен произход на дадените думи, характеризиращи назоваваните реалии като нещо лошо.

укр. диал. *ґо́-дзя* ‘винегрет (вид руска салата; ср. с преносното значение на думата *винегрет* ‘бърканица’ – бележкта моя: Ж. К.-З.)’ (цит. по [ЕСУМ, I: 545])[312];

рус. диал. *га-го́рь* ‘вино от грозде’ [СРНГ, VI: 89];

пол. *go-gół-ka* ‘omphacinum vulgo’ (тълкуването на даденото значение вж. по-долу, в т. 6.1.) [Sł pol XVI, VII: 518–519];

рус. диал. *го-го́ль-ка* ‘течно ядене от овесено брашно и мазнина’ [Даль 1955, I: 364];

пол. диал. *gu-giel, ku-giel* ‘вид еврейско ядене’ [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki, I: 939], рус. диал. *ку́-голь* ‘национално еврейско ястие: запечено фиде със захар’ [СРНГ, XV: 395], *ку-гль* м. р. или *ку-гл-и* мн. ч. ‘еврейско ястие: фиде с гъша или овча мазнина’ [Даль 1955, II: 211], белорус. *гу́-гыль* ‘печени моркови с фиде’, *гу́-гель* ‘каша от картофи’ (цит. по [Топоров 1975–1990, II: 339–340])[313];

рус. диал. *го́м-з-о* ‘вино; водка’ [СРНГ, VI: 353] – ср. с бълг. *гъм-з-а* ‘сорт дребно грозде и вино’ (цит. по [БЕР, I: 302], вж. бележка 109), цит. в п. 4.1.2.6.;

укр. диал. *ган-дж-а́* ‘денатуриран дървесен спирт’ (цит. по [ЕСУМ, I: 467])[314];

укр. диал. *гим-бо́л-я* ‘мамалига’ (цит. по [ЕСУМ, I: 507])[315] – форма с дисимилация на консонантите по място на образуване: *г – г* > *г – б* или *б – б* > *г – б*, възможно също и контаминирана;

рус. диал. *гал-г-а́*, *кал-г-а́* ‘ядене от картофи с гъша мазнина’ (цит. по [Аникин 2000: 161])[316];

укр. диал. *ґля́-ґ-и* ‘ядене от овче месо, растително масло, брашно, със сос от пипер и магданоз’ (цит. по [ЕСУМ, I: 531])[317], укр. диал. *ґльо́-ґ-анка* (*ґльо́-ґан-ка*) ‘кисело мляко’, *ґля́-ґ-анец* (*ґля́-ґан-ец*) ‘сладък кашкавал’, *ґля-ґ*, *ґля́-ґ-а*, *ґлі-ґ*, *ґле-ґ*, *ґльо-ґ*, *ґля-к*, *кля-ґ*, *кля-к* ‘част от стомах на преживно животно, използвана за закваска’, *кля-ган-е́ць* ‘пача’

[312] В [ЕСУМ, I: 545] етимологията на думата е посочена като неясна.

[313] Топоров отнася белорус. *гу́гыль* ‘печени моркови с фиде’, *гу́гель* ‘каша от картофи’ и пол. диал. *gugiel* ‘вид еврейско ядене’ към етимологичното гнездо на пруското название за подутина, цицина *gunsix*, където като примери привежда огромно количество близки по форма названия на шишарки, царевица, изпъкналости, тромав човек, дребни плодове на растения, криви предмети, купчина, сгушени, настръхнали птици и др. (ср. с оформилите се групи в настоящото изследване). Авторът не забелязва редупликацията и не достига до идеята за фонетична мотивираност на названията и по-точно за ономатопеичен звукосимволичен произход, но отбелязва техния експресивен характер, семантична неопределеност, дифузност, без да обяснява произхода им [1975–1990, II: 337–340].

[314] В [ЕСУМ, I: 467] етимологията на думата е посочена като неясна.

[315] В [ЕСУМ, I: 507] етимологията на думата е посочена като неясна; допусната е връзка с унг. *gömbölyű* ‘овален, топчест’ заради овалността на съда, в който се е приготвяла мамалигата.

[316] В [Аникин 2000: 161] етимологията на думата е посочена като неясна.

[317] В [ЕСУМ, I: 531] етимологията на думата е посочена като неясна.

(цит. по [ЕСУМ, I: 531])[318], *гле-ґ, гля-ґ* само в мн. ч. ‘съсирено мляко…’ *гля́-ґ-а́ти* ‘съсирвам (за мляко)’, *гля́-ґ-аний* ‘сладка извара’ [ГРИНЧЕНКО, I: 349];

стчеш. *hlu-z-a* ‘някакво ядене’ [GEBAUER, I: 434],

бълг. диал. *жижи́-бижи́* ‘десерт малеби’ (цит. по [БЕР, I: 544])[319] – редуплицирана форма с ехоичен елемент;

срхр. *кл̨û-k* ‘изцедено грозде; мед, смесен с восък’ (цит. по [RJA, V: 101]) – вж. бележка 113;

рус. киал. *клы́-г-а* ‘брага, лоша бира’ (цит. по [ФАСМЕР, II: 255])[320] – форма с дисимилация на редуплицирания консонант по звучност/беззвучност;

рус. диал. *кля́-кл-ый* (*кля́-к-лый*) ‘суров, неопечен (за хляб или други тестени изделия; воднист, леплив (В примерите думата е употребена относно печени картофи, разтопени бонбони – бележката моя: Ж. К.-З.)’, *кля-ку́ш-ка* (*кля-к-у́шка*) ‘за воднисто, несварено или недопечено ядене, и изобщо за всичко воднисто’ [ССРНГ: 225] – втората форма с *ш* от *л*, ако консонантът принадлежи на редупликанта;

срхр. *кр-коль* ‘бърканица’[321] [РСА, X: 600];

рус. диал. *кур-каш-и* мн. ч. ‘постна храна, употребявана по време на пролетната сезонна работа [СРНГ, XVI: 131];

бълг. *кър-ки́шь* ‘каша от качамак, размит с вода; чорба от зелев сок или пресол, пипер и залци качамак, сварени в неизмито от качамак котле; рядка сварена попара’ (цит. по [БЕР, III: 205])[322];

бълг. диал. *ку-кур-е́ш* ‘ядене, направено от вътрешни органи на агнето и напълнено в правото черво’ (цит. по [БЕР, III: 107]), *ку-кур-е́ч* нар. остар. ‘шиш-кебап от вътрешности на агне, завити със стомаха му и завързани с червата му’ (цит. по [БЕР, III: 106–107])[323];

---

[318] В [ЕСУМ, I: 531] е предположено заимстване чрез посредничеството на румънския език на думи, наследници на лат. *coāgulum* ‘закваска’. Това обаче не обяснява вариативността на укр. думи.

[319] Съгласно [БЕР, I: 544, 363] първият елемент на думата произлиза от детската дума *джиджи* ‘хубав’.

[320] ФАСМЕР не предлага обяснение на произхода на думата. Само отбелязва, че тя напомня фин. *kalja* ‘бира’, но съществуват фонетични трудности, за да бъдат свързани двете думи [II: 255].

[321] [ЭССЯ, XIII: 217] отнася дадената дума към едно и също етимологично гнездо заедно с бълг. диал. *каркел* ‘халка’, рус. диал. *корколя́тый* ‘чепат’ и др., за които предполага изходно значение ‘крива пръчка, клон’. Образуването на етимона **kъrkolъ*/ **kъrkolь* не е обяснено. Не е обяснена и връзката между значенията, в това число и между ‘крив’ и ‘бърканица’.

[322] Според БЕР думата е със звукоподражателен произход (от глагола къркам ‘ям, пия’), с първоначално значение ‘нещо, което е за къркане, за ядене’

[323] Относно *кукуре́ч* в [БЕР, III: 106–107] е казано, че е балканска дума с неясен произход, а за *кукуре́ш* е предположени влияние или заимстване от турски.

укр. диал. *кан-дьо́р* ‘рядка каша’ (цит. по [ЕСУМ, I: 545])[324];

укр. остар. *кор-ч-ма* ‘опияняваща напитка’(<**kъr-k-ьта*), цслав. **кръ-чь-ма** ‘силна напитка’ (цит. по [ЕСУМ, III: 46])[325], укр. диал. *кор-чов-ка* ‘дмашна водка (лоша)’ (цит. по [ЕСУМ, III: 46])[326];

бълг. диал. *лан-гър-ица* ‘лоша храна’, *лун-гур-дия* ‘лошо приготвена храна’ (цит. по [Москов 1969: 479])[327],

бълг. диал. *мър-ма́л-я* ‘качамак’ (цит. по [БЕР, IV: 415])[328],

рус. диал. *мо́-мр-инье* ‘храна, кльопачка’, *мо́-мр-ить* ‘ям, тъпча се’ [СРНГ, XVIII: 251];

укр. диал. *мар-м-у́за* ‘кисел от бъз’ (цит. по [ЕСУМ, III: 399]), белорус. *мар-м-у́за* ‘рядко, невкусно ядене’ (цит. по [ЭСБМ, VI: 232])[329];

рус. диал. *та-тал-у́й* ‘ястие от картофи’ (цит. по [Фасмер, IV: 26])[330];

укр. *те-те́р-я* ‘вид ястие от брашно; вид ястие от сухари’ [Гринченко, IV: 259];

рус. диал. *шуру-ба́ра* ‘рядка каша от елда’, *шуру́-барки* мн. ч. ‘месни кльоцки в супа’ (цит. по [Фасмер, IV: 490])[331] – форма с дисимилация на консонантите по място и начин на образуване: *ш – ш* > *ш – б* или *б – б* > *ш – б*, а може и контаминирана.

Ср. с укр. диал. *на-бер-бе́р-ити* ‘разбъркам’ (цит. по [ЕСУМ, IV: 10]), посочено като „афектно образувание, без ясен словообразувателен образец”. Възможно е в някои от цитираните думи първоначално да се е изразявала идеята за нещо лошо разбъркано, бърканица. По всяка вероятност звуковата форма на етимоните на цитираните названия въз основа на синестезия (или синестемия) е създавала вкусов образ за нещо невкусно, а може и зрителен – за зле изглеждащо.

---

[324] В [ЕСУМ, I: 545] етимологията на думата е посочена като не съвсем ясна. Сной също отбелязва, че етимологията на думата не е получила задоволително обяснение и допуска, че думата може да бъде изведена от **kъrčiti* ‘отстранявам храсти и дървета’ и първоначално да е означавала ‘постройка на място, където са изкоренени растения’ или от **kъrčiti* ‘поя’ – втората идея близка до нашата [Snoj 2003: 320].

[325] В [ЕСУМ, III: 46] думата е посочена като не съвсем изяснена. За неизясненост на етимологията на думата пишат също [Berneker, I: 666; БЕР, III: 65; Snoj 2003: 320].

[326] Съгласно [ЕСУМ, III: 46] думата е образувана от *корчо́мка.* Вж. бележка 325.

[327] М. Москов прави паралел със заетото от турски звукоподражателно междуметие *лангър-лангър* ‘звукоподражание на шум’ и отбелязва, че не е ясно, в какво се състои звукоподражателната същност на лошата храна [1969: 179].

[328] В [БЕР, IV: 415] етимологията на думата е посочена като неясна.

[329] В [ЕСУМ, III: 399] укр. дума е посочена като афектна и вероятно свързана с лит. *marmalas* буламач; рядка кал’. Етимологията на белоруската дума в [ЭСБМ, VI: 232] е посочена като неясна.

[330] У Фасмер думата е посочена като неясна [IV: 26].

[331] У Фасмера думата е посочена като неясна [IV: 490].

Ср. също със: стгр. *μί-μαρ-κις, μί-μαρ-κυς* ‘ястие от вътрешности на заек’ [Дворецкий 1958, II: 1099], лит. диал. *biř-bal-as* ‘лоша бира, квас’, *biř-bal-ė* ‘домашна водка (лоша)’, *gur-gõl-ė* ‘водка’, *kar-kl-ìnė* ирон. ‘домашна водка’, *kur-kal-ỹnė* ‘обикновена (лоша) каша’, *mař-mal-as* ‘лошо ядене, буламач’ [LKŽ], рум. *car-cal-éte* ‘напитка от вино, сироп и газирана вода’ (цит. по [DEX 1998: 138], където етимологията на думата е посочена като неясна), англ. *hug-mug, hugger-mugger*, нем. *Kuddelmuddel* ‘бърканица’ и др.

4.7. Думи, обозначаващи нещо криво, крива линия или признак ‘крив’

4.7.1. Общи названия за кривина, крива линия, признак ‘крив’

Ср. бълг. диал. *гъ́р-чел’* ‘гънка, бръчка’, *гъ́р-ч-еф’* ‘който е с гънки, бръчки; смачкан’ [Стойков 1968: 64] – с дисимилация на редуплицирания консонант по звучност/беззвучност *г – г > г – к* и последвала палатализационна промяна;

бълг. *гръ-гу́л-ьавый* ‘гърбав’ [Геров , I: 251] – вж. бележка 118.

бълг. диал. *къ́р-кол-ица* ‘лъкатушна линия, зигзаг’ (цит. по: [БЕР, III: 206])[332];

пол. рядка *klę-cz-yć* ‘огъвам’ [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki, II: 259];

словаш. *kľu-k-atý* ‘крив, огънат’ [SSJ, I: 706], горлуж. *klu-k-aty* ‘изкривен, огънат’ [Pfuhl: 259], бълг. диал. *клю́-к-ав* ‘изкривен, изпочупен’ (цит. по [БЕР, II: 483]), чеш. *kli-k-atý* ‘извилист, изкривен (няколко пъти)’[333] [PSJČ, II: 139];

словен. *klé-k-ast* ‘изкривен’ (цит. по [Bezlaj, II: 39])[334]

бълг. диал. *кал-к-а́вêм* ‘лъкатуша’ (цит. по [БЕР, II: 171])[335];

белорус. диал. *кара-чу́н* ‘нещо изкривено, огънато’ (цит. по [Козлова 1985: 49]);

словен. диал. *ča-klj-a* ‘кука; кривина’ (цит. по [Bezlaj, I: 72])[336];

---

[332] Съгласно [БЕР, III: 206] думата е образувано в резултат на дисимилация *р – л < л – л* от **кълколица*, незасвидетелствано (!) производно образуване от бълг. *кълк* ‘завой; крив път’, на което не е посветена речникова статия в речника, но за *кълка* ‘бедро; завой’ има препратка към *кълк* ‘бедро’, което е изведено от псл. **kl̥kъ*, без реконструкция на значението. Елементът *-ол-* в състава *къ́рколица* не е обяснен.

[333] [ЭССЯ] извежда дадените славянски названия на признака ‘крив’ от псл. **kl’uka*, което смята за производно със суф. *-ka* от ие. *kleu̯-*, значението на което не уточнява (у Шустер-Шевц, Рейзек представено като ‘кука’ [Schuster-Šewc, 8: 562; Rejzek 2001: 276]). От същата праформа речникът извежда и лит. *kliū́ti* ‘закачам се’ [X: 55–57]. Махек отбелязва относно етимологията на псл. **kl’uka*, че не е напълно ясна. Предполага, че тук могат да бъдат добавени и пол. *kruk*, укр., рус. *крюк* [Machek 1971: 256].

[334] Безлай извежда дадената дума от псл. **klękъ*/**klęka* ‘нещо изкривено’, образуването на което не обяснява [Bezlaj, II: 39].

[335] В [БЕР, II: 171] само се казва, че думата е родствена на бълг. диал. *кълка* ‘бедро; завой’. Семантичното развитие не е обяснено. Вж. също бележка 332.

бълг. *ку-кал-и́ца* ‘кривул, кривене ту насам, ту натам’ [Геров, II: 428], диал. *ку-кул-яци* ‘криволици’ (цит. по [БЕР, III: 101]);

горлуж. *ko-kul-a* ‘завой, криволица; кука’ [Pfuhl: 266], доллуж. *ko-kul-ka* ‘малък завой, криволица; кукичка’[337] [Muka, I: 654];

бълг. диал. *ча́н-ч-ав* ‘опак; разкривен’ (Ср. приведените примери: *Оти си толкова чанчав? Процепът ти е чанчав.*) [Маринов 1958: 788];

Редупликация със значителни дисимилационни изменения може да бъде видяна и в укр. диал. *кан-дзю-ба* ‘кривина; кука’ (цит. по [ЕСУМ, II: 52])[338].

Ср. също с: лит. *gùn-g-a, gùn-gar-a, gun-gur-ỹs* ‘кривина’, *gun-gar-aĩnis* ‘нещо криво’ [LKŽ], нем. *Zick-zack* ‘зигзаг’.

4.7.2. Названия на криви пръчки, куки и други криви предмети

Към тази група отнасяме думи, за които признакът ‘крив’ е опредметен, въплътен в крив предмет. Ср.:

бълг. диал. *ге́-г-а* ‘дълга пръчка на овчар, с желязна кука на единия край, да лови овцете’ [Ралев 1977: 112], *га́-г-а* ‘тояжка с кука на единия край’ (цит. по [БЕР, I: 222])[339];

бълг. диал. *га-га́ль* ‘кука’ (цит. по [БЕР, I: 222])[340];

срхр. *гȕ-гаљ-е* ‘дървен крак’ [Караџић 1898: 89] – Вероятно в основата на номинацията е легнал признакът ‘крив’ с иронизираща функция;

рус. диал. *го-гу́л-ечка* ‘огънатият край на бастун’ [СРНГ, VI: 265];

---

[336] В речника на Безлай са представени предпазливи предположения за заимстване на думата. Към същото етимологично гнездо е отнесено и словен. *čakar* ‘пръчка с огънат край’. Не е обяснена вариативността на формите и как този факт се съгласува с предположението за заемане [Bezlaj, I: 72].

[337] [ЭССЯ] отнася към едно и също етимологично гнездо формално тъждествени названия на кок, извивка, кука, несръчни ръце и др., за които реконструира псл. **kokul'a*. Според речника названието е образувано със суф *-ul'a*, словообразователното значение на който не е посочено, от корена в **kočera*, **kokora* [X: 118]. Съответно за **kokora* е отбелязано, че е родствено на **kočera* с друг вариант на суфикса, а **kočera* е свързано с **kočanъ*, **koča*, в които е видян корен с общо значение ‘нещо възвишаващо се, стърчащо, респективно, твърдо, кораво’ [X: 114–115; 105, 104]. Шустер-Шевц за лужишкото название реконструира псл. **kok-ula*, за което посочва, че няма преки паралели в други славянски езици [Schuster-Šewc, 8: 590–591]).

[338] В [ЕСУМ, II: 52] даденото название е представено като не съвсем ясно.

[339] В [БЕР, I: 222, 234] думата *га́га* в даденото значение не е обяснена, има само препратка към *ге́га*, за която са представени противоречиви хипотези за заимстване.

[340] В [БЕР, I: 222] думата е свързана *га́га* ‘човка; кука’, представено като омоним на предходното *га́га*, за което е изказано предположение за заемане от тур. *gaga* ‘клюн’. Елементът *-аль* в състава на *гага́ль* ‘кука’ не е обяснен.

рус. диал. *гу-же́ль* ‘връв за спускане под лед, към единия край на която е завързана кука с примамка’ [СРНГ, VII: 204];

доллуж. *gar-gul-a*[341], представено като неточно изписано *gjar-kula* ‘чвор’ [Muka, I: 241, 254];

срхр. *gr-g-ićevica* ‘сорт лоза с бяло грозде’ [RJA, III: 423] – Възможно е семантично развитие от ‘нещо криво’;

рус. диал. *кря́-каль-цы* ‘двета странични летви на шейната’ [СРНГ, XV: 365], бълг. диал. *штръ́-кл-ъ* (<*s-*kьr-kъl-*; ср. с формата на предходната дума) ‘вид шейна с високи странични части (възможно извити – бележката моя: Ж. К.-З.)’ [Ковачев 1968: 234];

бълг. диал. *къ́р-кол-ици* мн. ч. ‘криви стръмни пътеки’ [Стойчев 1965: 197], пол. диал. *kar-kul-ica* ‘пръчка с огъната, крива ръкохватка’, *kra-kul-a, kar-kul-ica, kra-kul-ica* ‘парце криво дърво, криво дърво’ [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki, II: 270, 526], словин. *kar-kul-eca* ‘пръчка, огъната от единия край’ (цит. по [ЭССЯ, XIII: 217])[342];

бълг. диал. *кар-ке́л* ‘желязна халка на пътна врата; халка (на верига)’, *кар-кел-я́га* ‘тестено украшение върху кръгъл домашен хляб…’ (цит. по [БЕР, II: 248], където има бележка, че това украшение е във формата на пръстен)[343], бълг. диал. *кра-кел* ‘кука, ченгел’ (цит. по [БЕР, II: 712]);

бълг. диал. *ко́л-к-а* ‘крив кюнец; завой’ (цит. по [Григорян 1975: 108]), *къл-к-а* ‘завой на път, на река’ [Архив за БДР], ‘кът, ъгъл в стаята, дето е огнището; завой (представено в речника като преносно)’ [Стойчев 1965: 197], *каль-к-ати́ца* ‘завой на път’ (цит. по [БЕР, II: 171], вж. бележки 330, 333);

словен. *klê-k* ‘крива млада клонка’ (цит. по [Bezlaj, II: 39]), словин. *klë-k-a* ‘крива клонка, обикновено хвойнова; завой’ (цит. по [ЭССЯ, X: 31–32])[344];

доллуж. *klu-c* ‘ключ; кука’ [Мука 1921–1928, I: 633], пол. *klu-cz* ‘ключ; процеп на плуг; крива пръчка за закачане на котле’ [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki, II: 364], диал. *klu-cz* ‘крива пръчка, кука’ (цит. по [ЭССЯ, X: 51], рус. *клю-к-а́* ‘крива пръчка; па-

[341] Шустер-Шевц извежда названието от псл. корен **gl̥k-*, който смята за дублетен на псл. **kl̥k-*, без да обяснява формалната вариативност. Нищо не казва за елемента *l* във формата на названието [Schuster-Šewc, 8: 230].

[342] Съгласно [ЭССЯ, XIII: 217–218] думата е образувание от **kъrkъ* с суф. *-ul-*, словообразователното значение на който не е обяснено. Съответно относно **kъrkъ*, от което са изведени съвременни славянски названия за шия, се казва, че е наследник на ие. название на шията, шийния прешлен. Преносът на названието на шията върху крива пръчка (!) не е обяснен.

[343] Съгласно [БЕР, II: 248] думата е заета от гр. *κρικέλλα*, *κρικέλλι* ‘халка’, образувано от *κρίκος* ‘халка’. Тази хипотеза се оспорва в [ЭССЯ, XIII: 217]. Вж. също бележка 321.

[344] В [ЭССЯ, X: 31–32] дадените названия ся отнесени към наследниците на псл. **klęka*/**klękъ*, образуването на които не е обяснено, само се казва, че се съотнасят с псл. **klękati*/ **klęčati*. Симетрично и за **klękati*/**klęčati* се казва, че се съотнасят с **klęka*/**klękъ*.

терица’ (цит. по [Фасмер, II: 257]), *клю-к* ‘ръжен; вид коса’, *клю-к-á, клю-х-á* ‘патерица; ръжен; желязна пръчка с огънат край’, *клю-к-á* ‘завой на река’ [СРНГ, XIII: 319], укр. *клю́-ч-а* ‘дръвена кука’ [Гринченко 1907–1909, II: 255], словен. *ljú-č* ‘кука; фиданка на лоза’ [Pleteršnik, I: 408], словен. *ljú-k-a* ‘закривено приспособление на врата, прозорец за затваряне и отваряне; пръчка с огънат край, кука; завой; закривената част на чадъра, дръжка’ [SSJK], словен. диал. *ljú-č* ‘завой на път’ (цит. по [ЭССЯ, X: 51])[345];

рус. диал. *кле-ц* ‘кобилица’ [СРНГ, XIII: 290];

рус. диал. *кле́-ч-а* ‘брезова клонка, зеленина за украса на домове и църкви в деня на св. Троица и др. празници’ [СРНГ, XIII: 290];

рус. диал. *кля-ц* ‘кобилица’, *кля-ч* ‘пръчка, тояга, прът, кобилица’ [СРНГ, XIII: 337];

пол. *klę-k* диал. *kle-k* ‘крива дървена част в ралото’ [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki: 359, 355] – Възможно е *n* да е експресивен инфикс;

рус. диал. *кол-ч-и́жка* ‘крива пръчка’, *кол-ч-и́женька* ‘пръчка’ [СРНГ, XIV: 203];

бълг. диал. *ку́-ку́ль, ка-ку́ль* ‘кука’ (цит. по [БЕР, III: 101, II: 153]), *ка-чу́ль* ‘кука за закачане’ (цит. по [БЕР, II: 295])[346];

рус. диал. *ко-ку́л-и* ‘несръчни ръце’ [СРНГ, XIV: 104], доллуж. *ko-kul-a* ‘хомот; панделка; скоба’, диал. ‘закривен нож, за подрязване на медни пити; украшение със завъртулки в олтара; ключалка’, *ko-kul-ka* ‘кукичка на въдица; гаечна кукичка в чекръка; бримка; възелче’ [Мука, I: 654] – вж. бележка 337;

рус. диал. *ко-ко́в-ка* ‘извит горен край на патерица; пръчка със закривен горен край, бастун; патерица; ръжен’ [СРНГ, XIV: 91] (*в* < *л*);

рус. диал. *ко-кл-ёвка* ‘пръчка със закривен горен край, използвана за опора при хотене; пръчка, използвана от просяци слепци’, *ко-кл-ю́шки* ‘патерици’ [СРНГ, XIV: 88], *ко-кл-ю́шка* ‘тестено изделие във форма на плетеница’ [СРНГ, XIV: 89];

бълг. диал. *ко-кол-е́ц, ку-кал-е́ц* ‘бримка’ (цит. по [БЕР, II: 536; III: 85]) – Възможно е втората форма да се дължи на контаминация с *кука*;

чеш. *kli-č-ka* ‘бримка; кукичка’ [PSJČ, II: 135], бълг. *кли-ч* ‘бримка при плетене’ [Геров, II: 371], пол. *klu-cz-ka* ‘бримка’ [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki, II: 365];

укр. диал. *кор-ч-у́га* ‘къса шейна с дебели високи плъзгачи за превозване на отсечени дарвета’ (цит. по [ЕСУМ, IV: 46])[347];

---

[345] В [ЭССЯ, X: 50–52] дадените названия за куки и други криви предмети са изведени от псл. **kl’učъ*, за което се казва, че е родствено на псл. **kl’uka.* Вж. бележка 333.

[346] Съгласно [БЕР, III: 101, II: 153] първите две думи са образувани от корена в *кука* с помощта на суф. *-ул*, а последната – от корена, който е в глагола *качвам*.

[347] В [ЕСУМ, IV: 46] думата е посочена като неясна.

рус. *крю-к*, укр. *крю-к* ‘кука; плуг; знак от старо нотно писмо’, диал. *кру-к* ‘кука’, белорус. *кру-к* също (цит. по [ЕСУМ, III: 114])[348];

болг. *кур-к-а* ‘крива пръчка’ [ГЕРОВ, VI: 183–184] – В речника значението на думата е представено като неясно, но от цитирания пример може да се направи извод, че е ‘крива пръчка’;

рус. диал. *ко-чер-га́* ‘пръчка с огънат долен край, използвана за игра на топки; пръчка, патерица’ [СРНГ, XV: 126];

словен. диал. *ci-kâl-nik* ‘риболовен инструмент от клонки на трънка’ (цит. по [BEZLAJ, I: 63])[349] – Възможно е значението да е развито от значение ‘крива пръчка’, ако не е със звукоподражателен произход. Ср. с руските диал. названия на риболовни инструменти: *кло-к* ‘рибарска принадлежност във форма на огъната пръчка, която се използва при лов на сомове’, *клы-к* ‘елхово клонче, наподобяващо въдица, което се използва от рибарите при лов на сомове, като се предизвиква чрез честото му потапяне във водата специфичен звук, подобен на звук, издаван от кокошка’ [СРНГ, XIII: 301, 305], за които звукоподражателната мотивираност е много вероятна (ср. междуметията *клок* ‘тих отсечен звук’ и *клык* също [СРНГ, XIII: 301, 305]);

словен. диал. *ča-klj-a* ‘извита част на прозорци и врати за затваряне’, *ča-kar* ‘пръчка с огънат край’ (цит. по [BEZLAJ, I: 72], вж. бележка 336);

словен. диал. *čé-k-a* ‘млада зелена лозова клонка’ (цит. по [BEZLAJ, I: 77])[350];

стчеш. *če-čul-e* ‘фиданка на лоза’[351] [GEBAUER, I: 160–161].

Ср. също с рус. диал. *рас-кара́-кул-ями* ‘разкрачен, нелепо разперен’ [СРНГ, XXXIV: 109].

По всяка вероятност тук трябва да отнесем и рус. диал. *гу-ж* (от **gą-g-ь* или **gu-g-ь*) ‘голям дъждовен червей’ [СРНГ, VII: 204] (<‘крив’).

Ср. също с: лит. *krã-k-ė* ‘крива пръчка’, *krã-k-as*, *krẽ-kl-as, kró-kl-is*, *ge-gn-ė* (*ge-g-nė*) ‘сглоб на покрив’ [LKŽ].

[348] Във [ФАСМЕР, II: 390; ЕСУМ, III: 114] думите са представени като заети от стисл. *krókr* ‘кука’ (форма с пълна редупликация: *kró-kr*, бележката моя: Ж. К.-З.). Като имаме предвид примитивността на значението, ще отбележим, че тази хипотеза е неправдоподобна.

[349] В [BEZLAJ, I: 63] етимологията на думата е посочена като неясна.

[350] В [BEZLAJ, I: 77] етимологията на думата е посочена като неясна, за самата дума е казано също, че е изолирана.

[351] Махек отбелязва, че е възможна връзка с латв. *cekuls* ‘перчем, кичур коса’ и че „думите по-нататък са неясни” [MACHEK: 96].

4.7.3. Названия на нечетливо писане

Нечетливото писане се възприема като „криво” писане. Ср. думи като:

пол. диал. *bziu-bz-iać* ‘пиша нечетливо’ [SGS];

бълг. разг. *гер-гел-ици* ‘нечетливи букви’;

пол. диал. само в мн. ч. *gry-goł-y* ‘криволици, драскулки, нечетливо, небрежно писане’, *gry-gol-ić* ‘пиша небрежно, нечетливо; дращя, цапам’ [SłGP];

пол. *gry-zmoł-y* (*gry-z-moły*) ‘криволици, драскулки’, *gry-zmol-ić* ‘пиша нечетливо’ [DOROSZEWSKI, II: 1340] – Вероятно контаминирана форма;

рус. *кара-кул-и* ‘нечетливи, неумело или небрежно написани букви’[352]; пол. диал. само в мн. ч. *kara-kuł-y, kara-kul-e, kara-kul-asy* ‘некрасиво, нечетливо писане’ [KARŁOWICZ–KRYŃSKI–NIEDŹWIEDZKI, II: 257];

словен. *kljú-k-a* ‘некрасиво, нечетливо написана буква’ [SSKJ].

4.7.4. Названия на криви дървета, чепати, разклонени пръчки, клони

Ср. укр. *ґор-ґо́л-я* ‘сък’, *ґор-ґол-я́стый* ‘чепат, разклонен’ [ГРИНЧЕНКО, I: 350];

бълг. диал. *дзер-дз-е́* ‘неокастрена пръчка’ (цит. по: [БЕР, I: 376])[353];

рус. диал. *кор-кол-и́ст* фолклорен епитет на дъб, *кор-кол-ятый* ‘чепат, разклонен’, *коро-ко́ль-чатый* ‘дебел и чепат (епитет за дъб); разклонен’ [СРНГ, XIV: 334, 359], *кара-кул* ‘криво дърво’, *кара-куль* ‘чвор’, *кара-куль-ка* ‘чвореста криво дърво; селскостопански инструмент – дълга ръкохватка, която завършва с два или повече закривени зъбци’, *кара-куль-ский* ‘чворест, клонест (дъб)’, *кара-кул-я* ‘криво дърво; разклонен, чворест връх на бор’, *кара-кал-ястый* ‘разклонен, чворест (за дърво)’ [СРНГ, XIII: 71], *кра́-коль* ‘чвор на дърво’, *кра-кал-е́стый, кра-кал-я́стый, кра-кол-истый* ‘чворест, разклонен’ [СРНГ, XV: 165], *кре́-ко́в-и́стый* ‘чворест, клонест, як (за дъб)’ [СРНГ, XV: 209], *кры-ков-ястый* ‘(епитет за дъб) як, разклонен’, *кря-ко́в-астый* ‘як, разклонен (за дъб)’ [СРНГ, XV: 340, 367];

[352] ФАСМЕР се позовава на мнението на Грот за заимстване от тюркските думи *kara* ‘черен’ и *kul* ‘ръка’ [II: 192]. Не става ясно как може да бъде образувана сложна дума от чуждоезични елементи, незаимствани поотделно. Тази хипотеза е типичен пример за това как при невъзможност да бъде сведена определена дума към други елементи на езика (вж. цитата на Сосюр в т. 4.) вместо да бъде предположен ономатопеичен произход се гради хипотеза за заимстване, дори с цената на компромиси.

[353] В [БЕР, I: 376] етимологията на думата е представена като неясна.

рус. диал. *ко́-кор-а*, *ко́-корь*, *ко-кор-ы́га* ‘криво дърво, чворест ствол на дърво, пренесено по течението на реката’ (цит по [Фасмер, II: 282]), *ко-ко́р-а* ‘пън, изкоренен, с корените; неокастрено, чвореста парче дърво; уродливо изкривено дърво; ствол на дърво заедно с корените; дърво (обикновено хвойново) с огънати корени, което се използва за изработване на скелети, шпанхоути на лодки и други речни съдове’ [СРНГ, XIV: 94–95], *ко-ко́р-ина* ‘криво чвореста дърво’ [СРНГ, XIV: 95], бълг. диал. *ко́кор* ‘габров храст; изсъхнал габров храст, който се използва за подпалки на огън и за осветление’, пол. *kokora* ‘криво дърво’ (цит. по [БЕР, II: 537])[354], укр. диал. *ко-ко́р-а* ‘долната част на ствола на дърво с коренището’ (цит. по [ЕСУМ, II: 504]),[355],

рус. диал. *ко-кл-я́к* ‘чепат дънер на дъното на река, за който може да се закачи въдицата’ [СРНГ, XIV: 90];

бълг. диал. *че́-кор* ‘останалата на дърво част от откършен, отсечен клон’, *че-кор-а́т* ‘разклонен’ [Хитов 1979: 339];

рус. диал. *ко-чёр-а* ‘крива ела’ (цит. по [Фасмер, II: 358])[356];

срхр. *ку-кр-ичаст* ‘(за дърво) криво, недоразвито’ [Караџић: 324];

чеш. диал. *kle-k* ‘криво дърво’ [PSJČ, II: 126], диал. *kľe-k* ‘криво дърво’ (цит. по [БЕР, II: 429]), *kle-č* ‘криво дърво’ (цит. по [ЭССЯ, X: 30]);

словен. *klé-k-a* ‘много криво дърво’ [SSKJ];

срхр. *кле-к-а* ‘хвойна’ [Караџић: 283] (ако мотивиращ признак е била кривината на храста); чеш. *kle-č* ‘криво дърво; хвойна, Pinus montana (храст с огънати към земята, увиснали клони, с малки овални шишарки – бележката моя: Ж. К.-З.)’ (цит. по [ЭССЯ, X: 30]) – Тук са възможни различни тълкувания: криво дърво или дърво с шишарки? Вж. т. 4.1.2.1.;

рус. диал. *клю́-к-ва* ‘ръжен’ [СРНГ, XIII: 320];

рус. диал. *кра-к* ‘храст’, *кра-к-а* ‘гъсталак, мъчно проходимо място (с бележка, че не е съвсем ясно)’, ср. цитирания пример: *Само название „крака” означает неудобное, негодное место* [СРНГ, XV: 165].

---

[354] У Фасмер произходът на думата не е обяснен. Посочени са само съответствията в родствени езици. Чеш. *čečeřiti*, бълг. *чекор* са представени като думи „с друга отгласна степен”, но не са разкрити словообразувателните отношения, които би трябвало да се изразяват, ако в случая беше налице апофония [II: 283]. За апофония в дадените думи вж. също [Berneker, I: 540; БЕР, II: 538]. Sławski говори за редупликация на корена, който е и в псл. **kore-ень* [II: 335–335], но не става ясно какво словообразувателно значение би трябвало да се изразява при това; вж. т. 1.5.5.1. В [БЕР, II: 537] е предположена връзка с **кокора* ‘кълдра’, образуването на която не е обяснено.

[355] В [ЕСУМ, II: 504] етимологията на думата е посочена като не съвсем ясна.

[356] Според Фасмер думата е свързана с *кокора* [II: 358]. Вж. бележка 354.

4.7.5. Думи със значения ‘къдрав’, ‘къдрици’

Ср. бълг. диал. *гъ́-гр-я* ‘къдря’, *гъ́-гр-ав* ‘къдрав’ (цит. по [БЕР, I: 299])[357];

срхр. *гр̀-гуљ-ица*, *гр-гу̀љ-ица* ‘кичур коса’ [РСА, III: 593], *gr-gur-ov* ‘къдрав (за коса)’ (цит. по [Skok, I: 616])[358];

бълг. диал. *ду́-дул-а* ‘къдрица’ (цит. по [БЕР, I: 443])[359];

стб. **ко-кор-авъ** ‘къдрав’, бълг. диал. *ку-кур-а́в* също (цит. по [БЕР, III: 106]), *ко-кор-и́нки* ‘къдрици’ [Стойчев 1965: 179], *кокръ́дав* ‘къдрав’, *кокръ́тка* ‘къдрица’ [Мартинов 1958: 779]; бълг. *ку-кур-у́шкы* ‘къдрици’ [Геров, II: 430]; словен. *ko-kor-a* ‘къдрица’ [Pleteršnik, I: 420], срхр. *ko-kȍr-av, ku-kur-av* ‘къдрав’[360] [RJA, V: 170, 764]; бълг. диал. *къ́-кр-я* ‘къдря’ (цит. по [БЕР, III: 187]);

стчеш. *ku-čer-a* ‘къдрав човек’ [Gebauer, II: 171];

словен. *ko-čêlj* ‘къдрав човек’ (цит. по [Bezlaj, II: 51])[361];

рус. *кур-ч-авый* (*кур-чав-ый*) ‘къдрав’ [Даль 1955, II: 223] – *в* може да е от *л*, ако принадлежи на редупликанта;

срхр. *ши-ш-ка* ‘къдрица на челото’ [СБР: 591].

4.8. Названия на дълги и високи предмети

Между дадените названия и названията на криви пръчки, представени в т. 4.7.2., понякога е трудно да бъде прокарана рязка граница, тъй като много от тях съчетават в себе си образа и на крив, и на дълъг предмет. Такива са например названията на тояги, патерици, кокили и др. Ср.

рус. диал. *ба-ба́й-ка* ‘весло’[362] [Даль 1955, I: 34];

---

[357] В [БЕР, I: 299] е изказано предположение за връзка с лит. *gùngti* ‘извивам се’ (форма също с редупликация: *gùn-g-ti* – бележката моя: Ж. К.-З.) и за влияние от страна на *къдря*, *къдрав*.

[358] У Скок образуването на думата не е получило обяснение. Тя е отнесена към етимологичното гнездо на употребяваната в гатанки дума *gurguljav*: *u gurguljavom kožuščiću* (за орех). Вероятно значението на думата е ‘сгърчен, сбръчкан’. Вж. също т. 4.9.10.

[359] Съгласно [БЕР, I: 443] думата е образувана от *ду́дул* ‘царевица’ и нейното първоначално значение е било значението ‘къдрав като коса на царевичен плод’. Не са приведени типологически паралели и други лингвистични факти за такава хипотеза. Ще отбележим, че тя е базирана изцяло на видимо правдоподобие – царевицата има коса, а косата може да бъде къдрава.

[360] Бернекер вижда в думата редупликация на корен със значение ‘стърчащ, рошав’ [Berneker, I: 540].

[361] Безлай се позовава на твърде противоречиви хипотези за произхода на думата, без да изразява предпочитания към някоя от тях [Bezlaj, II: 51].

[362] Преображенский допуска връзка с *бабашка* ‘риболовна плувка’ [I: 10]. Фасмер отбелязва, че за такава хипотеза съществуват „трудности от семасиологичен характер” [I: 100].

укр. диал. *бай-ба́р-а́* ‘дълъг пастирски камшик; прът, тояга, върша; степна трева’ (цит. по [ЕСУМ, I: 115])[363] – Самото разнообразие на значенията свидетелства за експресивния характер на етимона на думата;

бълг. диал. *джо́м-пал-ица* ‘тояга, с която мушат в подмолите, за да гонят рибата’ (цит. по [БЕР, I: 367])[364];

пол. диал. *kru-kiew* (*kru-k-iew*) ‘кокили; патерица’ [SłGP] – Възможно е *w* да е от *l*, ако принадлежи на редупликанта;

пол. диал. остар. *kry-k-a* ‘патерица’ [SłGP];

бълг. *ко-ки́л-и*[365],

бълг. диал. *пъ-пъл-ю́га* ‘тояга, сопа’ (цит. по [БЕР, VI: 68])[366];

пол. *cho-chl-a* ‘прът на рибарска мрежа’ [LINDE, I: 253];

хърв. стар. *štrklja* (**s-kъr-kъl-ja*) ‘кокила’ (цит. по [SNOJ 2003: 742])[367].

Ср. с ироничните названия на човек (п. 4.11.1.), обозначаващи висок човек.

Ср. също с: лит. *kar-kõn-as* ‘пръчка, тояга, гега’, *kir-kã̃l-as*, *kir-kã̃l-is* ‘кокила; патерица’ [LKŽ].

[363] В [ЕСУМ, I: 115] думата е посочена като неясна.

[364] Съгласно [БЕР, I: 367] думата е образувана от звукоподражателен глагол и е повлияна от *палица* ‘тояга’.

[365] Съгласно [БЕР, VI: 534] думата е образувана от *кука* със суф. *-ыль*. За хипотезата на Ив. Добрев, който извежда думата от корен **kok-*/**kek-*, е казано, че е неубедителна.

[366] В [БЕР, VI: 68] е изказано предположение за развитие на думата от **па-палюга* или * *по-палюга* < *паля*. Ще отбележим, че това словообразуване е необичайно.

[367] Сной отнася думата към едно и също етимологично гнездо заедно със словен. *štorklja* ‘щъркел’, латв. *stirkle* ‘дългокрака или бързокрака овца’, които извежда от псл. етимон **štьrka*/**stьrkъ*. Не е обяснена връзката между значенията, както и елементът *l* във формата на названията [SNOJ 2003: 742].

4.9. Названия на действия и техни резултати

Обща особеност на всички названия на действия е това, че обозначаваните действия могат да бъдат изобразени с жестове, имитиращи движение надолу, нагоре, хаотично, насочено напред, люлеещо се, хлъзгане, бухване, свиване, мигане, избухване и т.н. Ср. с отбелязаната по-горе прагматична особеност на звукоизобразителните думи да образуват с жестовете обща паралингвистична категория (т. 1.5.1.).

4.9.1. Думи, обозначаващи действията: сядане, коленичене, клякане, кимане и техните резултати

Общо за изброените действия е движението надолу. Ср.:

бълг. *кля́-к-ам*, *кле́-к-ам* ‘свивам колене и се снишавам; отпадам, изнемощявам; (за четириного животно) сядам на задните си крака; (за птица) кацам’, (цит. по [БЕР, II: 492, 431]), стб. **по-клѧ-к-нѫти** ‘коленича, клекна’ [ССЯ: 470], укр. *кля-к-а́ти* ‘коленича’ [Гринченко, II: 256], рус. *кля-к-ать* ‘коленича’ (цит. по [Фасмер, II: 259]), белорус. *кля́-к-аць* ‘коленича; клякам, падайки’ (цит. по [ЭССЯ, X: 33]), словен. *klè-k, klé-k, klé-k-a* ‘(в спорта) позиция на колене’ [SSKJ], словен. *klé-k-ati* ‘клякам; коленича’ (цит. по [БЕР, II: 431]), срхр. *kle-k-нути* ‘коленича; отпадам; клекна’ [РСА, IX: 566], горлуж. *kla-k-ać* ‘коленича’ [Pfuhl: 254], пол. рядко *na klę-k-u* ‘на колене’, *klę-cz-eć* ‘стоя на колене’ [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki, II:359], белорус. *при-кле́н-ч-ыць* ‘свивам колене’[368] [Байкоў-Некрашэвіч];

рус. диал. *кле́-к-нуть* ‘вехна; увисвам’ [Даль 1955, II: 116];

срхр. диал. *кле-ц-ати* ‘клатя се, не се държа на краката си’ [РСА, IX: 582];

доллуж. *klě-c-aś, klě-k-aś* ‘стоя на колене’[Muka, I: 626];

словаш. *kľu-k-ať (si)* ‘прикляквам’ [SSJ, I; 706];

бълг. *клю́-к-ам* ‘присядам, без да има нужда от мене, без да съм поканен’ [Кепов 1936: 263];

[368] В някои етимологични речници само е реконструирана праформата и са посочени съответствията в родствени езици (вж. например [Фасмер, II: 259; БЕР, II: 431; ЭССЯ, X: 32–33; Boryś 2005: 235]). Словообразуването не е обяснено. Според смята, че думата е образувана от имитативен праславянски корен **klęk-*, образуването на който не обяснява [Snoj 2003: 277].

бълг. диал. *ко́-ке̂р-а са* ‘седя или клякам неприлично; кълча се’ [Хитов 1979: 267] – Налице е смесване на различни звукосимволични образи: „движение надолу (клякане)” и „кривене”, вж. т. 4.9.14.;

рус. диал. (*сесть на*) *ко-кор-е́жки* мн. ч. ‘клякам’, *сидеть на ко-ку́р-е, сидеть на ко-ку́р-ках* мн. ч. ‘клеча’ [СРНГ, XIV: 95, 105]; (*сесть на*) *ку́-кор-очки* мн. ч. ‘коленича; клекна’, *на ку́-кар-а́чках* мн. ч. ‘на четири крака’ [СРНГ, XVI: 31], (*сесть на*) *ку-кар-е́шки* мн. ч. ‘клекна’, *на ку́-кор-ках* мн. ч. ‘на четири крака’, *на ку́-кор-ках* (*сидеть*) мн. ч. ‘на сгънати колене’ [СРНГ, XVI: 32], (*сесть на*) *ку-ки́р-ки* мн. ч. ‘клекна’ [СРНГ, XVI: 34], (*сесть на*) *ку-ку́р-ки* мн. ч. ‘клекна’ [СРНГ, XVI: 46];

бълг. *ку́-к-ам* ‘клеча; седя вечно вкъщи’, *ку́-к-на* ‘клекна; седна най-отгоре върху нещо…’, *ку́-к-новам* ‘сядам на колене си’ (цит. по [БЕР, III: 87])[369], рус. диал. *ку́-к-нуть* ‘заседя се, например в къщи’ [СРНГ, XVI];

пол. *ku-c-nąć*, *ku-cz-nąć*, *ku-c-ać* ‘клекна, спотая се, залегна на земята’, стпол., пол. диал. *ku-cz-eć*, (*usiąść*, *siedzieć*) *w ku-cz-ki*, *ku-c-ki*, пол. диал. *ku-c-upki* ‘седя тихо, неподвижно, замислен’, [Karłowicz – Kryński – Niedźwiedzki, II: 619], словен. *kú-č-ati*, *čú-č-ati* ‘седя свит, сгънат’, срхр. *čú-č-ati*, *čé-č-ati* ‘седа свит, сгънат’, чеш. диал. *ču-č-et* ‘седя свит, сгънат, тихо, неподвижно’, словаш. *ču-č-ať*, *ču-č-kať*, *ču-š-ať* ‘сидя тихо неподвижно’ (цит. по [Bezlaj, I: 90])[370], бълг. диал. *чу́-ч-кам* ‘сядам’ [Евстатиева 1971: 240], *къ́-ц-ъм* ‘сядам на земята’ [Ковачев 1970: 28];

стб. **ꙗ-к-амъ**, **ꙗ-к-амъ**, стчеш. *če-k-ati*, *ča-k-ati*, пол. *cze-k-ać*, стпол. *cza-k-ać* ‘чакам’ (цит. по [Gebauer, I: 162]), словаш. *ča-k-at’* ‘чакам, очаквам’ [SSJ, I: 189–190], срхр. *ča-k-ati* ‘чакам, очаквам’ [RJA, I: 882–883], словен. *čá-k-ati* ‘чакам, причаквам’ [Pleteršnik, I: 92], горлуж. *ča-k-ać* ‘чакам, очаквам’[371] [Pfuhl: 70] – Възможно е значенията да са развити от ‘седна’, ср. с бълг. *Седни, почакай*;

---

[369] Речникът реконструира псл. **kukāti*, **kučāti* ‘кривя, огъвам’ < и.-е. **kou-k-*, **keu-k-* ‘кривя’, образуването на които не обяснява [БЕР, III: 87].

[370] Безлай реконструира за славянските думи вариращи праславянски етимони **kukēti*, **k’ukēti*, без да коментира образуването и причините за вариативността им [Bezlaj, I: 90]. Рейзек предполага произход от ие. **keu-k-*, **keu-g-* ‘огънат’, образуването на които не обяснява [Rejzek 2001: 120].

[371] Махек отбелязва, че не е ясен нито произходът на думата, нито редуването *ča-/* če-* [Machek 1971: 96]. [ЭССЯ, IV: 13] се позовава на Станг, който „подлага на съмнение вероятността за произход на **čekati/*čakati* от редупликация… поради изключителната рядкост на този морфологичен начин в слав.” (разрядката е моя: Ж. К.-З.) и посочва, че трябва да се отбележи „като допълнение към наблюденията на Станг, че формата на изходния корен **kek-* предполага експресивен произход (един и същ преграден съгласен звук в началото и края на корена)…” Както вече неведнъж отбелязахме, квалифицирането на дадена дума като експресивна не обяснява нейния произход, тъй като експресивността може да бъде постигната и чрез фонетична, и чрез семантична, и чрез морфологична мотивираност. Дадената хипотеза показва как поради догматичното отношение към постулата за отсъствие на редупликацията в славянските езици

бълг. *ка́-ц-ам* ‘спирам, стъпвам някъде след летене’, словен. *ka-c-áti* ‘(за сняг) вали на едри парцали’ [SSKJ];

словен. *kîn-k-ati, kîn-c-ati* ‘дремя, клюмам’, *kîn-c-ati, kîn-k-ati, kin-klj-áti, kín-kn-iti* ‘кимам с глава’ (цит. по [BEZLAJ, II: 32])[372];

бълг. диал. *чу-ч’у́л’* ‘за положение на малко дете, което седи седнало с протегнати крачка’ [СТОЙЧЕВ 1965: 304];

словен. *čî-č-ati* ‘седя, седна’ (цит. по [SNOJ 2003: 86])[373];

Ср. също с бълг. диал. *цъ́р-къл* ‘отмалял от умора и горещина’ [МАРТИНОВ 1958: 788].

4.9.2. Думи, обозначаващи ритмични колебателни движения: ‘клатя (се)’, ‘куцам’, ‘люлея (се)’ и производни от тях

Ср. рус. диал. *бу́-бл-иться* ‘вълнувам се, неспокоен съм’ [СРНГ, III: 234] – Възможна е също връзка с формално тъждествените названия на мехури, вж. т. 4.1.3.4. В такъв случай се предполагат като звена на семантичния развой значенията ‘ставам на мехури’ > ‘кипя’;

доллуж. *bom-b-aṅe* ‘разклащане’, *bom-b-aś* ‘клатя, размахвам’, *bom-b-aś se* ‘клатя се, поклащам се’ [MUKA, I: 62–63], горлуж. *bom-bl-ować* ‘люлея се’ (цит. по [SCHUSTER-ŠEWC, 2: 51]);

чеш. диал. *bam-bul-ati*, *bam-byl-ati*, *bom-bol-ati*, *bom-bél-at*, *blom-bél-at*, *bum-bul-at*, *bam-b-at*, *bélat* ‘махвам, давам знак с ръка; клатя, люлея’, пол. диал. *bą-bel-ać się* (цит. по [MACHEK 1971: 44])[374] – Ср. с формално близките названия на дрънкулки, за които е възможна мотивираност по признака ‘люлея се, клатя се’;

бълг. диал. *гър-во́л-им се* ‘ходя бавно, нестабилно (<’поклащайки се’)’ (цит. по [БЕР, I: 302]) – форма с дисимилация на консонантите по място и начин на образуване: *в – в* > *г – в*, ср. с бълг. *вър-вол-як* ‘върволица’ (вж. т. 4.9.3.);

етимолозите достигат до формулирането на неясни хипотези. Догматично е също трактуването на редупликацията единствено като „морфологичен начин”.

[372] Безлай говори за неясен произход на дадената група думи с вариращи основи, които се характеризират с изключителна експресивност [BEZLAJ, II: 32].

[373] Според Сной думата е от детската реч и е имитативно образувание.

[374] Махек изказва предположение, че думата е възникнала от *gombélat*/*kombélat*, а то от своя страна – от **kolbélat*, образувано от *kolébat*, с метатеза *l – b* [MACHEK 1971: 44–45]. Дори и да бъдат приети осъществените фонетични изменения, довели до пълното замаскиране на изходната дума, хипотезата е неприемлива, тъй като не обяснява формалната вариативност на думата.

рус. диал. *гу́-гал-а* (*гу́-г-ала*) ‘люлка’, *гу́-г-аться* ‘люлея се’ [СРНГ, VII: 198], словен. *gú-ga, gú-gal-ica* (*gú-g-alica*) ‘люлка’, *gú-g-ati* ‘люлея се’ (цит. по [BERNEKER, I: 361])[375];

бълг. диал. *дзе-дз-ам* ‘потърсвам си тялото нагоре-надолу’ (Ср. с дадения пример: *Божем танъц водиш, а само дзедзаш наместо*.) [МАРТИНОВ 1958: 776];

бълг. *ку́-ц-ам* ‘периодично се кривя поради скъсяване или болест на крака’[376],

срхр. диал. *кље-к-ати* ‘куцам’ [РСА, IX: 640], словен. *klé-k-ati* ‘клатя се, огъвам се, като ходя’ (цит. по [БЕР, II: 431]), рус. диал. *клю-к-а́ть, клю́-ч-ить* ‘ходя с патерица, куцам’ (цит. по [ФАСМЕР, II: 257]), бълг. *кле́-ц-ам* ‘куцам’ [ГЕРОВ 1975–1978, II: 369], доллуж. *klě-c-aś* ‘куцам’, *klě-c-ańe* ‘куцане’ [MUKA, I: 626], *kljû-k-ati* ‘вървя прегърбен, клатейки се’ (цит. по [ЭССЯ, X: 56]) *klé-k-ati* ‘вървя, като се поклащам’, полаб. *klą-c-e* ‘куца’ (цит. по [ФАСМЕР, II: 259)[377];

рус. диал. *ко́л-ч-и́ть* ‘куцам’ [СРНГ, XIV: 203]; *кол-т-а́ть* ‘куцам’, *кол-д-ы́ка* ‘куц човек, който върви, клатушкайки се’, *кол-д-ы́кать* ‘куцам, вървя, клатейки се’, белорус. *кол-д-ы́га* ‘куц’, *кол-д-ы́гаць* ‘куцам’, *ко́л-ч-а* ‘куц човек’, *куль-г-а́* ‘куц човек’, *куль-г-а́ць*, укр. *куль-г-а́ти* ‘куцам’, чеш. *kul-h-ati*, словаш. *kul-h-ať*, стпол. *kul-g-ać*, рус. диал. *куль-п-а́ть* ‘куцам’, *куль-п-а́* ‘куц, сакат човек’, *куль-т-я́* ‘куц’ (цит. по [ФАСМЕР, II: 297, 288, 298, 412, 413]) – Многообразието на формите напомня за прагматичния признак на звукоизобразителните думи – креативността на индивида, вж. т. 1.5.1.;

бълг. диал. *кер-ке́т-я* ‘вървя с мъка, едва пристъпвам’, *керке́ть-мерке́ть* ‘едва-едва’ (цит. по [БЕР, II: 338])[378];

бълг. диал. *кур-чел-и́бам се* ‘люлея се, пазя равновесие върху дъска, поставена на опора в средата при детска игра’ [ГОРОВ 1962: 102];

пол. *czu-pir-adło*, диал. *ko-pir-adło, ko-per-adło* ‘куц, тромав човек’ [KARŁOWICZ–KRYŃSKI–NIEDŹWIEDZKI, I: 405–406] – вероятно контаминирана форма;

рус. диал. *чи-кил-я́ть* ‘куцам’, *чи-кил-я́й* ‘куц човек’ (цит. по [ФАСМЕР, IV: 361])[379];

---

[375]Според Бернекер това са думи от детската реч, също както и рус. *гугуля* ‘цицина’, пол. *guga* също, *gugułka* ‘неузряла вишня’. Връзката между значенията обаче остава необяснена [BERNEKER, I: 361]. В [ЭССЯ, VII: 167] думата е отнесена към едно и също етимологично заедно със звукоподражателни глаголи като бълг. *гугам* ‘гукам, словен. *gúgati* ‘викам, крещя’. За етимона на названията е казано, че е от експресивен произход. Сной отбелязва, че етимологията не е съвсем ясна, но допуска думата да е първоначално имитативна или да е от детската реч, както отбелязват и цитираните по-горе речници [SNOJ 2003: 195].

[376] Съгласно [ЭССЯ, XIII: 79] думата е от звукоподражателен произход. Нищо не се казва за развитието на „звуково” значение в „незвуково”.

[377] Фасмер отнася рус. глагол *клюка́ть* и съществителното *клюка* ‘крива пръчка, патерица’ към едно и също етимологично гнездо. Значението на глагола извежда от ‘закачам се, залавям се (за нещо)’. Образуването на съществителното не е обяснено. Не е обяснен и произходът на останалите названия на действието ‘куцам’ [ФАСМЕР, II: 257, 259].

[378] В [БЕР, II: 338] е допусната връзка с *кретам* ‘движа се (бавно)’, но е отбелязано, че фонетиката и словообразуването остават неясни.

бълг. *лю-л-е́я* ‘клатя, движа насам-натам’, *лю́-л-ка* ‘приспособление от дъски или въже за люлеене’ (цит. по [БЕР, III: 578, 579]), срхр. *љу́-љ-ати* ‘люлея’, русск. *лю́-ль-ка* ‘люлка’[380] [Даль 1995, II: 285];

бълг. диал. *тън-ту́р-кам* ‘клатя’ [Петков 1974: 145].

Вероятно тук можем да отнесем и: бълг. диал. *ши-къл-ка́йъ* ‘скитам от място на място’ [Ковачев 1970: 50], *ша-ш-авим се* ‘ходя без работа, скитам’ [Вакарелска-Чобанска 2005: 387], *ши́-кел-ец* ‘изселник (който е принуден да скита – бележката моя: Ж. К.-З.)’ [Вакарелска–Чобанска 2005: 388];

рус. диал. *ко-клю́-шка* ‘малко дете, което едва започва да ходи’ [СРНГ, XIV: 89] – Налице е смесване на представите за ‘клатене’ и ‘малък’;

укр. диал. *не́ре-пел-о* ‘ключица’ [Гринченко, III: 130] – Възможно е значението да е развито от ‘люлея се’ заради впечатлението за люлеене, което ключицата създава при движението си нагоре-надолу;

словен. *gín-g-av*, *gín-glj-av* ‘слаб, немощен’, *gín-g-ati* ‘колебая се, нерешителен съм’, срхр. кайк. *gin-g-av* ‘слаб, мекушав’ (цит. по [Bezlaj, I: 143]) – Налице е смесване на образите за клатене и огъване.

Ср. също с лит. *klén-k-ti* ‘вървя трудно, с мъки’ [LKŽ].

4.9.3. Думи, обозначаващи ритмични постъпателни движения и техни резултати

Ср.: бълг. *въ́р-в-я* ‘нижа на връв’, *връ-в* ‘тънко въже’, рус. *вере-в-ка* ‘също’, бълг. *вър-вол-ица*, *вър-вол-як* ‘редица хора или животни, които се движат’, диал. *вър-вар-ик*, *вър-вар-ия* ‘също’, бълг. *вър-в-я́* ‘движа се пеш (ходя)’, срхр. *vr-vl-jeti* ‘струя се, тека’ (цит. по [БЕР, I: 187, 209])[381];

рус. диал. *гом-з-а́ть* ‘пълзя’ [СРНГ, VI: 353], срхр. *gàmi-z-ati, gàm-z-iti, gmi-z-ati, gmí-z-iti, gma-z-jeti* ‘пълзя’ [RJA. III: 98, 99, 213] – Ср. със срхр. *gma-z* ‘пълзящи животни: гущери, змии, костенурки’ [RJA. III: 213];

---

[379] Според Фасмер думата е образувана от *чи* ‘ли, или’ и **кыл-*, родствено на *кулявый* ‘куц’ [IV: 361]. Типологически паралели към това необичайно словообразуване не са приведени.

[380] Както отбелязват редица речници, в основата на образуването на думата е легнало звукоподражателно междуметие за успокояване на бебе (вж. [Berneker, I; 758; Фасмер, II: 545–546; Skok, II: 287; БЕР, III: 578]).

[381] Съгласно [БЕР, I: 209, 187] думите са производни от *връв*, произходът на която не е обяснен. Не са обяснени и елементите *-ол-*, *-ор-* в основите на някои от думите.

рус. диал. *ги́-зан-дать* ‘вървя бавно’ (цит. по [Фасмер, I: 405])[382];

рус. диал. *ги-ж-ой* ‘в редица един зад друг’ [СРНГ, VI: 170],

бълг. диал. *гин-гéр-а се* ‘тътря се’ (цит. по [БЕР, I: 243])[383];

срхр. *đur-đ-iti* ‘вървя бързо, прегърбен’ (цит. по [Skok, I: 483])[384];

бълг. *крá-ч-а* ‘ходя, пристъпвам; ходя с по-едри крачки’, диал. *кро-к-ам* ‘крача, прекрачвам’ (цит. по [БЕР, II: 725; III: 17]), горлуж. *kro-č-aty* ‘вървящ бавно’, *kro-čel* ‘крачка’ [Pfuhl: 290], срхр. *кра-ч-ати* ‘вървя, крача’ [РСА, X: 447], стчеш. *krá-č-ěti* ‘крача’ [Gebauer, II: 122, 153], пол. диал. *kro-cz-ac* ‘вървя бавно’ [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki, II: 555];

бълг. диал. *къ́-кн-а се* (*къ́-к-на се*) ‘вървя едва-едва, влача се’ (цит. по [БЕР, III: 187])[385];

бълг. *че-кóр* ‘крачка’, *че-кóр-ък* ‘крача’ [Геров , V: 538];

укр. диал. *май-мор-и́ця* ‘пътека’ (цит. по [ЕСУМ, III: 362])[386] – Значението ‘пътека’ може да бъде производно от значението ‘вървя бавно, пълзя’ през свързващо звено ‘върволица’;

бълг. *пь-пл-ък* ‘за буболечки: пълзя’[387] [Геров, IV: 406];

словен. *cín-c-ati* ‘бавно вървя, пътувам’ [SSKJ];

словен. *štor-klj-áti* ‘вървя бавно, несигуно; вървя, ходя’[388] [SSKJ] (<**s-kь(ъ)r-kъl-*).

4.9.4. Думи, обозначаващи хлъзгане

Ср.: рус. диал. *глы́-з-ать* ‘плъзгам се, хлъзгам се’ [СРНГ, VI: 223], *гы́л-з-ать* ‘плъзгам се, хлъзгам се’ (цит. по [Фасмер, I: 479])[389], *гóл-з-ать* ‘плъзгам се, хлъзгам се’ (цит. по [Фасмер, I: 428])[390], *глу-зд-áть*, *глу́-зд-ить, глю́-зд-и́ть* ‘плъзгам се, хлъзгам се’ [СРНГ, VI: 208];

---

[382] У Фасмер думата е представена като неясна („тъмна”) [I: 405].

[383] БЕР свързва дадения глагол с *гинґер* ‘магарешки трън, Onopordon acanthium’, реконструирайки първоначално значение ‘влача се като трън от вятър’ [I: 243], което е неубедително.

[384] У Скок думата не е получила обяснение, само е регистрирана.

[385] Съгласно [БЕР, III: 187] думата е от звукоподражателен произход.

[386] В [ЕСУМ, III: 362] етимологията на думите е посочена като неясна.

[387] Съгласно [БЕР, VI: 65] думата е от звукоподражателен произход.

[388] Сной смята, че думата е заета от нем. *storkeln* ‘вървя нестабилно’, за етимологичното гнездо на която отбелязва, че е с неясен произход. За връзката със словен. *štór-klj-a* ‘щъркел’ отбелязва, че е по народна етимология [Snoj 2003: 742]). Вж. също т. 4.12.2.2.

[389] У Фасмер етимологията на думата е посочена като неясна [I: 479].

[390] У Фасмер етимологията на думата е посочена като неясна [I: 428]

рус. *с-коль-з-ить*, диал. *ко́л-з-а-ть(ся)* ‘плъзгам се, хлъзгам се’, *ко́в-з-а́ться* ‘пързалям се по лед’, укр. *ко́в-з-ати*, чеш. *klou-z-ati* ‘плъзгам се, хлъзгам се’, словаш. *kľ-z-ať*, пол. *kieł-z-ać* (цит. по [ФАСМЕР, II: 290])[391]– форми с дисимилация на консонантите по звучност/беззвучност и последвала палатализация: *г – г > к – г > к – з*;

бълг. разг. *тъ-тр-я* ‘влача’, диал. *тъ-тр-уз’ъ (съ)* ‘влача се по задник, мъкна по земята’, *тъ-тр-ъз’ъ (съ)* ‘влача (се), мъкна (се)’ [КОВАЧЕВ 1970: 47], *тън-ту́р-кам* ‘влача, мъкна бавно’ [ПЕТКОВ 1974: 145].

4.9.5. Думи, обозначаващи кръгови движения

Ср.: укр. диал. *bul-bón* ‘водовъртеж’ (цит. по [ЭССЯ, II: 171])[392];

укр. *ґерé-ґ-а* ‘пумпал’[393] [ГРИНЧЕНКО, I: 348];

пол. *kur-koń-ak*, в изрази *dać kur-koń-aka* ‘премятам се презглава’ (цит. по [ЛАУЧЮТЕ 1982: 144])[394];

рус. диал. *ку-кор-é̀згаться* ‘премятам се презглава’ [СРНГ, XVI: 43];

рус. диал. *ко-бур-я́ться* ‘премятам се, търкулвам се презглава’, ср. *ко-бур-ко́м ко-бур-я́ться* [ССРНГ: 227] – форма с дисимилация на консонантите: *к – к > к – б*;

бълг. *тър-ка́л-ям* – форма с дисимилация на консонантите по място на образуване: *к – к > т – к*);

бълг. *прть-пел-ня́шка* ‘пумпал’ [ГЕРОВ, IV: 368], *прть-пе́р-ичка* ‘пумпал’ [ГЕРОВ, IV: 266], диал. *пъ́р-пел-ам се* ‘търкалям се (в прахоляк, пясък, на земята)’, *пър-пел-е́ш* ‘пумпалче с остър край за въртене’ *пър-пел-е́шкам се* ‘(за деца) търкалям се, въргалям се (в пясък)’ (цит. по [БЕР, VI: 99–100]), *пъ́р-гел-ам* се ‘търкалям се (в пепелища)’ (цит. по [БЕР, VI: 77], където е допуснато погрешно изписване на думата в източника), *пър-тел-я́шка* ‘въртелешка’ (цит. по [БЕР, VI: 105])[395] – В последните две форми са налице ди-

[391] У ФАСМЕР произходът на думата не е обяснен [II: 290].

[392] В [ЭССЯ, II: 171] думата е отнесена към етимона **bolbol*ъ, за който се казва, че представлява експресивно име с редуплициран корен **bol*-. Вж. бележка 100.

[393] Съгласно [ЕСУМ, I: 499] думата е заета от унг. *kerék* ‘кръгъл’. Тази хипотеза би била по-вероятна, ако не съществуваха другите названия на въртеливи движения с редупликация.

[394] Според [ЛАУЧЮТЕ 1982: 144] думата е заета от лит. *kurnéti* ‘бягам бързо със ситни крачки; премятам се презглава; падам шумно’. Ако това е така, трябва да бъде обяснено изменението на полската дума, елементът *-ko*- в нейния състав. Трябва да отбележим все пак, че авторката отнася дадената полска дума към групата думи, „чийто произход не е съвсем ясен”.

[395] Относно *пъ́рпелам се* в [БЕР, VI: 100] е предположено образуване от „звукоподражателната основа *пър* с частична редупликация (*пел*)”. Това е по-скоро пълна редупликация с дисимилационна промяна; вж. т. 1.5.5.1. Не е аргументирано как от „звуково” значение на звукоподражателна дума се е развило значението ‘търкалям се’. Думата *пъртеля́шка* е представена като резултат от контаминация.

симилационни изменения: по място на образуване и звучност/беззвучност (*п – п* > *п – г*) и само по място на образуване (*п – п* > *п – т*). Възможни са и сближавания с други форми;

бълг. диал. *пу́-пл-як* ‘пумпал’ (цит. по [БЕР, V: 856])[396];

бълг. *пу́м-пал* ‘пумпал’ (цит. по [БЕР, V: 852])[397];

бълг. диал. *фър-фъл-а́к* ‘пумпал в детска игра’ [Ковачев 1970: 47].

Ср. също с: алб. *vór-bull-ë* ‘водовъртеж, вихър’ (цит. по [Калужская 2001: 50]), стгр. *βέμ-β-ιξ* ‘водовъртеж’ (цит. по [Boisacq 1916: 118]), лат. *gur-g-ĕs* ‘водовъртеж’, *vol-v-o* ‘търкалям, обръщам, прекатурвам’ [Lewis–Short].

4.9.6. Думи, обозначаващи хаотични движения

Тук отнасяме думи, които обозначават безредни, непериодични, разнопосочни движения. Ще отбележим, че за някои от тях, а именно за означаващите хаотични движения на насекоми, е възможна и звукоподражателна мотивираност. Ср.:

рус. диал. *бара́-б-ать* ‘хаотично си движа краката (за дете)’ [СРНГ, II: 99–100], *бара-бо́р-ить* ‘привеждам в безредие, размествам (с крака)’, *бара-бо́ш-ить* ‘привеждам в безредие, разбърквам вещи, предмети’ [СРНТ, II: 101], *бара-бо́ш-иться* ‘движа се, мърдам, мятам се’ [СРНТ, II: 101] – *ш* < *л*;

укр. диал. *на-бер-бе́р-ити* ‘разбъркам’ (цит. по [ЕСУМ, IV: 10])[398],

бълг. диал. *вър-вол-и́цам се* ‘ходя насам-натам без работа’, словен. *vr-v-ẹ́ti* ‘(за тълпа, хора) гъмжа, шумя’ (цит. по [БЕР, I: 187, 209]), *vr-vr-eti* ‘също’, сръб. *vr̀-v-eti*, хърв. *vr̀-v-jeti*, *vr̀-v-jeti* ‘гъмжа, в изобилие съм’ (цит. по [Snoj 2003: 837])[399];

бълг. диал. *ва́-вр-а* ‘гъмжа’ (*Аврат черве*.) [Иванов 1930: 105];

бълг. *гъм-ж-ѫ*, *гым-ж-ѫ* ‘казва се за гадини, когато ги има нейде много’ [Геров, I: 262, 263], чеш. *hem-ž-iti se,* диал. *hem-z-ati* (*se*) ‘гъмжа, пъпля’ [PSJČ, I: 851], стчеш. *hmy-z-ěti*, *hmy-z-děti* ‘гъмжа, пъпля’ [Gebauer, I; 435], бълг. *гъ́м-жел* (*гъ́м-ж-ел*) ‘гъмжило’ (цит. по [БЕР, I: 301]), рус. *гом-з-а́ть* ‘гъмжа’ (цит. по [Фасмер, I: 435]), диал. *гом-з-а́* ‘суматоха, суета’, (пример: *Ковырни муравельник, – какая гомза пойдет.*)

[396] Според [БЕР, V: 856] думата е образувана от *пумпал*. Вж. следващата бележка.
[397] Според [БЕР, V: 852] думата е звукоподражателна.
[398] В [ЕСУМ, IV: 10] думата е посочена като „афектна, без ясен словообразувателен бразец”.
[399] Според Сной думата е образувана чрез интензивна редупликация от ие. корен **u̯er-* ‘вия, въртя’. Семантичният развой не е обяснен [Snoj 2003: 837]). Вж. също бележка 381.

[СРНГ, VI: 353]; вероятно тук трябва да отнесем и рус. диал. *гом-зу́л-я* (*гом-з-у́ля*) ‘множество’, *гомо-з* ‘множество’ [СРНГ, VI: 353, 345], *го́мо-з-ом* ‘всички заедно, накуп’ (пример: *Так гомозом и пошли в лес*.) [СРНГ, VI: 354], *га́ма-з-ом* ‘всички заедно, накуп’ [СРНГ, VI: 127], *гама-з-и́ть* ‘седя, стоя безпокойно, въртя се в различни посоки, шавам; сутя се, безпокоен съм’ [СРНГ, VI: 126], *га́му-з-ом, га́мо-з-ом, га́м-з-ом* ‘вкупом’ [СРНГ, VI: 132], *гмы-з-а* ‘множество’ [СРНГ, VI: 233] – Значенията ‘множество’, ‘тълпа’ са развити от значението ‘нещо гъмжащо’;

бълг. *гж-гл-и́ще*, *гж-гл-о́* ‘за малки гадини: много нещо, гъмжило’ [Геров, I: 265];

горлуж. *mro-w-ić*, *mro-w-jeć* ‘пъпля, гъмжа като мравки’ [Pfuhl 383], доллуж. *mro-w-jaś se* ‘гъмжа (за мравки или като сравнение с мравки)’ [Мука, I: 940], пол. *mro-w-ić się* ‘гъмжа, като мравки’ [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki, II: 1059], чеш. *mr-v-iti se* ‘гъмжа, пъпля’ [PSJČ, II: 981] – Вероятно от **mṛ-m-*/**mor-m-*; вж. т. 6.3.;

бълг. *мра-ву́л-ѣкъ* ‘мравуняк; за дребни животинки: много нещо, гъмжило’, *мра-вул-ѣж* ‘за нещо многочислено, подобно на мравуняк, което гъмжи, движи се’]Геров, III: 84–85] – вж. т. 6.3.;

бълг. *пь-пл-ѣж* ‘казва се за гадинки, когато ги има много: гъмжа’ [Геров, IV: 406], *пъ́-пл-як* ‘навалица’ (цит. по [БЕР, VI: 65], вж. бележка 387);

чеш. диал. *če-čur-at’* se ‘ходя насам-натам без работа’ (цит. по [Machek: 96])[400].

4.9.7. Думи, обозначаващи загуба на равновесие, спокойствие

Към дадената група отнасяме думи, които обозначават предизвикването на загуба на равновесие, спокойствие, а също и самото предизвикано състояние. Ср.:

рус. *бу-дор-а́жить*, *бу-тар-а́жить* ‘безпокоя, тревожа’, *бу-дар-а́га* ‘възбуда; безпокоен човек’ (цит. по [Фасмер, I: 230])[401] – форми вероятно с дисимилация на консонантите отначало по място на образуване: *б – б* > *б – д*, а впоследствие и по звучност/беззвучност: *б – т*;

рус. диал. *бара-бо́ш-ить* ‘предизвиквам суматоха, вдигам тревога, плаша; не давам покой на някого’ [СРНГ, II: 101] – *ш* < *л*;

бълг. диал. *вал-в-ата́* ‘лудория’ [Вакарелска-Чобанска 2005: 49];

пол. диал. *gi-gl-ać* ‘гъделичкам’ [SłGP];

[400] У Махек етимологията на думата е посочена като неясна [Machek 1971: 96].
[401] У Фасмер е отбелязано, че това е „неясна дума” [I: 230].

бълг. *гъ-дел* ‘нервно раздразнение, придружено със смях, при докосване на кожата’ (цит. по [БЕР, I: 299])[402] – форма с с дисимилация на консонантите по място на образуване: *г – г > г – д*; ср. с пол. *gi-gl-ać* ‘гъделичкам’;

рус. диал. *гомо-з-и́ть* ‘гъделичкам’ [СРНГ, VI: 126], *га́м-з-и́ть*, *го́м-з-ить* ‘безпокоя някого’ [СРНГ, VI: 130–131];

срхр. *ma-m-a* ‘буйстване, бяс, ярост’, *má-m-iti se* ‘побърквам се’ [RJA, VI: 430, 434];

бълг. диал. *штръ-кл-е́ъ* ‘бягам бързо, подплашен от нещо’, *штъ́р-к’ъл* ‘щръклеене, лудо бягане на добитъка, след като е ужилен от някакво насекомо’ (В говора е налице формално съвпадане с названието на щъркела.) [Ковачев 1968: 234]; ср. с *штръ́-кл-ица* ‘насекомо, което хапе едрия рогат добитък и той пощръклява’ [Божкова 1962: 273] (<**s-kь(ъ)r-kъl-*);

бълг. диал. *што́р-к-а* ‘бяга с всичка сила към гората – за едър рогат добитък, нападнат от щръклица’ [Стойчев 1965: 306] (<**s-kь(ъ)r-k-*);

бълг. диал. *штре́-к-ам* ‘дразня’ [Стойчев 1965: 306] (<**s-kьr-k-*);

бълг. *по-с-кре-к-а́вам* ‘подтиквам към (престъпно) действие’ (цит. по [БЕР, V: 469]), рус. *подстре-к-ать*, рус. *с-тре-к-а́ть* укр. *с-трі-к-а́ти*, белорус. *с-трі-к-а́ць* ‘бода, жиля’ (цит. по [Фасмер, III: 773])[403] – Последните форми могат да са с изменение **str*<**skr* или с дисимилация: *к – к > т – к*, за което ср с формата на бълг. *по-с-кре-к-а́вам*. Възможно е и образуването от междуметие (**strěkъ*), за което ср. с бълг. разг. *бъзвам*, производно от междуметието *бъз*. В такъв случай не е налице редупликация.

4.9.8. Думи, обозначаващи мудни, безсмислени действия: ‘ровя се, тършувам’, ‘бавя се, туткам се’, ‘работя лошо’, или некачествена работа

Ще отбележим, че за някои от цитираните по-долу думи (например за обозначаващите действия във вода, мръсотия) е възможна и звукоподражателна мотивираност.

Ср. рус. диал. *бо́р-б-аться* ‘плацикам се във вода’ [СРНГ, III: 97];

[402] Съгласно [БЕР, I: 299] етимологията на думата е неясна.
[403] У Фасмер думата не е обяснена [III: 773].

укр. *бá-бр-атися* ‘ровя в нещо рядко, мръсно’ [СУМ, I: 77], чеш. диал. *ba-br-ati* se ‘пипкам се; цапам се (работейки)’ (цит. по [Machek 1971: 41])[404], бълг. диал. *бъ́-бр-ешлиф* ‘неспорен’ [Кювлиева–Димчев 1970: 63];

рус. диал. *барá-б-ать* ‘ровя, разравям; преравям с ръце, разбърквам; търся’ [СРНГ, II: 99–100], *барá-б-аться* ‘ровя, цапам се в нещо; плацикам се, извършвам безсмислени, туткави действия във вода; бавно и неумело правя нещо’ [СРНГ, II: 100], словен. *br-b-ati* ‘ровя с ръце, търся’ (цит. по [Bezlaj, I: 39])[405], срхр. *br-b-ati* ‘ровя, търся’ [RJA, I: 614][406];

бълг. диал *бър-бáр-ам* ‘бъркам да търся, тършувам’, *из-бър-бáр-ам, из-бър-бáр-вам* ‘избирам, изваждам мръвки от чорба’ (цит. по [БЕР, I: 100])[407];

рус. диал. *баля́-б-ать* ‘грубо, лошо, неумело върша нещо’[408] [СРНГ, II: 90];

рус. диал. *бара-бóш-ить* ‘лошо, грубо, мръсно извършвам някаква работа’ [СРНГ, II: 101] – *ш* < *л*;

словаш. диал. *br-bl-aťsa* ‘грубо правя нещо’ (цит. по [ЭССЯ, III: 122])[409];

рус. диал. *га-гáр-ить* ‘шляя се, мотая се без работа’ [СРНГ, VI: 88];

рус. диал. *гá-вр-ать*, *гá-вр-ить* ‘правя нещо лошо; приготвям храна невкусно, нечисто; цапам нещо (помещение, съдове и т.н.), приготвяйки храна; преда [?], вероятно, туткам се с хурка, чекрък; правя нещо лошо’ [СРНГ, VI: 84–85] – форма с дисимилация на консонантите по място и начин на образуване: *г – г* > *г – в*;

рус. диал. *гама-з-и́ть* ‘лошо работя, извършвам ненужна работа’, *гама-з-и́ть* ‘пипам нещо; ровя се в нещо’ [СРНГ, VI: 126], *гáм-з-ить* ‘правя нещо, без да се старая, развалям, повреждам’ [СРНГ, VI: 130];

рус. *вéр-з-ить* ‘говоря или правя нещо продължително, но лошо, без смисъл’ [Даль 1955, I: 181] – форма с дисимилация на консонантите по място на образуване: *в – в* > *в – з*;

бълг. таен` говор *вър-гол-ю* ‘правя, върша, работя’ (цит. по [БЕР, I: 209], вж. бележка 34) – форма, контаминирана или с дисимилация на консонантите по място и начин на образуване*: в – в* > *в – г* или *г – г* > *в – г*;

---

[404] У Махек са посочени само съответствията в родствени езици, в това число и не славянски. Изказано е предположение за връзка също с чеш. *piplati*, диал. *fafrat*. Произходът на думата не е обяснен [Machek 1971: 40].

[405] У Безлай етимологията на думата е посочена като неясна [Bezlaj, I: 39].

[406] В [RJA, I; 614] се казва, че думата е образувана „от корен *barb* ‘неясно говоря, произвеждам неясни звуци’”. Тази идея е възприета и в [ЭССЯ, III: 122], където думата е изведена от звукоподражателен етимон.

[407] В [БЕР, I: 100] думата е определена като звукоподражателна.

[408] В [ЭССЯ, III: 116] думата е отнесена към едно и също етимологично гнездо заедно със звукоподражателни глаголи.

[409] В [ЭССЯ, III: 122] думата е изведена от звукоподражателен етимон.

рус. диал. *гу́-з-ать* ‘бавя се, туткам се’, *гу-з-а́ть* ‘бавя се с някого, прибирам’ [СРНГ, II: 206];

рус. диал. *глу́-зд-аться* ‘бавя се, туткам се’ [СРНГ, VI: 208];

рус. диал. *клю́-ки-ить* ‘работя бавно’ [СРНГ, XIII: 321] – *ш* < *л*;

рус. диал. *ко́-кл-иться* ‘нерешителен съм, колебая се’ [СРНГ, XIV: 88], *ко-кл-я́чить* ‘правя нещо лошо, майстроя как да е, човъркам’ [СРНГ, XIV: 90];

рус. диал. *ко-кр-я́ть* ‘работя както дойде, по свой начин, криво-ляво’ [СРНГ, XIV: 102];

рус. диал. *ку́-кел-ить* ‘правя нещо бавно, човъркам нещо’ [СРНГ, XVI: 33];

рус. диал. *ку-кл-е́чить* ‘шия небрежно, не здраво, тропосвам’ [СРНГ, XVI: 37];

рус. диал. *кря́-к-ать* ‘с нежелание правя нещо’ [СРНГ, XV: 365];

укр. диал. *кара́-к-ати* ‘правя как да е’ (цит. по [ЕСУМ, II: 384])[410];

чеш. диал. *če-čur-ať se* ‘ходя насам-натам без работа’ (цит. по [Machek 1971: 96])[411];

срхр. *мр-м-ати* ‘ровя се в пръст, бърникам в мръсотия’ (цит. по [ЭССЯ, XX: 250])[412];

укр. *ма́-мр-ати* ‘опипвам, търся, напипвайки’ [Гринченко, II: 425];

укр. *ми́-мр-ати* ‘върша нещо бавно’ [Гринченко, II: 425], чеш. *mi-mr-ati* ‘туткам се, правя нещо как да е’ (цит. по [ЭССЯ, XXI: 41])[413], рядко *mi-mr-ati se* ‘правя, човъркам нещо маловажно, нищо не струващо, туткам се’ [PSJČ, II: 842];

рус. диал. *му́-мл-ить* ‘човъркам нещо дълго и безуспешно; правя нещо бавно’ [СРНГ, XVIII: 345];

пол. диал. *ma-mł-ać* ‘ровя в нещо; обличам се небрежно, с разкопчани дрехи’ [SGP, III: 108], рус. диал. *ма́-мл-ить, мя́-мл-ить* ‘работя бавно, вяло’ [СРНГ, XVII: 351];

пол. диал. *mar-mol-ić* ‘правя нещо бавно, туткам се, човъркам; цапам’ [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki, II: 883];

словаш. диал. *ňu-ňur-iť* ‘стоя без работа, задържам се някъде’ (цит. по [БЕР, IV: 723])[414];

пол. *pa-pr-ać*, диал. *par-p-ać*, рядко *pa-prz-ać*, *pa-prz-yć się* ‘ровя, бърникам; правя нещо лошо’ (ср. също със значението ‘цапам’, т. 4.9.15.) [Karłowicz–Kryński–

[410] В [ЕСУМ, II: 384] думата е посочена като афектна.

[411] В [Machek 1971: 96] произходът на думата е представен като неясен.

[412] [ЭССЯ] допуска, че думата има звукоподражателен произход [XX: 250]. Не е определено първоначалното „звуково” значение на етимона. Вж. също бележка 510.

[413] [ЭССЯ] допуска думата да има звукоподражателен произход [XXI: 41].

[414] Според [БЕР, IV: 723] думата има звукоподражателен произход.

NIEDŹWIEDZKI, IV: 48], пол. диал. *pa-pr-acz* презрително ‘човек, който се занимава с нестойностни неща’ [SGMP], *pa-pr-ok* ‘човек, който върши работата си зле’ [SGT];

бълг. диал. *пъ́-пр’-ъ* ‘пипам бавно, мудно, без да виждам добре’ [ПЕТКОВ 1974: 120];

бълг. диал. *пъ-пл-ъ́ъм* ‘бавя се при извършване на дребна работа’, *пъ́-пл-еш* ‘дребна работа, която подхожда да я вършат деца’ (цит. по [БЕР, VI: 65], вж. бележка 387);

рус. диал. *по-пел-éхать*, *по-пен-чúть* ‘проточвам живота си, живея как да е’ [СРНГ, XXIX: 301, 302];

чеш. *pi-pl-ati* ‘занимавам се с маловажна, пипкава работа, изискваща търпение’, *pi-pl-ati se* ‘занимавам се с маловажна, пипкава работа, изискваща търпение и старание, изпипвам нещо до най-малките подробности, без това да е необходимо’ [PSJČ, IV, č. 1: 253], *pi-pl-at* ‘правя нещо много бавно, твърде предпазливо’, словаш. *pi-pl-ať sa*, горлуж. *pi-pl-ić* ‘правя нещо превзето, церемониално’, *pim-pl-ić*, доллуж. *pim-pl-iś* ‘правя нещо бавно’, пол. диал. *py-pl-ać* ‘бавя се, пипкам се, човъркам нещо; правя нещо небрежно’ (цит. по [MACHEK 1971: 450])[415];

бълг. *пи-п-кам* се ‘бавя се при работа’, *пи-пóл-я* ‘работя бавно; пипам грубо’, *пи-пр-óтя* ‘опипвам нахално, пипам там, където не е позволено’ (цит. по [БЕР, V: 246])[416];

бълг. диал. *пар-пар-úкам* ‘работя по малко, трудя се’ (цит. по [БЕР, VI: 101])[417];

срхр. *пи-пн-ēм* ‘пипам, работя много бавно’ (цит. по [SKOK, II: 659])[418];

срхр. *pr-p-ati* ‘правя нещо бързо, как да е, без да се старая; прибирам, занимавам се с дреболии’ (цит. по [SKOK, III: 55]);

укр. *пóр-п-атися*, *пор-пл-итися*, *пор-пл-ятися* ‘разгребвам, разравям’ [СУМ, VII: 288];

бълг. диал. *с-пър-п-óтя* ‘направя нещо набързо и небрежно’ (цит. по [БЕР, VI: 99]);

---

[415] Махек отнася към даденото етимологично гнездо също и чеш. *nimrati* ‘ровя се, туткам се’, като предполага замяна на устнените съгласни *m/p* и асимилация *n – p > p – p* [MACHEK 1971: 450]. Тъй като в думата не е видяна редупликацията и не са взети под внимание многото типологически паралели, които способстват за това, е допусната малко вероятно фонетична трансформация. Рейзек достига до хипотеза близка до нашата, определяйки чеш. *piplat* (*se*), пол. *py-pl-ać* също и словен. *pípati* ‘цапам; докосвам се’ и др. като „експресивни образувания с удвоен корен **pi-p-* от ономатопеичен произход”. Дадена е препратка към думата *babrati (se)* за която е предположен аналогичен произход [REJZEK 2001: 467].

[416] БЕР извежда дадените названия от звукоподражателен етимон псл. **pipāti*, **pypāti* [V: 246]. Не са обяснени елементите *-ол-*, *-р-* в основите на *пипóля*, *пипрóтя*, а също и предположената връзка между „звуковото” значение на етимона и „незвуковите” значения на неговите наследници.

[417] В [БЕР, VI: 101] за думата се казва, че е образувана от „звукоподражанието *пър-* с редупликация… с и м в о л и з и р а щ а … състав на предмета от множество дребни частици (‘прах’, ‘пепел’, ‘пара’), или състав на действието от многократно повтаряни сходни или еднакви незначителни дейности” (разрядката моя: Ж. К.-З.). Ще отбележим, че тази хипотеза е много близка до нашата, за звукосимволичен произход на дадената група думи с редупликация, но се различава в теоретичната обосновка.

[418] У Скок думата е представена като звукоподражателна, тъй като е налице редупликация [SKOK, II: 659].

рус. диал. *тен-дéр-ить* ‘проточвам, бавя се’ (цит. по [Фасмер, IV: 42])[419];

рус. *хá-хал-ить* ‘шляя се без работа’ [Даль 1955, IV: 543];

укр. *хý-хр-яти* ‘сортирам’ [Гринченко, IV: 421];

словаш. *cá-c-at’ sa* ‘клатя се’ (цит. по [Snoj 2003: 73])[420];

словен. *cín-c-ati, cen-clj-áti* ‘колебая се, нерешителен съм’ [SSKJ] – вж. бележка 420;

доллуж. *šy-šl-iś* se ‘туткам се, бавя се, действам нерешително’ [Muka, II: 698], рус. диал. *ши-ш-áть, ши-ш-и́ть, шú-ш-кать, ши-шл-я́ть* ‘човъркам нещо, пипкам се’ (цит. по [Фасмер, IV: 445])[421], *шú-шл-ять, шú-шл-яться* ‘постоянно правя нещо, човъркам, пипкам се’ (цит. по [Фасмер, IV: 446])[422];

рус. диал. *ша-ш-и́ть, шá-ш-каться* ‘туткам се, бавя се’ [Даль 1955, IV: 624];

бълг. диал. *шý-ш-кам съ* ‘бавно правя нещо безсмислено, безцелно’ [Ралев 1977: 184], *шý-шн’-ем* ‘правя нещо’ (*Она се си шушне нешто.*) [Божкова 1962: 273], *шý-шн’-ам* ‘работя постоянно’ [Вакарелска-Чобанска 2005: 392], рус. диал. *шý-ш-каться*, *шу-шýль-каться* ‘туткам се’ (цит. по [Фасмер, IV: 494])[423];

рус. диал. *шар-бóр-ить, шар-бóш-ить* ‘ровичкам се’, *шар-бóш-иться* ‘туткам се’ (цит. по [Фасмер, IV: 407])[424] – вероятно контаминирана форма.

Ср. също с рус. диал. *шáли-вáли* ‘как да е, небрежно’ [ССРНГ: 602].

4.9.9. Думи, обозначаващи увеличаване на обема, поведение с цел привличане на нечие внимание

4.9.9.1. Думи, обозначаващи бухване

срхр. *na-bu-br-iti*, *na-bum-bar-iti* ‘бухвам, набъбвам’ (цит. по [Skok, I: 224])[425], сръб. *бà-бур-ица*, *ба-бȕр-ица*, *бà-бур-аст* ‘който е като чушка, надут, бухнал’ (цит. по [EPCJ,

[419] У Фасмер етимологията на руската дума е посочена като неясна [IV: 41].

[420] Сной отнася думата към етимологичното гнездо на словен. *cín-c-ati*, за която предполага имитативен произход [Snoj 2003: 73].

[421] Според Фасмер етимологията на думата е неясна [IV: 445].

[422] Фасмер свързва думите с етимологично неясния според автора глагол *шишать* [IV: 446]. Вж. бележка 421.

[423] У Фасмер етимологията на думата е представена като неясна [IV: 494].

[424] У Фасмер думата е отнесена към едно и също етимологично гнездо заедно с названия на вехтории. Връзката между значенията не е обяснена. [IV: 407]. Вж. бележка 304.

[425] Според Скок дадената вариращa лексема представлява деноминативно производно от заетото от тюркските езици название *bubreg* ‘орган, който служи за отделяне на пикоч’. Самите вариращи форми според автора свидетелстват за това, че названието малко по малко се ономатопеизира. Значението ‘бухвам’ е обяснено като развито през свързващо звено ‘напивам се като бъбрек’. По-скоро тук е налице смесване на различни етимологични гнезда. Вж. т. 5.6.; ср. също с бележка 247.

II: 37]) – сравнението с чушка идва от формалното сходство със сръб. *bà-bur-a* (*bà-b-ura*) ‘сорт едър месест пипер’; вж. бележка 56;

бълг. *бъ́-бн-а* ‘надувам се, подувам се’ (цит. по [БЕР, I: 96]), диал. *ба-бун-я́сувам* ‘набъбвам’ [Молеров–Молеров 1954: 422]; *бу-бун-я́сувам* ‘подувам се, отичам’ [Вакарелска-Чобанска 2005: 45], ‘набъбвам в лицето’ [Кепов 1936: 253], укр. диал. *бу-бни́ти* ‘набъбвам, подувам се’ [Гринченко 1907–1909, I: 104], доллуж. *bu-bon-aśiś se* ‘издигам се, издувам се’, *bu-bon-aty* ‘изпъкнал’, *bu-bon-ica* ‘чума’ (сред първите симптоми на болестта е подуването на лимфните възли) [Muka, I: 89, 90] (ср. с цитираните погоре названия на изпъкналости, т. 4.1.3.5.);

бълг. диал. *на-ко-ко́ш-ва са* ‘(за дреха) надува се от вятъра като кокошка’ (цит. по [БЕР, II: 541])[426];

бълг. диал. *под-ку-кур-у́жва* се ‘(за кора на някаква материя или рана) издува се и скоро ще се бели’ (цит. по [БЕР, III: 109]);

бълг. диал. *фу́-фл-ъ* ‘облак прах при изтупване на нещо’ [Китипов 1970: 144].

Ср. също с рус. диал. *га-га́р-истый* ‘силно разраснал се, с богата корона (за дървета); силно разраснал се (за трева); пухкав, пръхкав’, *га-га́р-исто, го-га́р-исто* ‘пухкаво, пръхкаво’ [СРНГ, VI: 88], за които може да се предположи семантично развитие от ‘бухнал’.

Тук можем да отнесем и бълг. диал. *бу́м-бул-о* ‘развлечено, несбито кълбо от прежда или нещо рехаво’ [Илчев 1962: 187].

Ср. също с лит. *bam̃-b-ti* ‘бухвам’, *pam̃-p-ti* също [LKŽ].

4.9.9.2. Думи, обозначаващи разперване на пръсти, ръце, крака, пера, щръкнали пера (на птица), коса (на човек), надуто, предизвикателно поведение

Ще отбележим, че някои от думите, характеризиращи високомерно поведение на човек, можем да намерим също в т. 4.11.1. Ср.:

рус. диал. *го-гол-и́ться* ‘контя се, гиздя се, труфя се’ [СРНГ, VI: 262], *го́-голь, го-гол-е́к* ‘конте, франт, женкар’, *го́-гол-истый* ‘снажен, наперен, горд човек’, *гоголем* (*ходить*)

[426] В [БЕР, II: 541] думата се разглежда като производна от *кокош* ‘кокошка’, за която се предполага звукоподражателен произход.

‘със самодоволно вдигната глава’[427] [Даль 1955, I: 364] – Ср. и с др. названия със същия корен, представени в т. 4.11.1.;

рус. диал. *га-га́р-ий* ‘за настръхнала кожа при нервно раздразнение, страх, студ, пилешка кожа’ [СРНГ, VI: 88];

укр. диал. *го-го́р-итися* ‘важнича, пъча се, надувам се’, *го́-гир-ом* ‘надуто, наперено’ (цит. по [ЕСУМ, I: 543])[428];

срхр. *dr-dur-itit se* ‘пъча се, надувам се’ (цит. по [Skok, I: 431])[429];

словен. диал. *kí-k-a* ‘перчем, кичур коса’, *kí-k-elj* (*kí-kelj*) ‘перчем, кичур коса’ (цит. по [Bezlaj, II: 31]), диал *ки́-к-а* ‘перчем’, *ки́-к-еле* (*ки́-кел-е*) ‘дълга коса отпред на главата на мъжете’, чеш. *ky-k-a* ‘перчем’ (цит. по [БЕР, II: 356–357; 406])[430];

бълг. *ки́-чур* ‘коса’ (цит. по [БЕР, II: 406])[431];

словен. *kí-č-a* ‘перчем’ (цит. по [ЭССЯ, XIII: 79], вж. бележка 460);

бълг. *ко-ко́р-я се* разг. ‘(за птица) разпервам се; (за човек) гордея се, надувам се, перча се’ (цит. по [БЕР, II: 539]), срхр. *ко-ко̀р-ити се* ‘важнича’ [РСА, I: 749], бълг. диал. *ку-ке́р-а са* ‘стоять или ходить с расставленными ногами’ (цит. по [БЕР, III: 90]), бълг. диал. *раз-ке-ке́р-я се* ‘стоя или ходя разкрачен, разкривен, в неестествена поза’ (цит. по [БЕР, II: 318]), *че-ко́р-ѫ̀ся* ‘разкрачвам се’ [Геров, V: 538] – Някои от цитираните названия биха могли да бъдат отнесени и към т. 4.7.4.;

бълг. диал. *ку-ку́р-еци* мн. ч. ‘пуканки’ (цит. по [БЕР, III: 106, 107]) – Значението вероятно е развито от значение ‘нещо бухнало, със стърчащи части’;

срхр. диал. *ко-куљ* ‘перчем’ [РСА, IX, 758], бълг. диал. *ка-чу́л* ‘снопче пера на глава на птица’ (цит. по [БЕР, II: 294])[432], *чу-чу́л* ‘щръкнала коса, пера и прочее на главата’ [Хитов 1979: 340], словен. *kó-cəlj* ‘чорлава глава, рошав (за куче)’ (цит. по [Фасмер, II: 356])[433];

---

[427] В [КЭСРЯ: 107] етимологията на думата е представена като неясна. [ЭССЯ] отнася даденото название на човешко поведение към едно и също етимологично гнездо заедно с формално тъждествени названия на водни птици (вж. т. 4.12.2.2.) и ги извежда от ономатопеичен етимон с редупликация **go-gol-*. Както се вижда от използваната в речника терминология, произходът на думата е определен като звукоподражателен.

[428] В [ЕСУМ, I: 543] думите са посочени като не съвсем ясни; допусната е връзка с рум. *a* (*se*) *co-con-í* ‘важнича’ и осъществяване на нерегулярни фонетични промени.

[429] Съгласно [Skok, I: 431] става дума за ономатопея, с която се изобразява бухване, не звук, а самото движение. Допусната е също така контамнация с *dúriti se* ‘сърдя се’.

[430] [Bezlaj, II: 31; БЕР, II: 356–357; 406] извеждат думите от ие. **kū-k-*, **keu-k-* ‘крив, кривя’. Семантичното развитие не е обяснено.

[431] В [БЕР, II: 406] думата е изведена от *кика*, с наставка *-ур*; вж. бележка 430.

[432] Според Бернекер това е „балканска дума с неясен произход” [Berneker, I: 466].

[433] У Фасмер думата е отнесена към етимологичното гнездо на рус. *кочан* ‘кочан’ [II: 356]. Връзката между значенията не е обяснена.

бълг. диал. *ко-кош-и́ня се* ‘(за птица) свива се от студ; (за птица) пери се, настръхва; (за човек) държа се горделиво, перча се’, *ко-ко́ш-а* се ‘гуша се; държа се горделиво, перча се’ (цит. по [БЕР, II: 541, 540]), укр. *ко-ко́ш-итися* ‘перя се, ежа се, държа се горделиво; пъча се, надувам се, гиздя се’ (цит. по [ЕСУМ, II: 506]), пол. *ko-kos-ić się* ‘нервнича, ядосам се; надувам се’ [DOROSZEWSKI 1958–1969, III: 797], *ko-kosz-yć się* ‘надувам се, настръхвам като петел’ [KARŁOWICZ – KRYŃSKI – NIEDŹWIEDZKI 1900–1927, II: 393], чеш. *ko-koš-ek* ‘качул, пухкава опашчица’ [PSJČ, II: 185], *ko-koš-iti se* ‘гордея се’, словаш. диал. *ko-koš-it’sa* също (цит. по [БЕР, II: 541]);

рус. диал. *ко-шл-а́тый* ‘космат’ (цит. по [ФАСМЕР, II: 361]) – *ч>ш* в позиция перед *л*, ср. с рус. *ко-шл-а́к* ‘млада морска видра’ (вж. т. 4.12.2.2.);

срхр. *ко-ча́н-ити* ‘надувам се, важнича’ (РСА, IX: 350);

бълг. диал. *ко́р-к-ам се* ‘надувам се, големея се’ (цит. по [БЕР, II: 640])[434];

рус. диал. *кора́-кор-а* ‘малък качулат камчатски гмурец’ [СРНГ, XIV: 309][435];

чеш. диал. *če-čur-at’ se* ‘важнича; перча се’ (цит. по [MACHEK 1971: 96], вж. бележка 411);

рус. диал. *ма-мы́л-ить губы* ‘цупя се’, *ма-мы́л-иться* ‘надувам се, сърдя се, цупя се’ [СРНГ, XVII: 354];

рус. диал. *чи-хо́л-ка, чи́-хор* ‘перчем, щръкнала коса на върха на главата’ (цит. по [ФАСМЕР, IV: 468]) – вероятно контаминирана форма или резултат от дисимилационни и палатализационни изменения: *о – о* > *и – о* и *х – х* > *k – х* > *č – х*;

рус. *че-че́н-иться* ‘перча се, надувам се, големея се’ (цит. по [ФАСМЕР, IV: 355]), стпол. *cze-czen-a* ‘морски вълни, бушуване’ [KARŁOWICZ–KRYŃSKI–NIEDŹWIEDZKI, I: 380] – ср. с рус. *че-чен-я* ‘франт’, цит. в т. 4.11.1.;

чеш. *če-čeř-iti* ‘роша, разчорлям (коса)’, словаш. *če-čer-iť* също (цит. по [ЭССЯ, IV: 32])[436];

---

[434] Според [БЕР, II: 640] думата е образувана от *кокоря се*, със синкопа на първата сричка, което също е възможно.

[435] АНИКИН смята, че в думата е налице редупликация на елемента *кор-*, което би трябвало да свидетелства за чукотско-камчатски произход. Авторът отбелязва също така, че не е ясен източникът на заимстване [2000: 302]. Тази хипотеза е илюстрация на стремежа на етимолозите на всяка цена да търсят чуждоезичен произход за думи с редупликация, дори ако за това няма данни. Това е във връзка с догматичното разбиране, че редупликацията не е свойствена на славянските езици.

[436] Съгласно [ЭССЯ, IV: 32–33] тук е налице експресивно удвояване на основата на глагола **čeriti.* Противоположна гледна точка изразява Махек, който тварди, че чеш. *čeriti* ‘шавам, мержелея се’ е резултат на опростявена (хаплология) на народната форма *čečeřiti* [MACHEK 1971: 100]. Като типологически паралел към тази идея могат да бъдат приведени цитираните по-горе названия на царевица: срхр. *куруѯза*, словен. *korúza*, бълг. диал. *муру́з*, срхр. *muruz*, образувани чрез хаплология.

чеш. *če-rýř-iti* ‘щръквам; възмущавам се, ядосвам се’ [PSJČ, I: 302–303], словаш. *če-pér-iti se* ‘разпервам пера; важнича’, рус. *че-пор-и́ться*, *че-пу́р-и́ться* ‘важнича’, укр. *че-пу́р-и́тися* ‘важнича’, белорусск. *че-пур-ы́ цца* ‘важнича’, словен. *če-pér-iti se* ‘разпервам пера, важнича’ (цит. по [Фасмер, IV: 372–373]); рус. диал. *ше-пе́р-иться* ‘важнича, перча се; живея нашироко’, срхр. *ше-пу̀р-ити се* ‘надувам се’, словен. *šo-pír-iti* ‘ежа се, виря си (косата, перата)’, *šo-pír-iti se* ‘държа се надменно, горделиво’ (цит. по [Фасмер, IV: 428]) – Възможна е контаминация с названието за перо още в праславянски и фонетични изменения поради експресивността на думите; ср. с цит. по-нататък думи;

рус. *то-пы́р-ить, то-по́р-щить* ‘разпервам (пръсти, ръце и т.н.)’ (цит. по [Фасмер, IV: 81])[437], *то-по́р-щиться* ‘надигам се, щръквам (относно козина, коса и др.); разпервам настрани клони, листа и др. (относно растения); стърча, разширявам се (относно облекло); проявявам високомерие, горделивост; важнича’ [ТСС];

бълг. диал. *ту́-тр-ạ се* ‘сърдя се цупя се’ [Стойков 1968: 237];

пол. диал. *pam-per* презрително ‘за претенциозен човек’, остар. ‘вале’ [SłGP];

бълг. *пу-пу́л-ь* ‘по-дългите пера на главата на птица’ [Геров, IV: 398];

бълг. диал. *па-пу́н’-ак* ‘прелетна птица с качулка от разперени пера на главата’ [Хитов 1979: 294];

бълг. *фу-фулъ* ‘стърчащи пера на главата на птица’ [Геров, VI: 317];

струс. въ-соро-ш-ити [Срезневський I: 411], което според цитирания израз „всорошенами главами” би трябвало да означава ‘роша’ (<**sъr-s-*, ако се е осъществила йотация на втория консонант *s* във връзка с експресивността на думата);

рус. *хоро-хо́р-иться* ‘важнича, превземам се’, диал. *хор-хо́р-а* ‘опърпана, рошава кокошка’, *хо-хо́р-иться* ‘важнича, превземам се’ [Даль 1955, IV: 561, 563] – вж. т. 6.2.;

струс. хоро-ш-аниє ‘величаене’ и хоро-ш-авыи ‘франт, конте’ [Срезневский, III: 1387], рус. *хоро-ш* (< **хог-х-*) ‘ухажор, любовник’ [Даль 1955, IV: 562], белорус. *хараш-ыцца* ‘хваля се, перча се’ (цит. по [Фасмер, IV: 267]) – вж. т. 6.2.;

рус. *хо-хо́л* ‘стърчащ сноп пера на главата на птица’, *хо́-хл-иться* ‘(относно птици) гуша се от страх, студ, като правя перата си да настръхнат; (относно човек) в мрачно настроение съм’ [ТСС];

рус. *хо́-хр-иться* ‘(за човек) в мрачно настроение съм, цупя се, надувам се’ [ССРЛЯ, XVII: 422, 427, 431];

[437] Според Фасмер това е трудна дума [IV: 81].

чеш. *še-šul-ka* ‘качулче, връх на нещо’ (В примерите се говори за върхове на къщи, на борови дървета.) [PSJČ, V: 1048];

доллуж. *šy-š-ka* ‘горните краища на ствола на растението лен, от които се получават тънки влакна’ [MUKA, II: 697];

белорус. *шар-ш-ы́ць* ‘роша, чорля’ (цит. по [МЕРКУЛОВА 1972: 179]);

бълг. *ше-ше́р-я се* ‘надувам се’ [ГЕРОВ , VI: 330].

По всяка вероятност тук трябва да отнесем и рус. диал. *горо-гу́ш-ина* ‘враг (с бележка, че не е съвсем ясно)’, пример: *С правой руки ему вина не давае, а с левой; а ён с левой не берет «Нечье смысла, горогушина» (это дочка, вишь, сказала)*’ [СРНГ, VII: 55], думата би могла да означава също ‘горд, надут, своенравен човек’;

рус. диал. *ку-гл-ина* ‘върхове на коноп’ (т.е. стърчащата част на конопа – бележката моя: Ж.К.-З) [СРНГ, XV: 395] – форма с дисимилация на консонантите по звучност/беззвучност: *к – к > к – г* или *г – г > к – г*;

названието на тържествен (пищен) обяд – рус. диал. *га́-гр-ы* мн. ч. ‘обяд след кръщаване на младенец’ [СРНГ, VI: 89];

рус. диал. названия на украшения, чието предназначение е да привличат внимание: *га́-гр-ы* мн. ч. ‘рогозка с косо изплитане; начин за плетене на рогозки’, *гу-гу́л-ы* мн. ч. ‘галони, нашивки’, бълг. *ку-кур-е́нци* мн. ч. ‘червени нашивки за украса на женска дреха’, *ко-кор-е́нки* ‘везба върху сукман’ (цит. по [БЕР, III: 106]) – Трябва да признаем, че за тези названия е възможно и семантично развитие от ‘кривулици’.

Вероятно тук трябва да отнесем и названия на растения, мотивиращият признак на които е свързан с факта, че листата на растенията, цветчетата стърчат в различни посоки едновременно с това създавайки впечатление за свежест. Ср. бълг. *ку-кур-я́к* ‘раст. Helleborus odorus’ (цит. по [БЕР, III: 111–112]), диал. *ку́-кр-ек* ‘също; раст. Cyclamen coum’ (цит. по [БЕР, III: 94]), *ку-кур-у́га* ‘листа на току-що покълнало растение’ (цит. по [БЕР, III: 109]), срхр. *ku-kùr-ijek*, *ku-kùr-ijak*, словен. *kukurek* ‘Helleborus niger’ (цит. по [BEZLAJ, II: 109]), чеш., словаш. *ko-koř-ik* ‘Polygonatum’ (цит. по [MACHEK 1971: 267]) [438],

[438] В [BEZLAJ, II: 109] етимологията на думата е представена като неясна. Скок отнася думата към етимологичното гнездо на звукоподражателното междуметие *kukurijèkū*. Като аргумент за тази връзка привежда друго название на това растение: *petlovo perje* [SKOK, II: 228]. Ще отбележим, че даденият аргумент съвсем не свидетелства за връзката на названието на растението с посоченото междуметие. Напротив, свидетелства за връзка с цитираните по-горе названия на пера, за които предполагаме звукосимволичен ономатопеичен произход. Махек обръща внимание на вида на растенията: буен растеж нагоре и във всички посоки и предполага връзка с *kokoravъ*, произхода на което не обяснява [MACHEK 1971: 267]. Шустер-Шевц реконструира псл. корен **kok-* и формант *-or-* [SCHUSTER-ŠEWC, 8: 588]. Славски предполага, че псл. **kokor-* е редуплициран вариант на псл.**kor-enъ*, но не обяснява какво словообразувателно значение би могло да бъде изразено при тази редупликация [SŁAWSKI, II: 335–336].

чеш. *ko-koř-ík* ‘раст. Polygonatum’ [PSJČ, II: 185], диал. *ko-koř-ik* ‘раст. Potentilla Tormentilla’, диал. *ko-koř-ič* ‘момина сълза’, словаш. *ko-kor-ík* ‘горско растение Polygonatum odoratum’ (цит. по [ЭССЯ, X: 114]), рус. диал. *ко-кор-ня́к* ‘раст. Aristolochia clemantitis L.’ [СРНГ, XIV: 97], горлуж. *ko-kor-ička* ‘раст. Polygonatum’, *ko-kor-nak* ‘раст. Aristolochia’, *ko-kor-č* ‘раст. Corydalis’ [PFUHL: 265], доллуж. *ko-kr-ik* ‘раст. Fumaria officinalis L.’ [МУКА, I: 654], пол. диал. *ko-kor* ‘някакво растение’, *ko-kor-nak*, *ko-kor-niak* ‘раст. Aristolochia’ [KARŁOWICZ–KRYŃSKI–NIEDŹWIEDZKI, II: 392] – Някои от названията биха могли да бъдат отнесени и към представените в т. 4.9.9.2. названия, ако техният мотивиращ признак е свързан с топчестата форма на техните плодове или цветчета.

Ср. също с бълг. фразеологизъм *ку-кур-як съм* ‘(относно човек) бодър съм’, което би могла да се разглежда като свидетелство за етимологичната памет на думата.

Ср. и с гр. *κο-κ(κ)ορ-εύομαι* ‘гордея се’, *κό-κ(κ)ορ-αϛ* ‘петел’ (цит. по [БЕР, II: 538]), лит. *šiáu-š-ti* ‘(за животно) ежа се, настръхвам; (за човек) перча се’ [LKŽ].

4.9.9.3. Думи, обозначаващи действията ‘пременям се, гиздя се’, ‘маскирам се’ и техни резултати

За някои от отнесените към дадената група названия е възможна връзка с думите, представени в т. 4.9.9.2. Действието ‘пременям се, гиздя се’ се асоциира с перенето на птиците, надутото, напереното поведение на човека. Ср.:

бълг. *ба́-бур-ци* ‘преоблечени в смешни дрехи хора, които ходят на Водици из селата, за да разсмиват хората’ [ГЕРОВ, I: 19];

укр. диал. *ко-кі́р-ний* ‘примамлив, привлекателен’ (цит. по [ЕСУМ, I: 503])[439] – Значението ‘примамлив, привлекателен’ може да бъде производно от значението ‘променен, наконтен, гиздав’. Такова семантично развитие вж. по-долу, в т. 6.2., на примера на етимологичното гнездо на рус. *хороший*;

рус. диал. *ку́-коль-ник* ‘маскиран, преоблечен’ [СРНГ, XVI: 43], *ку́-кл-ич* ‘прозвище на наконтен човек’, *ку́-кл-иться* с бележка за неясно значение, но въз основа на цитираната гатанка: *Два братца куклятся, а третий дивуется (ведро и коромысло*) можем да предположим, че думата се употребява със значение ‘излагам се на показ, гордеейки

[439] В [ЕСУМ, I: 503] етимологията на думата е посочена като неясна.

се със своята външност’ (ср. с рус. глагол *красоваться*) [СРНГ, XVI: 37], рус. *одеться ку-кл-ою* ‘наконтено, нагиздено’, *ку-кл-а* ‘наконтена, но глупава и бездушна жена’ [Даль 1955, II: 213], бълг. диал. *ку́-кл-а* ‘преоблечен човек, дегизирана фигура; обредна маска (кукер); плашило за птици’ (цит. по [БЕР, III: 90]); рус. *ку-кл-а, ку-кол-ка, ку-кл-яшка, ку-кл-енок* ‘направено от парцали, кожа, хартия, дърво и др. подобие на човек, а понякога и на животно’, [Даль 1955, II: 213] – В останалите славянски езици не е представено значението ‘преоблечен, маскран’, от което може да бъде развито значението ‘играчка във формата на човек или животно’ (‘преоблечен, маскиран’ > ‘играчка кукла’). Развитата семантична структура на думата противоречи на хипотезата за заемане (вж. такава хипотеза в [Berneker, I: 640; Rejzek 2001: 320]);

рус. диал. *ко́-киш-ки* мн. м. ‘преоблечени, маскирани’ [СРНГ, XIV: 88];

бълг. *ку́-кер*, обикновено в мн. ч. *ку́-кер-и* ‘преоблечени в чудати дрехи, с маскирани или начервени лица хора, които играят през Сирница, та правят смехории и играят обредни игри’ (цит. по [БЕР, III: 89]) – дума без общоприета етимология, на която са посветени множество изследвания;

укр. диал. *ма-му́н-а* (*ма-м-у́на*) ‘маскирана фигура, маска’, диал. *ма-му́н-ка* ‘кукла’ (цит. по [ЕСУМ, III: 377])[440];

бълг. диал. *пам-пу́рь* ‘маскирани младежи, които обикалят къщите по Сирни заговезни’ (цит. по [БЕР, V: 35])[441];

бълг. диал. *пу́-пн-ик* ‘плашило на асма’ [Геров, VI: 273];

укр. *че-пу́р-и́ти* ‘контя, гиздя, украсявам’ (цит. по [Фасмер, IV: 372]);

бълг. диал. *чу́-чул-а* ‘плашило; смешно облечен човек’ [Хитов 1979: 340];

рус. диал. *чу-ч-а*, *цю-ц-я*, *чу-чел-о*, *чу-чел-ка* ‘градинско плашило; подобие на човек, кукла; напълнена с нещо кожа на животно, птица’[442] [Даль 1955, IV: 616];

пол. *czu-pir-adło*, диал. *ko-pir-adło, ko-per-adło* ‘женска шапка с пера, която издава лош вкус; жена, която носи такава шапка’ [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki, I: 405–406] – вероятно контаминирана форма;

рус. диал. *ху-хл-я́к* ‘маскиран (по коледните празници)’, *ху́-хл-еник*, *ху́-холь-ник* също (цит. по [Фасмер, IV: 287])[443];

---

[440] В [ЕСУМ, III: 377] етимологията на думата е посочена като неясна. Допусната е връзка с диал. *маму́н* ‘зъл дух’ или пол. *mamić* ‘лъжа’.

[441] В [БЕР, V: 35] етимологията на думата е посочена като неясна. Като омоним е представено названието *пампу́рь* ‘израстък, подутина на дърво’, вж. бележка 196.

[442] Дума без общоприета етимология. Ср. с констатацията в [КЭСРЯ: 498]: „Произходът е неясен”.

[443] Фасмер предполага връзка с *кукла* [IV: 287].

рус. диал. *хо-хóн-иться* ‘контя се, гиздя се’, *хо-хóн-ить* ‘контя, гиздя’ (цит. по [Фасмер, IV: 272], см. сноску 491).

Вероятно тук трябва да отнесем и рус. *шер-ш-авый* ‘грапав, с малки бодливи грапавини’, *ши-кáр-ный* ‘разкошен (според външност, облекло)’ [Ожегов–Шведова], които нямат общоприета етимология.

4.9.9.4. Думи със значения ‘блещя се’, ‘гледам втренчено’

Ср.: рус. диал. *бо-быч-иться* (*бо-б-ычиться*) ‘гледам’ [СРНГ, III: 40] – форма с *ч* от *л*, ако принадлежи на редупликанта;

бълг. диал. *бу-бýл-им се* ‘кокоря се’ [Вакарелска-Чобанска 2005: 45];

пол. *gu-gul-ęta* ‘очи’ (в гатанка) [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki, I: 939];

бълг. диал. *ко-кóл-а се* ‘отварям широко очи, пуля се, облещвам се’ (цит. по [БЕР, II: 536]), (*очи*) *коколати* за облещени очи [РБЕ, V: 111], (ср. с приведения пример: *Па бяха* (*стършелите*) *едни едри, тлъсти. Коремите им опасани с жълти и черни пояси, очите – коколати, издути като жълъдови капачета*), срхр. *ко-кòл-ити* ‘блещя се’, *ко-кòл-ат* ‘облещен’ [РСА, IX: 748];

бълг. *ко-кил-áт* ‘с изпъкнали, опулени очи’, *ко-кил-я* се ‘правя се кокилат, пуля се’ [Геров, VI: 169];

бълг. диал. *кó-кор-а* (*са*) ‘гледам втренчено или с широко отворени очи’ [Хитов 1979: 268], *ко-кóр-я се* ‘(за човек) вглеждам се в нещо вторачено, пуля се’ (цит. по [БЕР, II:539]), срхр. *ко-кòр-ити* (очи) ‘блещя се, пуля се’ [РСА, IX: 749];

бълг. диал. *кé-кер* ‘с изпъкнали очи’ (цит. по [БЕР, II: 318]);

бълг. диал. *о-чо-чóр-вам се* ‘избистрям поглед’ (цит. по [БЕР, IV: 989])[444];

бълг. разг. *цъ́-кл-я се* ‘блещя се’, диал. *цъ́-кл-и* ‘очила; очи’ [Хитов 1979: 337]);

бълг. диал. *че-чéр-я* се ‘блещя се’ (във Великотърновско);

бълг. диал. *клé-ч-а се* ‘гледам внимателно, с широко отворении очи; втренчвам се’, *клé-ч-о* ‘който гледа с широко отворении очи’, *кле-ч-óк* ‘човек с големи отворении очи’ (цит. по [БЕР, II: 443–444, 445])[445];

Ср. също с англ. *to go-ggl-e* ‘пуля се, гледам с широко отворени очи’.

[444] Съгласно [БЕР, IV: 989] думата е образувана от *око*. Аргументи за словообразуването не са приведени.

[445] БЕР извежда глагола *клеча се* от незасвидетелствана форма **клѣтьчѫ сѧ* „с първично значение ‘гледам с очи, отворени като клетка’” [II: 444].

4.9.10. Думи, обозначаващи действието ‘свивам се’, а също възможните причини (студ) и резултатите на това действие: ‘втвърдяване’, ‘сгърчване’

Ср. бълг. диал. *ба-бу́р-ка* ‘извънредно сбръчкано нещо’ [Стойчев 1970: 154];

бълг. диал. *в-гла-го́р-а се* ‘вдървя се от студ’, *в-гра-го́р-а се* ‘вкаменя се’ (цит. по [БЕР, I: 270])[446];

словен. *gré-gor* ‘каймак на мляко’ (цит. по [Bezlaj, I: 174])[447] – Възможно е семантично развитие от ‘нещо сгъстено, втвърдено’;

бълг. диал. *гу́-з-я се* ‘свивам се от студ или страх’ (цит. по [БЕР, I: 293])[448], ср. също с бълг. *гу́-з-ен* ‘който се чувства виновен’ (< ‘свивам се’), рус. диал. *гу́-з-а* ‘гънка на кожа, бръчка’ (цит. по [Фасмер , I: 472])[449];

рус. диал. *ги-гр-а* ‘събиране нагъсто на дребни парчета лед в морето’ [СРНГ, VI: 169];

бълг. диал. *гу́-гр-я се* ‘свивам се от студ’ (цит. по [БЕР I: 292]), *на-гур-гу́ш-вам се* ‘сжиматься от холода’, *на-гу́-гр-ям, на-гу́-гр-я* ‘смачквам, нагърчвам’ (цит. по [БЕР, IV: 465])[450] – за *нагургушвам се* е възможна контаминация със сгушвам се или развитие от **на-гур-гул-вам се*;

бълг. диал. *гло-г-а́к, гло-г-а́н* ‘кокал или вкостеняло нещо’ (цит. по [БЕР, I: 250])[451];

рус. диал. *глы́-ж-и, глы-ж-и́,* мн. ч. ‘буци засъхнала пръст или замръзнала кал, сняг’, *глы́-жин-а* (*глы́-ж-ина*) ‘буца засъхнала пръст или замръзнала кал’, *глы-з, глы́-з-а́* ‘твърд блок или буца пръст, лед и др.’, *глы́-з-ы* ‘големи буци замръзнал, втвърден сняг на пътя’ [СРНГ, VI: 222] – В последната дума е възможен вторичен звуков символизъм за изразяване на семата ‘голям’;

бълг. *гу-гу́л-явъ* ‘дребни, гърчави, мъхнати (за дюли)’ [Геров, VI: 82];

---

[446] В [БЕР, I: 270] думата е отнесена към етимологичното гнездо на бълг. диал. *грагор* ‘чакъл, сипей’. Ще отбележим, че ако думата *грагор* се употребяваше и със значение ‘камък’, то тогава би било възможно глаголът *вглагоря се* да е мотивиран от това съществително.

[447] У Безлай етимологията на думата е посочена като неясна [Bezlaj, I: 174].

[448] В [БЕР, I: 293] думите са отнесении към едно и също етимологично гнездо. Произходът им обаче не е обяснен.

[449] Според Фасмер дадената дума, която обозначава и непохватен, нерешителен човек, е свързана с близки по форма славянски названия за цицина, подутина и др. Връзката между значенията не е обяснена [I: 471–472]. Тази етимологизация е типичен пример за неразличаването на омонимичните ономатопеични образувания.

[450] В [БЕР, I: 292, 299; IV: 465] *нагугрям* се извежда от *гугря се*, за което има препратка към *гъгря* ‘къдря’, като за последната се предполага връзка с лит. *gungti* ‘извивам се’. Съгласният -р- в *гъгря* е обяснен с влияние от *къдря*. Връзката между значенията не е обяснена

[451] В [БЕР, I: 250] думата е отнесена към етимологичното гнездо на *глог*. Посочени са само съответствията в родствени езици и праформата на ие. етимон. Семантична реконструкция липсва.

срхр. *gr-č* ‘спазъм’ [RJA, III: 395], бълг. *гъ́р-ч-а се* ‘извивам се, превивам се, свивам се’, диал. *гръ-ч* ‘спазъм’, *гръ́-чул, гръ́-чел* ‘гънка’ (цит. по [БЕР, I: 304]) – Налице е дисимилация на консонантите по звучност/беззвучност и последвала палатализация: *г – г* или *к – к > г – к > г – ч*;

кашуб. *gru-żdż-ëc sã* ‘треперя, свивам се от студ’ [GÓŁĄBK 2005: 127] – Налице е смесване на различни звукосимволични образи: за ‘свиване’ и ‘треперене’ (вж. т. 4.9.11.);

бълг. диал. *кер-к-и́да* ‘много втвърден предмет’ (цит. по [БЕР, II: 338])[452];

рус. диал. *кор-ч-ета́* ‘болезнено свиване на мускулите, спазми’ [СРНГ, XV: 32], устар. *ко́р-ч-и* ‘болезнено свиване на мускулите, гърч’ [ТКС], укр. *ко́р-ч-и* ‘болезнено свиване на мускулите’, белорус. *кур-ч,* пол. *kur-cz*, чеш. *kr-č*, словаш. *kŕ-č* също (цит. по [ЕСУМ, III: 46]);

рус. диал. *кор-ку́ш-а* (*кор-к-у́ша*) ‘едно от названията на треската’ [СРНГ, XIV: 334];

рус. диал. *ко́-ккор-ы* ‘загорели, пресъхнали курабии’ [СРНГ, XIV: 88];

бълг. диал. *кр-ча́н* ‘болест по дребния добитък лятно време – вцепеняване от простуда след пиене на студена вода, особено след стрижбата’ [КЪНЧЕВ 1968: 113];

бълг. диал. *ко̯-кур’-асва̯м* ‘спирам, повреждам се в растежа си (за дърво)’ [ГОРОВ 1962: 98];

рус. *ко-ков-ть* ‘втвърдявам се, замръзвам, вцепенявам се’, *кок-коковѣнь* ‘студ, при който всичко се вцепенява’ [ДАЛЬ 1955, II: 134];

бълг. диал. *ко-ки-ла́т*, *ко-кил-а́в* ‘костелив, твърд (Ср.: *кокилат орех; Костилките на тия череши са кокилави*); упорит, твърд, неотстъпчив’ [ХИТОВ 1979: 268];

бълг. сравнение *като ко-кал* ‘много твърд’ [РБЕ, VII: 595], диал. *ка̯-ка̯-лив* ‘твърд, стипчив, безвкусен (за диви круши)’ [ГОРОВ 1962: 93], *ко́-кал-ив* ‘твърд’ (цит. по [БЕР, II: 531]), *в-ко-кал-явам се* ‘втвърдявам се’ (Възможно е смесване с етимологичното гнездо на *кокал* ‘кост’, вж. по-долу, т. 6.4.), *ко-кал* ‘за студени ръце, крака’ (Драка, Бургаско) – По всяка вероятност тук трябва да отнесем и бълг. диал. *ко-къл-ци*, мн. ч. ‘най-твърдите и едри остатъци от класове и стъбла на овършани снопи в хармана’ (цит. по [БЕР, II: 531]), в което е налице смесване на различни звукосимволични образи: ‘нещо твърдо’, ‘отпадъци’, ‘малък топчест предмет’ (ср. с формално близките названия в т. 4.1. и 4.6.2.);

[452] В [БЕР, II: 338] етимологията на думата е посочена като неясна.

бълг. диал. *в-ко-ке́т-вам се* ‘вцепенявам се от влага и студ’ (цит. по [БЕР, I: 159])[453] – възможно от **в-ко-кел-вам се*;

бълг. диал. *в-ко-кор-а́двам* се ‘втвърдявам се от студ’ (цит. по [БЕР, I: 159])[454], *в-ко-кор-дя́свам* ‘вкоченясвам’ (цит. по [БЕР, II: 159])[455];

рус. диал. *кле́-к-нуть* ‘съхна и се втвърдявам’, *кле-кл-ая земля* (*кле-к-лая*) ‘суха и твърда, като камък’, *клё-к* ‘нещо вкоравено и засъхнало’ [Даль 1955, II: 116];

рус. диал. *клы-ч* ‘засъхнала буца пръст’ [СРНГ, XIII: 317];

бълг. диал. *ко-чан-я́-сам* ‘замръзна; вцепеня се от студ’ (цит. по [БЕР, II: 686]), срхр. *ко-ча́н-ити* ‘вкочанявам се от студ’ (РСА, IX: 350), словен. *ko-cen-éti* ‘вкочанявам се от студ’[456] [Pleteršnik, I: 417];

рус. диал. *ку-кор-е́читься* ‘изкривявам се, изкорубвам се’ [СРНГ, XVI: 43];

рус. диал. *ко-чу́р-иться* ‘сгърчвам се, втвърдявам се, умирам’ (цит. по [Фасмер, II: 359])[457];

рус. *хо-хр-иться*, *хо-хл-иться* ‘набръчквам се’, *хо-хр-я́к* ‘замръзнало конско изпражнение’ [Даль 1955, IV: 563];

рус. диал. *шере-шь* ‘замръзнала кал’, белорус. *шарэ́-шш-а* ‘замръзнали буци кал’, рус. диал. *шо́ра-ш* ‘малки парчета лед’, *шире́-шь* ‘парчета лед на Дон при пролетното топене’, *шоро-х* ‘дребни парчета лед на реката’, белорус. *шаро́-ш* ‘парчета лед на реката)’ (цит. по [Меркулова 1972: 179]) – последната форма вероятно с *х* < *ш* в резултат на редеривация;

бълг. *втрещя́ се* (<**vъ-ter-t-jǫ*) ‘вдървявам се, вцепенявам се (от страх)’.

Ср.: санскр. *kar-kar-aḥ* ‘твърд’ (цит. по [Ernout–Meillet 1951: 91]), пали *ka-kkhal-a-* ‘твърд’, ашкун *ka-ker-ä-* ‘твърд’ [Turner 1966: 127–128], лит. *klė̀-k-ti* ‘сгъстявам се, съсирвам се’ [LKŽ].

[453] В [БЕР, I: 159] етимологията на думата е посочена като неясна.
[454] В [БЕР, I: 159] етимологията на думата е посочена като неясна.
[455] В [БЕР, I: 159] етимологията на думата е посочена като неясна.
[456] В [БЕР, II: 686; Snoj 2003: 287] думата е отнесена към етимологичното гнездо на названието на кочан на царевица. Вж. бележка 66.
[457] Фасмер не представя хипотеза за етимологията на думата [II: 359].

4.9.11. Думи, обозначаващи прекъсливи движения (треперене, трептене, пръски), треперещи и трептящи предмети, а също студ и страх

Дадените названия са много близко до звукоподражателните, тъй като прекъсливите движения понякога са спроводени със звук, но все пак това невинаги е така. Ср.:

горлуж. *bom-bl-a, bom-bjel, bom-bl-k(a)* ‘страх’, доллуж. *bam-bul-a* ‘страх’ (цит. по [SCHUSTER-ŠEWC, 2: 51]) – Възможна е връзка с представата за треперене; ср. с горлуж. *bom-bl-ować* ‘люлея се’ (цит. по [SCHUSTER-ŠEWC, 2: 51]);

укр. дет. дума *дю-дя* ‘студ’ (цит. по [ЕСУМ, II: 151]), диал. дет. *зю-зя* ‘студ’ (цит. по [ЕСУМ, II: 284]) [458];

бълг. диал. *дзе-дз-е́кам*, *зин-з-и́кам*, *дзин-дз-и́кам, дзин-дзир-и́кам* ‘треперя от студ’, *дзе́-дзер* ‘уплаха; тракане със зъби’, *зъ́-з-на* ‘треперя от студ’ (цит. по [БЕР, I: 376, 643, 663]) [459];

доллуж. *dy-d-otaś* ‘треперя’ [460] [MUKA, I; 224];

доллуж. *pla-p-otaś* ‘пърхам (с криле)’ [MUKA, II; 74];

бълг. диал. *пен-пе́р-е* ‘треперушки (вид украшение)’ (цит. по [БЕР, V: 155]) [461];

бълг. *пе-пер-у́да*, диал. *пе́м-пер-уга, пе́-пер-уга* ‘пеперуда’ [ХИТОВ 1979: 295], *пар-пал-у́га* ‘пеперуда’, *пер-пел-и́га*, *пер-пел-у́га* също [СТОЙЧЕВ 1965: 232], *пъ-пар-у́шка* ‘пеперуда’ (цит. по [БЕР, VI: 63]), *прть-пер-у́га, прть-пер-у́да, прть-пер-у́шка* ‘пеперуда’ [ГЕРОВ, IV: 368];

бълг. диал. *пъ-пър-и́к* ‘голям студ’ [ДЕНЧЕВ 1970: 68] [462];

бълг. *тре-пер-я* – форма с дисимилация на консонантите по място на образуване: *п* – *п* > *т* – *п*;

бълг. разг. *цин-цир-икам* ‘треперя от студ’;

рус. диал. *чи́-чер* ‘рязък порив на студен вятър на открито място’ [ССРНГ].

---

[458] В [ЕСУМ, II: 151] етимологията на думата е посочена като неясна. Приведени са в качеството на паралели укр. диал. *зюзя* ‘студ’, рус. диал. *дюдя* ‘дядо’, пол. *dziudzia* ‘грохнал човек’, макар че никакви изводи за етимологията на думите не са направени и не са обяснени семантичните пръзки. В същото време рус. диал. дет. *зюзя* ‘студ’ е определено като афектно образувание, паралелно на *дюдя* ‘студ’ [ЕСУМ, II: 284]. Така произходът и на двете названия за студ остава необяснен. Това е типичен пример за неразличаване на омонимични звукоизобразителни образувания.

[459] В [БЕР] думите са представени като звукоподражателни, което също е възможно.

[460] Шустер-Шевц определя думата като звукоподражателна [SCHUSTER-ŠEWC, 3: 180].

[461] В [БЕР, V: 155] етимологията на думата е посочена като неясна.

[462] В [БЕР, VI: 68] етимологията на думата е посочена като неясна.

Вероятно тук могат да бъдат отнесении и някои названия на пламък (трептящ), вж. т. 4.9.16.

Ср. също с: лит. *tir-t-ė́ti* ‘треперя’ [LKŽ], лат. *pal-p-ito* ‘треперя’ [LEWIS–SHORT], санскр. *çi-çir-aḥ* ‘студен’ (цит. по [МЕЙЕ 1938: 189]), стгр. *μόρ-μορ-ος* ‘страх’ [LIDDELL-SCOTT].

4.9.12. Думи, обозначаващи действията: ‘повдигам, ‘товаря’, ‘натрупвам (се)’, ‘скупчвам (се)’, ‘тълпя се’ и техните резултати

Между дадените названия на действия съществува връзка, макар и на пръв поглед не явна. Действието ‘повдигам’ е свързано с действието ‘товаря’, което от своя страна е свързано с действието ‘скупчвам, правя купчина’ и неговия резултат. Действието ‘скупчвам, правя купчина’ е свързано с действието ‘тълпя се’. Ср.:

хърв. *bò-bl-ija* ‘купчина, голямо количество’, пример: *Čitavu bobilju mesa pojede* [RJA, I: 464] – Посочено е, че произходът на думата не е ясен, че тя може да бъде свързана с *bubla*;

укр. диал. *бан-ду́р-ити* ‘надомъквам, натрупвам’ (цит. по [ЕСУМ, I: 133])[463];

укр. *ґір-т-и* ‘рамене’ (< ‘място за товарене’ < ‘товаря’), ср. *ґір-т-о́жник* ‘разносвач на стоки’ [ГРИНЧЕНКО, I: 348];

бълг. диал. *гар-г-у́чвам* ‘вземам някого на гръб’, *гар-г-у́ч* ‘гръб’, *га́р-г’-ам* ‘градя, правя’ [СТОЙЧЕВ 1965: 142];

рус. диал. *гом-з-и́ть* ‘събирам (трупам) пари’, *гом-зу́л-и* ‘множество от нещо; пари, много пари’ [СРНГ, VI: 353], *га́ма-з-ом* ‘накуп, наведнъж’ (пример: *Гамазом взял все*) [СРНГ, VI: 127];

рус. диал. *га-га́л-ом* ‘отведнъж’ [СРНГ, VI: 87] (< ‘вкупом’);

бълг. диал. *гу́-гл-а* ‘купа сено’ (цит. по [БЕР, I: 292])[464];

рус., белорус., укр. *ку́-ч-а*, чеш. *ku-č-e* ‘маса, куп’ (цит. по [ЭССЯ, XIII: 79])[465], пол. *ku-cz-ek*, стпол., диал. *ku-cza* ‘куп’ [KARŁOWICZ – KRYŃSKI – NIEDŹWIEDZKI, II: 619];

бълг. *ка-ч-вам* ‘дигам на по-високо; товаря’ (цит. по [БЕР, II: 290])[466];

[463] В [ЕСУМ, I: 133] етимологията на думата е посочена като неясна.

[464] В [БЕР, I: 292] думата е отнесена към едно и също етимологично гнездо заедно с формално тъждествено название на качулка. Връзката между значенията не е обяснена.

[465] В [ЭССЯ, XIII: 79] към едно и също етимологично гнездо са отнесени формално тъждествени названия на купчина, тълпа, снопче, перчем, парче. Връзката между значенията не е обяснена.

бълг. *на-ка-чу́л-вам се* ‘натрупваме се, струпваме се нагъсто един над друг или на нещо високо’ [РБЕ, X: 254–255];

укр. диал. *на-кря-к-ати* ‘твърде много натоварвам’ (цит. по [ЕСУМ, IV: 33]), *на-кар-кан-и́чити* (*собі*) ‘твърде много неща вземам на гръб’, *кар-ка́н-ити* ‘претоварвам’ (цит. по [ЕСУМ, II: 392])[467];

рус. диал. на *ко-кор-е́шки* (*брать, взять*) ‘нося на гръб’, *ко-ко́р-ки* ‘рамене’ [СРНГ, XIV: 95, 97], *на ку́-кор-очках* (*нести*) мн. ч. ‘на горната част на гърба’, *ку-кор-е́шки* ‘рамене’горната част на гърба [СРНГ, XVI: 31, 32];

рус. диал. *ку-клю́-шки* мн. ч. ‘горната част на гърба’, *на куклюшках* (*нести, носить кого-либо*) [СРНГ, XVI: 37];

рус. диал. *кур-ки́ш-ки* ‘горната част на гърба’, *кор-ку́ш-ки* ‘рамене’ [СРНГ, XVI: 131, XIV: 335];

бълг. диал. *кър-к-а́ч* ‘носене на раменете’ (неоснователно като друго значение на думата е представено значението ‘пияч’, което е значение на звукоподражателен омоним) [Мартинов 1958: 779];

пол. *kar-k* ‘врат’, рядко *kar-kusz* ‘рамене’ [Linde, II: 320];

рус. *гру-з*, *гру-зель* ‘товар, тежест’ [Даль 1955, I: 400], диал. *гру-з-и́ть* ‘трупам, прибирам нещо’ [СРНГ, VII: 167], укр. диал. *гру-з-ило* ‘камък, с който затискат капака в каца с кисело зеле’ (цит. по [ЭССЯ, VII: 150]);

бълг. диал. *пъ́-пл-як* ‘тълпа’ (цит. по [БЕР, VI: 65], вж. бележка 387).

Ср. също с: рум. *mor-man* ‘куп’ (цит. по [DEX 1998: 653], където думата е посочена като неясна), лит. *kùr-kūl-ė* ‘тълпа, куп’ [LKŽ], лат. *po-pul-us* ‘тълпа’ [Lewis–Short].

4.9.13. Думи със значения ‘загъвам’, ‘увивам’, ‘покривам’, ‘маскирам’, ‘качулка’, ‘покривка’

Ср.: бълг. *гу́-гл-а* ‘качулка’, диал. ‘мъжки кожен калпак’ [Младенов 1967: 54], срхр. *гу-гл-а* ‘качулка’ [РСА, III: 734], пол. *gu-gl-a* ‘вид наметало’ [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki, I: 939];

---

[466] Дума без общоприета етимология и без сигурни съответствия в други славянски езици. Вж. изброяване на различни хипотези в [БЕР, II: 290–291].

[467] В [ЕСУМ, IV: 33] думата *накрякати* е посочена като неясна, допусната е връзка с *накаркани́чити* (*собі*), която задно с диал. *карка́нити* е посочена като „афектна дума, вероятно вторично свързана с *карк* ‘шия’” [ЕСУМ, II: 392].

бълг. диал. *ка-чу́л* ‘вид шапка с остър връх; бяла забрадка на българомохамеданка’, *ка-чу́л-а* ‘покривало на глава’ (цит. по [БЕР, II: 294]);

рус. диал. *ку́-кель* ‘топла шапка с наушници; част от одеяло – кожен чувал за краката’, *ку́-кл-ишна, ку-кл-у́ха* ‘топло облечена, добре загърната жена’ [СРНГ, XVI: 33, 37], стчеш. *ku-kl-a, chu-chl-a* ‘качулка’ [GEBAUER, II: 174] – В речника е отбелязано, че вариативността *kuk-*/*chuch-* не е естествена;

бълг. диал. *ма-му́ль-ка* ‘нещо сгънато и свито без ред; навита без ред прежда’, *ма-му́ль-ке* ‘всяко нещо завито в каква да е дреха’, *за-ма-му́л-вам* ‘увивам; свивам повърхностно’, *с-ма-му́л-я* ‘смачквам, огъвам без ред’ (цит. по [БЕР, III: 634]) – Възможно е вторично сближаване с бълг. диал. *мамул* ‘кочан царевица’ и *ма-му́ль, ма-му́л-че* ‘копринена буба’, ако все пак връзката не е първична; вж. бележка 68;

укр. *ма-му́н-а* ‘загърната, замаскирана фигура’, *ма-му́н-ка* ‘кукла’ [ГРИНЧЕНКО, II: 403];

рус. диал. *му́-мр-иться* ‘загръщам се’ [СРНГ, XVIII: 345];

пол. диал. *cho-choł* ‘пакривало за покриване на растения преди дъжд и студ’ [SGT];

Тук бихме могли да отнесем и цит. по-горе бълг. диал. *ко-коль-ки* ‘сарми’, *га-галь-ки* също (цит. по [БЕР, II: 536]);

рус. диал. *ку-клю́-шка* ‘превръзка на рана’ [СРНГ, XIV: 89].

Ср. също с: лат. *cu-cull-us* ‘покривало; качулка’ [LEWIS–SHORT], прус. *ke-kul-is* ‘вид чаршаф, покривало, наметка, използвана при миене’ (цит. по [ТОПОРОВ 1975–1990, III: 304]).

4.9.14. Думи със значения ‘кривя се’, ‘хитрувам’

Разглеждаме думите с тези значения в една група, защото нерядко хитруването се възприема като „кривене”, ср.: бълг. *увъртам*, *извъртам*, *усуквам го*, струс. лукавъ ‘извилист (за река); хитър, коварен’.

Ср.: бълг. диал. *кал-к-а́-вêм* ‘лъкатуша; шикалкавя, бягам от работа’ (цит. по [БЕР, II: 171]);

бълг. диал. *ши-кал-кава* ‘хитрувам’ [ХИТОВ 1979: 341];

бълг. диал. *ки-ке́н-ча се* ‘кривя се, правя гримаси’ (цит. по [БЕР, II: 357])[468];

[468] В [БЕР, II: 357] етимологията на думата е посочена като неясна.

рус. *клю-к-á* ‘лъжа, коварство; хитрец’, *пере-клю́-к-ать* ‘надхитрявам’ (цит. по [ФАСМЕР, II: 257]);

рус. диал. *кле-ц* ‘плут’ [СРНГ, XIII: 290];

чеш. *kli-č-ka* ‘смяна на посоката при бягане, ходене; уловка, хитрина, коварство’, *kli-č-kovati* ‘извъртам се’ [PSJČ: 135];

пол. *klu-cz-ka* ‘хитрост’ (цит. по [ФАСМЕР, II: 257]), *klu-cz-kować, klu-cz-yć* ‘правя различни постъпки, за да се измъкна, да залича следите си’ [LINDE, II: 384];

укр. *клю́-к-ка* ‘хитрост, уловка’ [ГРИНЧЕНКО, II: 255];

доллуж. *ko-kel*, остар. *ko-kl-e* мн.ч. ‘фокусничество, чародейство’, *ko-kl-aŕ* ‘фокусник, чародей; инициатор на раздори’ [MUKA, I: 650] – Възможно е също развитието на значението ‘инициирам раздор’ от ‘ежа се’, вж. т. 4.9.9.;

стпол. *ku-gl-uie* ‘gesticulor, изпълнявам жестомимични движения’, *ku-gl-owánie* ‘gesticulatio, пантомимични движения’ [KNAPSKI, I: 335];

чеш. диал. *če-čur-at' se* ‘лицемеря, хитрувам’ (цит. по [MACHEK 1971: 96], вж. бележка 411);

бълг. *ма́-м-я* ‘лъжа, заблуждавам; залъгвам, привиквам животни и птици, като им хвърля храна; изневерявам, като нарушавам дума или клетва’, *ма́-м-а* ‘измама’ (цит. по [БЕР, III: 635, 632]), *ma-m-a* ‘примамка, стръв; съблазън’ [RJA, VI: 432, 430], стчеш. *má-m-iti* ‘лъжа’ [GEBAUER, II: 309], чеш. *má-m-it* ‘омайвам, замъглявам съзнание’, словаш. *ma-m-it'* ‘омайвам, правя да бъде слаб; лъжа; прилъгвам, съблазнявам’ [SSJ, II: 90], пол. *ma-m-ić* ‘прилъгвам, привличам; прилъстявам; лъжа’[469] и др.;

рус. диал. *ма-мо́н-ничать* (*ма-м-о́нничать*) ‘занимавам се с лъжи’ [СРНГ, XVII: 352];

рус. *ха-хал-ить* ‘лъжа’ [ДАЛЬ 1955, IV: 543], пол. диал. *cha-chul-ić* експр. ‘хитрувам, лъжа’ [SłGP];

бълг. диал. *ча́н-ч-им се* ‘кривя се’ [ВАКАРЕЛСКА-ЧОБАНСКА 2005: 379];

пол. *sza-sz-ek* ‘клоун, фокусник’ [LINDE, V: 557], доллуж. *šy-š-kowaś* ‘шмекерувам, държа се мошеннически’ [MUKA, II: 698], рус. *ша-ш-ня*, *ша-ш-ни* мн. ч. ‘мошеничества, шмекеруване, интриги, дяволии’ (*Я ваши шашни выведу наружу!*) [ДАЛЬ 1955, IV: 625], бълг. *ша́-ш-ав* ‘замаян, заплеснат, побъркан, глупав’ (цит. по [БТР: 1004], където думата е представена като заета от турски, но ср. с другите славянски названия).

[469] Дума без общоприета етимология. Вж. цит. различни хипотези в [BERNEKER, II: 17–18; ФАСМЕР, II: 596; SKOK, II: 366; BEZLAJ, II: 164–165; БЕР, III: 635]. Махек посочва етимологията на думата като неясна [MACHEK 1971: 349–350].

4.9.15. Думи със значения ‘цапам (се)’, ‘мръсен’, ‘мръсотия’

Може да се мисли за връзка с думите, обозначаващи мудни, безсмислени действия, (вж. т. 4.9.8.). Ср.:

укр. *бá-бр-атися* ‘ровя се в мръсотия, занимавам се с мръсна работа’, *бó-бл-ятися* ‘бърникам с ръце в нещо течно, меко, например в тесто; цапам се’ [Гринченко, I: 15], укр. *бá-бр-ати* ‘цапам’, *бé-бр-ати* ‘цапам’, *бá-бл-ятися* ‘цапам се’ (цит. по [ЕСУМ, I: 106])[470], пол. диал. *ba-br-ać* ‘цапам’ [SSG];

словаш. диал. *br-bl-ať sa* ‘цапам се, каля се’ (цит. по [ЭССЯ, III: 122])[471];

рус. диал. *барá-б-ать* ‘цапам’ [СРНГ, II: 99–100];

словен. *ka-c-áti* ‘цапам’ [SSKJ];

пол. *pa-pr-ać*, диал. *par-p-ać*, рядко *pa-prz-ać*, *pa-prz-yć się* ‘цапам’ [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki, IV: 48], диал. *pa-pr-ać* ‘цапам’ [SSG];

чеш. *pi-pl-ati* ‘цапам, развалям’ (цит. по [Machek 1971: 450])[472];

укр. диал. *ма-му́л-ити* ‘цапам’ [Гринченко, II: 403];

рус. диал. *мó-мр-аж* ‘мътна вода’ [СРНГ, XVIII: 251];

бълг. диал. *пър-пу́л-ав* ‘прашен, нечист, мръсен’ (цит. по [БЕР, VI: 101], вж. бележка 417);

укр. диал. *пá-пл-я* ‘мокро време’, *па-пл-ю́жити* (някого с думи) ‘оплювам’, *па-пл-ю́га* ‘немарлива жена, повлекана, проститутка’ [Желеховский–Недїльский, II: 601] (< ‘цапам’).

Ср. също със: стгр. *βόρ-βορ-ος* ‘кал, мръсотия’, лит. *mar̃-mal-as* ‘мръсотия, рядка кал’ [LKŽ].

4.9.16. Думи, обозначаващи горене, блясък, мъждукане, пламтене, ярка светлина

Общият преглед на цитираните по-долу названия навежда на мисълта, че във всички обозначени действия се съдържа представата за пулсираща светлина. В някои случаи

[470] Думите заедно с техните славянски съответствия в [ЕСУМ, I: 106] са представени като наследници на праславянски експресивен етимон (без да се обяснява неговото образуване) или на етимон с непълна редупликация на корена, който е и в глагола *брати* (без да се обяснява словообразувателното значение на редупликацията в този случай); относно възможността да е редуплициран корен вж. разсъжденията в т. 1.5.5.1. .

[471] В [ЭССЯ, III: 122] думата е изведена от звукоподражателен етимон.

[472] Според Махек думата се явява вариант на глагола *bibrati* (с *i* на мястото на *a* и *l* под влияние на *piplat* ‘правя нещо бавно’), произхода на който не е обяснен в речника [Machek 1971: 450].

(при названията на огън) е възможен и звукоподражателен произход – горенето понякога е съпроводено пукане на дървата, силните пламъци са съпроводени с бумтене. Ср.:

бълг. диал. *бу-бу́л-кам* ‘горя с голям пламък’ [Горов 1962: 69], *бу-бул’* ‘големи огньове, които децата палят вечер на заговезни на площадите и в градините против зли духове; пламък’ [Стойчев 1965: 133];

бълг. диал. *бум-бу́л* ‘пламък’[473] [Стойчев 1965: 134];

укр. *го-гол-іти* ‘блестя, светя’[474] [Гринченко, I: 296];

горлуж. *ku-kl-a* ‘светлина’, *ku-kl-ować* ‘играя си със светлина’ [Pfuhl: 298] – Възможно е също названието *ku-kl-a* да е възникнало като название на слънчево зайче. В такъв случай би трябвало да го отнесем към названията на топчести предмети.;

бълг. диал. *пла-по́л-им* ‘пламтя, сияя’, словаш. *plá-pol* ‘ярка светлина, пламък’, цсл. **пла-пол-ати** ‘(за огън) горя, пламтя’ (цит. по [БЕР, V: 308]), чеш. *plá-pol* ‘за колеблив пламък; мъждукаща светлина’, *plá-pol-ati* ‘горя с неравен, колеблив пламък; мъждукам’ [PSJČ, IV,1: 291, 292];

бълг. *пъ́р-п-ам* ‘пламтя (за огън, пламък)’ [Геров , VI: 275].

Ср.: стгр. *μαρ-μάρ-εος* ‘блестящ ярко, святкащ’ [Дворецкий 1958, II: 1053], хет. *wari-war-ant-* ‘блестящ, пламтящ’, лув. *pal-p-adyi* ‘пламтя’ (цит. по [Oettinger 1998: 454]).

4.10. Названия на нещо страшно, ужасяващо

Ср.: пол. *bo-b-o*, *bu-b-a,* диал. *bo-b-ák*, *bu-b-ak, ba-b-ok, ba-b-uk, bu-b-uk, bu-b-acz* ‘плашило, страшилище; страх, ужас’[475] [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki, I: 178], доллуж. *bu-b-ak* ‘плашило, черен човек (привидение за плашене на деца)’, *bu-baw-a* (*bu-b-awa*) също [Muka, I: 87–88];

бълг. *бу-б-а* ‘страшилище, с което плашат деца’ [Геров, I: 80] (вж. бележка 535);

[473] В [ЭССЯ, II: 231–232] думата е отнесена към етимологичното гнездо на названия на малки топчести предмети: мехури, шикалки, израстъци, шишарки и др., представени като наследници на ономатопеичната основа **bąb-*, със суф. *-l-*. Тази позиция свидетелства за неразличаването на различни ономатопеични образувания. Вж. бележка 154.

[474] В [ЕСУМ, I: 543] етимологията на думата е посочена като неясна.

[475] В [SP, I: 432] дадените полски думи са обяснени като детски, което е напълно вероятно. Трябва да уточним също, че по начин на образуване те са ономатопеични образоподражателни образувания .

рус. *бá-ба* ‘каменен истукан’ [Даль 1955, I: 32], словен. *bá-ba* ‘скална фигура, идол’ (цит. по [Bezlaj, I: 7]) – вероятно от първоначално значение ‘нещо респектиращо (от което се страхуваме и на което се покланяме)’;

бълг. диал. *ба-б-у́гяр* ‘плашило; кукер; вампир’ [Молеров–Молеров 1954: 422];

бълг. диал. *бу-бур-а́к* ‘зъл, дух, вампир’ [Стойчев 1965: 133], *бу-бур-о́к* ‘таласъм’ [Вакарелска-Чобанска 2005: 45];

рус. *бá-бай* ‘фантастично същество в образа на страшен старец, с което плащат децата’ [СРНГ, II: 15], укр. *ба-бáй* ‘зъл дух; плашило’ (цит. по [Рудницький, I: 46]);

стбелорус. *бар-баръ* ‘мъчител, тиранин’ [СБЛ];

стб. **гро-ꙁ-а** ‘ужас, трепет’, **гро-ꙁ-ьнъ** ‘сташен, ужасен (цит. по [БЕР, I : 283]), словаш. *hrô-z-a* ‘ужас’ [SSJ, I: 531], горлуж. *hro-z-a* ‘ужас, страх’ [Pfuhl: 222], доллуж. *hro-z-a* ‘ужас, страх, уплаха’ [Muka, I: 334], пол. *gro-z-a* ‘остар. страх, ужас, тревога, уплаха; рядко: отвращение’ [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki, I: 915], рус. *гро-з-á* ‘гръм и мълния с дъжд или град’, диал. ‘гръм; мълния; за буреносен облак; заплаха; страшна власт; страшен човек; предмет, с който бият, заплашват; бой, битка; вреда’ [СРНГ, VII: 147–148], укр. *гро-з-á* ‘буря; заплаха’[476] [Грінченко, I: 329] – Възможно е цитираните думи да принадлежат към различни етимологични гнезда – на звукоподражателна дума (‘гръм’) и звукосимволична (‘страшен’);

рус. диал. *го́р-г-а* ‘морски ураган, особено край брега’ ([Даль 1955, I: 26], с въпросителен знак);

бълг. диал. *джан-гол-о́з* ‘страшилище подобно на вампир, но не толкова свирепо и кръвожадно’[477] [Геров, VI: 91];

пол. *dun-der*, *don-der* ‘дявол’ [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki, I: 584] ,

рус. диал. *до-до́н* ‘митично същество, с което плашат децата’ [СРНГ, VIII: 89];

рус. диал. *ку́-к-а* ‘според суеверните представи – таласъм, който живее в банята’ [СРНГ, XVI: 30],

рус. диал. *ку-ка́н* ‘митично същество, което живее в локвите, блатата; фантастично същество, с което плашат децата’ [СРНГ, XVI: 31];

бълг. *кор-кул-ук* ‘плашило’ [Геров, II: 399];

---

[476] Съгласно [ЭССЯ, VII: 141] думите са от звукоподражателен произход: от **g-r-g*/**g-r-g’*. Направено е сравнение с гр. γορ-γ-ός ‘ужасен, див’. Не е обяснена връзката между „звуковото” значение на етимона и значението ‘страшен’.

[477] В [БЕР, I: 355, 368] само се казва, че думата има общ произход с *джонголоз* ‘дъртак, дрипльо’, образуването на което не е обяснено.

бълг. диал. *кара-кóн-джери* ‘същества, които пакостят на хората през „поганските дни”’ [Коледаров 1963: 119];

рус. диал. *мур-му́ль* ‘в суеверните представи – дявол’ [СРНГ, XVIII: 357],

укр. диал. *ма-му́н* ‘зъл дух, който краде жени, мами хората’ [Гринченко, II: 403] – Значението може да бъде развито и от значение ‘забулен с покривало, за да плаши’, вж. т. 4.9.13.;

укр. диал. *ме́-мель*, употребявано в израз *схватив мемеля* ‘били са го’ (цит. по [ЕСУМ, III: 343])[478]– Думата би могла до означава нещо лошо, зла сила;

словаш. *mrá-mor-a* ‘призрак’ (цит. по [ЭССЯ, XIX: 236]);

рус. *чу́-чел-о* ‘плашило’, бълг. диал. *чу́-чул-а* ‘градинско плашило’ [Мартинов 1958: 788], ‘плашило; смешно облечен, нескопосен човек’ [Хитов 1979: 340] – В основата на номинацията би могъл да бъде не само признакът ‘страшен, плашещ’, но и ‘маскиран, парцалив’;

рус. *ши-ш-ка, ши-ш-ко́, ши-ш, ши-ш-ига* ‘бяс, дявол’ [Даль 1955, IV: 637] – Значението може да бъде развито и от ‘лукав, хитър’.

Ср. също със: стгр. *Гορ-γ-ώ* ‘Горгона’, стгр. γορ-γ-ός ‘страшен, ужасен’ [Дворецкий 1958, I: 331], *μορ-μορ-ωπός* ‘страшен на вид’, *μορ-μ-ώ* ‘плашило, страшилище’ [Дворецкий 1958, II: 1110].

[478] Съгласно [ЕСУМ, III: 343] етимологията на думата не е ясна.

4.11. Емотивни и експресивни названия на човека и производни от тях

4.11.1. Думи, характеризиращи външния вид, характера, интелектуалните качества и поведението на човека

Повечето от дадените названия са пейоративни. Обединяваме ги в една група въз основа на общността на назовавания обект – човека. Те характеризират неговата външност, поведение и интелектуални качества от гледна точка на различни признаци. В зависимост от мотивиращите признаци тези думи биха могли да бъдат свързани с думи от други групи, обозначаващи нещо малко, топчесто, бухнало, криво, стърчащо, куцане, мудни действия, слабост, високомерно поведение, свиване (свидливост, скъперничество) и т.н. Някои от цитираните по-долу названия може да са възникнали в резултат на метафоричен пренос на други ономатопеични образоподражателни названия или да са преосмислени в резултат на вторичното си сближаване с тях. Възможни са контаминации на самите емотивни и експресивни названия на човека поради формалната им близост. Трябва да отбележим, че дадената група думи много добре илюстрира формалната и семантичната вариативност на звукосимволичната лексика. Семантичната вариативност достига до изразяването на противоположни значения от една и съща езикова форма (вж. например значенията на рус. диал. *ко́ковень*, *кокора*). Ср.:

бълг. диал. *бу́-ба* ‘за човек, който във всичко се бърка и обича да си намира нещо за правене, преди всичко вкъщи’ [Ралев 1977: 106];

рус. диал. *бу-бѐр-я* ‘надебеляла, обичаща да поспи, немарлива жена’, *бу́-бер-ега* ‘дебел тромав човек’[479] [СРНГ, III: 233];

бълг. диал. *ба-бу́р-ца* ‘дебел, нисък и безформен човек’ [Молеров–Молеров 1954: 422];

рус. диал. *бо́-бр-я* ‘дебеличък, закръглен човек’ [СРНГ, III: 38], рус. диал. *бо-бр-яшка* ‘самохвалко’ [СРНГ, III: 38];

бълг. диал. *бу́-бр-ек* ‘охранено, пълно дете’ (представено като преносно от ‘бъбрек’) [Хитов 1979: 230];

[479] В речника на Фасмер относно дадената дума е отбелязано, че словообразуването и́ е необичайно [I: 226].

бълг. диал. *бъ-бáн-къ* шеговито ‘за едър, силен човек’ [Ралев 1977: 107], *ба-бáн-ко* ‘едър, силен човек, юначага’ [Хитов 1979: 225], рус. диал. *бу́-бень* (*бу́-б-ень*)‘за дебел мързелив човек’ [СРНГ, III: 233];

рус. диал. *бо-бы́н-я* (*бо-б-ы́ня*) ‘надут, надменен, превзет човек’[480] [Даль 1955, I: 101];

рус. диал. *бо́-быч* (*бо́-б-ыч*) ‘глупав, неразбран човек’ [СРНГ, III: 40];

укр. *ба-бух-áтый* ‘бузест човек, с голям корем’ [Гринченко, I: 15]; диал. *бала-бу́х-а* ‘тромав, несръчен човек’ (цит. по [ЭССЯ, III: 116], вж. бележка 32);

рус. диал. *бá-бай* неодобрително ‘глупав, несръчен, разсеян, тромав човек; стар ерген’ [СРНГ, II: 15];

рус. диал. *Бо́-быш* (*Бо-б-ыш*) прякор на шегаджия [СРНГ, III: 40];

рус. диал. *бо-бáш-ка* ‘за дебел, нисък човек’ [СРНГ, III: 35];

бълг. диал. *бу-бóл-як* ‘несръчен човек’ (цит. по: [БЕР, I: 85])[481];

рус. диал. *болò-бан* ‘груб, тромав човек; високо момче; глупак; нелюбезен или срамежлив човек; глезльо’ [СРНГ, III: 75–76], *бол-вàн* ‘глупав, инат човек’ [СРНГ, 3: 71], *боло-вàн* ‘глупак’ [СРНГ, III: 76];

пол. диал. *bym-bas* шеговито ‘малко дете’ [SłGP];

пол. диал. *bam-b-uch* ‘тромав, дебел човек’ [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki, I: 92];

пол. диал. *bam-buł-a, baj-tał-a, baj-dał-a* ‘тромав, туткав човек’ [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki, I: 85], укр. *бам-бу́л-а* ‘тромав човек или животно’ [Гринченко, I: 26], чеш. *bam-bul-a* ‘глупак’ (цит. по [Rejzek 2001: 69])[482]. бълг. *бъм-бáл*, *бъм-бáл-ин* ‘глупак’ [Ковачев 1970: 12]; сръб. *бàм-бул-а* ‘недодялан, тромав човек’ (цит. по [ЕРСJ: II: 141])[483];

укр. диал. *бе́м-б-а*, *бе́м-бул* ‘глупак, будала’ (цит. по [ЕСУМ, I: 166])[484];

---

[480] У Фасмер само е отбелязано, че „предпазливи предположения по повод на тази дума изказва Илински”. Думата остава необяснена [I: 181].

[481] Съгласно [БЕР, I: 85] думата е образувана със суф. *-ол* + *-як* от *буба*, за което речникът реконструира първоначално значение ‘нещо надуто, набъбнало’. Речникът не привежда типологически паралели за такова словообразуване. Към същото етимологично гнездо е отнесено и формално тъждествено название на голяма дебела гъсеница.

[482] Рейзек предполага заимстване от унг. *bamba* ‘глупав’, но допуска и образуването от местно експресивно образувание, съпоставимо с етимона на чеш. *bambule* (вж. бел. 31), без да определя типа мотивираност на думата [Rejzek 2001: 69].

[483] В [ЕСРJ, II: 141] етимологията на сръбската дума е посочена като неясна. Като паралели са приведени чеш. *bambula* ‘шкембелия, шишко’, пол. *bambuła* ‘тромав, пипкав човек’, рус., укр., белорус. *бамбу́ла* ‘също’, бълг. *бъмбáл*, *бъмбáлин* ‘глупак’.

[484] В [ЕСУМ, I: 166] етимологията на думата е посочена като неясна. Допуснато е изменение на укр. диал. *бамбу́ла* ‘тромав човек’, за което е предположено видоизменение на заетото от полски *bąbel* ‘мехур’.

пол. остар. *bil-bas* ‘висок, непохватен, тромав човек’ [KARŁOWICZ–KRYŃSKI–NIEDŹWIEDZKI, I: 155], чеш. *bl-b* ‘идиот; глупак’[485] [PSJČ, I: 144];

бълг. диал. *брáм-бал-о* ‘едър, дебел човек’ (цит. по [БЕР, I: 73])[486];

стпол. *bum-b-ak* ‘пияница’ [KARŁOWICZ–KRYŃSKI–NIEDŹWIEDZKI, I: 234];

пол. *bir-bus*, *bir-bant* ‘лентяй, гуляйджия, лъжец’ [KARŁOWICZ–KRYŃSKI–NIEDŹWIEDZKI, I: 157];

белорус. *бай-б-áк* ‘лентяй’ [БАЙКОЎ-НЕКРАШЭВІЧ];

укр. диал. *бóв-дур* ‘глупак, недодялан човек’ (цит. по [ЕСУМ, I: 218])[487];

бълг. диал. *бу́н-гур* ‘смахнат човек’ [КОВАЧЕВ 1970: 10];

укр. диал. *вер-гел-á* ироничен прякор на висок човек, *вир-ґéл-а* ‘здравеняк’, *вер-ґи́л-о* ‘висок непохватен човек’, *вер-вел-á* ‘дълъг като върлина човек’ (цит по [ЕСУМ, I: 352])[488] – Формата на последното название би трябвало да е изходна;

рус. *вер-зи́л-а* (*вер-з-и́ла*) ‘висок непохватен човек’ [ДАЛЬ 1955, I: 181] (ср. *вéр-з-ить* ‘говоря или правя нещо продължително, но безсмислено; лъжа, говоря празни приказки’);

рус. диал. *вор-гáн* ругателна дума за обида на човек; неопределено значение [СРНГ, V: 99];

рус. диал. *гá-г-а* ‘глупав и самодоволен присмехулко или лентяй; глуповата висока жена’ [СРНГ, VI: 86];

рус. диал. *гу́-г-а* ‘мълчалив, неразговорлив човек’ [СРНГ, VII: 198];

русск. диал. *гу́-з-а* ‘непохватен, нерешителен човек’ (цит. по [ФАСМЕР, I: 472], вж. бележка 449);

укр. диал. *гру́н-даль* ‘груб недодялан човек’ (цит. по [РУДНИЦЬКИЙ, I: 881])[489];

рус. диал. *гá-вр-ик* ‘простак, заплес; глупак; за дете (неуважително); конте, фръцльо; хитрец, пройдоха; хулиган’ [СРНГ, VI: 85];

словен. *babji gre-gor* ‘женкар’ (цит. по [BEZLAJ, I: 174])[490];

---

[485] Съгласно [ЭССЯ, III: 117] това е типично звукоподражателно образувание, което се състои два устнени и един плавен консонант. Речникът не е видял в думата редупликация, независимо че я определя като звукоподражателна.

[486] В [БЕР, I: 73] етимологията на думата е посочена като неясна.

[487] В [ЕСУМ, I: 218] етимологията на думата е посочена като неясна.

[488] В [ЕСУМ, I: 352] етимологията на думата е посочена като неясна.

[489] У РУДНИЦКИ думата е представена като резултат от изкривяване на пол. *drągal* ‘едър човек, здравеняк’ [I: 881].

[490] Безлай отнася думата към етимологичното гнездо на словен. *grégor* ‘каймак на мляко’, чиято етимология посочва като неясна [BEZLAJ, I: 174].

бълг. диал. *гър-го́н-я* ‘сгърбушен човек’, *з-гър-гор-и́л се, з-гър-гуш-и́л се* ‘остарял много’ (цит. по: [БЕР, I: 302])[491];

укр. диал. *ге́р-гель* ‘човек с дълъг врат’, *ґе́р-ґуль* ‘непохватен човек с дълъг врат’ (цит. по [ЕСУМ, I: 498])[492];

укр. диал. *ґор-ґо́л-я* ‘висок човек’, *гор-го́н-я* ‘много висока жена’ (цит. по [ЕСУМ, I: 563])[493];

рус. диал. *го́-голь* ‘за бодър човек, кон (*Вишь какой парень – гоголь*!); за снажен, строен човек’ [СРНГ, VI: 263], *го-го́л-я* ‘за смел, дързък човек’, *го-го́н-а* ‘горда, надменна жена’ [СРНГ, VI: 264] – ср. с рус. диал. *го-гол-и́ться* ‘контя се, превземам се’ и др. формално близки названия, представени в т. 4.9.9.2.; вж. бележка 427;

рус. диал. *га́-гал* ‘висок човек’, *га-га́л-а* ‘присмехулко’ [СРНГ, VI: 87];

рус. диал. *га-га́р-а* ‘за високо несъразмерно същество (за висока непохватна жена; за кобила)’, *Га-га̀р-а* – прякор на човек с висок врат [СРНГ, VI: 87];

рус. диал. *га-га̀й* ‘лентяй, нехранимайко; висок човек’ [СРНГ, VI: 86];

рус. диал. *го-гуй* ‘болен човек’ [СРНГ, VI: 265];

укр. диал. *ган-дра-ба́тий*, *ган-дра-ба́стий*, *ган-дри-ба́тий* ‘непохватен, висок като върлина човек’ (цит. по [ЕСУМ, I: 467])[494] – форми с дисимилация на консонантите по място на образуване и контаминационни изменения;

бълг. диал. *га́й-гур* ‘слаб, хилав човек’ [Геров, VI: 69];

бълг. *гир-гу́ц-а* казва се укорно за човек [Геров, VI: 72];

пол. *gał-gan*, диал. *gał-kun* ‘подлец, негодяй, безделник’ [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki, I: 798] – Втората форма е с дисимилация на вокалите и на консонантите по звучност/беззвучност;

стпол. *gor-goń-czyk* ‘човек, който лесно сменя убежденията си’ [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki, I: 877];

чеш. диал. *gaň-gor-a* ‘грубиян’ (цит. по [Machek 1971: 149])[495];

рус. диал. *го́м-з-а* ‘скромен, тих, срамежлив човек’ [СРНГ, VI: 353], *гом-з-а́* ‘нечистоплътна жена’, *гам-з-а́* ‘непохватен, невнимателен човек’, *гом-з-и́ха* ‘жена стипца’, *гом-з-а́к* ругателство ‘нестарателен човек’ [СРНГ, VI: 353];

---

[491] Съгласно [БЕР, I: 302] произходът на думите е неясен.

[492] В [ЕСУМ, I: 498] етимологията на думите е посочена като неясна; допуснато е заемане на тур. *görekli* ‘красив, забележителен’.

[493] В [ЕСУМ, I: 563] етимологията на думите е посочена като неясна.

[494] В [ЕСУМ, I: 467] думите са посочени като неясни.

[495] У Махек етимологията на думата е посочена като неясна [Machek 1971: 149].

рус. диал. *ду-д-а́* ‘глупав човек’ [СРНГ, VIII: 246], бълг. диал. *ду́-да* ‘жена, или мома, дебела, мързелива, невчесана, със скъсани неопрани дрехи’ [Маринов: 272];

пол. диал. *dzi-dul-a*, ‘висока, слаба жена’, *dzi-doń*, ‘висок, слаб човек’ [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki, I: 636];

рус. диал. *ди-ди́ль-ка* ‘слаб висок човек’ (Ср. също с *ди-ди́ль-ка* ‘високо сенникоцветно растение с гладко лъскаво стъбло’ в същия говор) [СРНГ, VIII: 54];

рус. диал. *ды-дл-а* ‘висок човек (обикновено несъразмерен)’ [СРНГ, VIII: 291];

рус. диал. *до-до́р-ка* ‘непохватна, тромава жена’, *до-до́р-ик* ‘гърбаво джудже’, *ду́-дор-а, ду-ды́р-я* ругателство ‘глупак, глупачка; събир. случайни хора, тълпа’ (Ср. също със значението на думата ‘нещо лошо, ненужно’) [СРНГ, VIII: 90, 250, 251];

рус. диал. *ду-гу́р-а* ‘висок, несъразмерен и глупав човек’ [СРНГ, VIII: 246] – форма с дисимилация на консонантите по място на образуване;

рус. диал. *до-до́н* ‘несъразмерен човек’ [СРНГ, VIII: 89];

рус. диал. *ду́-ду́н* ‘за човек с увиснали устни’ [СРНГ, VIII: 251];

срхр. *dùn-dar-a* ‘висока, набита, дебела жена’ [RJA, II: 888];

пол. *drą-gal* ‘огромен, як, с грубо телосложение човек’ [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki, I: 553] – форма с дисимилация на консонантите по място на образуване;

рус. диал. *дур-бàй* ‘глупак, будала’, *дур-бѐй* ‘глупак, будала; глезльо, немирник’, *дур-бѐнь* ‘глупак, будала’ [СРНГ, VIII: 265];

рус. диал. *ден-дер-ёха* ‘немарлива, непохватна жена’ [СРНГ, VII: 349];

рус. диал. *дун-ду́л-я* ‘глупав, висок, несъразмерен човек’, *дун-дул-у́к* ‘глупак, будала’ [СРНГ, VIII: 258];

рус. диал. *дун-д-у́к* ‘безделник, лентяй; глупав инат невежа; висок, прегърбен човек; дебелак’ [СРНГ, VIII: 258], укр. диал. *дун-д-у́к* ‘инат човек; стар ерген; тъп, недоразвит човек; стар глупак’ (цит. по [ЕСУМ, II: 145])[496], бълг. диал. *дун’-д-у* ‘дебел, тромав човек’, *ду́н-д-а* укорително ‘дебела, лошо облечена, непохватна жена’ [Ралев 1977: 120], укорително ‘дебела и мързелива жена’ [Иванов 1930: 111], срхр. *dùn-d-a* ‘висока, яка, пълна жена’ [RJA, II: 888];

рус. диал. *дю́н-д-ик* ‘вял, непохватен, несръчен човек; заплес; много нисък човек’ [СРНГ, VIII: 304];

рус. диал. *дыл-д-а* ‘млада жена с не особено благонравно поведение; глупав, простоват, висок човек’ [СРНГ, VIII: 291];

[496] В [ЕСУМ, II: 145] етимологията на думата е посочена като неясна.

белорус. *дыр́-д-а* ‘много висок човек’ [Байкоў-Некрашэвіч];

рус. диал. *жу́р-ж-а* ‘любовница, жена с леко поведение’ [СРНГ, IX: 230],

пол. диал. остар. *żu-żel* без мн. ч. презрит. ‘за жени с леко поведение’ (*Ostatnia wojna wyniszczyła też wielu moralnie. Nie wiem dlaczego, ale o tzw. łatwych kobietach mówiło się wtedy ,,żużel”*) [SGMP];

рус. *зо́-з-а* ‘нестарателен, немит, мръсен човек’ [СРНГ, XI: 326];

пол. диал. *ka-kal-ud* шеговито или иронично ‘малко дете; млад човек; нисък на ръст мъж’, *ka-kal-udek* експр. ‘за дете или възрастен с нисък ръст’ [SłGP];

пол. диал. *ka-ker*, *ka-kier* ‘стар несимпатичен мъж’ [SłGP];

бълг. диал. *ка-ка́р-е* ‘дребен човек’ (ср. също със значението на думата ‘малък мамул царевица’) [Молеров–Молеров 1954: 461];

рус. диал. *ко́л-ч-а, кол-ч-а́к* ‘куц, кривокрак човек’ [СРНГ, XIV: 202] – думата е цитирана също в т. 4.9.2.;

рус. диал. *клю-к-а* ‘за гърбав човек’ [СРНГ, XIII: 319–320] – Значението може да бъде развито и по метафоричен път;

бълг. диал. *ке́-к-ла* (*ке́-кла*) ‘тромава жена’ [Петков 1974: 65];

срхр. *кље-к-а* ‘слаб, хилав човек’ [РСА, IX: 639], бълг. диал. *кле́-к-ав* ‘който има слаби, неиздръжливи крака; бавно подвижен, тромав; кривоног; телесно слаб, несигурен, неиздръжлив’ (цит. по [БЕР, II: 430]) – Ср. с думите, представени в т. 4.9.2.;

рус. диал. *кля́-ч-а* ‘человек с недъг’ [СРНГ, XIII: 329] – Значението може да бъде развито и метафорично от ‘кранта’, ср. с рус. *кляча* ‘кранта’;

рус. диал. *кри́-ч-а* ‘пълна, тромава, непохватна жена’ [СРНГ, XV: 261];

рус. диал. *кар-к-о́та̀* ‘суха, хилава жена’ [СРНГ, XIII: 92];

рус. диал. *ко-ко́р-а* ‘за непохватен, тромав човек; за мързелив човек, безделник; за свидлив човек, скъперник; за непристъпен, твърд като камък човек; за глупав човек, глупак’, *старарая ко-ко-ра* ругателство към стар човек, *ко-ко́р-ек* ‘за набит човек’ [СРНГ, XIV: 94–95], *ко́-корь* ‘набит, широкоплещест човек’, *ко-кор-ы́га* ‘скъперник, стипца; човек, който обича да живее на чужда сметка, обича да го черпят (като не отговаря със същото)’ [СРНГ, XIV: 98], *ко-ку́р-а* ‘за пълна, преливаща от здраве жена’ [СРНГ, XIV: 104–105]; бълг. диал. *ко-ка́р-ко* ‘държелив, здрав човек’, *ко-ко́р-ко* ‘който се гордее, който се перчи’ (вж. също т. 4.9.9.2.) (цит. по [БЕР, II: 533, 539])[497];

[497] БЕР представя *кока́рко* като преносно название от *кока́рь* ‘каменисто място’ [II: 533], което също е възможно.

бълг. диал. *ку́-кур-а* ‘глупак, ахмак’ [Геров, II: 429], *ку́-кар-а* ‘едър на ръст младеж, а негоден за работа’ [Горов 1962: 100];

рус. диал. *Ку-ка́р-а* прякор на непохватен човек [СРНГ, XVI: 31];

бълг. диал. *ку-кер-я́га* ‘момък, който върши нередни работи, нехранимайко ’ (цит. по [БЕР, III: 89]);

бълг. диал. *ку́-кер* обидно название на пораснал вече момък, но мързелив, не се хваща да работи’, *ку́-кер-ица* обиден израз за мома, която върши нередни работи, *ку-кер’-а́га* ‘момък, който върши нередни работи, нехранимайко’ [Горов 1962: 101];

бълг. *ку-кур-як съм* разг. ‘здрав съм, бодър човек’ [РБЕ, VIII: 343] – Възможно е названието да не е възникнало като метафоричен пренос на названието на цветето, както днес се осмисля и както е представено и в цит. речник, а възприемането му по този начин да а вторично.

рус. диал. *ко-чу́р-а* ‘за висок човек, върлина; гуляйджия, който обича да си попийва; за слаб, болнав човек’ [СРНГ, XV: 135];

рус. диал. *кро́-каль* ругателство ‘за беззъб човек’ [СРНГ, XV: 273];

рус. диал. *кур-кул-ей* ‘саможив човек’[498] [СРНГ, XVI: 131];

рус. диал. *кал-га̀н* ‘глупак, тъпанар; ругателство (*Ах ты, калган пустой!*); прякор’ [СРНГ, XII: 342] – форма с дисимилация на консонантите по звучност/беззвучност;

бълг. диал. *ку-кул-ни́к* ‘нисък човек’ (цит. по [БЕР, III: 101])[499];

рус. диал. *ку́-коль-ник* ‘шегаджия; фалшификатор на пари; крадец’ [СРНГ, XVI: 43];

укр. диал. *ко-кіл* ‘саможив, мрачен човек’ (цит. по [ЕСУМ, II: 503])[500];

бълг. диал. *ко-кал-я́р*, *ко-кал-а́н* ‘човек, който се стреми към облаги’ (цит. по [БЕР, II: 531]) – Възможно е вторичното сближаване с бълг. *кокал* ‘кост’ или развитие от същото название, както днес се възприема;

рус. диал. *ко́-ков-ень* ‘слаб, немощен старец (който не може нито да работи, нито да излиза навън); набит, физически здрав човек, здравеняк’ [СРНГ, XIV: 90], *ко-ко́в-ка* ‘за тиха, но зла жена’, *что коковка сидит* ‘изглежда красива’, *ко-ков-я́ка* ‘уродлив човек, изрод’ [СРНГ, XIV: 92] – *в* < *л*;

рус. диал. *ко-кош-ка* ‘за пълна жена’ [СРНГ, XIV: 101] – *ш* < *л*;

---

[498] В [Топоров 1975–1990, IV: 316] думата е отнесена към „определено звукоизобразителните типове”.

[499] Според [БЕР, III: 101] названието е еднакво по произход с *кукуль* ‘кука’ или *кукуль* ‘пашкул’, тъй като старият човек е свит като кука или пашкул. Ще отбележим, че метафоричният пренос от тези названия също е възможен.

[500] В [ЕСУМ, II: 503] етимологията на думата е посочена като неясна.

бълг. диал. *штро́-ка* (**s-kър-k-*) ‘мършава жена или животно’, *штро́-кл-а* (**s-кър-kel-*) също [Гълъбов 1965: 113];

укр. диал. *кан-цил-юга*, *кан-цу́-биль* ‘бродяга, арестант’ (цит. по [ЕСУМ, II: 145])[501];

чеш. *klu-k* ‘бродяга; момче’ (цит. по [ЭССЯ, X: 77])[502];

словен. *kljú-k-a* ‘висока, слаба, непохватна жена’ [SSJK];

бълг. диал. *льо́-льо* ‘висок човек’ [Молеров–Молеров 1954: 474];

рус. диал. *ма-м-ы́ка* ‘бродяга’ [СРНГ, XVII];

чеш. *ma-mel-uk* ‘продажен човек; ругателство за груб човек’, *ma-ml-as* ругателство за грубиян [PSJČ, II: 700][503],

рус. диал. *ме-ме́ля* ‘за непохватен човек’ [СРНГ, XVII: 106];

укр. диал. *ма-му́л-а* ‘тромав, пипкав човек, будала; женкар’ (цит. по [ЕСУМ, III: 377])[504];

бълг. диал. *ма-му́ль-ке* ‘дребен човек’ (цит. по: [БЕР, III: 634], вж. бележка 68);

рус. диал. *мя-мл-юй* ‘за вял, нерешителен човек’ [СРНГ, XIX: 85];

рус. диал. *мо́-мл-я* ‘мълчалив човек’ [СРНГ, XVIII: 251];

горлуж. *ma-ml-a* ‘страхлив човек’ [Pfuhl: 352];

рус. диал. *мы-мр-а* ‘много слаб, мършав човек; мрачен, скучен човек’[505] [СРНГ, XIX: 57];

рус. диал. *ма-му́р-а* ругателство (*Экой ты мамура слепец!*) [СРНГ, XVII: 353];

русс диал. *му́-мр-а* ‘домошар’, *му́-мр-я* ‘заплес’ [СРНГ, XVIII: 345], белорус. диал. *му́-мр-а* ‘мрачен и мълчалив човек’ (цит. по [ЭССЯ, XX: 189])[506];

чеш. *mi-mr-a* ‘бавен човек’ (цит. по [Осипова 1989: 168]);

рус. диал. *ма-мо́н-я* ‘чревоугодник; лентяй, заплес; мрачен, необщителен човек’[507] [СРНГ, XVII: 352];

---

[501] В [ЕСУМ, II: 145] названията са посочени като неясни; допуснато е фонетично и семантично (твърде неясно! – бележката моя: Ж. К.-З.) изменение на грубото название *канцелюра* ‘човек, който работи в канцелария’;

[502] [ЭССЯ] отнася думата към етимологичното гнездо на *псл. *klukъ* (за което отбелязва, че е свързано с **klъkъ*) думи, обозначаващи кълн, стрела, бродяга, момче, отпадъци при обработка на лен, коноп и др. Връзката между значенията не е обяснена [X: 77].

[503] Съгласно [Machek 1971: 349] думата е заета от арабската *mamlūk* ‘роб’ (хипотеза, възприета и от Рейзек [Rejzek 2001: 306]). Ще отбележим, че тази хипотеза не отчита цялото многообразие от славянски думи с подобна форма и значения.

[504] В [ЕСУМ, III: 377] е отбелязано, че думата е възникнала като афектно название.

[505] Виноградов смята думата за заета от коми-пермякската дума *мынара* ‘мрачен човек’ [1994].

[506] Съгласно [ЭССЯ, XX: 189] думата е от звукоподражателен произход, което също е възможно, ако се допусне развой: ‘човек, който мърмори’ > ‘мрачен човек’ > ‘мълчалив човек’.

[507] Съгласно [Фасмер, II: 566], думата е заета чрез гр. *μαμωνᾶς* ‘имущество, състояние’ от староеврейски.

бълг. диал. *мъ́р-мор*, *мъ́р-мо́р-че* ‘слабо дете’ (цит. по [БЕР, IV: 416], вж. бележка 255);

бълг. диал. *мар-ма́р-ин* ‘човек хитрец, дяволит, сръчен’ [Молеров–Молеров 1954: 474];

рус. диал. *мо́р-мыш* ‘за невзрачен, дребен човек’ [СРНГ, XVIII: 268];

бълг. диал. *муш-мор-о̀к* ‘скрит, потаен човек; привидно скромен и скрит човек, който се мушка навред; пъргаво дете’ (цит. по [БЕР, IV: 366])[508] – Възможни са и контаминационни промени;

укр. диал. *мар-мол-а́й* ‘лошо момче, което за нищо не става’ (цит. по [ЕСУМ, II: 399])[509];

укр. *мур-ми́л-о* ‘груб, невъзпитан човек; мрачен, затворен човек’ [СУМ, IV: 825];

чеш. *mr-mol-a* ‘човек, който за нищо не става’ (цит. по [Осипова 1989: 168]);

срхр. *мр-м-а* ‘мълчалив човек’, *мр-м-ав* ‘болнав, хилав, слаб’ (цит. по [ЭССЯ, XX: 250])[510];

пол. *niu-n-ia* ‘ленив и глупав човек’, бълг. *ню́-н-яв* ‘бавен, несръчен’ (цит по [БЕР, IV: 723, 724])[511];

бълг. диал. *пу́м-пал* ‘крайно мълчалив човек’ (като първо е представено значението ‘детска играчка, вртележка’) [Горов 1962: 132], ‘недодялан, недосетлив човек, глупак; дребен човек’ (цит. по [БЕР, V: 852], където значенията са представени като преносни)[512];

рус. диал. *по́м-п-а* ‘мрачен, надут човек’, *по́м-п-ух* ‘пълно, набито дете’ [СРНГ, XXIX: 230];

бълг. диал. *пу́-пл-як* ‘дребосък’ (цит. по ([БЕР, V: 856])[513], рус. диал. *пу́-пел* ‘дребен човек’ [СРНГ, XXX: 128], рус. диал. *пу́-пыш* (*пу́-п-ыш*) ‘за дребен човек’ [СРНГ, XXX: 134];

---

[508] В [БЕР, IV: 366] етимологията на думата е посочена като неясна.

[509] В [ЕСУМ, II: 399] думата е посочена като афектно образувание. Допусната е връзка с пол. *marmolić* ‘правя нещо бавно’. Както вече неведнъж беше отбелязано, обяснения от този род не разкриват мотивираността на думите (тъй като афектни могат да бъдат и фонетично, и семантично, и морфематично мотивирани названия) и по този начин и техния произход.

[510] [ЭССЯ] извежда дадените названия, а също и срхр. *мрмати* ‘ровя се в пръст, мръсотия’, от един и същ звукоподражателен етимон, без семантична реконструкция и обясняване на връзките между значенията. Речникът допуска също като възможност „изходната правилна експресивна редупликация от типа на **mъr-m(r)ati* с последвали изменения”. Вж. коментара към предходната бележка.

[511] В [БЕР, IV: 723] думата е представена като звукоподражателна.

[512] [БЕР] се позовава на хипотезата на Ст. Младенов за звукоподражателен (?) произход на думата [V: 852].

[513] [БЕР] допуска преобразуване *мп* > *п* в незасвидетелстваната форма **пумпляк*, производна от *пумпал* [V: 856].

бълг. диал. *пр-пур-ник* ‘малък, дребен човек’ (цит. по [БЕР, V: 806])[514];

бълг. диал. *пъ-пу́р* ‘неулегнал човек’ (цит. по [БЕР, VI: 67])[515];

рус. диал. *пу-пы́рь* ‘за мрачен, неразговорлив човек’ [СРНГ, XXXIII: 132];

укр. диал. *па́-пл-я* ‘лош, недоброкачествен работник’ (цит. по [ЕСУМ, IV: 284])[516];

бълг. диал. *ти́-тур-ник* ‘мързелив, непохватен човек’ [Петков 1974: 142];

бълг. диал. *тур-т-ума́н’ък* (*тур-тум-а́н’ък*) ‘пълен човек, дебеланко (обикновено за дете)’ [Петков 1974: 144];

бълг. диал. *тън-ту́р’-ес* ‘пълен, дебел’ [Петков 1974: 145];

рус. диал. *тен-де́р-я* ‘нерешителен човек’ (цит. по [Фасмер, IV: 42])[517] – ср. с цит. в т. 4.9.8. рус. диал. *тен-де́р-ить* ‘проточвам, бавя се’;

бълг. диал. *тръ́-тл’-ъс* ‘който е с дебел задник’ [Ковачев, 1970: 43];

бълг. диал. *фър-фър-ъ́* ‘сприхав човек’ [Петков 1974: 160];

пол. диал. *har-bar-a* ‘нещо голямо, тромаво, тантуресто, старо’ (например за жена, печка, едра стара кобила) [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki, II: 18];

рус. диал. *хоро-хо́р-а* ‘веселяк, самохвалко’; *хоро-хо̀р-ник* ‘окъсан, одърпан човек’ [Даль 1955, IV: 561];

рус. диал. *хала-хал-а́* ‘суетен човек’ (цит. по [Фасмер, IV: 217])[518];

бълг. диал. *хо́-хал* ‘окъсан, одърпан човек’ [Стойчев 1965: 296];

пол. диал. *ho-hol* ‘юнак’ [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki, II: 47];

рус. диал. *ха́-халь* ‘лъжец, измамник; франт, конте; ухажор, любовник’ [Даль 1955, IV: 543], *ха̀-харь* ‘съдържател (на хотел, ресторант); съжител’ (цит. по [Фасмер, IV : 226–227])[519];

рус. диал. *ху́-хр-я*, *ху-хр-я́й* ‘заплес, мърльо’, *ху́-хр-ик* ‘франт; безделник, лентяй (с въпросителен знак)’[520] [Даль 1955, IV: 569];

рус. диал. *хо-хр-я́к* ‘хилав и слаб чавек, който винаги се гърби, ежи’ [Даль 1955, IV: 563];

бълг. диал. *хъ́-хур* ‘стар човек’ [Горов 1962: 154];

---

[514] В [БЕР, V: 806] етимологията на думата е посочена като неясна.

[515] Съгласно [БЕР, VI: 67] е налице метафоричен пренос на названието на папур, тъй като растението лесно се огъва.

[516] Съгласно [ЕСУМ, IV: 284] това е афектно образувание.

[517] Съгласно [Фасмер, IV: 41] етимологията на думата не е ясна.

[518] У Фасмер е изказано предположение за образуване на думата от *хал* [IV: 217]. Редупликацията не е обяснена.

[519] За *ха́халь* и *ха̀харь* Фасмер предполага образуване от звукоподражателното междуметие *ха-ха*! [IV: 226–227])

[520] У Фасмер с въпросителен знак е предположена връзка с *ху́хать* ‘духам’ [IV: 287].

болг. диал. *хáр-хъл-у* ‘стар човек’ [Петков 1974: 161];

рус. диал. *хо-хóн-я* (*хо-х-óня*) ‘франт’ (цит. по [Фасмер, IV: 272]) [521] – ср. с *хохóниться* ‘гиздя се, контя се’, вж. т. 4.9.9.3;

стчеш. *ho-ch* ‘момче’, *ho-ch-na* ‘лека жена, проститутка’ [Gebauer, I: 450];

доллуж. *ho-chl-ac* ‘за нахален човек (ругателство)’ [Muka, I: 394];

рус. *хоро-ш* (< **xor-x-*) ‘ухажор, любовник’ [Даль 1955, IV: 562] – ср. с белорус. *хара-ш-ыцца* ‘хваля се, пъча се’ (вж. т. 4.9.9.2. и 6.2.);

бълг. диал. *цý-ц-а* ‘глупак, ахмак’ [Геров, VI: 323];

бълг. диал. *цó-ц-ъ* ‘пълна, тромава жена’ [Ковачев 1970: 47];

бълг. диал. *цъ́н-цър* ‘стиснат човек’ [Ралев 1977: 180], *цúн-цáр*, *цин-цáр-ин* ‘куцувлах; скъперник’ [Хитов 1979: 337];

бълг. диал. *цá-цар-ка* ‘дребно, но пълно бебе или дете’ (представено като преносно от ‘вид дребна кратуна, Cucurbita peroformis’, което е възможно) [Хитов 1979: 336];

рус. диал. *че-чéн-я* (*че-ч-éня*) ‘който се превзема, перчи, конти’, *чé-чень* (*чé-ч-ень*) ‘който се превзема; разглезено дете’ [Даль 1955, IV: 603] – ср. с рус. *че-чéн-иться* ‘пъча се, превземам се’, т. 4.9.9.2.;

рус. диал. *чú-чель* ‘гол човек’ (цит. по [Фасмер, IV: 369])[522];

рус. *чý-чел-о* ‘човек с немарливо, мръсно или нелепо облекло; употребява се като ругателство’ [ТСС] – Първото значение може да се разглежда като етимологична памет за това, че първоначално думата е обозначавала маскиран човек, а не нещо страшно;

укр. *шú-ш-ка* ‘важен, влиятелен човек’ [СУМ, XI: 466] – Значението е представено в речника като преносно по отношение на значението ‘плод на хвойново или др. растение с топчеста форма, което представлява смесване на различни етимологични гнезда;

рус. диал. *ши-ш* ‘разбойник, бродяга’ (цит. по [Фасмер, IV: 444])[523];

бълг. диал. *шú-ш-каф* ‘дебел’ [Вакарелска-Чобанска 2005: 389];

русск. диал. *шú-шир-а* ‘негодник’ (цит. по [Фасмер, IV: 445])[524];

бълг. диал. *ши-шéр-ес* ‘за човек – пълен, закръглен’ [Бояджиев 1971: 105];

рус. *шý-шер-а, шý-шерь, шý-шель* ‘паплач’ [Даль 1955, IV: 650], *шú-шар-а* ‘паплач’ [Даль 1955, IV: 636];

рус. диал. *ши-кáрь* ‘франт’ (цит. по [Фасмер, IV: 437])[525];

---

[521] Според Фасмер думата е образувана от звукоподражателното междуметие *хо, хо*! [IV: 272].

[522] У Фасмер етимологията на думата е представена като неясна [IV: 369].

[523] У Фасмер се казва, че етимологията на думата е свързана с трудности [IV: 444–445].

[524] Фасмер смята думата за производна от *шиш* ‘разбойник, бродяга’, но не обяснява образуването ú [IV: 445].

бълг. диал. *шú-къл-къ* ‘малко палаво дете’ [Ралев 1977: 183] – В речника значението е дадено като преносно на названието за ‘шикалка’. По всяка вероятност става дума за смесване на различни етимологични гнезда;

бълг. диал. *штрó-к-аф* ‘телесно слаб’ [Божкова 1962: 273], *штрó-к-а* ‘мършав човек или животно’ (представено като преносно от ‘болест, епидемия’) [Гълъбов 1965: 113], *штъ́р-кл’-аф* ‘висок и дългокрак (за мъж)’ [Божкова 1962: 273], *штъ́р-кл’-ъс* ‘който има дълги крака, висок’ [Птеков 1974: 273], *штрé-кл-а* ‘куца жена’ [Вакарелска-Чобанска 2005: 391], бълг. разг. *щръ́-кл-ест* ‘висок, слаб, дългакрак (като щъркел)’ [БРС: 727], словен. *štor-klj-áti* ‘вървя тромаво, непохватно’[526], *štór-klj-ast* ‘тромав, непохватен’ [SSKJ] – **sk(ь)ър-k- / *sk(ь)ър-къл-*;

Ср. също с: лит. диал. *bam̃-bal-as* ‘дребен, пълен човек’, *pam̃-pal-as* ‘дребен, шкембест човек’, *guñ-g-as* ‘недодялан, тромав, непохватен човек’ *guñ-gur-as* ‘груб, едър, непохватен човек’, *gin-gãr-as* ‘груб, недодялан човек’, *gun-gãr-as* ‘много висок човек’, *gun-gl-ỹs*, *gun-gr-ỹs* ‘прегърбен човек’, *kai-kar-as* ‘много висок човек; лентяй, нехранимайко; убиец, крадец’, *kau-kar-à* ‘човек негоден за нищо’, *kau-kar-as* ‘пияница’ [LKŽ].

4.11.2. Думи, свързани с етнически, социални и религиозни групи хора

Редуплицирани звукови комплекси могат да бъдат открити също в някои думи, назоваващи етнически, социални или религиозни групи хора, техни представители или култови предмети. Някои от тях са пейоративни, а други – неутрални, но тъй като съдържат редуплицирани звукови комплекси, можем да предположим, че първоначално са били експресивни ономатопеични звукосимволични образувания, изразяващи ироничното отношение на говорещия към назоваваните обекти. Самото назоваване на други етнически, социални или религиозни групи с иронични названия може да бъде разглеждано в контекста на по-общото противопоставяне „свое” – „чуждо”, където чуждото обикновено е лошо[527]. Представените в дадената група думи показват, че в народната традиция иронично отношение може да бъде изразявано към съседни народи, други ре-

[525] Фасмер смята думата за производна от *шик*, но не обяснява нейното образуване[IV: 445].

[526] Сной смята словенския глагол за зает от етимологично неясната немска дума *storken* [Snoj 2003: 742]).

[527] Ср. със стгр. дума *βάρβαρος*, която е класически пример в това отношение, изразявайки значения ‘гръцки, чуждоземен’ и ‘варварски, некултурен, груб’.

лигии или към приелите чужда религия, към кръвосмешението, към хора, не притежаващи земя, бездомни, към нямащите синове, към незаконно родените и т.н. Ср.:

пол. диал. *bam-ber* презрително ‘немец, шваб; жител от немски произход, живеещ в покрайнините на Познан’ [KARŁOWICZ–KRYŃSKI–NIEDŹWIEDZKI, I: 92] – Ср. със значенията на думата: ‘вид картофи’ и в мн. ч. ‘волове’;

пол. рядко *bir-b-a* ‘бедняк, заемащ сред другите бедни по-високо положение’ [KARŁOWICZ–KRYŃSKI–NIEDŹWIEDZKI, I: 157];

рус. диал. *бо-бы́л-и* ‘народ, произлязъл от смесването на монголска кръв с финска’ [СРНГ, III: 39], *бо-бы́ль* ‘селянин без земя, надничар’ (цит. по [ФАСМЕР, I: 181])[528];

рус. диал. *бо-бы́л-ка* ‘жена, която няма роднини; бездомна и бедна вдовица; бездомен, безпризорен човек’ [СРНГ, III: 39]; *бо-был-я́ка* ‘бедняк, не притежаващ нищо’, ср. примера: „*Если крестьянин пьянствует и растрачивает свое имущество, то о нем говорят:* «*Эх ты бобыляка*!»” [СРНГ, III: 40], *бо-бы́ль* ‘пролетарий; семеен човек, не притежаващ земя; селянин, който няма син, макар и да има дъщери’ [ДАЛЬ 1955, I: 101];

рус. диал. *бол-да̀рь*, *бол-дырь* ‘дете, родено от смесен брак на руснак с лопарка или ненка, изобщо с жена от друга националност; метис’[529] [СРНГ, III: 72], *бол-дырь* ‘азиатец, приел православие (*Все из оных народов (туркмены, персияне, в том числе татары и калмыки*), *крестившиеся вообще, называются болдыри)*’ [СРНГ, III: 72], *болдыр-ѐнок* ‘дете-метис, родено от смесен брак’ [СРНГ, III: 72];

рус. диал. *бол-бда̀н* ‘дървен идол, пред който са се прекланяли и са принасяли жертви ненците’ [СРНГ, III: 71];

рус. диал. *буль-бу̀ш-ник* ‘пренебрежително название за белорусин’ (*Бульбушники живут далеко от нас*) [СРНГ, III: 274] – Названието може да бъде мотивирано и от названието за картофи;

укр. диал. *бу-ба́р*, *бу-бар-чу́к* ‘незаконно роден’ (цит. по [ЕСУМ, I: 274])[530],

пол. диал. *gie-guć* ‘прозвище на момче, което говори литовски или е литовец’ [KARŁOWICZ–KRYŃSKI–NIEDŹWIEDZKI, I: 821] – Думата може и да е звукоподражателна;

укр. диал. *гар-ва́ль*, обикновено в мн. ч. *гар-вал-і* ‘название на жителите на Чернигов, употребявано от белорусите’ (цит. по [РУДНИЦЬКИЙ, I:570])[531];

---

[528] Фасмер не предлага етимологизация на думата. Цитирано е мнението на Микола за заимстване на думата, който се отказва впоследствие от тази хипотеза, смятайки че думата е експресивна. ФАСМЕР отбелязва, че „всичко това е твърде неясно” [I: 181]. В речника на ШАНСКИ етимологията на думата е представена като неясна [т. I, вып. 2: 147–148].

[529] ФАСМЕР отбелязва, че това е неясна дума („тъмна”) [I: 187].

[530] В [ЕСУМ, I: 274] етимологията на думата е посочена като неясна.

срхр. *ku-kar-i* ‘име на племе’, регистрирано през XV в. [RJA, V: 755] – вероятно първоначално пейоративно;

белорус. *кур-ку́ль* ‘селянин богаташ’ (цит. по [ЭСБМ, IV: 168])[532];

кашуб. *mar-mot, jar-mot* (*mar-m-ot, jar-m-ot*) ‘немец или евреин’ (цит. по [BRÜCKNER 1957: 681]);

рус. диал. *мур-мыш-ка* ‘инородец’ (цит. по [ОСИПОВА 1989: 168]) – Ср. с цит. по-горе рус. диал. *мо́р-мыш* ‘за невзрачен, дребен човек’;

пол. диал. неодобр. *mar-mor-ajnie* ‘конте, франт (за евреите)’ [KARŁOWICZ–KRYŃSKI–NIEDŹWIEDZKI, II: 883];

пол. диал. *мы́-мр-а* ‘евангелистка, немкиня’ (цит. по [ОСИПОВА 1989: 168]) – Ср. с цит. по-горе рус. диал. *мы-мр-а* ‘много слаб, хилав човек; мрачен, скучен човек’;

рус. *хо-хо̀л* ‘название на украинец, първоначално обидно, по-късно шеговито, фамилиарно’ – Ср. с цит. по-горе рус. *хо́-хл-иться* ‘(относно птици) гуша се от страх, студ, като правя перата си да настръхнат; (относно човек) в мрачно настроение съм’;

рус. *че-чен-цы*, остар. *че-чен-ы* ‘народ в североизточната част на Кавказ’[533] – Ср. с рус. *че-че́н-иться* ‘перча се, надувам се, големея се’, *че-чен-я* ‘франт’, вж. т. 4.9.9.2.

Ср. също с: лит. *bam-biz-à*, *bam-bìz-as*, *bam-bỹz-as* ‘дебел, тромав човек; некатолически свещеник или просто човек от друга вяра’ (цит. по [ЛАУЧЮТЕ 1982: 27]).

[531] В [РУДНИЦЬКИЙ, I:570] названието е обяснено като резултат от метатеза в прилагателното *гаварлівы* ‘разговорлив’, което е малко вероятно.

[532] В [ЭСБМ, IV: 168] етимологията на думата е представена като неясна.

[533] Даденият етимон е разпространен чрез руския език (вж. [ФАСМЕР, IV: 355]). Възможно е да е от руски произход. Самите чеченци се наричат *нохчий*.

4.12. Названия на животни

4.12.1. Названия на дребни животни

Може да се говори за близост между названията на дребни животни и малки топчести предмети. Тази близост е обусловена от формалното сходство между обозначаваните денотати – дребните животни обикновено са с овална форма. Освен това дребните животни предизвикват чувства на симпатия и затова биха могли да получат хипокористични названия. Но те се и движат, гъмжат, което също би могло да се отрази на мотивиращия признак на техните названия.

4.12.1.1. Названия на дребни „безгласни" насекоми, червейчета

Ср.: рус. диал. *бá-б-а-муха* ‘вид торна муха от групата на люспокрилите, Lepidoptera’ [СРНГ, II: 14–15], *бá-б-ка* ‘насекомо Macrodytes marginalis’ [СРНГ, II: 21], укр. *бá-б-а* ‘вид насекомо’, пол. диал. *ba-b-a*, *ba-b-ka* ‘калинка’ (цит. по [ЕСУМ, I: 105]), срхр. *bá-b-e* ‘калинка, Coccinella septempunctata’[534] [RJA, I: 131];

срхр. *bu-b-a* ‘буболечка; калинка, Coccinella septempunctata; глист при децата’ [RJA, I: 698], пол. *bu-b-a* ‘въшка’ [KARŁOWICZ–KRYŃSKI–NIEDŹWIEDZKI, II: 269], укр. *бу-б-а* ‘въшка; муха’ (цит. по [ЭССЯ, II: 229–230])[535];

рус. диал. *ба-бáй-ка* ‘насекомо от разряда на люспокрилите, Lepidoptera, малка пеперуда’ [СРНГ, II: 16], *бá-бор-ка* ‘малка пеперуда’, *ба-бýр-ка* ‘насекомо, пеперуда; дребни насекоми, вредители на ягодите’ [СРНГ, II: 26, 28], *бá-боч-ка* ‘малка нощна пеперуда; молец’ [СРНГ, II: 26], *ба-бýль-ка* ‘насекомо от разряда на люспокрилите, papilio’, *ба-бýл-я* ‘малка пеперудка’ [СРНГ, II: 27, 28], бълг. *бу-бол-éчка*, *бу-бáл-чя, бу-бар-áшка* ‘буболечка’, *бу-бáл-ка божия* ‘ud.rkud, Coccinella’ [ГЕРОВ, I: 80], *бу-бур-áчка*

[534] В [ЭССЯ, I: 105–108] даденото название за калинка е изведено от един и същ етимон (псл. **baba*) с названията за стара жена, баба-акушерка, тестени изделия, играли камъчета, малки рибки, което може да се разглежда като нерядка проява на смесването на разновидностите на ономатопеята. В [ЕСУМ, I: 105] освен тази разпространена етимологизация, предполагаща метафоризацията на названието за стара жена, основана и на езическите представи, за названията на буболечки е предположено развитие от хипотетичната псл. основа **bab-* ‘надувам се, бухвам’, образуването на която не е обяснено. Вж. също бележка 155.

[535] В [ЭССЯ, II: 229–230] дадените названия за буболечки са изведени от ономатопеичния етимон **bąba*, определен като вариант на основата **bob-*. Към даденото етимологично гнездо са отнесени и укр. *бýба* ‘зърно грах, боб’, бълг. *бýба* ‘страшилище, с което плашат децата’, названия на келчици. Връзката между значенията не е обяснена. Не е реконструирано и първоначалното значение на етимона.

‘буболечка’ [Шклифов, 1977: 213], *бу-бо́л-як* ‘голяма дебела гъсеница без косми’ (цит. по [БЕР, I: 85], вж. бележка 481), *ба-бу́л’-ки* ‘буба’ [БДА, I: карта 236] – В някои от формите може да бъде допуснато изменение на *р* или *л* в *й* или *ч*. В последния пример може да се говори за вторичен звукосимволизъм, довел до изразяване на семата ‘голям’;

бълг. диал. *бо-бов-а́н* ‘животно като кърлеж’ (цит. по [БЕР, I: 59], вж. бележка 99) – Вероятно с *в* от *л*;

укр. диал. *ба-бар-у́нка*, *ба-бр-у́нка*, *ба-бр-у́к*, *ба-бр-и́ська, бо-бор-у́нка, бо-бр-у́нка* ‘калинка’ (цит. по [ЕСУМ, I: 103]) [536] , белорус. *ба-бу́р-а* ‘мокрица’ [Байкоў-Некрашэвіч], срхр. *ba-bùr-a* ‘буболечка, червейче’, *ba-bùr-ica* ‘Coccinella septempunctata’ [RJA, I: 136], *bà-buš-ka* ‘буболечка’ [RJA, I: 137] – *š*< *l* или *r*;

бълг. *брь-би́н-ець*, *брь-би́н-ѣкъ*, *бро-би́н-ець*, *бро-би́н-ѣкъ* ‘мравка’ [Геров 1975–1978, I: 71, 75], диал. *бра-ви́н-як*, *бра-би́н-як*, *бро-би́н-як* ‘мравка’ (цит. по [БЕР, I: 72]), сръб. диал. *bra-bȉn-ci* ‘мравки’ (цит. по [Skok, II: 462]), чеш. диал. *bra-ben-ec* ‘мравка’ [PSJČ, I: 181], *bra-bl-enec* (*bra-blen-ec*) също (цит. по [Machek 1971: 378, Holub–Kopečny 1952: 232]), стчеш. *bra-ven-ec* ‘мравка’ [Gebauer, I: 98] – вж. т. 6.3.;

чеш. нар. *bre-ber-ka* ‘въшка’, *be-bel-ka* също (цит. по [Machek 1971: 66])[537];

бълг. *врь-во́р-ець* ‘мравка’ [Геров, I: 156];

бълг. *гъ-гр-е́ц* ‘паразитен червей по бобовите растения, Bruchos pisi’, *гъ-гр-и́ца* ‘паразит по житото, бобовите, растения, Calandria granaria’ (цит. по [БЕР I: 298]), диал. *гър-гър-ица* също [Младенов 1969: 220], *гр-гр-и́ца* ‘насекомо от рода на гризачите, което изяжда зародиша на житото’ [Гълъбов 1965: 74];[538];

рус. диал. *га́-вр-ики* ‘въшки’ [СРНГ, VI: 85] – форма с дисимилация на консонантите по място и начин на образуване: *г – г* > *г – в*;

укр. диал. *ґер-ґел-и́ця* ‘житна гъргрица, Calandra granaria’ (цит. по [ЕСУМ, I: 498])[539];

---

[536] Съгласно [ЕСУМ, I: 103] думата е образувана от незасвидетелстваната в укр. дума **бедру́нка*, производна от **бедрий* ‘пъстър’, изпитала също влияние от страна на *баба*.

[537] В цитирания речник на Махек думата *bebelka* е представена като късно образувание от *breberka*, чиято етимология е посочена като неясна. Отбелязано е, че прилича на дума от детската реч – идея, възприета и от Рейзек [Rejzek 2001: 90]. Ще отбележим, че впечатлението за сходство с думите от детската реч се създава заради редупликацията, но звуковият състав на думата (наличието на сонанта *r*) прави тази хипотеза неприемлива.

[538] Съгласно [БЕР, I: 298] дадената дума, която е регистрирана и със значение ‘буци по тялото’, е наследник на псл. **ągrъ*, която от своя страна е наследник на и.-е. **angw(h)-i-* ‘крив; червей, змия’. Не става ясно как са свързани значенията ‘крив; червей, змия’ и ‘буци по тялото’.

[539] В [ЕСУМ, I: 498] е предположено заимстване на рум. *gărgăriță*, диал. *gărgăliță* ‘житна гъргрица, Calandra granaria’, което от своя страна е посочено като заето от бълг. *гъгри́ца* ‘житна гъргрица’. Допусната е също възможност за афектен произход, без да е уточнен начинът за образуване.

бълг. *жю́р-кълъ* ‘Gryllotalpa vulgaris’ [ГЕРОВ, II: 26] – Вероятно формата е с дисимилация на консонантите по звучност/беззвучност и последвала палатализация на първия консонант: *g – g* или *k – k* > *g – k*;

укр. диал. *ґон-ґор-и́чка* ‘калинка’ (цит. по [ЕСУМ, I: 559])[540];

стчеш. *hme-z*, *hmy-z, hmy-z-a* (<**gm̥-g-*) ‘насекомо’ [GEBAUER, I: 434];

бълг. *гж-гл-ѣк* ‘насекомо Oniscus asellus, което живее във влажни места и загнили дървета, мокрица’, *гж-гл-ище, гж-гл-о̀* за дребни гъмжащи твари [ГЕРОВ, I: 265];

бълг. *пь́-пл-е́жь*, *пь́-пл-ечь* ‘голямо количество дребни животинки’ [ГЕРОВ; IV: 406];

укр. диал. *зю-з-я* ‘дребна буболечка’ (цит. по [ЕСУМ, II: 284)[541];

укр. диал. *за-зу́ль-ка* ‘калинка’ (цит. по [ЕСУМ, II: 274]), пол. диал. *za-zul-ka* ‘Coccinella septempunctata’ [KARŁOWICZ–KRYŃSKI–NIEDŹWIEDZKI, II: 623];

рус. диал. *ку́-к-и* ‘водни бълхи’ [СРНГ, XVI: 33], укр. диал. *ку́-к-а* (детск.) ‘въшка, насекомо’ (цит. по [ЕСУМ, III: 127])[542];

бълг. диал. *къ-кал* ‘пиявица, балваница’ (цит. по [БЕР, III: 187]);

бълг. диал. *кръ-кл-ица* ‘въгрица, гъгрица, буболечка, Bruchos pisi (която яде боб, леща, жито)’, *кър-кл-ица* таен зидарски говор ‘въшка’, *кър-к-а* таен зидарски говор ‘въшка’ (цит. по [БЕР, III: 44, 202, 205])[543];

пол. диал. *kra-kow-iak* ‘вид насекомо’ [KARŁOWICZ–KRYŃSKI–NIEDŹWIEDZKI, II: 526] – форма с *v* от *l*;

рус. диал. *ко-хр-а́* ‘насекомо Tipula solstitialis’ (цит. по [ФАСМЕР, II: 356])[544] – вероятно с изменение *к* > *х* пред *р*;

рус. диал. *мар-мо́р-ки* ‘едва забележими с просто око насекоми, живеещи в стояща вода’ [СРНГ, XVII: 375] – вж. т. 6.3.;

словен. *mrá-mor* ‘попово прасе, Gryllotalpa vulgaris’ [PLETERŠNIK, II: 608] – вж. т. 6.3.;

---

[540] В [ЕСУМ, I: 559] етимологията на думата е представена като неясна.

[541] В [ЕСУМ, II: 284] етимологията на думата е представена като неясна; допуснат е звукоподражателен произход.

[542] В [ЕСУМ, III: 127] етимологията на думата е представена като неясна; допусната е възможност за съкращаване на друга дума.

[543] Съгласно [БЕР, III: 44, 202, 205] думите имат общ произход и са свързани със звукоподражателния глагол *къркам*. Не е ясна връзката между „звуковото” значение на етимона и „незвуковите” значения на неговите наследници, обозначаващи безгласни животни. Налице е характерният за етимолозите стремеж ономатопеичните думи да бъдат свеждани до звукоподражателни етимони, дори ако не е ясно как може да бъде обосновано семантичното им развитие.

[544] Във [ФАСМЕР, II: 356] думата е посочена като неясна.

бълг. диал. *мръ-мор-ец* ‘водно насекомо’ [Хитов 1979: 279], *мър-мор-е́ц* ‘насекомо Gyrinus natator’ (цит. по [БЕР, IV: 416]) – вж. т. 6.3.;

бълг. *мо́р-мул-ец* ‘малко насекомо’ (цит. по [БЕР, IV: 245], вж. бележка 244);

бълг. *ма-мар-е́ць*, ‘малки черни животинки, които в голямо количество плуват на повърхността на тиха вода, гъмжат и играят, Gyrinus natator’ [Геров, III: 47–48], диал. *мо̀-мар*, *мо̀-мар-ец*, *мо̀-мар-ица*, *мо̀-мар-ка*, ‘Gyrinus natator’ (цит. по [БЕР, IV: 227]) – вж. т. 6.3.;

бълг. диал. *мла́-мол-ец* ‘насекомо, дълго 1 ½ см, с вилообразна опашка, с бял възсив цвят, което се върди в брашното’ (цит. по [БЕР IV: 160]) – вж. т. 6.3.;

рус. диал. *му́р-маш-и* мн. ч. ‘водни насекоми [какви?]’ [СРНГ, XVIII: 357] – см. 6.3.;

срхр. *mr-mļ-ac* ‘насекомо, което живее в зелето’ [RJA, VII: 72], *mŕ-mor-je* ‘червеи’ [RJA, VII: 74–75] – вж. т. 6.3.;

срхр. диал. *mr-m-ak* ‘буболечка’, *mr-m-ica* ‘насекомо, което живее в зелето’ [RJA, VII: 71–73] – вж. т. 6.3.;

рус. диал. *мара-м-ы́га* ‘насекомо, което плува в стояща вода, в локви’ (цит. по [Меркулова 1973: 18]);

бълг. диал. *мер-мер-у́да* ‘насекомо Cerambyx’ (цит. по [БЕР, III: 749]),

бълг. *мра-вѫл-никъ*, *мра-ву́н-ище* ‘мравуняк’ [Геров, III: 85], диал. *мра-ву́л-ник*, *мра-ва́л-ник*, *мра-ви́л-ник* ‘мравуняк’ (цит. по [БЕР, IV: 272]) – вж. т. 6.3.;

бълг. диал. *ма-мул-е́ц* ‘молец’ (цит. по [БЕР, III: 634])[545];

укр. диал. *по-пе́нь-ка* ‘светулка’ (цит. по [ЕСУМ, IV: 516])[546];

рус. диал. *хо́-холь* ‘червейчета, които се завъждат в брашното’ (цит. по [ЭССЯ, VIII: 55])[547],

рус. диал. *ша́-шалъ*, *ша́-шелъ* ‘червей, който се завъжда в кошерите; червей в развалена риба’[548] [Даль 1955, IV: 624].

Ср. с лат. *cur-cul-io* ‘насекомо, което живее по зърнени растения’ [Lewis–Short].

[545] Съгласно [БЕР, III: 634] думата е образувана от *молец* „с неясна редупликация”.
[546] [ЕСУМ, IV: 516] свързва думата с названието за пън.
[547] В [ЭССЯ, VIII: 54–55] е отбелязано, че „произходът на думата е затъмнен, вероятно поради експресивността на формата”.
[548] В речника на Фасмер [IV: 416] думата е посочена като неясна.

4.12.1.2. Названия на миди, охлюви

Ср.: бълг. *бá-бур* ‘охлюв’ [Геров, I: 19];

срхр. *bo-bulj*, *bo-bul-a* ‘морски охлюв’ (цит. по [Skok, I: 224], вж. бележка 98);

срхр. *br-bl̨-avica* ‘някаква мида, conchylii genus’ [RJA, I: 615];

срхр. *bàn-bal-a* ‘някаква голям мида’ (цит. по [Skok, I: 105]), сръб. *бàн-бaљ-a* ‘вид голяма морска мида’ (цит. по [EPCJ, II: 148])[549] – Изразен е и признак ‘голям’, възможно в резултат на вторичен звукосимволизъм, вж. т. 4.5.;

пол. *kar-kol* ‘охлюв, Helix cornu militare’ [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki, II: 269] – с бележка за неясен произход на думата;

укр. диал. *ку-кул-ю́х* ‘охлюв’[550] [Гринченко, II: 321];

укр. диал. *ко-кол-ю́с* ‘живописна малка костенурка’ (цит. по [ЕСУМ, II: 504])[551];

бълг. диал. *ку-кар-е́шка*, *ку-кур-е́шка* ‘мекотело животно с черупка, охлюв’ [Стойков 1968: 118];

укр. диал. *пере-пр-и́ця* ‘охлюв Bulla zebra’ (цит. по [ЕСУМ, IV: 345])[552];

бълг. диал. *шу-шул’-á нга* ‘охлюв’ [Стойчев 1970: 219].

4.12.1.3. Названия на малки рачета

Ср.: рус. диал. *мо́р-мыш*, *мар-маш* ‘малко водно рече, което се използва като стръв при риболов’ (цит. по [Меркулова 1973: 183]), *му́р-маш* ‘водна рече (*Мурмаш – это червячки такие – один сантиметр длины, прилипают на морду (рыболовный снаряд). У него много ног, стерлядь любит его*)’ [СРНГ, XVIII: 357], ср. такжесъщо *мур-мы́ш-ка* ‘блесна, с която ловят щуки и други хищни риби’ [СРНГ, XVIII: 357], укр. диал. *мор-ми́ш* ‘малко рече, Gammarus pulex L.’ (цит. по [ЕСУМ, III: 515])[553], рус. диал. *бор-мош-и́* мн. ч. ‘червеи, които се използват за ловене не риба (не дъждовни)’, *бар-ма́ш* ‘малко рече, сиво-зелено на цвят, което се използва като стръв при риболов’ (цит. по [Меркулова 1973: 184]) – вж. т. 6.3.; с *ш* от *р* или *л* и в последните две думи – диссимилация на консонантите: *м – м* > *б – м*;

[549] У Скок думата само е цитирана и не е получила обяснение [Skok, I: 105]. В [EPCJ, II: 148] етимологията на думата е посочена като неясна.

[550] В [ЕСУМ, III: 130] етимологията на думата е посочена като неясна.

[551] В [ЕСУМ, II: 504] етимологията на думата е посочена като неясна; допусната е връзка с гр. *кок(к)άλια* ‘малки морски охлювчета’.

[552] В [ЕСУМ, IV: 345] етимологията на думата е посочена като неясна.

[553] В [ЕСУМ, III: 515] етимологията на думата е посочена като неясна.

рус. диал. *мо́-мр-ыш* ‘малко рече, което се употребява като стръв при риболов’ [СРНГ, XVIII: 251] – Може да е образувано чрез метатеза от *мор-мыш*;

бълг. диал. *мр-мол-ец* ‘малък рак’ (цит. по [БЕР, IV: 416]) – см. п. 6.3.;

бълг. диал. *ма-мор-ець* ‘Gammarus fluviatilis, живее във водата’ [Геров, III: 47–48], *ма-мар-е́ц* ‘водно ракообразно животинче’ (цит. по [БЕР III: 632]), *му-марь-е́ц* ‘ракообразна животинка, която живее в студени извори’, *мъ́-мар-ец* ‘дребно раковидно животинче, което живее из студените балкански води – един от видовете Gammarus sp.’, *мъ-мор-е́ц* ‘малко водна кафява ракообразна животинка, която се среща в извори със студена вода, Gyrinus natator’, *мъ́-мр-ец* ‘също’ (цит. по [БЕР, IV: 321, 394, 395]) – вж. т. 6.3.;

бълг. диал. *мръ-мо́р* ‘малка водна кафява ракообразна животинка, която често се среща във водата на студени изворчета’ (цит. по [БЕР, IV: 416]), *мра́-мор-ец* ‘също; Gammarus fluviatilis’ (цит. по [БЕР, IV: 280]), *мра́-мор-ець* ‘Gammarus fluviatilis’ [Геров, III: 48], *мра́-мор* ‘малки черни животинки, които в голямо количество плуват на повърхността на стояща вода, гъмжат и играят’ [Геров, VI: 211], срхр. *mr̂-moļ-ak* ‘Gammarus fluviatilis’ [RJA, VII: 74–75] – вж. т. 6.3.

4.12.1.4. Названия на попови лъжички

Ср. рус. диал. *бу-б-а́к* ‘попова лъжичка’ [СРНГ, III: 232];

укр. диал. *ба-бу́р* ‘попова лъжичка’ (цит. по [ЕСУМ, I: 102], вж. бележка 54);

бълг. диал. *ба-бу́ш-ка* ‘попова лъжичка’ [Стойчев 1970: 154];

укр. диал. *бур-бу́ль*, *буру-бу́л-а* ‘попова лъжичка’ (цит. по [ЕСУМ, I: 298])[554];

рус. диал. *мо́р-мыш* ‘попова лъжичка’ [СРНГ, XVIII: 168];

бълг. диал. *мръ́-мор-ец* ‘попова лъжичка’, *мъ́р-мо́р-ци* ‘попови лъжички’ (цит. по [БЕР, IV: 416]), *мра́-мор-ци* ‘попови лъжички’ (цит. по [БЕР, IV: 280]) – вж. т. 6.3.;

срхр. *mr̂-moļ-ak*, *mr-mļ-ac*, *mr-mļ-ak*, *mr-mń-ac* ‘попова лъжичка’ [RJA, VII: 74–75], *mr-m-ak* ‘попова лъжичка’[RJA, VII: 71–73].

Ср. също със значенията: ‘воден гущер’, ‘тритон’, ‘малка водна животинка’, ‘саламандър’ на срхр. *mr̂-moļ-ak* и със значението ‘жабка’ на слов *mr-m-ak, mr-mļ-ac*, *mr-mļ-*

[554] В [ЕСУМ, I: 298] думата е отнесена към етимологичното гнездо на близките по форма названия на картофи, шишарки, овчи екскременти. Връзката между значенията не е обяснена. Вж. също бележка 44.

ak, *mr-mń-ac* [RJA, VII: 71–73, 74–75]. Те могат да бъдат производни от ‘попова лъжичка’.

4.12.1.5. Названия на дребни рибки

Ср. срхр. *ba-b-a* ‘дребна морска рибка в хърватската част на морето’ [RJA, I: 129], рус. *бá-б-а* ‘риба Cottus gobio L., главоч’ [СРНГ, II: 14], словен. *bá-b-ica* ‘Cobitis barbatula’ (цит. по [Bezlaj, I: 7])[555];

укр. *бар-бу́л-я, бар-бу́ль-ка* ‘султанка’ [УРС, I: 34];

рус. диал. *балá-буш-ка* ‘риба Nemachilus barbatulus, живее в течаща вода и се крие под камъните, гулеш’ [СРНГ, II: 68] – *ш* < *л*;

рус. диал. *ба-бу́р-а* ‘попче’ [Даль 1955, I: 34], *ба-бу́р-ка* ‘особен вид дребна риба’ [СРНГ, II: 28];

укр. *бо-би́р* ‘риба Acerina acerina’ [УРС, I: 76], стукр. *бо-бырь* ‘риба Acerina tanaicensis’ [Тимченко, I: 108], рус. диал. *бо-бы́рь* ‘рибка Cyprinus gobio; риба Acerina rossica’, *бо-быр-е́ц* ‘риба Squalius boristhenicus’[556] [Даль 1955, I: 101];

сръб. *bu-bor-ak, bu-bôr-ka* ‘някаква риба в Сърбия’ [RJA, I: 701];

бълг. *бо-боі* ‘род риба в Дунава и в блатата’ [Маринов 1894: 224], *бо-бой* ‘вид речна или блатна риба’ (цит. по [БЕР, I: 59])[557], също *ба-бо́й, ба-ба́н* (цит. по [Bezlaj, I: 7]), *ба-буш-ка* ‘риба Rutilus rutilus’;

рус. диал. *бу́-бл-ица* ‘рибка’ [СРНГ, III: 234], стукр. *бо-бл-иця* ‘риба Rutilus rutilus’ [Тимченко, I: 107];

рус. диал. *бере-бе́й-ка* ‘риба (с бележка, че не е ясно каква)’, *бере-бе́р-ка* ‘дребна платика’, *бере-бра́* ‘риба, подобна на платика, но по-дребна’ [СРНГ, II: 244];

рус. диал. *го́-голь* ‘дребна рибка, употребявана за стръв’ [СРНГ, VI: 264];

рус. диал. *га́й-гор-а* ‘смес от различна дребна риба’ [СРНГ, VIII: 96];

рус. диал. *гам-з-а́* ‘дребна риба (с бележка, че не е ясно каква)’ [СРНГ, VI: 130];

---

[555] У Безлай етимологията на думата е представена като неясна; допусната е връзка с названието за стара жена *baba* [Bezlaj, I: 7]. Вж. също бележка 534.

[556] В [ЭССЯ, II: 150] думите са изведени от псл. етимон **bobyrъ*, който е определен като „производно със суф. *-yrъ* от основа на ономатопеичен звуков комплекс **bob-*/**bab*”. Допусната е също възможност за трактуване на цялата дума като звукоподражание или „сходно образувание” (какво?), подчертана е вариативността на плавните в **bobyrъ* и **bobul’a*/ **bobъl’a* и сходството с „близките ономатопеични лит. *buburai* мн. ч. ‘обрив с едри пъпки, гъша кожа’ и лтш. *bubulis* ‘възел в прежда’”.

[557] В [БЕР, I: 59] етимологията на думата е представена като неясна.

рус. диал. *ку-га́л*, *ку-га́л-ишка* ‘дребна риба’ [СРНГ, VX: 395] – с дисимилация на консонантите по звучност/беззвучност;

болг. *кръ́-куш-ка* ‘вид речна риба, подобна на клин, но по-дребна’, *кър-ку́ш-ка* ‘вид речна риба, черна мряна, попче, Gobio fluviatilis’ (цит. по [БЕР, III: 45, 207]), *кре-ку́ш-ка* ‘вид дребна речна риба’ [Вакарелска-Чобанска 2005: 169], сръб. диал. *kr-kuš-a* ‘речна риба Gobio fluviatilis Flem.’ (цит. по [Skok, II: 204])[558] – ср. с употребата на думата кА-то име на овца в друг говор, вж. т. 4.12.2.1.;

рус. диал. *ки́ль-к-а* ‘риба Phoxinus laevis Ag; риба Alburnus alburnus’ [СРНГ, XIII: 210];

рус. диал. *май-му́ш-ка* ‘дребна риба’ [СРНГ, XVI: 43];

рус. диал. *ма-мо́н-ы* ‘рибки попчета’ [СРНГ, XVII: 352];

рус. *хо-хо́ль* ‘дребен бибан’ [Даль, IV: 563];

рус. *ще-кл-ея́* (**s-ke-kl-*) ‘риба Cyprinus rutilus’ (цит. по [Фасмер, IV: 500])[559].

Вероятно тук трябва да отнесем и стчеш. *klu-k-a* ‘някаква риба’ [Gebauer, II: 57], ако това е дребна риба.

Ср. с: лат. *cur-cul-io* ‘насекомо, житен вредител’, *for-m-īca* ‘мравка’ [Lewis –Short], лит. диал. *kar-kãl-ė* ‘въшка’ [LKŽ], стгр. *μύρ-μ-ηξ*, *μύρ-μ-ᾱξ*, *μύρ-μ-ος, βόρ-μ-ᾱξ, βύρ-μ-ᾱξ* ‘мравка’, санскр. *va-mr-áḥ, va-mr-ī* ‘мравка’, *val-m-īkaḥ* ‘мравуняк’ (цит. по [Boisacq 1916: 651–652; Liddell–Scott 1968: 1154]).

4.12.2. Названия на не дребни животни

Подобно на експресивните и емотивните названия на човека включените в дадената група названия могат да бъдат свързани с названията от различни групи – обозначаващи нещо малко, топчесто, мило, голямо, криво, лошо, стърчащо, куцане, надуване, клякане (слабост) и т. н.

4.12.2.1. Емотивни и експресивни названия на животни (не дребни)

Разграничаването на названията на животни на емотивни, експресивни и неутрални правим въз основа на данните на речниците. Възможно е в тълкуването на някои думи

[558] Скок не обяснява произхода на думата.
[559] В речника на Фасмер думата не е обяснена. Казва се само, че напомня на думата *уклея* [IV: 500].

да е пропусната забележката за техния емотивен характер. Такива проблеми са неизбежни при работа с речници, съставяни въз основа на различни принципи и отговарящи на различни изисквания. Ср.:

срхр. *ba-bùr-ača* ‘голяма жаба’ (цит. по [Skok, I; 82])[560];

рус. диал. *бо̀л-дырь* ‘животно, произлязло от смесването на два вида или две породи; изрод; кръстоска между руски и калмицки овце’ [Даль 1955, I: 110] (вж. бележка 529);

бълг. диал. *бу-б-а́к* ‘малко кученце’ [Вакарелска-Чобанска 2005: 45];

рус. диал. *га-га́р-а* ‘за висока несъразмерна кобила’ [СРНГ, VI: 87] (също и относно жена, вж. по-горе, т. 4.11.1.);

рус. диал. *га́-вр-илка* грубо ‘за змия, гадина’ [СРНГ, VI: 85] – форма с дисимилация на консонантите по място и начин на образуване: *г – г > г – в*;

рус. диал. *го́-голь* ‘за бодър кон’ [СРНГ, VI: 263] (също и относно човек, вж. т. 4.11.1);

бълг. диал. *га́й-гу́р* ‘някакво диво животно’, в израза: *запулил се като гайгур* (цит. по [БЕР, I: 224]);

бълг. диал. *джун-гал* ‘овца, на която агнето е заклано, умряло, изчезнало’ [Москов 1969: 457][561] (Ср. с названията на човека, които го характеризират от социална гледна точка);

словен. *klé-k-a* ‘хилав кон; хилава крава’ (цит. по [Bezlaj, II: 39]) – Вж. бележка 334;

словин. *klë-k-a* ‘стара крава’ (цит. по [ЭССЯ, X: 31–32]) – Вж. бележка 344;

рус. диал. *кря-к* ‘жаба; голяма жаба’ [СРНГ, XV: 365];

рус. *кля-ч-а* ‘куцо животно; кобила’ [СРНГ, XIII: 339];

бълг. диал. *ко́-ке̂р-ица* ‘слабо, кокалесто добиче’ [Хитов 1979: 267];

бълг. *жаба ке-кер-ица* епитет за жаба – Вероятно фокален признак за тази номинация са разперените крака на жабата. Ср. с бълг. диал. *раз-ке-ке́р-я се* ‘стоя или ходя разкрачен, разкривен, в неестествена поза’ (вж. т. 4.9.9.2.), а също с рус. *лягушка* (<*ляга* ‘бут’ [Преображенский, I: 496]), диал. *кара-к-а́тица* ‘голяма жаба; особен вид едра буболечка’ [СРНГ, XIII: 70], което е с вътрешна форма „с крака” (см. [Фасмер, II: 191]).

[560] Скок отнася срхр. *babùrača* ‘голяма жаба’ към етимологичното гнездо на *baba* ‘стара жена; жената на дядо’, по-точно кам метафоричните употреби на последната; аргументация за това свързване отсъства [Skok, I: 82–83].

[561] Москов отнася думата към класа на звукоизобразителните и смята, че е заемка на незасвидетелстваната турска дума **cungal* със същото значение[1969: 457].

Последните названия свидетелстват, че краката на жабата са фокален атрибут при образуване не нейните названия;

рус. диал. *ко-кош-ка* ‘сит кон’ [СРНГ, XIV: 101];

рус. диал. *чар-пел* ‘кон по-стар от осем години’[562] [Даль 1955];

сръб. диал. *kr-kuš-a* име на овца (цит. по [Skok, II: 204])[563];

пол. диал. *lu-l-ka* ‘млада крава, която още не се е телила’ [MSGM];

бълг. *па-пур-а́къ* название за рака, пример: *Жѣба пепелющѣ и ракъ папуракъ* [Геров, IV: 11];

рус. диал. *по́н-п-а* ‘за прехранено животно’ [СРНГ, XXIX: 273];

пол. диал. *har-bar-a* ‘за едър, стар, несъразмерен кон’ [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki, II: 18];

рус. диал. *хор-хо́р-а* ‘настръхнала кокошка’ (цит по [Фасмер, IV: 269]);

4.12.2.2. Неутрални названия на животни (не дребни)

Към групата на неутралните названия на животни с редупликация отнасяме названия, за които може да се предположи, че са възникнали като експресивни или емотивни, но впоследствие са се превърнали в обикновени названия, в които конотативният компонент в семантиката напълно или почти отсъства. За много от тях може да се предположи, че са възникнали като хипокористични названия (особено за назоваващите котки, кучета, агнета, домашни зайци). Ср.:

рус. диал мн. ч. *бо́-б-ики* ‘домашни зайци’, *бо́-б-ка, бо́-б-ко* прякор на куче, *бо́-б-ки* мн. ч. ‘зайци’ [СРНГ, III: 36];

срхр. *ba-b-a, ba-b-ica* ‘някакъв морски рак’, *bà-bur-a* ‘някакъв рак’ [RJA, I: 131, 136];

рус. диал. *бу́-бл-ик* ‘агънце’ [СРНГ, III: 234];

бълг. диал. *бъм-ба́л* ‘търтей’ (цит. по [БЕР, I: 100]);

пол. диал. *bam-bry*, *pam-pry* мн. ч. ‘волове’ [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki, I: 92];

белорус. *бай-б-а́к* ‘мармот’ [Байкоў-Некрашэвіч] – Ср. със значението на думата ‘лентяй’, което може да бъде метафорично свързано с ‘мармот’ като преносно или изходно;

[562] В речника на Фасмер думата е представена като неясна [IV: 317].
[563] У Скок думата не е обяснена.

рус. *го-голь* ‘вид патица, красив гмурец; патица Anas clangula’[564] [Даль 1955, I: 364];

укр. диал. *ґе́р-ґель* ‘едра порода гъски’, *ге́р-гель* ‘също’, *ґе́р-ґуль* ‘порода гъски; голям рак’ (цит. по [ЕСУМ, I: 498], вж. бележка 492);

укр. диал. *ґар-да́н* ‘хлебарка’ (цит. по [ЕСУМ, I: 473])[565] – форма с дисимилация на консонантите по място на образуване;

рус. диал. *га́-гр-а* ‘чапла’ [СРНГ, VI: 89] – Ср. с рус. диал. *га-га́р-а* ‘за високо несъразмерно същество (за висока непохватна жена; за кобила)’;

срхр. *dun-dul* ‘някакъв кон’ [RJA, II: 888];

укр. диал. *дун-д-у́к* ‘индийски петел’ (цит. по [ЕСУМ, II: 145])[566];

рус. диал. мн. ч. *ку́-к-и* ‘жаби’ [СРНГ, XVI: 33],

русск. диал. *ко́р-ка́ль* ‘вид водоплаваща птица’, *кор-куль* ‘водоплаваща птица с дълга човка’ [СРНГ, XIV: 334];

укр. диал. *кра́-коч* ‘голяма черна хлебарка’ (цит. по [ЕСУМ, III: 74])[567];

укр. диал. *кара-ко́н*, *кара-ку́н* ‘голяма черна хлебарка’, рус., белорус., укр. диал. *мара-кан,* укр. *мар-ган* ‘хлебарка’ (цит. по [ЕСУМ, II: 384]), пол. *kara-czan*, *tara-kan*, диал. *kara-kan*, *tar-gan* ‘хлебарка’ [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki, II: 257] – Възможно е някои от формите да са контаминирани;

рус. диал. *кара́-мара*, *кара́-мора* ‘дългокрак комар’ (цит. по [Фасмер, II: 192])[568];

укр. диал. *кар-га́н* ‘прилеп’ (цит. по [ЕСУМ, II: 389])[569];

укр. диал. *ков-га́н* ‘диво прасе’ (цит. по [ЕСУМ, II: 481])[570];

чеш. *klo-kan* ‘кенгуру’[571] [PSJČ, II: 147];

рус. диал. *ко-ку́р-ка* ‘кокошка’ [СРНГ, XIV: 105];

укр. *ко-кош* ‘петел’ [Гринченко, II: 267], словаш. диал. *ko-koš* ‘петел’ [SSJ, I: 714], словен. *ko-kôš* ‘кокошка, квачка’ [Pleteršnik, I: 420], пол. *ko-kosz* ‘кокошка, квачка’ [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki, II: 393];

бълг. *ку́-ч-е* ‘Canis familiaris’, диал. *ку́-чул-е* ‘кученце’ (цит. по [БЕР, III: 172]), *ку́-чел-ски* (*ку́-ч-елски*) ‘кучешки’ (цит. по [БЕР, III: 168]);

---

[564] Според Преображенски даденото название на водоплаваща патица по произход е звукоподражателно, образувано чрез редупликация [I: 136]. Вж. също бележка 427.

[565] В [ЕСУМ, I: 473] етимологията на думата е представена като неясна.

[566] В [ЕСУМ, II: 145] етимологията на думата е представена като неясна.

[567] В [ЕСУМ, III: 74] етимологията на думата е представена като неясна.

[568] У Фасмер етимологията на думата е представена като неясна [II: 192].

[569] В [ЕСУМ, II: 389] етимологията на думата е представена като неясна.

[570] В [ЕСУМ, II: 481] етимологията на думата е представена като неясна.

[571] Според Рейзек думата е образувание, повлияно от *skokan,* като началното *k* се дължи на аналогия с нем. *Känguruh* [Rejzek 2001: 278].

бълг. диал. *ко-шл-ак* ‘младо куче’ (цит. по [БЕР, II: 694])[572], рус. *ко-шл-а́к* ‘млада морска видра’, *ко-шл-ёнок* ‘малкото на видра, мече’, *ко́-шл-ок, ко-шл-а́к* ‘малкото на бобър’ (цит. по [Фасмер, II: 361])[573];

срхр. диал. *сȕ-с-ак* ‘кученце’ (цит. по [Skok, I: 279]);

пол. *ciu-cia*, чеш. *cú-c-yk*, горлуж. *ću-ž-ka* ‘малко куче’ (цит. по [БЕР, III: 170]);

укр. диал. *кля-ч* ‘кобила’ (цит. по [ЭССЯ, X: 31]);

бълг. *па-пу́н-ѣкъ, пу-пун-ець, пу-пав-ець* ‘птица Upupa epops’ [Геров, IV: 11];

бълг. *па-пу́н-ѣкъ* ‘жаба Bombinator igneus’ [Геров, IV: 11];

укр. *по-пел-ю́х* ‘сънливец, Myoxus glis’, *по-пел-ю́ха* ‘качулата чучулига’ [Гринченко, III: 321];

рус. диал. *ха́р-халь* ‘патица Anas tadorna’ [Даль 1955, IV: 543];

пол. диал. *ho-hyn* ‘вид големи кокошки’ [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki, II: 47];

бълг. *тръ́-тол-ъ, тръ-тѣй, трьн-тѣй, трьн-торъ, тръ-ть* ‘пчела, много по-голяма от другите, която не дава мед, а само яде’ [Геров, V: 365], рус. *тру-тень*, укр. *тру́-т, тру-т-ень* (*тру-тень*) ‘самец на пчела, който не работи’ [СУМ, X: 302];

бълг. диал. *на́-пл-ек*, *не́-пл-ек* ‘щъркел’ (цит. по [БЕР, V: 52])[574];

укр. *хо-ху́л-я* ‘мускусен плъх’ [СУМ, XI: 134];

рус. *хо-хр-я́к* ‘камила’ [Даль 1955, IV: 563] (< ‘гърбав’);

пол. диал. *cze-cz-ę, czu-cz-ę* ‘кученце’ [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki, I: 380] – Вероятно хипокористично название;

пол. диал. *cze-cz-uha, czu-cz-ucha* ‘свиня’ [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki, I: 380] – Вероятно с мотивиращ признак „стърчащ” (за четината на животното);

пол. диал. *pam-per* ‘паяк’ (*Nie podskakuj jak pamper na nitce*) [SłGP];

рус. *ши́-ш-ка* ‘малко жребче’ [Даль 1955, IV: 637];

укр. *ши́-ш-ка* ‘котенце’ [Желеховский–Недїльский, II: 1090].

Вероятно тук трябва да бъде отнесено и названието на бобъра, което предполага реконструкцията на вариращи форми **bobrъ*, **bebrъ* [ЭССЯ, II: 145–146][575].

---

[572] В [БЕР, II: 694] е предположено образуване от **кочлак* < *куче*, с асимилационна промяна *ч>ш* в позиция пред *л* и изменение *о>у* в неударена позиция.

[573] У Фасмер етимологията на думата е представена като неясна [II: 361].

[574] [БЕР] не предлага обяснение на произхода на думите [V: 52].

[575] Речниците отбелязват вариативността на формите, които смятат за наследени от ие. епоха. Виждат в тях редупликацията, но не обясняват нейната роля (вж. [ЭССЯ, II: 145–146 SP, I: 291]). В [ЭССЯ] се говори за редупликацията като за признак на „архаичното словообразуване”. Съгласно [Фасмер, I: 180–181; SP, I: 291] първоначалното значение на думата е ‘кафяв’. Шански отбелязва, че бобърът табуистично е назован според цвета си и че ие. *bhebhru-* е резултат от непълна редупликация на названието на кафявия цвят, неудвоеният корен на което е запазен в рус. *бурый* [Шанский, т. I, вып. 2: 147]. Същата идея застъпва и Сноj [Snoj 2003:

Интерес представляват и фактите на вариативността и съвпадането на названията на щъркела и щръклицата в някои езици, което напомня смесването на етимологични гнезда на омонимични ономатопеични названия (вж. т. 5.4.). В тях също може да бъде видяна редупликация, пълна и непълна, макар и твърда замаскирана. Ср.: бълг. *щър-кел*, диал. *штро́-кол* ‘щъркел’ [ГЪЛЪБОВ 1965: 113], *щър-къ, щъ́р-килъ, штро́-кол’* ‘също’ [ГЪЛЪБОВ 1965: 113], *што́р-каль, штре́-кель* ‘щъркел; щръклица’ [СТОЙЧЕВ 1965: 306], *штр́-кел* ‘щъркел; щръклица’ [КЪНЧЕВ 1968: 155], словен. *štór-klj-a* ‘щъркел’ [SSKJ], *s-tr-k* също[576] (цит. по [BEZLAJ, IV: 121]). Относно названието на щъркела ср. с бълг. диал. *щъркокрак, щърконог* ‘с дълги крака’ (цит. по [МЛАДЕНОВ 1941: 699]) и цит. по-горе словен. *štor-klj-áti* ‘вървя бавно, несигуно; вървя, ходя’ (вж. т. 4.9.3.) и относно названието на щръклицата – с бълг. диал. *штръ-кл-е́ъ* ‘бягам бързо, подплашен от нещо’, *штъ́р-к’ъл* ‘щръклеене, лудо бягане на добитъка, след като е ужилен от някакво насекомо’, *што́р-к-а* ‘бяга с всичка сила към гората – за едър рогат добитък, нападнат от щръклица’, *штре́-к-ам* ‘дразня’ (вж. т. 4.9.7.).

Възможно е и названията на някои пойни птици да имат не звукоподражателен, а образоподражателен произход, тъй като не се съотнасят с подобни звукоподражателни междуметия. Ср.: пол. *gże-gżół-ka, gże-gżoł-ka, gże-goł-ka*, *ze-zul-a,* стпол. *grze-gżoł-ka*, диал. *grze-gół-ka*, *zu-zul-a, zo-zul-a* [KARŁOWICZ–KRYŃSKI–NIEDŹWIEDZKI, II: 623], укр. диал. *зо-зу́л-я* ‘кукувица’, диал. *зо-зу́л-я нічна* ‘козодой’ [ЕСУМ, II: 274]. Можем да предположим, че дадените названия са възникнали като хипокористични; вж. близко звучащи названия в т. 5.1.

Ср. също с: лит. *ga-gal-as* ‘щъркел’, *gaĩ-gal-as* ‘паток’, *gañ-dr-as* ‘щъркел’, *gañ-dr-inti* ‘вървя като щъркел, крача широко’ [LKŽ].

48]. Речниците не привеждат типологически паралели на подобно образуване на названия на животни от названия на цветове.

[576] Даденото название на щъркела няма общоприета етимология. Изказвани са мнения за заимстването му от един език друг, но е трудно да се формулират категорични твърдения. ФАСМЕР отбелязва, че „при допускане на заемане на думата от германските езици възникват трудности от фонетичен характер”, едновременно с това „обратното заемане – слав. > герм. – е необосновано” [III: 758]. Безлай реконструира псл. **stьrkъ* [BEZLAJ, IV: 121]. В такъв случай не е лесно да бъдат обяснени формите с *-l-* в основата. За връзката със словен. *štor-klj-áti* ‘вървя бавно, несигурно’ Сной отбелязва, че е по народна етимология [SNOJ 2003: 742]. За да се формулира по-категорична хипотеза за произхода на думата и посоките на заемането ѝ, трябва да бъдат взети под внимание всички исторически данни и типологически факти. Не трябва да се игнорира формалната вариативност на названието на щъркела и съвпадането му с други названия, за които е възможен ономатопеичният образоподражателен произход, в това число и с названията, обозначаващи походка, дълги крака и т.н. А има основания да се мисли, че фокален признак на щъркела са неговите дълги крака и въз основа на този признак могат да бъдат образувани неговите експресивни названия. Вж. също бележка 388.

4.13. Названия на гъби

Названията на гъби, които съдържат редупликация, подобно на названията на човека и животни характеризират обозначавания обект от гледна точка на различни признаци, преди всичко формални – височина, големина, форма. Ср.:

рус. диал. *бá-б-ка* ‘манатарка’ [СРНГ, II: 21], укр. диал. *ба-б-ка* ’вид гъба: Lepiota procera Scop. Mak; Boletus scaber; Agaricus procerus’ (цит. по [ЕСУМ, II: 105])[577];

рус. диал. *ба-бу́р-а* ‘горчива гъба, растяща в мъхести места’ [СРНГ, II: 28], *ба-бу́р-а, ба-бу́р-ка* ‘гъба пумпалка’ (цит. по [Меркулова 1967: 180])[578];

укр. диал. *ґор-ґ-áч* ‘вид едлива гъба’ (цит. по [ЕСУМ, I: 563])[579];

рус. диал. *гу-кáл-ки* мн. ч. ‘печурки’ [СРНГ, VII: 211] – форма с дисимилация на консонантите по звучност/беззвучност: *г – г > г – к* или *к – к > г – к*;

бълг. диал. *гу́-гл-ек* ‘неразтворена още малка гъбичка’ [Стойчев 1965: 148] (ср. в същия говор с *гу́-гл-а* ‘качулеста гъба за ядене от рода на сърнелата’ [Стойчев 1965: 148];

рус. диал. мн. ч. *го-вор-у́хи* ‘гъби Pholiota mutabilis’ [СРНГ, VI: 259] – форма вероятно с дисимилация на редуплицирания консонант по начин и място на образуване от изходна форма**go-gor-*;

бълг. диал. *ку-куль-óти* ‘вид гъби’ (цит. по [БЕР, III: 102])[580];

рус. диал. *ко-кóр-а* ‘вид гъба’ [СРНГ, XIV: 95];

рус. диал. *ко-ку́р-ы* мн. ч. ‘пролетни гъби, Morchella’ [СРНГ, XIV: 106];

срхр. *кра-чуљ* ‘вид гъби’ [РСА, X: 447], *kr-čul-i* ‘също’ (цит. по [Skok, II:])[581];

рус. диал. *ку́р-к-а* ‘дървесна гъба паразит’ [СРНГ, XVI: 131];

рус. диал. *пу́-пел* ‘за дребна гъба’[582] [СРНГ, XXX: 128], *пу́-пл-ушек* ‘за показваща се от земята гъбка’ [СРНГ, XXX: 128];

рус. диал. *пу-пы́рь* ‘гъба’ [СРНГ, XXXIII: 132];

---

[577] Относно образоподражателния произход на даденото название на гъба като название на малък топчест предмет вж. [Agyagási 2006: 26–28].

[578] Меркулова отбелязва, че „думите са интересни от словообразувателна гледна точка, тъй като съдържат суфиксите *-ур*(*а*), *-урк*(*а*), които са р е д к и за славянските езици” (подчертано от мен: Ж. К.-З.) [1967: 180].

[579] В [ЕСУМ, I: 563] етимологията на думите е посочена като неясна; допусната е връзка (твърде неправдоподобна – бележката моя: Ж. К.-З.) с рум. дума *gogoáşă* ‘гъба пърхутка’, която на украинска почва би могла да претърпи фонетични и семантични изменения.

[580] В [БЕР, III: 102] етимологията на думата е представена като неясна.

[581] Скок смята думата за образувана от деминутивната форма лат. *cardiolum* [Skok, II: 187], което едва ли е основателно.

[582] Съгласно [Фасмер, III: 180] думата е заета от лит. *pamplys* ‘дебеланчо’.

бълг. *пу́-пав-ица* (*пу́-п-авица*) ‘гъба Lycoperdon bovista (с топчеста форма – бележката моя: Ж. К.-З.)’ [Геров, IV: 397]; срхр. *пу-п-авац* (*пу-пав-ац*) ‘растение Phallus impudicus’ (цит. по [БЕР, V: 855]).

4.14. Названия на събития

Както беше отбелязано в т. 1.5.2.1., звукоизобразителните думи понякога обозначават определени събития неразчленено, заедно с техните участници и условия на осъществяване на отделните действия. Ср. например следните думи с редупликация, в семантиката на които могат да бъдат видени следи от тази особеност на звукоизобразителната лексика:

укр. диал. *ґан-джул-и*, в израза *піти на ґанджули* ‘отивам на гурбет’ (цит. по [ЕСУМ, I: 467])[583] – Значението ‘гурбет’ може да бъде производно от по-общо значение ‘някакъв вид дейност’, с изразено иронично отношение към нея;

рус. диал. *ду-ды́р-ы* ‘приятелска връзка с някого; любовни отношения, интриги, ухажване’ [СРНГ, VIII: 251];

чеш. *dar-d-a* ‘вид игра на карти’, словаш. *dar-dl-ík* (цит. по [Machek 1971: 110]), чеш. жарг. *dar-d-a* ‘поражение, пердах’ (цит. по [Rejzek 2001: 122])[584];

бълг. разг. *джиджи-биджи* ‘забава; ухажване’ (см. п. 3.1.);

бълг. диал. *жагаръ-жугъръ* ‘забава, веселие’ [Ковачев 1970: 19];

бълг. разг. *тинтири-минтири* ‘(ироничнж) за различни видове дейност’ (думата често се среща употребена и в Интернет);

укр. диал. *пе́н-дюр* в израза *пе́ндюр водити* ‘карам се’ (цит. по [ЕСУМ, IV: 334])[585] – Думата може да е наследник на звукоизобразителен емотивен етимон, обозначаващ караница;

рус. разг. *при-бам-бас-ы* ‘хитрини, дяволии’ (думата често се среща употребена и в Интернет);

рус. *шу́рум-бу́рум* ‘неразбория, бъркотия; с краката нагоре’ (цит. по [Фасмер, IV: 490])[586];

рус. *шурубу́рити* ‘шегувам се’ (цит. по [Фасмер, IV: 489–490])[587];

рус. *шурыму́ры* ‘любовни интриги, закачки’ (цит. по [Фасмер, IV: 490]).

---

[583] В [ЕСУМ, I: 467] етимологията на думата е представена като неясна.

[584] У Махек произходът на думата е представен като неясен [Machek 1971: 110]. За неясен произход на чеш. *darda* пише и Рейзек [Rejzek 2001: 122].

[585] В [ЕСУМ, IV: 334] етимологията на думата е посочена като не съвсем ясна; допусната е връзка с *пе́ндерь*, *пендю́ра* ‘лентяй’.

[586] У Фасмер думата не е обяснена [IV: 490].

[587] В [Фасмер, IV: 489–490] етимологията на думата е представена като неясна.

стчеш. *bo-bon-ek, po-bon-ek, bo-bon-ka* ‘суеверни действия, магия за лекуване или друга цел’, *bo-bon-kář, po-bon-kář* ‘този, който се занимава с магия’ [GEBAUER, I: 72–73]. Думата може да има и звукоподражателен произход поради осъществяването на магьосничеството с помощта на заклинателни думи.

5. Общ анализ на славянската лексика, за която е предположен звукосимволичен (образоподражателен) произход

Въз основа на установения формално-семантичен паралелизъм, а именно изразяването на едни и същи или близки „незвукови" значения от форми с редупликация, за представените по-горе названия, обединени в групи и подгрупи в зависимост от обозначаваната реалия, формулирахме хипотеза за ономатопеичен звукосимволичен (образоподражателен) произход. Представеният формално-семантичен паралелизъм в най-общ план доказва възможността за изразяване на разгледаните „незвукови" значения от ономатопеични звукосимволични образувания и може да бъде предпоставка за проверка на възможността за такъв произход и на други думи с подобни значения, в които може да бъде видяна редупликация. Трябва да подчертаем, че за всяко от приведените названия хипотезата за звукосимволичен (образоподражателен) произход все още има предварителен характер. Тя се нуждае от допълнителни аргументи от формално, семантично и функционално естество. За да бъде формулирана напълно аргументирана хипотеза за звукосимволичен произход на коя да е дума, е необходимо да се вземат под внимание също и всички етимологични изследвания и исторически данни, пряко или косвено свързани с нея. Такъв подход приложихме относно пол. *gogółka* 'млад завръз върху дърво', рус. *хороший* 'хубав; красив', славянските названия на мравки, наследяващи псл. **morv*-, бълг. *кокал* 'голяма кост' (вж. т. 6). При всички приведени аргументи обаче винаги е в сила казаното от О. Н. Трубачов, че въпреки точността на една реконструкция, тя допуска „неединственост на решенията, което е неизбежно за всяка обясняваща, а не описателна наука" [Трубачев 1988: 200].

5.1. Семантичен анализ

Лексиката с редупликация, обозначаваща „незвукови" реалии групирахме в зависимост от самите реалии. Защото именно констатирайки факта, че една и съща реалия се обозначава от различни форми с редупликация, изследователят достига до идеята, че е възможна примарна връзка между формата и значението на думите. В процеса на рабо-

та направи впечатление фактът, че една и съща езикова форма с редупликация се свързва с различни денотати, което в едни случаи може да бъде тълкувано като проява на многозначност, а в други – на омонимия. Това навежда на мисълта, че даденото многообразие от групи може да бъде сведено до много по-малко количество звукосимволични образи, от които могат да бъдат развити регистрираните устойчиви лексикални значения на вече денатурализираните звукоизобразителни думи. Разбира се, трябва да бъдат проверени и всички възможности за образуване на омоними като резултат на формална конвергенция и на семантична дивергенция (вж. [Аникин 1986: 27–28]). Ще подчертаем отново (вж. т. 2.5.2.), че относно изразяваните от думите първоначални звукоосимволични значения категорични твърдения не могат да се изказват, защото звукосимволичната семантика в момента на възникване на обозначението се характеризира с дифузност, размитост. Затова и точната ѝ експликация с конвенционалните езикови средства, които се характеризират с точност, строга определеност на границите на обозначаваното, е невъзможна. Освен това класификацията на ексцерпирания лексикален материал показа, че има думи, които могат да бъдат отнесени към различни групи. Това дава основание да се мисли за контаминация на различни звукосимволични образи в една лексема.

Както посочихме в т. 1.5.5.1, два фактора формират семантиката на звукосимволичната дума с редупликация в момента на нейното образуване: редупликацията и символиката на звуковете. Що се отнася до символиката на звуковете, вече отбелязахме, че в хода на развитие, като се подчиняват на фонетичните закони, те загубват едни характеристики и получават други. Затова, въпреки че вече много се знае за иконичните свойства на отделни звукове (вж. т. 1.2.5.3.), въз основа на съвременната форма на дадена изследвана дума е трудно да бъдат формулирани каквито и да било хипотези за нейното първоначално фонетично значение, ако е съществувало такова.

Относно ролята на редупликацията ще се върнем към цитираната в т. 1.5.5.1. хипотеза на Т. Региер, според която семантиката на редуплицираните форми се формира на базата на семантичното развитие на образи, с които те създават иконична връзка (вж. схема 1.), и това е развитие по правилата на радиалната категория [Regier 1998: 888].

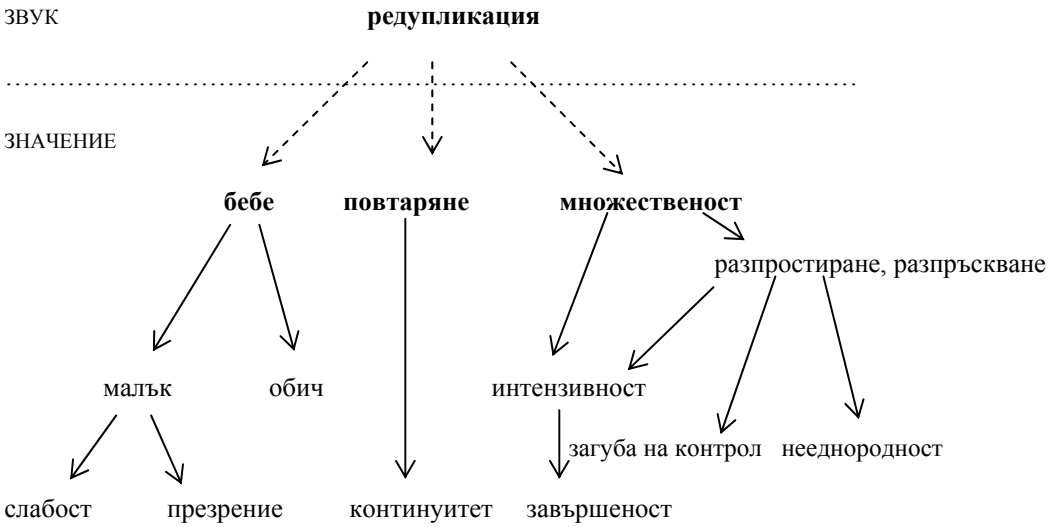

Схема 1.

Според тази хипотеза, формата с редупликация иконично се свързва с образите на: б е б е т о, п о в т а р я н е т о и м н о ж е с т в е н о с т т а. Чрез семантична еволюция от тези образи се развиват и други образи, въз основа на които се извършва формирането на лексикалните значения.

Бебе

Тъй като редупликацията е характерна за речта на бебетата и за регистъра на речта на възрастните, насочена към тях, редуплицираните езикови форми по иконичен начин се свързват с образа на бебето. По семантичен път с образа на бебето се свързват образите на „нещо малко" (вж. също [MORAVCSIK 1978; JURAFSKY 1996]) и на „обичта, привързаността". Връзката между образите на „бебето" и „обичта, привързаността" по думите на автора може да бъде определена като „прагматически естествена". Връзката на образа на „нещо малко" с образа на „бебето" е предопределена от очебийния факт, че бебетата са малки. От своя страна образът на „нещо малко" се асоциира с образите на „слабостта" и „притъпяването на интензивността на признака" (малкото е слабо) и на „презрението" (малкото предизвиква презрение; презираното бива представяно като малко).

Повтаряне и множественост

Фактът, че редуплицираната звукова форма иконично се свързва с представите за „повтаряне" и „множественост", не изисква специални доказателства: редупликацията –

това е повтаряне и „повече от един” може метонимично да замести „множествеността”. От своя страна „повтарянето” се асоциира с образа на „континуитета (непрекъснатостта, приемствеността)”, тъй като води към него. Образът на „множествеността” се асоциира с образа на „разпростирането/разпръскването/разпространението”, тъй като негов резултат е наличието на много обекти на много места. С образа на „разпростирането” (или по-точно с неговия резултат – увеличаването на обема) е свързан образът на „интензивността, наситеността”, който от своя страна води към образа на „завършеността” (интензивното осъществяване на дадена дейност има като резултат нейното завършване). Образът на „разпростирането/разпръскването/разпространението” в пространството се асоциира с образите на „загуба на контрол над обектите” и на „безпорядъка” (липсата на контрол води до разпиляване, разхвърляне). С образа на „разпростирането/разпръскването/разпространението” е свързан също така и образът на „неединородността” (липсата на еднообразие в състоянието на обектите метафорично се свързва с липсата на еднообразие в тяхната локализация, резултат от разпространението) [REGIER 1998: 887–890]. Ще отбележим, че иконично обозначаваните образи на „повтарянето” и „множествеността” в известна степен съответстват на общия принцип на употреба на езиковите форми, формулиран от Дж. Лейкоф и М. Джонсън: „Повече форма означава повече съдържание” (вж. т. 1.5.5.1.). Но иконично изразяваната чрез редупликацията на незначещи форми множественост, както е при звукоизобразителните думи, е в много по-слаба степен множественост от множествеността, която се изразява при редупликацията на значещи форми.

Т. Региер изказва предположение, че дадената схема обхваща далече не всички значения (или образи), които могат да бъдат изразени чрез редуплицирани езикови форми. [REGIER 1998: 891]. По всяка вероятност са възможни добавяния, уточнения на връзките между значенията (образите). Например поради връзката на образите на „нещо малко” и на „обичта, привързаността” с детето, е възможно развитието на образа на „обичта, привързаността” от образа на „нещо малко” и обратното[588]. Възможна е също двустранна връзка между образите на „слабостта” и на „презрението” (презираното е представяно като слабо; слабото предизвиква презрение). Образът на „бебето” може да бъде свързан също така с образа на „зависим, производен обект, плод на нещо”, който от своя страна може да бъде свързан с образа на „плод на растение”, а той – с образа на „нещо кръгло, овално” (Matisoff – цит. по [JURAFSKY 1996: 540]). Също и от образа на

[588] Вж. [JURAFSKY 1996: 564] за двустранната връзка между диминутивните и хипокористичните форми.

„разпростирането/разпръскването/разпространението” може да бъде получен образът на „нещо голямо” (разпростирането води до увеличаване на обема); от образа на „неедноródното” – образът на „нещо криво” (кривото се състои от нееднородни елементи) и т.н. Ще отбележим, че в крайна сметка в хипотезата на Т. Региер е важно това, че е формулиран принцип, въз основа на който могат да бъдат получени звукосимволичните (образоподражателните) значения, изразявани от езикови форми с редупликация.

При семантичната реконструкция на звукосимволични думи с редупликация трябва да се взема под внимание и иконичността (символиката) на самите звукове, въпреки посочените трудности. Защото семантиката, развита от иконично изразяваните от редупликацията образи се моделира и от страна на качествата на самите звукове, които се стремят по остенсивен начин да се свържат с обозначавания от редуплицираната форма образ (вж. т. 1.5.2.3.). Може да се очаква, че в съвременното значение на думата са останали следи от изначалното въздействие от страна на звуковете на етимона, а също така се е проявило действието и на вторичния звукосимволизъм, тъй като в хода на своето развитие езиковата форма се подлага на фонетични изменения, като губи едни характеристики и придобива други. Измененият фонетичен състав на ономатопеичната дума може да започне да се стреми към изразяването на други семантични нюанси.

И така, относно семантичната еволюция на представената в глава 4. славянска лексика с редупликация, за която предположихме звукосимволичен (образоподражателен) произход, могат да бъдат формулирани следните най-общи хипотези:

За всички названия на малки топчести предмети (вж. т. 4.1.) можем да предположим, че са възникнали като наследници на звукосимволичен етимон с първоначално значение ‘нещо малко’, характеризиращо се с дифузност, експресивност и емотивност.

Възможно е свързващо звено в семантичното развитие на много от думите да е значението ‘малък топчест (овален) предмет’ (малките предмети често са овални, търкалят се). Това значение може да бъде получено също от ‘плод на растение’ < ‘производен обект, плод на нещо’ < ‘бебе’. Възможно е също значението ‘малък топчест (овален) предмет’ пряко да е свързано с образа на бебето, обозначен иконично от редуплицирана звукова форма – бебетата обикновено са закръглени, пухкави.

За названията на изпъкналости е възможно да са възникнали от названия на малки топчести предмети, защото изпъкналостта понякога изглежда като топче. Възможен е и друг развой, базиран на осмислянето на произхода на изпъкналостта. Тъй като изпъкналостите са резултат от увеличаване на обема на предмет в даден участък, образопод-

ражателната представа за изпъкналостта може да бъде развита от представата „увеличение на обема” < „разпростиране” < „множественост”.

Ще отбележим, че за названията на малки топчести (овални) предмети именно чрез предполагането на развой от значение ‘малък топчест (овален) предмет’ може да бъде обяснен фактът, че една и съща дума или диахронно тъждествени корени на думите обозначават:

шишарка и кочан царевица (укр. диал. *кукуру́дз/кукуру́дза*, *шишка*, бълг. диал. *бу́калка*);

шишарка и шикалка (бълг. *ши́калка*);

шишарка, кочан царевица и шикалка (бълг. диал. *какаля́шка*);

шишарка, екскременти на овца или коза, маслина и топче хляб (бълг. диал. *каркале́га*/*каркала́шка*/*каркаля́шка*/*кракале́шка*);

шишарка, топчета, които се образуват в млякото и жлеза (пол. *gruczol*);

жълъд и шикалка (срхр. *шѝшарка*);

семка от шишарка, шипка, жълъд и шикалка (бълг. *ши́кла*);

плод на смрика, черница, екскременти на овца или коза (бълг. *брьбонка/бърбо́нка*);

кочан царевица и черница (бълг. диал. *ду́дул*/*ду́дули*);

царевица, екскременти на овца или коза, клубни на картоф, малък месест сочен плод (доллуж. *bobule/*чеш. *bobule*/бълг. диал. *бо́були*);

фасул и клубни на картоф (укр. диал. *бо́мбель*/*бомбу́лька*/*бомбовка*);

фасул, картофи, ябълки, грах, клюква, лайкучка (укр. диал. *бугай/бугайка/бугайник*);

топче, картофи, кльоцки (ястие), кокалче (на ръката или на крака), главичка на топлийка (доллуж. *kulka*);

недоразвит плод на круша, пъпки в устата на дете, сарми, нечистотия под опашката на овцата, подобна на топка, надебелено място на нишка (бълг. диал. *гагáлка*/*гагáлькя*/чеш. диал. *gagalka*);

зародиш на детелина и вид круши (чеш. диал. *šešel*/*šešelinka*/стчеш. *šešelatka*);

водна лилия и мехур (белорус. диал. *бу́рболка*/рус. *бу́рболка*);

медна монета, изделия от тесто, риболовна плувка, хайвер (укр. диал. *ґалаґа́н*) и т.н.

Най-близо до реконструираното първоначално значение ‘нещо малко’ стоят думите, които са представени в т. 4.1.4., а до значението ‘малък топчест (овален) предмет’ – общите названия на топчета, овални предмети, представени в т. 4.1.1. Както се вижда от

изброените в т. 4.1. думи, някои от тях са развили по-конкретни значения, които ги свързват с конкретни предмети с топчеста форма.

Това, че сред европейските названия за картофи, фасул и царевица има твърде много думи с редупликация, може да бъде обяснено с факта, че когато тези култури са били внесени в Европа от Южна Америка, за тяхното назоваване са били използвани вече съществуващи звукоизобразителни думи с общото значение ‘малък топчест (овален) предмет’, вероятно първоначално с изразяване на иронично отношение към новите реалии. Ср. с прагматично обусловения образ на „презираното, пренебрегваното” в схемата на Т. Региёр.

Не трябва да се изключва и възможността сред приведените названия на малки топчести (овални) предмети да има такива, които да са възникнали едно от друго по метафоричен или метонимичен път. Например БЕР, като се позовава на изследване на Хр. Холиолчев, приема за думите, наследяващи псл. **kukur*-, семантично развитие ‘шишарка’ > ‘плод на царевица’ > ‘царевица’ [БЕР, III: 110]. Първият пренос е метафоричен, основан на формалното сходство на денотатите. За новото, неизвестното (плод на царевица, или само кочан без зърната), е използвано названието на известно, отдавна съществуващо (шишарка, от издължените, конусовидните). Вторият пренос е метонимичен. Също и значението на бълг. диал. *пъ́пка* ‘топче на връх на вретено’ може да бъде развито метафорично от ‘подобна на зърно подутина по кожата, пришка’. Метонимично развитие като резултат от неразличаването на самите денотати и тяхното пространствено съседство може да бъде предположено за названията на някои тревисти растения. Ср. например такива названия с тъждествена и близка форма като срхр. *bobolnik* ‘Telephium infectum’, *boboļ* ‘растение Asarum; Ficaria ranunculoides’, *boboluska* ‘Lathirus latifolius’, бълг. диал. *боболя̀к* ‘раст. великденче, бобовляк’, белорус. *бабоўнік* ‘раст. Trifolium L., детелина’ и др. Възможно е значенията на някои от тези названия да са получени по метонимичен път.

От първоначално значение ‘нещо малко’ през свързващо звено ‘малък топчест (овален) предмет’ могат да бъдат развити и значенията на някои от представените в т. 4.12.1. названия на дребни животни: буболечки, червейчета, охлюви, рачета, попови лъжички, рибки, а също и названията на някои гъби (т. 4. 13.).

От първоначално значение ‘нещо малко’, понякога и чрез посредничеството на значение ‘малък топчест (овален) предмет’, могат да бъдат развити и следните по-общи значения, от които могат да бъдат развити по-конкретни лексикални значения:

(1) ‘нещо малко’ > ‘нещо мило’

Както се вижда от схемата на Т. Региер, значението ‘нещо мило’ може да бъде непосредствено свързано с образа на бебето, който се намира в иконична връзка със звуковата редуплицирана форма.

От значението ‘нещо мило’ могат да бъдат развити значенията на хипокористични названия на човека, представени в т. 4.2., и някои от значенията на названията на животни: дребни и не дребни (т. 4.12.1 и 4.12.2.)[589].

Така може да бъде обяснен общият произход на такива названия, като: рус. диал. *зазу́лина* ‘обичана жена; любовница’, укр. диал. *зозу́ля* ‘кукувица’, пол. *zezula, zuzula, zozula* ‘кукувица’, *зозу́ля нічна* ‘козодой’. Названието на козодоя може да е възникнало като евфемистично, омилостивяващо нощната птица, която според народното поверие нощем долита при стадото и с голямата си уста издоява млякото на животните[590].

(2) ‘нещо малко’ > ‘малък топчест (овален) предмет’ > ‘украшение, нещо закачено, нещо, което се клати’

(3) ‘нещо малко’ > ‘малък топчест (овален) предмет’ > ‘нещо което се търкаля, нещо ненужно’

От етимони с такива значения биха могли да се развият названията на висулки, дреболии, дрънкулки (т. 4.3.), а също някои названия на захвърлени, лошокачествени, ненужни неща, които се търкалят захвърлени (т. 4.6.1.). Ще отбележим, че за названията на висулки е възможна също връзка с названията на колебателни движения (за техния произход като ономатопеични звукосимволични названия вж. по-долу), с междинно звено в семантичното развитие ‘нещо клатещо се, люлеещо се’.

(4) ‘нещо малко’ > ‘нещо слабо’ > ‘нещо лошо’

(5) ‘нещо малко’ > ‘нещо презирано’ > ‘нещо лошо’

От етимони с такива значения биха могли да се развият названията на вехтории, парцали, дрипи, захвърлени, некачествени неща, отпадъци, боклуци, лоша храна и напитки (вж. т. 4.6.).

(6) ‘нещо малко’ > ‘малък топчест (овален) предмет’ (или направо от значението ‘нещо малко’) > ‘парче’

---

[589] Използването на хипокористични названия за животни може да бъде разглеждано и във връзка с метафората ДОМАШНИТЕ ЛЮБИМЦИ СА ДЕЦА, според която домашните любимци се възприемат като деца (вж. [JURAFSKY 1996: 563]).

[590] Относно този факт вж. http://www.ecosystema.ru/08nature/birds/098.php. Accessed: 08.08.2008.

От това значение са развити значенията на названията на парчета, отрязъци, неголямо количество от нещо, представени в т. 4.4.

(7) От значенията ‘малък топчест (овален) предмет’ и ‘парче’ в резултат на вторичен звукосимволизъм могат да бъдат развити значенията на някои названия на големи, груби предмети, представени в т. 4.5.

Думи с подобни значения могат да бъдат открити и сред названията на малки топчести или овални предмети, представени в т. 4.1., където са групирани заедно с названията на съответните реалии: бакла, фасул, картофи, мехури и др. Ср. укр. *балабáнка* ‘много едър сорт картофи’, диал. *балабáн, балабáнка* ‘едър боб’, *бандалá* ‘едра черна виеща се бакла’, *бандóлі* ‘сорт едър боб’, *бамбóлі* ‘голямо яйце’, рус. диал. *балабóлка* ‘едър сочен зърнест плод’, *бубучка* ‘едро семе, зърно от някои растения (например грах)’ (< **бубулка*; относно формата и значението (без изразяване на семата ‘голям’) ср. с рус. *бубуля* ‘дъждовна капка’), пол. диал. *bomba* ‘голям мехур’, *guzica* ‘голямо копче’, срхр. *bábac* ‘едър орех’, срхр. *bebūk* ‘голям мехур, който се появява след ухапване от стършел’ и др. Възможно е семата ‘голям’ в значенията на тези названия да се е развила поради наличието в тях на гласни с нисък втори формант F2 (a, u, o), съгласни с низка честота: лабиални, веларни, звучни (вж. т. 1.5.2.3.).

Трябва да се има предвид също, че образът на „нещо голямо” се символизира и от първични звукосимволични образувания, тъй като това е един от универсалните образи, символизирани чрез фонетичните средства на езика. До обозначаване на образа на „нещо голямо” може да доведе и семантичното развитие на образа на нещо „разпростряно”, получен чрез семантично развитие на иконично обозначения чрез редупликацията образ на „множествеността” (вж. схема 1.):

(8) ‘множественност’ > ‘нещо разпростряно’ > ‘нещо голямо’

От звукосимволични названия, обозначаващи нещо голямо, могат да бъдат развити значенията на едри, груби, дълги, високи предмети (вж. т. 4.5., 4.8.), но също и някои от ироничните названия на човека и животните, представени в т. 4.11.1. и 4.12.2.1., и някои названия на гъби (п. 4.13.).

Както беше отбелязано по-горе, от иконично обозначения с редуплицирана форма образ на „множествеността” чрез семантично развитие може да бъде получен образът на „нещо криво” (елементите на кривия предмет се характеризират с неоднородност):

(9) ‘множественост’ > ‘нещо разпростряно’ > ‘нещо нееднородно’ > ‘нещо криво’

От значението „нещо криво” на звукосимволичния етимон могат да бъдат развити значенията на думите, представени в т. 4.7., а също и някои от значенията на експресивните и емотивните названия на човека и животните (т. 4.11.1 и 4.12.2.1.) и на гъби (т. 4.13.).

Значенията на думите, които обозначават действия и техни резултати, представени в т. 4.9., мога да бъдат изведени от значения, свързани с образите на следните елементарни действия, някои от които са противопоставени едно на друго: движение нагоре – движение надолу, постъпателно движение – въртеливо движение, бухване – свиване, загъване, пулсиране, колебателни, прекъсливи, хаотични, мудни движения. Всички тези значения са изводими по семантичен път от образите, представени на схема 1. Много от тях могат да бъдат развити от образа на „повтарянето”, тъй като обозначаваните действия се характеризират с определена ритмичност, съдържат повтарящи се тласъци. В някои случаи може да се мисли за смесване на различни образи, развити от образите на „повтарянето”, „множествеността” и „бебето”. Например съчетаването на образите на „повтарянето” и „нееднородността” води до създаване на образа на колебателното движение, което се характеризира и с ритмичност, и с осъществяване на движение в различни посоки. Съчетаването на образите на „повтарянето” и на „нещо лошо” (получен в резултат на семантично развитие на образа на „нещо малко”, вж. по-горе) води до създаване на образа на мудни, безсмислени действия и некачествена работа.

Смесване на различни звукосимволични образи може да бъде видяно и в думи с предметна семантика. Например, за някои от названията за шишарка по всяка вероятност е налице изразяването не само на идеята за малък овален предмет, но и на идеята за нещо бухващо, стърчащо, тъй като, узрявайки, шишарките се разтварят. Ср. формалното сходство между бълг. *шишáрка* ‘плод на хвойново растение’, срхр. *шишàрица* ‘плод на хвойново растение’, от една страна, и бълг. *шешéря се* ‘надувам се’ – от друга. За някои названия за плод на царевица, копринена буба е възможно изразяването не само на идеята за „нещо малко, овално”, но и на загръщането (загърнатото). Ср. от една страна бълг. диал. *мамýл* ‘растение Zea mays и неговият плод; оронен от зърната кочан царевица’, *мумýл, мъмýл* ‘кочан царевица’, *мамýль, мамýлче, мумýлъ* ‘пашкул на копринена гъсеница’ и бълг. диал. *мамýлька* ‘нещо сгънато и свито без ред; навита без ред прежда’, *мамýльке* ‘всяко нещо завито в каква да е дреха’, *замамýля* ‘увивам; свивам повърхностно’, *смамýля* ‘смачквам, огъвам без ред’ – от друга. Ср. също рус. диал.

ку́колка ‘личинка на мравка’, бълг. диал. *кукýл’* ‘пашкул’, *какýль*, *кукýл* също, от една страна, и рус. диал. *ку́кель* ‘топла шапка с наушници; част от одеяло – кожен чувал за краката’, *ку́-кл-ишна, ку-кл-у́ха* ‘топло облечена, добре загърната жена’ – от друга. За названията на криви, чепати пръчки, клони на дърво е възможно смесването на образите на „нещо криво” и „разпростирането” (т. 4.7.4.). Ср. рус. диал. *кокóра* ‘пън, изкоренен, с корените; неокастрено, чвореста парче дърво; уродливо изкривено дърво’, срхр. *kokòrav, ku-kur-av* ‘кълдрав’ и бълг. *кокóря се* разг. ‘(за птица) разпервам се’.

Представените разсъждения показват, че при етимологизацията на всяка отделна дума с редупликация е необходимо да се определи на основата на кой първоначален звукосимволичен образ е развито нейното значение, какво семантично развитие е претърпяло то и има ли основания да се мисли за смесване на различни звукосимволични образи и какви. Пътят към решаването на тази задача минава през семантичния анализ на изследваната дума и други формално близки думи с редупликация. При това трябва да се различават случаите на омонимия, полисемия и смесване на различни звукосимволични образи.

5.2. Формален анализ

Както вече беше посочено в т. 3.2., в много от приведените в глава 4. названия редупликацията е замаскирана.

Например, формата на бълг. глагол *цъ̀кля се* ‘блещя се’, в която на пръв поглед няма редупликация, може да бъде наследник на **къ-kъlją sę* – форма с явна редупликация от типа на CV-C$\underset{\circ}{\text{R}}$ (непълна (пречупена) редупликация с изпускане на сонанта в първата част). Консонатът **k* преминава в **c* вероятно защото изменението се е извършило във връзка с незакономерна експресивна палатализация на началния консонант *k* във време, когато се е извършвала втора или трета палатализация на веларите. Друго обяснение, базирано на закономерностите на фонетичната еволюция, началният консонант *ц* в *цъкля се* не би могъл и да получи. Също и глаголът *очочорвам се* ‘блещя се’ може да се разглежда като наследник на етимон с корен с редупликация **ko-kor-*, където консонантът *k* се е палатализира с цел изразяване на експресивност: **k’o-kor-*. Както вече отбелязахме, съвременните звукосимволични думи илюстрират употребата на фонеми в нетипични позиции. Също и бълг. *шикълкъ* ‘плод на хвойново дърво’ се извежда от ие.

**kV-kR̥-*, по експресивни причини изменено в **k'V-kR̥-*, където *k'* > *s*, за което при йотация е възможно изменението в *š*.

Представените редици от думи с редупликация показват, че понякога форми с пълна и непълна редупликация изразяват едно и също значение или значения, изводими от едно и също първоначално значение. Ср. например формално-семантичните отношения между следните названия:

CR̥-CR̥/CVR-CVR : CV-CR̥/CV-CVR

бълг. диал. *кар-кал-ега* : *ка-кал-яшка* 'шишарка';

бълг. диал. *гър-гър-ица* : *гъ-гр-ица* 'насекомо Bruchos pisi';

бълг. *в-гра-гор-я се* 'вкаменя се', *в-гла-гор-а се* 'вдървя се от студ' : *гу-гр-я се* 'свивам се от студ';

бълг. диал. *гар-гу́л-ка* : *га-гу́л-ка* 'издигнато място в нива, градина';

бълг. диал. *мра́-мор-ец* : *ма-мор-ець* 'Gammarus fluviatilis';

рус. *хор-хор-а* 'настръхнала кокошка' : *хо-хр-иться* '(за човек) в мрачно настроение съм, цупя се, надувам се'

CR̥-CR̥/CVR-CVR : CR̥-C-/CVR-C

бълг. диал. *кър-кл-ица* : *кър-к-а* 'въшка';

бълг. *мръ-мор-ец* 'водно насекомо': срхр. диал. *мр-м-ица* 'вид насекомо, живеещо в зелето';

рус. *хоро-хор-иться* : белорус. *хара-ш-ицца* 'хваля се, перча се';

стпол. *bom-bel*, *bą-bol* 'мехур' : пол. диал. *bom-b-a* 'голям мехур';

пол. *gru-czoł* 'glandula, жлеза' : пол. диал. *gru-cz-a* 'подутина в гърлото';

укр. диал. *бе́м-бул* : *бе́м-б-а* 'глупак';

срхр. *dùn-dar-a* : *dùn-d-a* 'висока, набита, дебела жена';

срхр. *mř̌-moļ-ak*, *mr-mļ-ac*, *mr-mļ-ak*, *mr-mń-ac* : *mr-m-ak* 'попова лъжичка';

рус. диал. *дун-дул-у́к* 'глупак' : *дун-д-у́к* 'глупав инат невежа';

укр. диал. *бе́м-бул* : *бе́м-б-а* 'глупак, будала';

рус. *тру-тень*, бълг. *тръ́-тол-ъ, тръ-тньй* : *тръ-т-ъ* 'търтей';

бълг. диал. *дзу́н-дзал-ъ* 'подутина на главата от удар' : *дзу́н-дз-а* 'подутина от удар';

бълг. диал. *вър-вол-и́цам се* 'ходя насам-натам без работа': *vr-v-ę́ti* '(за тълпа, хора) гъмжа, шумя'.

Ср. подобни формални отношения и сред приведените примери от други езици:

гр. диал. *κορ-κάρ* : *κο-κάρ-ι* ‘арпаджик’;
санскр. *çar-kar-ah* : пракр. *ka-kkar-a-* ‘камък, камъче’;

и

стгр. *κρο-κάλ-η* : *κρό-κ-η* ‘овално гладко камъче на брега на море или река’;
лит. *gar̃-gal-as*, *gur̃-gul-as, gur-gól-as* : *gùr-g-a* ‘възел или неравно място в прежда’;
лит. *gùn-gar-a*, *gun-gur-ỹs* : *gùn-g-a* ‘кривина’.

Дадените паралелни форми с пълна и непълна (пречупена) редупликация едва ли са възникнали независимо една от друга. Можем да смятаме, че формата с пълна редупликация е изходна[591]. В такъв случай формата с пречупена редупликация може да бъде обяснена като резултат от икономия в синтагматичен аспект. Относно първата група примери можем да мислим за дисимилационно изчезване на сонанта. Във втората група завършекът на формите с пълна редупликация вероятно е осмислен като суфикс, което е съдействало за образуването на по-кратките форми със същото значение[592]. По принцип преосмислянето като морфема на даден често срещан сегмент в думи с близки значения е напълно възможно. По всяка вероятност именно такъв е произходът на индоевропейските диминутивни наставки с детерминатив *l*. А следи за това, че детерминативът *l* в диминутивните суфикси се е отделил от редупликанти, съдържащи *l*, с помощта на които са се образували ономатопеични звукосимволични думи, се съдържат в особеностите на самите суфикси с *l*. Както отбелязва Славски например относно суфикса *-ul’a*, той е експресивен, с него се образуват както диминутивни и хипокористически форми, така и аугментативни понякога [SP, I: 291, 110]. Ср. с факта, че звукосимволичните думи първоначално са били експресивни и че с еднотипна форма се характеризират както названия на малки, така и на големи предмети – образувани са чрез редупликация на звукови комплекси, съдържащи плавни сонанти.

Анализът на цитираните лексикални единици показва, че от редуплицирани форми с непълна редупликация, в които се повтаря първата сричка на редупликанта (т. е. от

[591] Възможност, обсъждана и от други учени (вж. [HURCH 2005: 1]).
[592] В такъв случай осмисленият суфикс би трябвало да изпълнява структурна функция, т.е. значението на словообразуващата основа съвпада със значението на словообразуващия суфикс (за афиксите със структурна функция вж. например [SŁAWSKI 1974: 116; RUSEK 1984: 48]).

форми по CV-CVS), вследствие на хаплология може да се образува нередуплицирана езикова форма със същото значение, каквото е значението на изходната редуплицирана форма. Ср. такива примери, като:

чеш. диал. *bélat* ‘махвам, давам знак с ръка; клатя, люлея’ в контекста на чеш. диал. *bam-bul-ati*, *bam-byl-ati*, *bom-bol-ati*, *bom-bél-at*, *blom-bél-at*, *bum-bul-at*, *bam-b-at* също (вж. т. 4.9.2);.

срхр. *курӯза* ‘царевица’, словен. *korúza* в контекста на бълг. *ку-кур-у́з*, срхр. *ку-кӯр-уз*, *ко-кур-уз*, *ко-кор-уз*, словен. диал. *ku-kur-úza, ku-kur-íca, ku-kor-íca*, *ko-kor-ica*, рус. *ку-кур-у́за*, укр. *ку-ку́р-уза*, белорус. *ку-кур-у́за,* чеш. *ku-kuř-ice*, диал. *ku-kur-yca*, *ku-kuř-yca,* словаш. *ku-kur-ica,* пол. *ku-kur-ydza, ku-kur-udza, ko-kor-yca* също и др.

бълг. диал. *мурӯз*, срхр. *muruz* в контекста на бълг. диал. *мо-мор-о́зъ*, *му́-мур-узъ*, срхр. *mu-mùr-uz*.

Резултат от редеривация, при която се образува нередуплицирана форма от форма с непълна редупликация по модела CVS-C, може да бъде видян в такива названия, като:

укр. диал. *бу́ля* ‘картоф’ (цит. по [ЕСУМ, I: 291], където се казва, че етимологията на думата не е съвсем ясна), ако се съпостави с пол. *bulba* ‘картоф’, белорус. *бу́льба* ‘картоф’, укр. *бу́льба* ‘гулия, Helianthus tuberosus L.’, диал. ‘дребен картоф’, рус. *бу́льба* ‘картоф’;

срхр. *гӯла* ‘подутина, цицина’ [РСА, III: 747], ако се съпостави с пол. диал. *gul-g-a,* ‘подутина’, рус. диал. *гу́ль-г-а* ‘цицина (на челото, главата от удар)’ (вж. също разсъжденията в т. 4.1.3.5.1.).

Такива случаи навеждат на мисълта, че е целесъобразно да се проверява възможността за звукосимволичен произход също и за думи с нередуплицирана форма, ако за тях е възможно да се установи формална и семантична близост с думи с редупликация. Например за рус. *шар*, бълг. *шар* ‘топка’, което няма удовлетворителна етимология (вж. [Младенов 1941: 691; Фасмер, IV: 406]), може да се формулира хипотеза, че се е образувало в резултат на хаплология от редуплицирано образувание, обозначаващо малък топчест (овален) предмет (вж. такива примери в п. 4.1.2.1., 4.1.2.2.), и тя да бъде проверена чрез преглед на историческите и съвременните езикови данни. Също и за бълг. *барам* ‘докосвам с пръсти’ може да бъде проверена хипотезата за образуване от формално

и семантично близките: бълг. диал *бър-бáр-ам* ‘бъркам да търся, тършувам’, рус. диал. *бара-бóш-ить* ‘лошо, грубо, мръсно извършвам някаква работа’.

Представеният лексикален материал изобилства със случаи на формална вариативност. Те подкрепят хипотезата за звукоизобразителен произход на съответните варират щи лексеми. Ср.:

пол. *bą-bel*, *bę-bel*, *pę-pel* ‘мехур’, стпол. *bom-bel*, *bą-bol* ‘мехур; кухина в отливка’, *pą-pyl* мн. ч. ‘мехури по тялото’;

укр. диал. *ґур-ґýл-я, ґур-ґýл-а, ґор-ґóл-я* ‘брадавица; подутина на тялото’;

пол. *gru-czoł* ‘glandula, жлеза’, пол. диал. *gru-zel, gru-zeł* ‘glandula, жлеза’, стпол. *gru-zoł* също;

срхр. *ше-шàр-ица*, *ши-шàр-ица* ‘galla’;

пол. диал. *bała-bon*, *bała-bun*, *bała-ban*, *bała-baj-a*, *bała-baj-ka* ‘картоф’;

пол. диал. *bam-buł-a, baj-tał-a, baj-dał-a* ‘тромав, туткав човек’;

укр. диал. *бара-бýл-я, бара-бóн-я, бара-бíл-ь, бара-бíй, бара-бíн, бара-бóн, бара-бóл-я, бала-бýр-ка* ‘картоф’;

укр. диал. *ґóн-дзуль*, *ґóн-дзиль*, *ґóн-дзурь*, *ґóн-дзур-я*, *ґóн-зель*, *ґóн-зиль* ‘сбито твърдо топче в козината на животно’;

укр. диал. *ґля-ґ*, *ґля́-ґ-а*, *ґлі-ґ*, *ґле-ґ*, *ґльо-ґ*, *ґля-к*, *кля-ґ*, *кля-к* ‘част от стомах на преживно животно, използвана за закваска’;

рус. *це-цýл-я* ‘голямо парче хляб’, *цо-цýл-я* ‘нескромно голямо парче’, диал. *че-чýл-я* ‘голямо парче от хляб или сладкиш’;

бълг. диал. *кý-кýль*, *ка-кýль*, *ка-чýль* ‘кука’;

чеш. диал. *bam-bul-ati*, *bam-byl-ati*, *bom-bol-ati*, *bom-bél-at*, *blom-bél-at*, *bum-bul-at*, *bam-b-at*, *bélat* ‘махвам, давам знак с ръка; клатя, люлея’;

рус. диал. (*сесть на*) *ко-кор-éжки*, *кý-кор-очки*, *ку-кúр-ки*, *ку-кýр-ки* ‘клякам’, *на кý-кар-áчках* ‘на четири крака’;

рус. диал. *глы́-з-ать*, *гы́л-з-ать*, *гóл-з-ать*, *глу-зд-áть*, *глю́-зд-ить*, *кóл-з-ать*, чеш. *klou-z-ati*, словаш. *kľ-z-ať*, пол. *kieł-z-ać* ‘плъзгам се, хлъзгам се’;

срхр. диал. *кље-к-ати*, рус. диал. *клю-к-áть*, бълг. диал. *клé-ц-ам*, доллуж. *klě-c-aś* ‘куцам’, полаб. *klą̄-c-e* ‘куца’;

укр. *бá-бр-атися* ‘ровя се в мръсотия, занимавам се с мръсна работа’, *бó-бл-ятися* ‘бърникам с ръце в нещо течно, меко, например в тест; цапам се’, укр. *бá-бр-ати* ‘цапам’, *бé-бр-ати* ‘цапам’, *бá-бл-ятися* ‘цапам се’;

рус. диал. *кóл-ч-úть* ‘куцам’; *кол-т-áть* ‘куцам’, *кол-д-ы́ка* ‘куц човек, който върви, клатушкайки се’, *куль-п-áть* ‘куцам’, *куль-т-я́* ‘куц’, белорус. *куль-г-á* ‘куц човек’;

стчеш. *ku-kl-a, chu-chl-a* ‘качулка’.

Трябва да отбележим, че в някои случаи към вариативност може да доведе контаминирането на звукосимволични думи, близки по форма и значение.

Когато се изследват думи, за които се предполага ономатопеичен произход, трябва да се има предвид възможността за тяхната формална вариативност още на древна основа. Така цитираните по-горе български глаголи, обозначаващи блещене, човек с изпъкнали очи: *кокоря се*, *кокола се*, *кокиля се*, *кекер*, *очочорвам се*, *цъкля се*, *чечеря се*, *шешеря се* могат да бъдат изведении от един и същ етимон, съществуващ в различни фонетични варианти, с редуване на съгласните по преградност/проходност: **kV-kVR-* / **xV-xVR-* и последвало експресивно развитие на съгласните чрез палатализация.

Също и за рус. *хорохориться* ‘важнича, превземам се’, диал. *хорхора* ‘накокошинена кокошка’ е възможен произход от един и същ вариращ етимон: **xor-xor-* и **хър-хър-*.

И за рус. диал. *кара-куль-ский* ‘чворест, клонест (дъб)’, *кара-кул-я* ‘криво дърво; разклонен, чворест връх на бор’, *кара-кал-ястый* ‘разклонен, чворест (за дърво)’, *кор-кол-ятый* ‘чепат, разклонен’, *крá-коль* ‘чвор на дърво’, *кра-кал-éстый, кра-кал-я́стый, кра-кол-истый* ‘чворест, разклонен’, *крé-кóв-истый* ‘чворест, клонест, як (за дъб)’, *крыков-ястый* ‘(епитет за дъб) як, разклонен’, *кря-кóв-астый* ‘як, разклонен (за дъб)’ трябва да се предположи етимологична връзка, като незакономерните формални отношения бъдат обяснени със звукосимволичния произход на етимона на названията. Не би следвало да се прибягва към идеята за древна апофония в дадената редица от думи[593], тъй като не се откриват словообразователни и словоизменителни значения, каквито би трябвало да се изразяват.

[593] Вж. подобен подход в [Козлова 1985].

Възможно е вариативността на звукосимволичните думи да се способства и от стремежа към диференциране на лексикално-семантичните варианти, развити от етимони с твърде общи значения.

5.3. Формално съвпадане на звукосимволични и звукоподражателни думи

Формалното съвпадане между звукосимволични и звукоподражателни думи не е рядко явление. То може да бъде наблюдавано и в рамките на един и същ език. Ср.:

бълг. *гж-гр-е́ць* ‘насекомо Bruchus pisi’ и ‘бърборко’ [ГЕРОВ, I: 265] – Значенията на формата са представени като значения на една многозначна лексема;

пол. *bał-wan* ‘голям къс, стълб, вълна́’ и *bał-wan-ić* ‘говоря нечисто на полски’ [KARŁOWICZ–KRYŃSKI–NIEDŹWIEDZKI, I: 91];

рус. *вер-зи́л-а* ‘висок непохватен човек’ и *ве́р-з-ить* ‘лъжа, говоря празни приказки’ [ДАЛЬ 1955, I: 181] – форми с пълна и непълна редупликация, с осъществена една и съща дисимилационна промяна: *в – в* > *в – з* (или първоначално *в – г*);

бълг. диал. *гъ́-гр-я* ‘говоря’ и ‘къдря’ (цит. по [БЕР, I: 298, 299], където значенията на формата са представени като значения на омонимични лексеми);

пол. диал. *ma-mł-ać* ‘ровя в нещо; обличам се небрежно, с разкопчани дрехи’ и ‘говоря неясно’ [SGP, III: 108] – Значенията на формата са представени като значения на една многозначна лексема;

рус. диал. *ко-кл-я́чить* ‘правя нещо лошо, майстроя как да е, човъркам’ и ‘говоря глупаво’ [СРНГ, XIV: 90];

рус. диал. *кол-т-а́ть* ‘куцам’ и ‘разговарям, говоря’, *колта́й* ‘бърборко’ (цит. по [ФАСМЕР II: 297], където думите са отнесени към едно и също етимологично гнездо);

рус. диал. *глу́-зд-аться* ‘бавя се, туткам се’, *глу-зд-а́ть* ‘плъзгам се, хлъзгам се’ и *глу-зд-е́ть* ‘шумя’ [СРНГ, VI: 208];

укр. *бала-ба́н-ка* ‘много едър сорт картофи’, *бала-бо́н-ка* ‘вид клубеноплодно растение, подобно на картоф’ и *бала-бо́н-ити* ‘звъня, дрънкам (например със звънче, дрънкалки), *бала-бо́н* ‘звънче, дрънкалка’ [ГРИНЧЕНКО, I: 23];

доллуж. *bu-bon-aśiś se* ‘издигам се, издувам се’, *bu-bon-aty* ‘изпъкнал’ и *bu-bon* ‘барабан’ (ако значението ‘барабан’ има звукоподражателен произход) [MUKA, I: 89];

рус. диал. *ко́л-ч-и́ть* ‘куцам’ и *ко́л-ч-ить* ‘говоря’ [СРНГ, XIV: 203];

рус. диал. *га-га́р-ить* ‘шляя се, мотая се без работа’ и ‘смея се гръмогласно, заливам се от смях’ [СРНГ, VI: 88];

рус. диал. *ку́ндры-му́ндры* мн. ч. ‘дрипи, парцали’ и ‘несериозни разговори’ [СРНГ, XVI: 91];

рус. диал. *баля́-б-ать* ‘грубо, лошо, неумело върша нещо’ и ‘говоря неразбрано, мърморя’ [СРНГ, II: 90];

словен. *kljû-k-ati* ‘вървя прегърбен, клатейки се’ и *kljû-k-ati* ‘чукам, кълва’ (цит. по [ЭССЯ, X: 56]);

бълг. диал. *ке́-кер* ‘с изпъкнали очи’, *раз-ке-ке́р-я се* ‘разкрача се; лягам на земята опънати настрана ръце и крака’ и *ке́-кер-я* ‘говоря, бърборя с висок и креслив глас’ (цит. по [БЕР, II: 318], където названията са отнесени към едно и също етимологично гнездо);

словаш. диал. *br-bl-aťsa* ‘цапам се, каля се; грубо правя нещо’ и *br-bl-ať* ‘мърморя си под носа, говоря неясно’ (цит. по [ЭССЯ, III: 122]) и др.

Дадените примери трябва да се разглеждат не като доказателство за звукоподражателен произход на думите с „незвукоподражателни” значения, а преди всичко като свидетелство за ограничените възможности на ономатопеята. Количеството на възможните съчетания на звукове, които играят роля на редупликанти в ономатопеичните названия, е ограничено. С това е свързано и формалното съвпадане на различни звукосимволични названия (вж. по-долу, т. 5.5.).

Възможно е и друго обяснение на формалното съвпадане на звукоподражателни и звукосимволични думи. Звукоподражателната дума, тъй като е експресивно (и или емотивно) обозначение, може да стане образец за създаването на експресивно (и/или емотивно) звукосимволично обозначение. За такава възможност свидетелстват случаите на формално съвпадане на звукосимволични думи със заимствани звукоподражателни думи. Ср. например бълг. диал. *лан-гър-ица* ‘лоша храна’, *лун-гур-дия* ‘лошо приготвена храна’, за които е налице формално съвпадение със заетото от турски звукоподражателно междуметие *лангър-лангър* ‘звукоподражание на шум’ (вж. бележка 327). Възниква въпросът не би ли трябвало да разглеждаме ономатопеичните образувания с „незвукови” значения като звукоподражателни по произход. Ще отбележим, че ако се извършваше цялостно развитие на звукоподражателната думи, с участието и на нейното значение, би могло да се мисли за звукоподражателен генезис на тези думи. В дадения случай обаче не се извършва семантично развитие, основано на метафора или метонимия, на значението на

звукоподражателна дума, а се осъществява само основано на синестезията (или синестемията) свързване на „незвуково" значение със звуков образец, създаден от звукоподражание. С други думи, може да се мисли че понякога звукоподражателни образувания стават формални образци за създаване на звукосимволични думи. За това не е без значение и това, че и едните, и другите са експресивни и/или емотивни думи.

5.4. Формално съвпадение на звукосимволични и детски думи

Тъй като и за звукосимволичните, и за детските думи е характерна редупликацията, могат да бъдат наблюдавани случаи на формално съвпадане между тях. Това понякога става предпоставка за неразличаването им в речниците. Сред детските думи с редупликация особено място заемат термините за родство. Ср. следните случаи на съвпадане на детски думи и думи, за които може да бъде доказан звукосимволичен произход:

рус. диал. *бо́-ба* 'кръстница; кръстник; детска играчка; детска ризка, дрешка' (цит. по [ЭССЯ, II: 142]) и срхр. *bó-b-a* 'хайвер от рак; гроздово зърно; картоф; малка брадавица на главата на пуйките; малко камъче' [RJA, I: 463];

бълг. *ба-ба* 'жената на дядо; стара жена; тъща', срхр. *ба-ба* 'жената на дядо; стара жена; кърмачка; жена', горлуж. *ba-ba* 'стара жена, жената на дядо; гледачка' и горлуж. *ba-ba* 'изделие от тесто' (цит. по [ЭССЯ, I: 105–106], където думите са отнесени към едно и също етимологично гнездо);

рус. диал. *дю-дя* 'дядо' и укр. *дю-дя* 'студ' (цит. по [ЕСУМ, II: 151], където руската дума е приведена като типологически паралел към украинската дума, която е посочена като неясна, но едновременно с това е квалифицирана като детска).

5.5. Формално съвпадане на различни звукосимволични думи

Наблюдават се и случаи на съвпадане по форма на думи, които са наследници на различни звукосимволични етимони. Ср. например следните думи, за които е възможна следната семантична еволюция:

– ‘малък топчест (овален) предмет’ < ‘нещо малко’ < ‘бебе’

и ‘нещо криво’ < ‘нещо нееднородно’ < ‘нещо разпростряно’ < ‘множественост’

рус. диал. *клю́-к-а́* ‘клюква’ и словаш. *kľu-k-atý* ‘крив, огънат’, горлуж. *klu-k-aty* ‘изкривен, огънат’, бълг. диал. *клю́-к-ав* ‘изкривен, изпочупен’;

рус. диал. *ку́р-к-и* ‘плодове на иглолистни дървета’ и бълг. *кур-к-а* ‘крива пръчка’;

бслг. диал. нечистотия под опашката на овцата, подобна на топка’, *га-га́ль-кя* ‘надебелено място на нишка’ и бълг. диал. *га-галь* ‘кука’;

укр. диал. *ґер-ґел-и́ця* ‘житна гърлица, Calandra granaria’ и бълг. разг. *гер-гел-ици* ‘нечетливи букви’;

укр. диал. *кара-ку́л-я* ‘картоф’, пол. диал. *kara-kul-a* ‘картоф’ и рус. *кара-кул-и* ‘нечетливи букви’;

рус. диал. *ко-ко́р-а* ‘буца (пръст, сняг и т.н.)’, *ко-ко́р-ки* ‘буци пръст, сухи или замръзнали буци пръст’ и стб. **ко-кор-авъ** ‘къдрав’, бълг. диал. *ку-кур-а́в* също, словен. *ko-kor-a* ‘къдрица’, срхр. *ko-kȍr-av, ku-kur-av* ‘къдрав’;

– ‘малък топчест (овален) предмет’ < ‘нещо малко’ < ‘бебе’

и ‘ястие, напитка’ от ‘нещо лошо’ < ‘нещо презирано’ < ‘нещо малко’ < ‘бебе’
или от ‘бърканица (зле изглеждащо ястие; набързо приготвено ястие)’ < ‘нещо нееднородно’ < ‘нещо разпростряно’ < ‘множественост’

рус. диал. *бала-бо́л-ка* ‘плод на картоф заедно със семената, израстващ на стъблото след цъфтежа’ и рус. диал. *бала-бо́л-ка* ‘течна храна за крава с брашно и отпадъци’;

стпол. *go-gół-ka* ‘млад завръз върху дърво’, рус. диал. *го-го́л-ечки* ‘топчести цветове на трилистник’ и пол. *go-gół-ka* ‘omphacinum vulgo’, русск. диал. *го-го́ль-ка* ‘течно ядене от овесено брашно и мазнина’;

– ‘малък топчест (овален) предмет’ < ‘нещо малко’ < ‘бебе’

и ‘высоки човек’ < ‘нещо разпростряно’ < ‘множественост’

укр. диал. *ґор-ґо́л-я* ‘брадавица; обл израстък на стъблото на дърво’ и укр. диал. *ґор-ґо́л-я* ‘висок човек’;

– ‘малък топчест (овален) предмет’ < ‘нещо малко’ < ‘бебе’

и ‘привличащ вниманието; важен’ < ‘маскиран’ < ‘увеличаване на обема’ < ‘нещо разпростряно’ < ‘множественост’

пол. диал. остар. *ku-kieł-ka, ku-kioł-ka* ‘малко хлебче, предназначено за деца’, чеш. диал. *ku-kla* ‘вид хлеб’, укр. диал. *ку-кéл-ка* ‘колаче, бяло хлебче’ и рус. диал. *ку́-коль-ник* ‘маскиран’, *ку́-кл-ич* ‘прозвище на наконтен човек’;

рус. диал. *ко-кóр-а* ‘буца (пръст, сняг и т.н.)’, *ко-кóр-ки* ‘буци пръст, сухи или замръзнали буци пръст’ и укр. диал. *ко-кíр-ний* ‘примамлив, привлекателен’;

стпол. *go-gół-ka* ‘млад завръз върху дърво’, рус. диал. *го-гóл-ечки* ‘топчести цветове на трилистник’ (цит. и по-горе) и рус. диал. *го-гол-и́ться* ‘контя се, гиздя се, труфя се’, *гó-голь, го-гол-ék* ‘конте, франт, женкар’, *гó-гол-истый* ‘снажен, наперен, горд човек’;

русск. *ши́-ш-ка*, словен. *šî-š-ka*, укр. *ши́-ш-ка*, чеш. *ši-š-ka*, словаш. *ši-š-ka*, доллуж. *šy-š-ka*, горлуж. *ši-š-ka*, пол. *szy-sz-a* ‘плод на хвойново растение’ и укр. *ши́-ш-ка* ‘важен, влиятелен човек’;

– ‘нещо мило, обичано’ < ‘бебе’

и ‘нещо страшно’ < ‘нещо голямо’ < ‘нещо разпростряно’ < ‘множественост’

пол. *bobo* нежно ‘за малко дете’ и пол. *bobo* ‘плашило, страшилище; страх, ужас’;

– ‘висок човек’ < ‘нещо разпростряно’ < ‘множественост’

и ‘сгърчване, втвърдяване’ от ‘ставам малък’ < ‘бебе’ или от ‘изкривявам се’ < ‘нещо нееднородно’ < ‘нещо разпростряно’ < ‘множественост’

рус. диал. *ко-чу́р-а* ‘за висок човек, върлина’ и рус. диал. *ко-чу́р-иться* ‘сгърчвам се, втвърдявам се, умирам’.

Подобни примери потвърждават формулираната по дедуктивен път хипотеза, че звукоизобразителността е мощен източник на омоними. Формалното съвпадане на различни звукоизобразителни думи може да стане предпоставка за сливане на етимологичните им гнезда.

5.6. Сливане на етимологичните гнезда на омонимични ономатопеични звукосимволични думи

По всяка вероятност това се е случило с названията на малки тестени изделия, наследници на псл. **kukla*, и названието за кукла (играчка), наследяващо същата праформа.

Вж. разсъжденията в бел. 161 и т. 4.9.9.3. Като резултат от смесването на етимологичните гнезда на думите е тълкуването на бълг. дума *ку́-кл-а* в речника на Н. Геров като ‘кръгъл хляб, който прилича на кукла’ [II: 428].

Също и в значението ‘говоря кресливо или се държа разглезено, несериозно, като гримаснича’ на бълг. диал. *ке́-кер-я се* (цит. по [БЕР, II: 318]) може да се разглежка като резултат от смесване на етимологичните гнезда на бълг. диал. *раз-ке-ке́р-я се* ‘разкрача се; лягам на земята с опънати настрана ръце и крака’ и *ке́-кер-я* ‘говоря, бърборя с висок и креслив глас’ – звукосимволичен и звукоподражателен глагол.

Вероятно заради смесване на етимологичните гнезда на различни ономатопеимни звукосимволични думи латинското название за ‘рак (животно)’ *cancer* в преносната си употреба е развило значение ‘рак (болест)’. Впоследствие това значение е било калкирано от много езици по света.

Предпоставките за такава хипотеза са следните:

(1) Сред названията на рака има ономатопеични образоподражателни образувания (ср. лат. *can-cer* [Lewis–Short], стгр. *καρ-κίν-ος* (*καρ-κ-ίνος*) ‘рак’ [Liddell–Scott], стинд. *kar-k-aṭa* ‘рак’, бенгали *kā̃-kṛ-ā* ‘рак’, ория *kā̃n-kaṛ-ā*, *ka-kaṛ-ā* ‘рак, омар’, хинди *ke-kṛ-ā* ‘рак, омар’, синхалесе *ka-kuḷ-uvā* ‘рак, омар’[594] [Turner 1966: 142], укр. диал. *ґе́р-ґуль* ‘порода гъски; голям рак’ (цит. по [ЕСУМ, I: 498]). Изобразяваният първоначално образ по всяка вероятност е бил образ на несъразмерно, тромаво същество, с разперени крака. Относно възприемането на рака по този начин ср. със стгр. поговорка *οὔποτε ποιήσεις τὸν καρκίνον ὀρθὰ βραδίζειν* ‘никога няма да научиш рака да върви напред’ [Дворецкий 1958, I: 876], руския фразеологизъм *сидеть, как рак на мели* ‘в крайно затруднено положение съм’, рус. диал. *ра́ча́* ‘малък рак; човек, който се клати от опияняване’ [СРНГ, XXXIV: 347], рус. *раком* ‘на четири крака; бавно’.

(2) Болестта рак се възприема и изглежда като подутина, бучка, особено в народните разбирания. Ср. с рус. *опухоль* ‘новообразувание’, пол. диал. *gu-ziel* ‘подутина’, рядко *gu-zel* ‘рак, новообразувание, което изглежда като картоф’ [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki, I: 943], бълг. *бучка* ‘топче; рак на гърдата’. стгр. *γάγ-γλ-ιον* ‘бучка (рак) под кожата; жлеза’ (цит. по [Boisacq 1916: 138]. Ср. също с факта, че във времето на Хипократ рака на гърдата (който изглежда като

[594] Не може да не направи впечатление вариативността на индийските названия и по-широко – на индоевропейските (форми с пълна и непълна редупликация, с различия в сонантите), която е отличителна черта на звукоизобразителната лексика.

подутина) лекарите са сравнявали с животното рак (факт, посочен в [MACHEK 1971: 506], цитиран и в [ЭССЯ, XXXII: 171]);

(3) Сред названията на подутини по човешкото тяло съществуват и ономатопеични звукосимволични образувания (вж. т. 4.1.3.5.1.). Възможно е формата *cancer* (или или нейни варианти!) в латински да са се свързвали не само с животното рак, но и с подутина на тялото и други малки топчести (овални) предмети. Ср. с такива формално близки латински названия на малки топчести предмети, съдържащи редуплицирани звукови комплекси, като *cal-cul-us* (*cal-c-ulus*) ‘камъче; камък в пикочния мехур; игрално камъче; камъче, използвано при гласуване, смятане’, *cur-cul-io* ‘растение, което живее по зърнени растения’ [LEWIS–SHORT]. Ср. също с пракрит *kakkara* ‘камъче’, бенгали *kā̃kar* ‘чакъл’ [TURNER 1966: 143]. Формите на дадените названия са близки на цитираните по-горе индийски названия на животното рак.

За смесване на различни етимологични гнезда може да се мисли и във връзка със срхр. *bubreg, bubrek* ‘strobilus, шишарща на смрика’, (2) *bubreg, bubrek* ‘анат. бъбрек’, *bùbrežak* ‘воденичка, стомах на птица’, хърв. *bumbreg*, бълг. *бъ́брек*, диал. *бу́брек* ‘анат. бъбрек’, словен. *bubreg*, рус. диал. *бубре́г* ‘бъбрек на животно’ и (3) срхр. *nabubriti*, *nabumbariti* ‘бухвам, набъбвам’. Ако приемем, че като название на бъбрек думата е заета от тюркските езици, то значението ‘strobilus, плод на смрика’ не може да бъде обяснено като развито по метафоричен път. Възможна е по-скоро обратната връзка или развитие на двете значения от значение ‘малък топчест (овален) предмет’ (ср. с лит. *kankórežis* ‘шишарка; надбъбречна жлеза’). Следователно в дадения случай можем да мислим за формално съвпадение между славянска и заета дума или за независимо развитие на значението ‘бъбрек’ от славянско и тюркско ономатопеично звукосимволично образувания с първоначално значение ‘малък топчест (овален) предмет’. С дадените думи са съвпаднали и семантично са се сближили независимо възникналите като ономатопеични звукосимволични образувания срхр. *nabubriti*, *nabumbariti* ‘бухвам, набъбвам’ (ср. с обяснението на Скок относно семантичната връзка: ‘бухвам’ – ‘напивам се като бъбрек’; вж. бележки 247, 425). Ср. също с такива близки по форма названия като: бълг. диал. *бу́брек* ‘набито, пълно дете’. рус. диал. *бу́берега* ‘дебел, тромав човек’, *бубѐря* ‘надебеляла, обичаща да поспи, немарлива жена’, *бо́бря* ‘дебеличък, закръглен човек’.

Тези случаи показват, че за изследването на всяка отделна дума, за която се предполага звукосимволичен (образоподражателен) произход, трябва да се вземат под внимание всички звукосимволични образувания, с които дадената дума влиза във формално-семантични отношения.

6. Етимологични изследвания на думи със звукосимволичен (образо-подражателен) произход

Чрез анализа на конкретни думи ще илюстрираме как работят формулираните принципи на етимологизация на звукосимволичната лексика. Ще покажем как изследването на всяка отделна дума трябва да се осъществява на фона на общата картина на думи с редупликация, за които се предполага звукосимволичен произход, като се вземат под внимание и особеностите на съвременното функциониране на думата, историческите факти и формулираните вече етимологични хипотези.

6.1. Към етимологията на пол. *gogółka*[595]

Думата *gogółka* и нейната диминутивна форма *gogołeczka* са засвидетелствани в полската книжнина от XVI – началото на XIX в. [LINDE, II: 84; KARŁOWICZ–KRYŃSKI–NIEDŹWIEDZKI, I: 866; Sł pol XVI, VII: 518–519]. В речника на Линде думата се цитира по източници от XVI и XVIII век и тъй като не е отбелязана като вече неупотребявана, можем да предположим, че е била жив елемент на езика и в началото на XIX в. На съвременния полски език не е известна. Банковски я отбелязва като диалектна [BAŃKOWSKI 2000, I: 452].

В цитираните исторически речници значението на думата се тълкува като ‘завръз на плод на овошка’. Ако се вземат под внимание и латинските съответствия на думата в речниците на Мончински и Кнапски, цитирани в Речника на полския език от XXVI век, се вижда, че тя е обозначавала също: ‘fetus arboris recens, млади пъпки на дърво’, ‘fructus deformatus, недоразвит, уродлив плод’, ‘fructus arborum tenellus et pusillus, много малък, нежен плод на овошка’. Освен това в речника на Мончински чрез думата *gogółka* е преведено лат. omphacinum vulgo ‘(за олио или вино) направен от неузрели маслини или неузряло грозде’, докато лат. omphacinum oleum е преведено с израза *oliwa z niedoźrzałych oliwek*. Има сведения, че такова олио е смятано за лошо (вж. [Oeconomischen Encyclopädie]). Някои автори посочват също така, че неузрелите маслини при изстискване дават само лепкав, слузест сок почти без никаква масленост

[595] Представената хипотеза е публикувана в [КОЛЕВА-ЗЛАТЕВА 2006б].

[Encyclopædia Britannica, Apothekerlexikon 1793–1799]. Не може да има съмнения, че и виното от неузряло грозде не е било смятано за нещо хубаво. Следователно можем да предположим, че в старополски думата *gogółka* е изразявала и по-общото значение ‘лош сок/вино/напитка’. Важно е да отбележим, че в речника на Мончински при превода на латинския израз omphacinum vulgo е използвана формата за единствено число *gogółka* за разлика от превода на лат. grossus ‘неузрял плод на смокиня’ със словосъчетанието *gogółki figowe*, където е употребена формата за множествено число, и превода на диминутивната форма grossulus с диминутивната форма *gogołeczki*, също в множествено число (см. [Sł pol XVI, VII: 518–519; KURASZKIEWICZ 1962–1963, I: 116), т. е. като название на плодове думата се употребява предимно в множествено число, а като название на лоша напитка – в единствено.

Етимологията на дадената дума досега не е предизвиквала някакви спорове. Брюкнер, като цитира формата за множествено число *gogółki*, употребена от Мончински, сочи като възможна връзката с пол. диал. *gogodze* ‘червени боровинки’, за която предполага, че е заимствано [BRÜCKNER 1957: 148].

Славски цитира значението на думата като ‘завръз на плод след падане на цвета’ (вероятно под влияние на латинските изрази fructus qui defloravit, primma bacca arboris deflorescentis, които са дадени като нейни съответствия в речника на Кнапски [Sł pol XVI, VII: 519]), и като прави паралел със стпол. *golanka* ‘завръз на плод след падане на цвета’, чеш. диал. *holička* ‘също’ и др., формулира хипотеза, че коренът на думата е същият като в пол. *goły*, че тя е образувана чрез редупликация от типа на *po-pioł*, а нейното първоначално значение е ‘нещо голо’. По-нататък авторът допуска връзка с рус. диал. *гогóлька* ‘течно ядене от овесено брашно и мазнина’, *гогóлечки* ‘топчести цветове на някакво растение’ (В речника на Дал е посочено, че това е детелина [ДАЛЬ 1955, I:. 364].) и като резултат на апофония – връзка със стпол. *gałuszka* ‘също’, чеш. диал. *gagalka* ‘неузрял плод’, бълг. *гагàлка* ‘вид блюдо, сарми; пъпчици в устата на малки деца’ (според речника на ГЕРОВ [I: 259] – бели пъпчици). Авторът не обяснява семантичното развитие на думите [SŁAWSKI 1952–1982, I: 310].

Смятайки връзката със значението ‘гол’ за очевидна, към етимологичното гнездо на пол. *goły* отнася думата *gogółka* и БАНКОВСКИ, който я тълкува по следния начин: „за прецъфтяло цветче, вече без листенца, показващо най-важното: голия завръз на плод”. Относно образуването на думата авторът допуска възможността за експресивна редуп-

ликация (макар и да не обяснява какво точно има предвид) и съкращаване на композитум от типа на **golvo-golъka* [2000, 1: 52].

Полската дума *gogółka* е цитирана и в БЕР, в речниковата статия на бълг. *гоголи́ца* ‘тояга с естествена топка на края’ заедно с цитираните от Славски славянски названия, а също и рус. диал. *загогулина* ‘дебел край на тояга, копче’ и алб. *gogëlë* ‘топка; шикалка’, която Покорни извежда от ие. **gel-gal-nā* и смята за редупликация на корена **gel-* ‘свивам на топка; нещо обло, топчесто’. БЕР отбелязва, че и славянските думи могат да се изведат от този корен, като вторично са били сближени с *гол* [БЕР, I: 259].

Ще отбележим, че редицата от славянски думи, с които от формална и семантична гледна точка не е изключено родството с разгледаните названия, може да бъде продължена с: рус. диал. *гого́лья* ‘топчета брашно в течен овесен разтвор за палачинки и в самите палачинки’, *го́голь* ‘дребна рибка, употребявана за стръв’ [СРНГ, VII: 264], *гоголь*, мн. ч. *гогли* ‘риболовна плувка’ [Даль 1955, I: 364], бълг. диал. *гага́лка* ‘нечистотии под опашката на овцата, подобни на топки’, *гага́лькя* ‘надебелено на нишка’, чеш. диал. *gagalka* ‘недоразвит плод на круша’ (цит. по [БЕР, I: 222], *gagal(k)a*, *zagagalka* ‘малък неузрял възкисел плод’ (цит. по [Machek 1971: 148], пол. *guguła* ‘плод на малина, още не узрял, леко порозовял’ (с бележка за неясен произход на думата), диал. *gugułka* ‘неузрял плод на вишна’ [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki, I: 939]. Значенията на всички цитирани думи, освен *gogółka* ‘лош сок/вино/напитка’ и рус. диал. *гого́лька* ‘течно ядене от овесено брашно и мазнина’, обединява това, че обозначават нещо малко, топчесто.

Цитираните хипотези предизвикват следните въпроси: (1) Възможна ли е редупликацията на корен със значение ‘гол’ или ‘свивам на топка; нещо обло, топчесто’ в дадените думи и изобщо за редупликация на корен ли трябва да се говори тук? (2) Каква е връзката между значенията на пол. *gogółka*, всички от които не се споменават в цитираните речници, и изобщо между значенията на всички думи, отнесени към същото етимологично гнездо? (3) Как може да бъде обяснена формалната вариативност на думите и възможна ли е тук апофонията? (4) Не на последно място трябва да стои и въпросът за какво говорят типологическите паралели с думи със същите или подобни значения?

В това, че за пол. *gogółka* и близките по форма думи се предполага редупликация на кореня със значение ‘гол’ или ‘свивам на топка; нещо обло, топчесто’, няма нищо необичайно. Често в етимологичните речници, когато се говори за редупликация, се има

предвид редупликация на корен. Но както беше отбелязано в т. 1.5.5.1, при това би следвало да се очаква, че в съответствие с принципа „Повече форма означава повече съдържание", получената редуплицирана форма ще означава 'нещо съвсем голо' или 'нещо в по-голяма степен приличащо на топче'. В типологически аспект относно първата форма ср. с бълг. *гол-голеничък* 'съвсем гол', рус. *голый-голый* 'също'. За изразяване на подобна интензивност на признака не може да се говори при нито едно от славянските названия на малки топчести предмети.

Освен това от първоначално значение 'нещо голо' не могат да бъдат изведени такива значения като 'топчести цветове на някакво растение', 'сарми', 'нечистотии под опашката на овцата, подобни на топки', 'пъпчици в устата на малки деца' и още повече 'течно ядене от овесено брашно и мазнина', които нямат нищо общо с идеята за голота. Тези значения не биха могли да бъдат изведени и по метафоричен път от значението 'завръз на плод след падане на цвета', за което връзката със значението 'гол' в някаква степен изглежда правдоподобна (но не в голяма!). От когнитивна гледна точка признакът 'гол' не е значим за малките плодове на овошки. По-скоро формалните признаци – топчеста форма, малък размер – и цветът са очебийни, а не това, че плодовете са останали без цвят, т. е. голи. Относно фокалността на цвета ср. с рус. *черника*, *голубика*, бълг. *черница*, тур. *kızılcık* 'дренка' (< *kızıl* 'червен'), а относно фокалността на формалните признаци вж. по-долу.

Също и идеята на Покорни за редупликация на корен със значение 'свивам на топка; нещо обло, топчесто' в етимона на алб. *gogël*ë 'топка; шикалка', с което БЕР свързва и пол. *gogółka* и други славянски названия на топчести предмети не е състоятелна, тъй като техните значения не изразяват интензивност на дадения признак и изобщо множественост. Не съществуват и съвременни примери, които да илюстрират такъв словообразувателен модел. От семантична гледна точка обаче развитието на названията на малки топчести предмети – пъпки на дърво, плодове, топчета и т. н. – от названия с първоначално значение 'нещо малко, топчесто (овално)' е напълно възможно. Именно така може да бъде обяснена връзката между значенията 'топчести цветове на някакво растение', 'сарми', нечистотии под опашката на овцата, подобни на топки', 'пъпчици в устата на малки деца' и т. н.

Едва ли има основания и хипотезата на Славски за апофония в такива думи със сходна семантика, като *gogółka* 'завръз на плод на овошка' и чеш. диал. *gagalka* 'недоразвит плод на круша' и др., тъй като никакви словообразувателни или словоизмени-

телни значения не са изразени. Следователно трябва да се търси друго обяснение за формалната вариативност на думи с тъждествена или близка семантика.

Наблюдаваният в т. 4.1.2.10. и по-широко – в т. 4.1. формално-семантичен паралелизъм дава основание да се предположи относно пол. *gogółka* ‘завръз на плод на овошка; много малък, нежен плод на овошка; недоразвит, уродлив плод; млади пъпки на дърво’ развитие от звукосимволичен (образоподражателен) етимон, първоначално изразяващ по-общо, дифузно значение ‘нещо малко, топчесто (овално)’. В типологичен план ср. с бълг *пúполец* ‘валчесто нещо, валчесто тяло’ [Геров, IV: 398], лит. диал. *burbulas*, *karkólas*, *kunkólas* ‘топче’ [LKŽ] и други, представени в т. 4.1.1. общи названия на топчета. От формална гледна точка този етимон би трябвало да се характеризира с дифузност, което впоследствие би могло да доведе до формална вариативност на неговите наследници (ср. **go-gol- – *ga-gal- – *gu-gul-*). Относно характера на редупликанта в дадената дума и изобщо във фонетично мотивираните е важно да се подчертае, че в момента на създаването им чрез редупликация редупликантът сам за себе си не е корен или част от корен. Едва след като редуплицираният звуков комплекс започне да се свързва с определен звуков или незвуков образ, той като единно цяло се превръща в двустранна, знакова единица. Относно развитието на значение ‘нещо малко, топчесто (овално)’ от редуплицирана звукоизобразителна форма вж. т. 5.1. Ще отбележим, че дългата редица от типологически паралели на названия на малки плодове с редупликация, за които може да се предположи развитие от ономатопеични звукосимволични етимони с първоначално значение ‘нещо малко, топчесто (овално)’ свидетелства, че размерът и овалността на формата на плодовете на овошки са фокални признаци.

Наследници на ономатопеичен етимон с първоначално значение ‘нещо малко’ могат да бъдат и срхр. *gogoļ* ‘миг’ [RJA, 3: 242] и струс. *гогуля*, цитирано в речника на Срезневски и коментирано в т. 4.1.4.

Що се отнася до пол. *gogółka* ‘лош сок/вино/напитка’ и рус. диал. *гогóлька* ‘течно ядене от овесено брашно и мазнина’, може да бъде направен паралел с представените в т. 4.6.3. названия, за които може да се предположи че са развити от звукосимволични етимони, чиято звукова форма е създавала представата за нещо невкусно, а може би и зрителен – за зле изглеждащо. Следователно ономатопеичния звукосимволичен етимон, от който се е развило полското название *gogółka* ‘лош сок/вино/напитка’, е омоним на ономатопеичния етимон, от който се е развила думата *gogółka* като название на дребни плодове.

Дадените омоними на ономатопеични звукосимволични думи могат да бъдат допълнени и с етимона на укр. глагол *гоголіти* ‘блестя, светя’ [ГРИНЧЕНКО, I: 296], за ономатопеичния звукосимволичен произход на който свидетелстват представените в т. 4.9.16. названия.

Самият факт, че значения ‘нещо малко, топчесто (овално)’, ‘нещо невкусно и/или зле изглеждащо’, ‘нещо ярко, блестящо’ се изразяват от една и съща или близки форми също подкрепя хипотезата за ономатопеичния звукосимволичен произход на съответните названия. За подобен паралелизъм пише В. И. АБАЕВ и се позовава на изследване на Д. Вестерман върху африканските езици [1986а: 17].

6.2. Към етимологията на рус. *хороший*[596]

Етимологичното гнездо на дадената дума е ограничено в източнославянските езици: ср. укр. *хоро́ший*, белорус. *харашыцца* ‘хваля се, перча се’, струс. хорошии ‘красив; спретнат’ [СРЕЗНЕВСКИЙ III: 1387]. Това се обяснява с иновационния характер на думата в общославянски контекст. Въпреки това тя си остава етимологично неясна дума. Много е трудно да бъде реконструирана словообразувателната структура на нейния етимон и мотивиращият признак, легнал в основата на номинацията. Затова съществуват множество хипотези за произхода на думата, в това число и предвиждащи нейното заимстване. Според Бернекер, Ягич, Брюкнер прилагателното *хороший* е образувано ат глагола *хорони́ть*, според Обнорски – от името на бога на слънцето *Хорс*. Илински предполага връзка с укр. *ха́рний, га́рний* ‘красив, хубав’, Фасмер, следвайки Мейе – със струс. *хоробръ* (цит. по [ФАСМЕР, IV: 267]), Гудков – с рус. *коро́ста* [ГУДКОВ 1966: 35–36]. Всички тези хипотези предполагат фонетични и семантични трудности. Те не вземат под внимание развитата семантична структура на думата.

В съвременния руски език прилагателното *хороший* се употребява преди всичко за характеристика на предмета като притежаващ разнообразни положителни вътрешни качества. В кратката си форма то се употребява също със значение ‘красив’. От лексикално-семантичния вариант на думата с това значение е образуван и глаголът *хорошеть* ‘разхубавявам се’ (Ср. *Нина похорошела*.). Прилагателното *хороший* (преди всичко в кратката си форма) се употребява и за иронична оценка на ситуация или поведение на човека. Интересно е това, че изразът *Ну хорош*! употребяван относно надменно, са-

[596] Представената хипотеза е публикувана в [КОЛЕВА-ЗЛАТЕВА 2002а].

модоволно поведение на човека, на други славянски езици не може да бъде преведен, като се използват аналогични прилагателни, в пряката си употреба характеризиращи положителни вътрешни качества на предмета. Например на български този израз не може да бъде преведен с помощта на прилагателното *хубав* (**Колко си хубав!*). Уместният превод тук би бил: *Какво се перчиш*! Интересен е и фразеологизмът *хорош гусь*, употребяван по отношение на човек, чието надменно поведение буди неодобрение. А както е известно, фразеологизмите (и специфичните употреби на думата) нерядко съдържат следи от нейната някогашна употреба. Значения, свързани с надменно поведение на човека изразяват и струс. хорошаниє ‘големеене’ и хорошавыи ‘франт’ [Срезневский, III: 1387]. Ср. също с регистрираното в речника на Дал съществително *хорош* ‘ухажор, любовник’ [IV: 562], а също с белорус. *харашы́цца* ‘хваля се, държа се надменно’.

С подобна употреба се характеризира и близкият във формално отношение руски глагол *хорохо́риться* ‘държа се високомерно, пъча се’, диал. съществителни: *хорохо́ра* ‘веселяк, самохвалко’ [Даль IV: 561], белорус. диал. *хыряхо́ня* ‘човек, който се конти, за да привлече внимание’ (цит. по [Варбот 1981: 40]). Глаголът *хорохо́риться* е регистриран също със значение ‘(за кокошка) кокошиня се’. Това е и по-древното значение на тази дума, от което значението, характеризиращо човешкото поведение, е развито по метафоричен път. Ср. също с рус. диал. *хорхо́ра* ‘опърпана, рошава кокошка’ [Даль IV: 561].

Етимологична връзка на прилагателното *хороший* с дадените думи, характеризиращи поведението на човек и птица, предполага Ж. Варбот и реконструира в него корен **xor*- и суфикс **-ox*-, като отбелязва, че този суфикс не е характерен за прилагателните. Съответно в *хорохо́риться* и другите подобни названия вижда редупликация на този корен, който извежда от ие. **(s)ker*- ‘режа’ [Варбот 1981: 37–42]. Именно в тази част хипотезата на Ж. Варбот е уязвима. Ако тук беше налице редупликация на корен (двустранна единица), би трябвало да бъде изразена множественост (за думите с предметна семантика) или интензивност, усилване (за думите с признакова семантика); вж. т. 1.5.5.1. Множественост или интензивност, които да са свързани с корен със значение ‘режа’, в дадените думи не се изразява. Думите с редупликация, цитирани в т. 4.9.9.2. и 4.11.1, дават основание да се предположи звукосимволичен (образоподражателен) произход за глагола *хорохо́риться* (и подобните нему). Тази хипотеза се подкрепя и от наличието на вариативност: ср. *хо́хлиться*/*хо́хриться*/ и *ху́хрик*/*хухля́к*.

Формата на прилагателното *хорош* (и *хороший*) също може да бъде обяснена като резултат от редупликация (непълна): *хорош*/*хороший* < **хor-х-ь-(jь)*. Този факт, както и семантичните особености на думата и историческите факти дават основание тя също да бъде отнесена към фонетично мотивираните думи заедно с думите от групата на глагола *хорохориться*. Ако съпоставим във формално отношение думите: *хорохóриться* (форма с пълна редупликация, изводима от **хor-хor-iti sę*), *хохóриться* (форма с непълнна редупликация, изводима от **хо-хor-iti sę*), *хороший* (форма с непълна редупликация, изводима от **хor-х-ьjь*) с представеното в т 5.2. редуване на форми с пълна и непълна редупликация, могат да бъдат видени аналогични формални отношения. Това са формални отношения, свойствени на фонетично мотивираните думи.

Прилагателното *хороший* е изминало път на динамично семантично развитие, включващо междинни звена ‘стърчащи пера, птица със стърчащи пера’ (за което свидетелства и фразеологизмът *хорош гусь*) > ‘птица, която се кокошини, надува’ > ‘надут, самонадеян човек’ (ср. със струс. *хорошавый* ‘франт’, диал. *хорош* ‘ухажор, любовник’, белорус. *харашы́ца* ‘хваля се, перча се’), достигайки до значенията ‘красив’ > ‘напълно удовлетворяващ по вътрешни качества’. Това семантично развитие е довело до деетимологизацията на прилагателното *хороший* и е основна причина за неосъзнаването на неговия звукосимволичния произход. Както беше от белязано (вж. т. 1.4.1.) отчетливото лексикално значение прави ненужно осъзнатото търсене на символиката на звученето и тя придобива латентен характер. Но следите от звукосимволичната експресивна природа на думата се съхраняват в нейната съвременна употреба. Така особеностите в съвременната употреба на думата като своеобразна етимологична „памет”[597] ориентират етимолога при формулиране на етимологичната хипотеза и обратното – познаването на етимологията на думата помага да бъде разбрана нейната съвременна употреба.

6.3. Към етимологията на славянските названия на мравки, наследяващи псл. **morv*-, и техните индоевропейски съответствия[598]

Във всички славянски езици са се запазили названия на мравки, наследяващи псл. **morv*-. Ср. бълг. *мравка*, диал. *мрав*, *мра́ва*, *мраву́нци* мн. ч., *моровúньок*, (цит. по [БЕР, IV: 272–273, 275, 246]), *мръ́ва* [Шапкарев–Близнев 1967: 243], *мръву́нка* [Ралев 1977:

[597] Вж. също [Абаев 1948: 19; Трубачев 1988: 200–201; Колева-Златева 2003] за ролята на етимологичната „памет” в етимологията.

[598] Представената хипотеза е публикувана в [Колева-Златева 2003 – 2004].

146], *мравýнѧкъ*, *мрáвѣй* [Геров, III: 85], срхр. *mrâv*, *mravinac*, *mrâvaļ*, род. пад. *mrâvļa*, *mravļica* (RJA, VII: 41–43), словен. *mrâv*, *mrávlja*, *mrâvec*, *mravljîne*c, *mravîne*c, *mravljîn* (цит. по [Bezlaj, II: 199]), рус. *муравéй*, *мурáшъ*, *мурáвль* [Даль 1955, II: 359], диал. *мýрав*, *мурáвь* (цит. по [ЭССЯ, XIX: 246, 247]), *муравéль*, *мурáвль*, *муравлú* мн. ч. [СРНГ, XVIII: 348, 254], укр. *муравéль*, *мурáшка*, *мурвáнь*, *мурмáнька* [Гринченко, II: 454, 455], белорус. *мурáшка*, диал. *мýраў*, *муравель* (цит. по [ЭССЯ, XIX: 246, 245]), чеш. *mravenec*, словаш. *mravec*, диал. *mravka* [SSJ, II: 198] пол. *mrówka*, горлуж. *mrowja*, *mrjowja*, *mrowja*, *mrowjo* [Pfuhl: 383], доллуж. *mroja*, остар. и диал. *mrowja* [Мука, I: 940].

Не може да не направи впечатление формалната вариативност на цитираните названия. В тази връзка [ЭССЯ] отбелязва многочислените им формални преобразувания и парадигматични прегрупирания [XIX: 248]. Трябва да бъдат отбелязани и трудностите на словообразувателния анализ. В някои от названията само въз основа на формални критерии етимологичните речници отделят суфикси, чиито словообразувателни значения не обясняват. Например бълг. *мравýнци* мн. ч. ‘мравки’, *мравýняк* ‘жилище на мравки; всички, които живеят в едно жилище; мравка’ (като преносно е отбелязано значението ‘струпване на много живи същества на едно място; гъмжило’) [БЕР] обяснява като образувани съответно с наставките *-ец* и *-як* от *мравýн*, което в българския език е засвидетелствано със значение ‘мравуняк’ и според речника е образувано с наставка *-ун*. Неговото словообразувателно значение не е обяснено [IV: 275]. А [ЭССЯ] в бълг. *мравýнѧкъ*, *мръвýнка* отбелязва наличието на сложни наставки *-ин-’акъ*, *-ин-ъка* и също не уточнява тяхното словообразувателно значение [XIX: 245, 246]. Укр. *муравéль*, рус. *муравéль*, *мурáвль*, срхр. *mrâvaļ* [ЭССЯ] разглежда като образувани от **morvъ*, **morvь* с помощта на суф. *-jь*, но не обяснява неговото словообразувателно значение, а също и противоречащото на фонетичния закон наличие на вокал между лабиалния консонант и епентетичния *l* в някои от формите. За рус. *муравей*, бълг. *мравей*, укр. *муравий* речникът не предлага словообразувателен анализ [XIX: 245, 248]. Относно последните [БЕР] смята, че са образувани от **marvь*/**marvъ*, но не обяснява значението на словообразувателния формант [IV: 273]. Скок също предполага за *mrâvalj*, род. пад. *mravlja*, образуване с наставка *-ji* от псл. **morvь*, без да обяснява нейното словообразувателно значение и незакономерното в такъв случай появяване на вокала между лабиалния консонант и епентетичния *l* [Skok, II: 462]. Според Преображенски в рус. *муравéй*, диал. *мурáвль*, *муравéль* е налице изменение по аналогия с рус. *журавéль*

[1959, I: 568]. Сной посочва само родствените славянски и други индоевропейски названия [SNOJ 2003: 419].

Картината на формално многообразие се допълва и от следните славянски названия, отнасяни към същото етимологично гнездо: бълг. *брьби́нець*, *брьби́нѧкъ*, *броби́нець*, *броби́нѧкъ* ‘мравка’ [ГЕРОВ, I: 71, 75], диал. *брави́няк*, *брабиняк*, *броби́няк* ‘мравка’ (цит. по [БЕР, I: 72]), сръб. диал. *brabìnci* (цит. по [SKOK, II: 462]), чеш. диал. *brabenec* ‘мрарвка’ [PSJČ, I: 181], *brablenec* (цит. по [MACHEK 1971: 378, HOLUB–KOPEČNY 1952: 232], *bravenec* [GEBAUER, I: 98], бълг. *врьво́рець* ‘мравка’ [ГЕРОВ, I: 156]. Етимологичните речници не привеждат доказателства за родството на тези названия с цитираните погоре, смятайки дадения факт за очевиден (вж. например [HOLUB–KOPEČNY 1952: 232, MACHEK 1971: 378, ЭССЯ, XIX: 242, 243]), или привеждат недостатъчно убедителни аргументи. Например относно бълг. диал. *брави́няк*, *брабиняк*, *броби́няк* ‘мравка’ [БЕР] отбелязва, че са образувани от *мравиняк* в резултат на дисимилация *м* > *б*, но не става ясно между какви звукове и по кой признак се осъществява дисимилацията [I: 72]. Едва ли авторите на речника са искали да изразят идеята, че между съгласните *м* и *в* има повече сходство отколкото между *б* и *в*. Иначе, като резултат от асимилация *м – в* > *б – в* е обяснена думата *бравиняк* и като резултат от асимилация *б – в* > *б – б – брабиняк* в покъсна публикация на Вл. ГЕОРГИЕВ. Освен това авторът обръща внимание и на изменението на групата **trat*>**trot* в бълг. диал. *моровиньок* и *броби́нци*, *броби́няк* и търси обяснения в интонацията [1983: 400], но пренебрегва факта, че освен дадените форми съществуват още: *брьби́нець*, *брьби́нѧкъ*, регистрирани в речника на Н Геров. А бълг. диал. *врьво́рець* ‘мравка’ [БЕР] смята за резултат от дисимилация и редукция на звуковете в незасвидетелстваното в българския език съществително **мравор* съб. ‘мраве, мравки’, като предполага влияние от страна на: *връв*, *въ́рва*, *врвя*, поради това че мравките се движат на редици [I: 209].

Формалното многообразие е характерно и за названията на мравки, представени в други индоевропейски езици, които поради сходство със славянските са отнасяни към едно и също етимологично гнездо. Ср. лат. *formīca*, стгр. *μύρμηξ*, *μύρμᾱξ*, *μύρμος, βόρμᾱξ, βύρμᾱξ*, *ὄρμικας,* ‘мравка’, стинд. *vamráḥ*, *vamrī* ‘мравка’, *valmīkaḥ* ‘мравуняк’, ирл. *moirb*, арм. *mrǰiun*, род. пад. *mrǰman*, авест. *maoiriš*, стисл. *maurr*, срнидерл. *miere* (цит. по [BOISACQ 1916: 651–652; LIDDELL–SCOTT 1968: 1154]). Именно заради многообразие, което не може да бъде обяснено с фонетичните закони и комбинаторните промени, а също и заради сходството, което едва ли може да бъде случайно, въпросът за индоев-

ропейската етимология на дадените названия на мравки не е решен еднозначно. Ср. във връзка с това бележката на ПРЕОБРАЖЕНСКИ, че „думата е широко разпространена в индоевропейските езици, но съществуват големи трудности в детайлите" [I: 569]. Цитираните названия на мравки се извеждат от различни, но близки индоевропейски праформи.

Не съвпадат мненията на лингвистите относно праформите. Като предполага частична асимилация на началните звукове на сричките и допуска някои нерегулярности, Валде реконструира ие. **u̯orm(āi)-* и **moru̯(āi)-* [WALDE 1910: 308]. За Преображенски ие. форма **moru̯(āi)-* е по-вероятна, формата **u̯orm(āi)-* е посочена с уточнението: „възможна е". Същите редуващи се форми реконструира и Боазак, макар и да отбелязва, че „детайлите остават неясни" [BOISACQ 1916: 652]. Ван Вайк за стинд. *vamráḥ, vamrī* предполага съществуването на ие. **momro-*, **momrī-* (цит. по [WALDE–HOFMANN, I: 531]). За лат. *formīca* в речника на Ерну и Мейе е предположен произход от форма с непълна редупликация **mormī* (напомняща гр. *μύρμηξ*) с последвали дисимилационни промени, осъществени и в гр. *βύρμᾱξ*, *βόρμᾱξ, ὄρμικας*, а също в стинд. *vamráḥ, vamrī*, където впоследствие са извършени и други промени. Речникът не предлага обяснение защо именно форма с редупликация е етимон на това название, какво словообразувателно значение е изразено чрез нея, а регистрираното формално многообразие обяснява с принадлежността на думата на народния език [ERNOUT–MEILLET 1959: 247]. От праформа с еднакви лабиални консонанти **morm-* извежда славянските названия и Педерсен, който предлага последвали дисимилационни изменения (цит. по [WALDE 1910: 308]). Като се позовава на формалното многообразие на ие. названия на мравки, което обяснява с принадлежността на народния език или табуистични причини, Шантрен подчертава, че е необходимо да се реконструират близки форми (като **morw-i* за иранските, келтските и славянските езици; **mour* за стисл. *maurr*; **meur* за швед. *myra*; **worm-* за стинд. *vamráḥ, valmīkaḥ*, стгр. *βόρμᾱξ*; **morm-* за стгр. *μύρμηξ*, лат. *formīca*, ако тук не е извършена дисимилация), които не би трябвало да бъдат извеждани от един етимон [CHANTRAINE, III: 723]. Съществуването на различни ие. праформи, които не могат да бъдат изведени от една изходна, предполага и [ЭССЯ], а именно: **morv(i)* – за славянските, иранските и келтските езици, **meur-* – за германските, **mor-m-* – за латински и гръцки, **u̯or-m-* – за стинд. и гръцки, която смята за резултат от метатеза [XIX: 248]. По-малко разнообразие предполагат Лидел и Скот, които извеждат разглежданите ие. названия на мравки само от праформи с еднакви лабиални консонанти: **momro-*,

**momrī-*, **memro* [LIDDEL–SCOTT 1968: 1154]. Общи за всички хипотези са предположенията за дисимилации или асимилации, а също и метатеза в наследниците на реконструираните етимони.

Формалната реконструкция не е единственият проблем на етимологичния анализ на дадените названия за мравки. Етимологичните речници напълно игнорират семантичната страна на въпроса. Първо, те не обясняват произхода на значението ‘мравка’ за цитираните ие. названия. Второ, без обяснение остават и другите значения на думите, връзката им със значението ‘мравка’. За някои от тези значения, като бълг. диал. *моровúньок* ‘мравка; кротък човек’ [ШАПКАРЕВ–БЛИЗНЕВ 1967: 243], тази връзка е прозрачна. Тя се обяснява с универсалния пренос на названия на животни върху човека. Също и за срхр. *mrâv* ‘мравка; змия’, *mrávak* dim. ‘също’ идеята за евфемистичен произход на значението ‘змия’, представена в речника на Скок, е приемлива [SKOK, II: 462]. Обясняването на другите значения обаче е свързано с трудности. За бълг. *мравýнякъ* ‘мравуняк; мравка’ [ГЕРОВ, III: 85] например не е ясна посоката на пренос, ако едно от значенията трябва да бъде признато за изходно по отношение на другото. Ср. също срхр. *mravinac* ‘мравка; раст. Origanum vulgare’ [RJA, VII: 41–42], словен. *mravînec* ‘мравка’, мн. ч. ‘тръпки (при настинка, треска)’ (цит. по [ЭССЯ, XIX: 243]), пол. *mrowin* ‘название на растение’ [KARŁOWICZ–KRYŃSKI–NIEDŹWIEDZKI, II: 1059], укр. *муравúця* събир. ‘дребни насекоми’, белорус. диал. *муроўка* ‘калинка’, (цит. по [ЭССЯ, XIX: 242, 246], пол. *mrówka* ‘мравка; дребни брадавици’ [LINDE, III: 172; KARŁOWICZ–KRYŃSKI–NIEDŹWIEDZKI, II: 1060), чеш. *mrva* ‘насекомо’ (цит. по [ОСИПОВА 1989: 167]), стгр. *μύρμηξ*, *μύρμαξ* ‘мравка; неизвестно нам хищно животно в Индия’ [ДВОРЕЦКИЙ 1958, II: 1116], ‘скрита скала в морето’ [LIDDELL–SCOTT 1968: 1154], в частност, *Μύρμηξ* – скалата Мирмек, която се намира между острови Скиатос и Магнесия’ [LIDDELL–SCOTT 1968: 1154; ДВОРЕЦКИЙ 1958, II: 1116]; ‘рицарска ръкавица с метални топчета, подобни на брадавици’ [LIDDELL–SCOTT 1968: 1154], късен латински *formīca* ‘вид брадавица’ [SOUTER 1964: 151]. Дадените значения могат да бъдат сведени до следните значения: ‘мравка’, ‘мравуняк’, ‘дребно насекомо’, ‘страшно животно’, ‘брадавица’, ‘скрита скала в морето’, ‘вид растение (в частност, Origanum vulgare)’, ‘тръпки’, които изискват обяснение. Вижда се, че многообразието е характерно не само за формите, но и за значенията на разглежданите думи.

И така, налице са такива различия между реконструираните форми, които не позволяват те да бъдат отнесени към обща праформа с прилагането на фонетичните закони и

правилата на комбинаторните промени. Едновременно с това е налице такава степен на формална близост, която тласка изследователя към отнасяне на дадените названия към едно и също етимологично гнездо. Даденият факт се съчетава и с факта, че са налице семантични трудности. Всичко това навежда на мисълта, че е възможен експресивен произход на етимона (или етимоните) на дадените названия. Ако добавим и факта, че в някои от названията може да бъде видяна редупликация, можем да формулираме работна хипотеза, че имат ономатопеичен звукосимволичен (образоподражателен) произход.

В подкрепа на хипотезата за фонетична мотивираност на разглежданите названия можем да приведем следните аргументи:

Първо, не само за лат. *formīca*, стгр. *μύρμηξ*, *μύρμυξ*, *μύρμος, βόρμυξ, βύρμυξ*, *ὄρμικας,* стинд. *vamráḥ*, *vamrī*, *valmīkaḥ* можем да предположим образуване чрез редупликация, както се твърди в някои от цитираните по-горе речници. В повечето от думите, в това число и славянските, може да бъде видяна редупликация. И това е редупликация от три типа: пълна по модела CVR-CVR (или CR̥- CR̥), непълна (пресечена, частична) по модела: CV-CVR (или CV- CR̥) и непълна по модела: CVR-C (или CR̥-C). Разбира се, както беше вече отбелязано, в думи, образувани чрез редупликация, които са изминали дълъг път на развитие, не би следвало да очакваме да видим повторението на едни същи вокали и консонанти, тъй като поради ред причини редупликацията може да се замаскира и само специалният анализ може да докаже нейното съществуване. Така, като допуснем осъществяването на дисимилационни промени: (1) *m – m > m – v/b* или *v/b – m* и (2) *R – R > R – n/i̯*, изследваните названия могат да бъдат групирани по следния начин:

– думи с пълна редупликация по модела CVR-CVR (или CR̥-CR̥): бълг. диал. *моровин-ьок*, *мръ-ву́н-ка*, *мра-ву́н-ѣкъ*, *мра́-вѣй*, срхр. *mra-vin-ac*, *mrâ-vaḷ*, словен. *mrá-vl-ja*, *mra-vl-jînec*, *mra-vîn-ec*, *mra-vl-jîn*, рус. *мура-ве́й*, *мура́-вль*, *мура-ве́ль*, укр. *мура-ве́ль*, *мур-ва́нь*, *мур-ма́нь-ка*, белорус. *мура-вель*, чеш. *mra-ven-ec* (<**mVR-mVR-* / **mVR-mR̥-*);

– думи с непълна редупликация по модела CV-CVR (или CV-CR̥): стинд. *va-mr-áḥ*, *va-mr-ī* (<**mV-mVR-*);

– думи с непълна редупликация по модела CVR-C (или CR̥-C): бълг. *мра-в-ка*, диал. *мра-в*, *мра́-в-а*, *мръ́-в-а*, срхр. *mrâ-v*, словен. *mrâ-v*, *mrâ-v-ec*, рус. *мура́-шъ*, *мъ́ра-в*, *мура́-вь*, укр. *мура́-ш-ка*, белорус. *мура́-ш-ка*, диал. *мъ́ра-ў*, словаш. *mra-v-ec*, диал. *mra-v-ka*, пол. *mró-w-ka*, горлуж. *mro-w-ja*, *mrjo-w-ja*, *mro-w-ja*, *mro-w-jo*, лат. *for-m-īca*, стгр.

μύρ-μ-ηξ, *μύρ-μ-υξ*, *μύρ-μ-ος, βόρ-μ-υξ, βύρ-μ-υξ*, *ὄρ-μ-ικας,* стинд. *val-m-īkaḥ*, ирл. *moir-b*, (<**mVR-m-*/**mR̥-m-*).

Ако в стинд. *vamráḥ*, *vamrī* е осъществена метатеза (<**var-m-a-s*, *-ī*), както допуска Валде [WALDE 1910: 308], то дадените форми би трябвало да бъдат отнесени към групата на думите с непълна редупликация по модела CVR-C. Словен. *mrá-vl-ja*, *mra-vl-jîn* могат да бъдат разглеждани като форми с пълна редупликация, ако са произлезли от **mor-vьl-ja*, **mor-vьl-jinъ*, и – като форми с непълна редупликация, ако са произлезли от **mor-v-ja*, **mor-v-jinъ*. Възможно е някои от формите (например *mravljînec*) да са контаминирани. При характерната за фонетично мотивираните думи вариативност контаминацията е често явление.

Към праформи с редупликация трудно могат да бъдат сведени: авест. *maoiriš*, стисл. *maurr*, срнидерл. *miere*.

Пълна редупликация може да бъде видяна също в бълг. *брь-би́н-ець*, *брь-би́н-ѧкъ*, *бро-би́н-ець*, *бро-би́н-ѧкъ* ‘мравка’, диал. *бра-ви́н-як*, *бра-би́н-як*, *бро-би́н-як* ‘мравка’, сръб. диал. *bra-bȉn-ci*, чеш. диал. *bra-ben-ec* ‘мравка’, *bra-ble-nec*, *bra-ven-ec*, бълг. *врь-во́р-ець* ‘мравка’. И тук се наблюдава характерната за фонетично мотивираните названия вариативност и контаминация (в *bra-ble-nec*).

От формите с редупликация с еднакви лабиални консонанти **mVR-mVR-* / **mVR-mR̥-*; **mV-mVR-* и **mVR-m-*/**mR̥-m-* могат да бъдат изведени и други славянски названия на насекоми, попови лъжички, малки рачета, като:

– бълг. диал. *мръ́-мор-ец*, *мър-мо́р-ец* ‘попова лъжичка’ (цит. по [БЕР, IV: 416]), *мръ-мо́р* ‘малка водна кафява ракообразна животинка, която често се среща във водата на студени изворчета’ (цит. по [БЕР, IV: 416]), *мра́-мор-ец* ‘също; Gammarus fluviatilis’ (цит. по [БЕР, IV: 280]), *мра́-мор-ець* ‘Gammarus fluviatilis’ [ГЕРОВ, III: 48], *мра́-мор* ‘малки черни животинки, които в голямо количество плуват на повърхността на стояща вода, гъмжат и играят’ [ГЕРОВ, VI: 211], срхр. *mr̀-moļ-ak* ‘Gammarus fluviatilis’ [RJA, VII: 74–75], *мра́-мор-ци* ‘попови лъжички’ (цит. по [БЕР, IV: 280]), бълг. диал. *мр-мол-ец* ‘малък рак’ (цит. по [БЕР, IV: 416]), бълг. диал. *мла́-мол-ец* ‘насекомо, дълго 1 ½ см, с вилообразна опашка, с бял възсив цвят, което се върди в брашното’ (цит. [БЕР IV: 160]), срхр. *mr-moļ-ak* ‘Gammarus fluviatilis; попова лъжичка; малко водно животно; воден гущер; Triton vulgaris; жабешки хайвер; саламандър’, *mr-mor-je* ‘червеи’, *mr-mļ-ac*, *mr-mļ-ak*, *mr-mń-ac* ‘жабка; попова лъжичка’ [RJA, VII: 74–75], рус. диал. *мур-мыш*, *мар-маш* ‘малко водно раче, което се използва като стръв при риболов’ (цит. по Меркулова

1973: 183) (< *мор-мал-)[599], *мур-мыш* ‘попова лъжичка’ [СРНГ, XVIII: 168], *мъ́р-маш* ‘водно рече’, *мор-мыш* (*Мурмаш – это червячки такие – один сантиметр длины, прилипают на морду [рыболовный снаряд]. У него много ног, стерлядь любит его*)’, *мъ́р-маш-и* мн. ч. ‘водни насекоми’ [СРНГ, XVIII: 357], рус. диал. *мо́-мр-ыш* ‘малко рече, което се употребява като стръв при риболов’ [СРНГ, XVIII:254] (вероятно от **мор-мыш*), *бор-мош-и́* мн. м. ‘червеи, които се използват за ловене не риба (не дъждовни)’, *бар-ма́ш* ‘малко рече, сиво-зелено на цвят, което се използва като стръв при риболов’ (цит. по [Меркулова 1973: 184]) (<**mVR-mVR-* / **mVR-mR̥-* / **mR̥-mVR-*);

– бълг. *ма-мар-е́ць*, ‘малки черни животинки, които в голямо количество плуват на повърхността на тиха вода, гъмжат и играят, Gyrinus natator’ [Геров, III: 47–48], диал. *мо̀-мар*, *мо̀-мар-ец*, *мо̀-мар-ица*, *мо̀-мар-ка*, ‘Gyrinus natator’ (цит. по [БЕР, IV: 227]), *му-марь-е́ц* ‘ракообразна животинка, която живее в студени извори’, *мъ́-мар-ец* ‘дребно раковидно животинче, което живее из студените балкански води – един от видовете Gammarus sp.’, *мъ-мор-е́ц* ‘малко водна кафява ракообразна животинка, която се среща в извори със студена вода, Gyrinus natator’, *мъ́-мр-ец* ‘също’ (цит. по [БЕР, IV: 321, 394, 395]), *ма-мор-ець* ‘Gammarus fluviatilis, живее във водата’ [Геров, III: 47–48] (<**mV-mVR-*);

– рус. диал. *мара-м-ы̀га* ‘насекомо, което плува в стояща вода, в локви’ (цит. по [Меркулова 1973: 184]), срхр. диал. *mr-m-ica* ‘насекомо, което живее в зелето’, *mr-m-ak* ‘жабка; попова лъжичка’, *mŕ-m-ak* ‘буболечка’ [RJA, VII: 71–73] (<**mVR-m-*/**mR̥-m-*).

Като открива формално сходство между някои от цитираните в тази поредица сръбски и хърватски названия и звукоподражателни глаголи с редупликация, като срхр. *mrmorati*, *mrmljati* и др., Скок ги отнася към едно и също етимологично гнездо [Skok, II: 469], макар и да не обяснява каква може да бъде връзката между „безгласните” насекоми, червейчета, рачета и попови лъжички и звукоподражателните глаголи. Скок достига до идеята за звукосимволичен произход на етимоните на тези названия, също както и авторите на повечето етимологични речници игнорират подобна възможност. Идеята на Скок, критикувана от авторите на някои етимологични речници (вж. [БЕР, IV: 416]), е възприета от М. А. Осипова, която я доразвива по-нататък [1989: 165–169]. М. А. Осипова смята, че „основа за назоваването на дребни животни може да стане представата за тях като за твари, които гъмжат, въртят се без ред и се струпват на едно място”, и че съществува връзка между представата за „нечленоразделни, безсмислени звуци

[599] Относно промените във формата ср. с рус. *барабуля* ‘картоф’, *барабошка* ‘земна ябълка, гулия’ [Даль 1955, I: 47].

(в това число и речеви) и хаотичното, също лишено от смисъл движение”. Като доказателство авторката привежда чеш. *mrva* ‘насекомо’, *mrviti se* ‘гъмжа, пъпля’, диал. *mrvit* ‘трудно говоря’; чеш. *hmyz* ‘насекомо’, *hemžiti se* ‘гъмжа, пъпля’ [1989: 167]. Схематично дадената хипотеза за семантичната еволюция на малки насекоми, рачета, попови лъжички може да бъде представена по следния начин: (1) ‘издавам нечленоразделни звукове, мърморя’ > (2) ‘движа се хаотично, гъмжа, пъпля’ > (3) ‘дребни гъмжащи твари’.

Втората част на хипотезата на М. А. Осипова, а именно връзката между значенията ‘движа се хаотично, гъмжа, пъпля’ и ‘дребни гъмжащи твари’ може да се приеме за доказана. Подкрепят я редица семантични паралели. Освен посочените от М. А. Осипова примери (чеш. *mrva* ‘насекомо’ и *mrviti se* ‘гъмжа, пъпля’; чеш. *hmyz* ‘насекомо’ и *hemžiti se* ‘гъмжа, пъпля’) ср. още бълг. *мравѧлникъ*, *мравъ́нище* ‘мравуняк’ [Геров, III: 85], диал. *мравýлник*, *мравáлник*, *мравúлник* ‘мравуняк’ (цит. по [БЕР, IV: 272]) и бълг. *мравýлѧкъ* ‘мравуняк; за дребни животни: натрупани в голямо количество, гъмжащи’ [Геров, III: 85], *мравулѣ* ‘за нещо подобно на мравуняк, което гъмжи, пъпли’ [Геров, III: 84–85]; бълг. *гѫглѧк* ‘насекомо Oniscus asellus, което живее във влажни място и угнили дървета’ [Геров I: 265] и бълг. *гѫглúще*, *гѫглу* ‘за дребни гъмжащи твари’ [Геров I: 265].

Първата част на хипотезата на Осипова обаче не може да се смята за доказана. Ако се наблюдава формално съвпадение между звукоподражателни глаголи (в частност – глаголи със значение ‘издавам нечленоразделни звуци, мърморя’) и глаголи със значение ‘движа се хаотично, гъмжа’, то това не е доказателство за пряката връзка между дадените значения. Първите са основани на звукоподражание, тяхната звукова форма създава представа за звуков образ, а вторите – на образоподражание, тяхната звукова форма създава представа за незвуков образ. И за едните, и за другите общо е пряката връзка между форма и значение, а също използването на едни и същи звукови комплекси и един и същ примитивен словообразувателен начин – редупликации. Това понякога води да формално сходство и дори съвпадение между звукоподражателни и образоподражателни думи, което води до изграждането на грешни хипотези за родството между значенията, създадени на базата на звукоподражание и образоподражание. Вж. също разсъжденията в т. 5.3.

Трябва да отбележим, че в звуковата форма на много думи, обозначаващи хаотични, а също и бавни, нестандартни, тромави движения могат да бъдат видени редуплицира-

ни звукови комплекси, разбира се, понякога с дисимилационни промени. Този факт представлява типологическо доказателство за образоподражателния характер на техните етимони. Ср. бълг. *пь-пл-ѭ* ‘за буболечки: пълзя; вървя бавно; влача се; казва се за гадинки, когато ги има много: гъмжа’ [Геров, IV: 406], *пъ́-пл-як* ‘навалица’ (цит. по [БЕР, VI: 65]) (вж. бележка 387); бълг. *гѫ-гл-ъще*, *гѫ-гл-у* ‘за малки гадини: много нещо, гъмжило’ [Геров I: 265]; *мра-вул-ѭ* ‘за нещо многочислено, подобно на мравуняк, което гъмжи, движи се’, *мра-ву́л-ѩкъ* ‘мравуняк; за дребни животинки: много нещо, гъмжило’ [Геров, III: 84–85], горлуж. *mro-w-ić*, *mro-w-jeć* ‘пъпля, гъмжа като мравки’ [Pfuhl 383], доллуж. *mro-w-jaś se* ‘гъмжа (за мравки или като сравнение с мравки)’ [Muka, I: 940], пол. *mro-w-ić się* ‘гъмжа, като мравки’ [Karłowicz–Kryński–Niedźwiedzki, II: 1059], чеш. *mr-v-iti se* ‘гъмжа, пъпля’ [PSJČ, II: 981]; бълг. диал. *вър-вол-у́ цам се* ‘ходя насам-натам без работа’, бълг. *вър-вол-у́ца*, *вър-вол-я́к*, диал. *вър-вар-у́к*, *вър-вар-у́я* ‘върволица’, срхр. *vr-vl-jeti* ‘струя се, тека’, словен. *vr-v-ẹ́ti* ‘(за тълпа, хора) гъмжа, шумя’, бълг. *вър-в-я́* (цит. по [БЕР, I: 187, 209]) (вж. бележки 381, 399). Вероятно тук следва да отнесем и бълг. *гъм-ж-ѭ*, *гым-ж-ѭ* ‘казва се за гадини, когато ги има нейде много’ [Геров, I: 262, 263], *гъ́м-жел* ‘гъмжило’, срхр. *gàm-z-iti* ‘пълзя’ (цит. по [БЕР, I: 301]), рус. диал. *гмы-з-а* ‘множество’ [СРНГ, VI: 233] (<**gъm-z-*<**gm-g’-*).

Образоподражателният произход на етимоните на тези названия се доказва и от тяхната формална вариативност (ср. горлуж. *mro-w-ić*, *mro-w-jeć*, доллуж. *mro-w-jaś se*, пол. *mro-w-ić się* < **morv-* и чеш. *mrviti se* < **mъrv-*; бълг. *вър-вол-у́ца*, *вър-вол-я́к* и *вър-вар-у́к*, *вър-вар-у́я*; бълг. *гъм-ж-ѭ*, *гым-ж-ѭ*, срхр. *gàm-z-iti* < **gъmz-* и рус. диал. *гмы-з-а* < **gmyz-*) и наличието на паралелни форми с пълна и непълна редупликация (ср. бълг. *вър-вол-у́ца*, *вър-вол-я́к*, *вър-вар-у́к*, *вър-вар-у́я*, срхр. *vr-vl-jeti* : бълг. *вър-в-я́*, словен. *vr-v-ẹ́ti*; бълг. *мра-вул-ѭ* : горлуж. *mro-w-ić*, *mro-w-jeć*, доллуж. *mro-w-jaś se*, пол. *mro-w-ić się*, чеш. *mr-v-iti se*; бълг. *гъ́м-жел* : болг. *гъм-ж-ѭ*, *гым-ж-ѭ*, срхр. *gàm-z-iti*, рус. диал. *гмы-з-а* ‘множество’).

Както беше показано, аналогичен паралелизъм се наблюдава и при индоевропейските названия на мравки. Можем да направим извод, че те са наследници на образоподражателни етимони, изразяващи дифузно значение ‘гъмжа; нещо гъмжащо’, наследници на които са също глаголи със значения ‘гъмжа’ (като бълг. *мравулѭ*, горлуж. *mrowić*, *mrowjeć*, доллуж. *mrowjaś se*, пол. *mrowić się*, чеш. *mrviti se*) и съществителни, обозначаващи ‘гъмжащо множество’ (бълг. *мравъ́лѩкъ*, *мравун* и др.).

Хипотезата за образоподражателен произход на разгледаните индоевропейски названия на мравки дава възможност да се обясни тяхната формална вариативност и фонетични изменения, които не съответстват на фонетичните закони. Формалната вариативност е особеност на ономатопеичните думи в момента на тяхното раждане и затова точното определяне на техните етимологични гнезда е невъзможно. Освен това винаги е възможен независимият произход на фонетично мотивирани названия, близки по форма и семантика, също както са възможни и значителните различие при наличието на родство. Затова с по-голяма степен на вероятност може да бъде определен звукосимволичният (образоподражателният) произход на една дума и със значително по-малка – неговото етимологично гнездо. Но ако е налице лексикализацията на едни и същи конкретни или абстрактни значения (развити от по-общи образоподражателни значения), за които е невъзможна пряката звукосимволична мотивираност, даже при наличието на формална вариативност и незакономерни съответствия, може да бъде предположен техният общ произход. Такъв е случаят с разгледаните ие. названия за мравки. Характерните за фонетично мотивираните думи контаминации също затрудняват определянето на етимологичните гнезда на думите. Затова категоричното отнасяне или неотнасяне към едно и също етимологично гнездо на такива названия, като бълг. *мравка*, *мравъ́някъ*, *мра́вѣй* и *брьбинець*, *брьбинякъ*, *бробинець*, *бробинякъ* и т.н. няма надеждни доказателства.

По всяка вероятност с даденото етимологично гнездо не е свързано бълг. диал. *върво́рець* ‘мравка’, за което е възможен общ произход с образоподражателните названия: бълг. *вър-вол-и́цам се* ‘ходя насам-натам без работа’, *вър-вол-и́ца*, *вър-вол-я́к*, *вър-вар-и́к*, *вър-вар-и́я* ‘върволица’, *вър-в-я́* ‘движа се пеш (ходя)’, срхр. *vr-vl-jeti* ‘струя се, тека’, словен. *vr-v-é́ti* ‘(за тълпа, хора) гъмжа, шумя’, *vr-vr-eti* също, сръб. *vr̀-v-eti*, хърв. *vr̀-v-jeti*, *vr̀-v-jeti* ‘гъмжа, в изобилие съм’.

Хипотезата за образоподражателен произход на разглежданите названия дава възможност да бъде обяснена и връзката между значенията на думите.

1. Изразяването на значения ‘мравка’ и ‘мравуняк’ от една и съща дума (бълг. *мравунякъ*, *мравулякъ*) може да бъде обяснено с развитието на двете значения от значение ‘нещо движещо се в различни посоки’, първоначално дифузно и експресивно, създадено по звукосимволичен (образоподражателен) път от иконично изобразявания от редуплицираната звукова форма образ на „множествеността”, семантично еволюирал в

„разпръскване; нещо разпръснато” > „загуба на контрол; безпорядък” (вж. схемата на Т. Региер в т. 5.1.).

2. Значението ‘дребно насекомо’, изразявано от укр. *муравúця* събир. ‘дребни насекоми’, чеш. *mrva* ‘насекомо’, също може да бъде наследник на значението ‘нещо движещо се в различни посоки’ през свързващо звено ‘дребно гъмжащо, пъплещо насекомо’. От значението ‘дребно насекомо’ може да бъде развито значението ‘калинка’ на белорус. диал. *муроўка*.

3. Значението ‘страшно животно’, или в частност – ‘неизвестен вид хищно животно в Индия’, изразявано от стгр. *μύρμηξ*, *μύρμαξ*, може да бъде резултат от смесване на различни етимологични гнезда с образоподражателен произход. Цитираните в т. 4.10. названия с редупликация свидетелстват за възможността нещо страшно, ужасяващо да бъде назовано с дума с образоподражателен произход. За формалното съвпадане на различни звукосимволични названия като предпоставка за смесване на техните етимологични гнезда вж. т. 5.5.

4. Значението ‘брадавица’ на стгр. *μύρμηξ*, *μύρμαξ*, късен лат. *formīca*, пол. *mrówka*, които изразяват и значение ‘мравка’ също може да бъде разултат от смесване на различни етимологични гнезда с образоподражателен произход. То може да бъде наследник на развитото по звукосимволичен (образоподражателен) път значение ‘нещо малко, топчесто (овално)’. За генезиса на това значение вж. т. 5.1. Типологически паралели на названия на малки топчести (овални) предмети с такъв произход вж. в т 4.1.

5. Значението ‘скрита скала в морето’ на стгр. *μύρμηξ*, *μύρμαξ* също може да бъде резултат от смесването на различни етимологични гнезда на думи с образоподражателен произход. То може да бъде наследник на по-общото значение ‘нещо изпъкнало’. За генезиса на това значение вж. т. 5.1. Типологически паралели вж. в т. 4.1.3.5.

6. Резултат от метафорична употреба или смесване на различни етимологични гнезда може да бъде и значението ‘тръпки (при настинка, треска)’, изразявано от словенското название за мравка *mravînec*. Както показват цитираните в т. 4.9.11. названия, обозначаващи прекъсливи движения (треперене, трептене, пръски), трепереши и трептящи предмети, а също студ и страх, те също могат да съдържат редуплицирани звукови комплекси и на тази основа за тях може да бъде предположен образоподражателен произход. Възможно е и фразеологизми като рус. *мурашки бегают по коже*, бълг. *мравки ме полазват*, обозначаващи тръпки (като при настинка, треска) да са резултат от смесване на различни етимологични гнезда на образоподражателни думи. Заради

формално сходство може да е извършена контаминация на различни изрази. Ср. също с бълг. диал. *бробúнци* мн. ч. ‘студени тръпки по тялото’ (цит. по [БЕР, I: 80]), съпоставено с бълг. *брьбúнець*, *брьбúнѣкъ*, *бробúнець*, *бробúнѣкъ* ‘муравей’.

7. По всяка вероятност със значението ‘тръпки’ е свързано и значението ‘раст. Origanum vulgare’, изразявано от срхр. *mravinac*. Origanum vulgare – това е билка, която съдържа етерично масло и има успокояващо, спазмолитично, противоконвулсивно действие.

Що се отнася до цитираните названия на малки рачета, насекоми, попови лъжички, съдържащи редуплицирани звукови комплекси, с по-голяма степен на вероятност може да се изкаже хипотеза за техния звукосимволичен (образоподражателен) произход от етимони, обозначаващи нещо движещо се хаотично, в различни посоки или нещо малко, топчесто. Много по-несигурно е определянето на техните етимологични гнезда. Възможно е някои от тях да имат обща произход с индоевропейските названия на мравки, но за такава хипотеза няма доказателства.

6.4. Към етимологията на гр. *кóккало(v)*, бълг. *кóкал*[600]

Бълг. *кóкал* като соматично название сред славянските езици има съответствие само в срхр. *кокала*, диал. *кòкало* ‘голяма кост’ [РСА, IX: 724]. [БЕР] смята названието за заето от нгр. *кóккало(v)* ‘кост’ [БЕР, II: 532], което като соматично название е ново. В старогръцки е регистрирана формата за мъжки род *кóккалος* със значения ‘семка на шишарка’ и ‘шишарка’ (цит. по [FRISK 1960–1972, I: 895]). Боазак, Фриск и Шантрен я смятат за производна от ст-гр. *кóккος* ‘зърно, семе (от нар, мак, бор, боб, житен клас, плевел в жито (къклица?); мярка за означаване на малко количество; плод на дъба Quercus coccifera, използван за добиване на червена боя; дъб Quercus coccifera; хапче; testicles; pudenda muliebria’ (вж. значенията в [LIDDELL–SCOTT]), чиято етимология посочват като неясна [BOISACQ 1916: 482; FRISK 1960–1972, I: 895; CHANTRAINE 1968–1980: I: 553]. Според Шантрен стгр. дума *кóккалος* съдържа наставка с разговорен характер, а Боазак и Фриск не обясняват нейната словообразувателната структура. Като соматично название тя се смята за заета в български, арумънски, сръбски и албански говори: арум. *cócală* и алб. *kōkál*, сръб. [БЕР, II: 532]. Семантичният развой от ‘зърно, семе’ (или

[600] Представената хипотеза е публикувана в [KOLEVA-ZLATEVA 2002].

‘шишарка’) до ‘кокал’ етимологичните речници също не уточняват. Ако все пак има безспорни факти, които свидетелстват за връзка между подобни значения, то те доказват по безспорен начин обратния семантичен развой: ‘кост’ > ‘костилка’. Ср., например, стгр. *οστεον* ‘кост; костилка (на плод)’ [LIDDELL–SCOTT], лит. *káulas* ‘кост; костилка на плод’ [LKŽ], рус. *кость*, *косточка*. Следователно от уточняване се нуждае както произходът на стгр. *κόκκος, κόκκαλος*, така и семантичният развой от ‘зърно, семе’ до ‘кост’ на лексемата *κόκκαλος* (*κόκκαλο(ν)*). Както отбелязва БЕШЕВЛИЕВ, промяната на рода на лексемата може да се дължи на семантични причини, на аналогия с *οστεον* [1939: 231].

Всъщност в етимологични изследвания не върху гръцкия език е изказвана хипотеза за произхода на стгр. *κόκκος* от детска дума подобно на бълг. *коко* ‘яйце, орех, ябълка, бонбон и др.’, *бобо* ‘боб, бонбон’, рус. *кока* ‘яйце, лакомство, играчка’, чеш., поль. *koko* ‘яйце’, итал. *coccо* ‘кокосов орех; яйце’, осет. *gaga* ‘зърно, лакомство’, перс. gaga ‘лакомство’, груз. k’ak’a ‘testiculum’, арм. k’ak’ay ‘плодове’ [АБАЕВ 1958, I: 505; ФАСМЕР, II: 281; БЕР, II: 535].

Трудно е да се каже дали стгр. *κόκκος* е възникнала като детска дума, защото не е регистрирана като такава, а и значенията и не са типични за детска дума (макар че те все пак могат да се дължат и на продължителен семантичен развой). Очевидно е обаче това, че старогръцката дума (както и останалите названия) е образувана чрез редупликация, по модела CV-CV. Тя може да бъде съпоставена с цитираните в т. 4.1. думи и въз основа на формално-семантичния паралелизъм да бъде отнесена към образоподражателните думи. Редупликация, но по друг модел (непълна, CV-C̥R̥), може да бъде видяна и в стгр. *κόκκαλος* ‘семка на шишарка; шишарка’. Въз основа на формално-семантичния паралелизъм с названията на малки топчести (овални) предмети (вж. т. 4.1.) и в частност с названията на шишарки (т. 4.1.2.1.) и на семена (т. 4.1.2.8.), които съдържат редуплицирани звукови комплекси, може да се формулира хипотеза за образоподражателен произход на думата от етимон с първоначално значение ‘малък топчест (овален) предмет’. За генезиса на значението вж. т. 5.1.

Дадените думи от формална и семантична гледна точка не са изолирани в гръцкия език. Аналогични формално-семантични отношения са характерни и за други гръцки думи. Ср. следните думи, които могат да бъдат изведени от праформи с всички видове редупликация: CV-CV, CS̥-CS̥, CVS-CVS, CV-CS̥, CV-CVS, CS̥-V, CVS-C (вж. т. 3.2.), където на мястото на консонанта са възможни ие. **k* или **k’*:

стгр. *κο-κκ-ίον* ‘хапче’ [LIDDELL-SCOTT],

стгр. *κο-κκάρ-ιον* ‘хапче’ [LIDDELL-SCOTT],

стгр. *κο-κκάλ-ια* ‘малки морски мекотели с черупки’ [LIDDELL-SCOTT],

стгр. *κό-κκων* ‘зърно от нар; плод на растението Viscum album’ [LIDDELL-SCOTT],

стгр. *κρο-κ-ος* ‘шафран; жълтък на яйце’ [LIDDELL-SCOTT],

стгр. *κρο-κ-υς* ‘топчета мъх върху вълнена дреха; супозитория’ [LIDDELL-SCOTT],

стгр. *κρό-κ-η* ‘овално гладко камъче на брега на море или река’ [LIDDELL-SCOTT],

стгр. *κρο-κάλ-η* ‘овално гладко камъче на брега на море или река’ [LIDDELL-SCOTT],

гр. диал. *κορ-κάρ* ‘арпаджик’ (цит. по [СОБОЛЕВ 2001: 85]),

гр. *κο-κάρ-ι, κου-κάρ-ι* ‘арпаджик; семе’ [MEE: 674],

гр. *κρο-κκάρ-ι* ‘арпаджик; семе’ [MEE: 674],

гр. нар. *κό-κκολ-ι* ‘Agrostemma’ [MEE: 680].

Значенията на дадените думи също могат да бъдат изведени от значение ‘малък топчест (овален) предмет’.

От цитираните по-горе праформи с редупликация могат да бъдат изведени също и други индоевропейски названия на малки топчести предмети. Ср.:

санскр. *çar-kar-aḥ* ‘камък’ (цит. по [BOISACQ 1916: 519]),

пракр. *ka-kkar-a-* ‘камък, камъче’ [TURNER 1966: 143],

асамски *ka-kkol* ‘малък ароматен сочен плод’ [TURNER 1966: 127],

лат. *cal-car* ‘шпора’ [LEWIS –SHORT],

лат. *cur-cul-io* ‘растение, което живее по зърнени растения’ [LEWIS –SHORT],

лат. *cal-cul-us* ‘камъче; камък в бъбреците или в пикочния мехур; камъче за броене; камъче за гласуване; камъче за игла; за малко тегло’[LEWIS –SHORT],

лит. диал. *kar-kãl-ė* ‘въшка’ [LKŽ],

лит. диал. *kar-kól-as* ‘топче’ [LKŽ],

лит. *kan-kór-ėžis* ‘шишарка; кочан царевица’ [LKŽ],

лит. диал. *kìr-k-užė, kur̃-k-užė* ‘шишарка’ [LKŽ],

лит. диал. *kur̃-kul-as*, обикновено в мн. ч. ‘жабешки хайвер; топче от заплетена прежда, вълна; парче; топчесто образуване на главата на пуйка, което се намира между очите, над човката’, *kur̃-kal-as* ‘жабешки хайвер’, *kur-kól-as* ‘жабешки хайвер; топче от заплетена прежда’ [LKŽ].

Този списък може да бъде продължен и със славянски названия на малки топчести предмети с редупликация, в които на мястото на консонанта намираме *k* или *š* (на мястото на ие. **k* или **k'*).

С по-голяма степен на вероятност за всички тези названия може да се твърди, че са възникнали като звукосимволични (образоподражателни) обозначения с първоначално значение 'малък топчест (овален) предмет' и с много по-малка – да бъдат определени техните етимологични гнезда. Също и за стгр. *κόκκαλος* и *κόκκος* не може да се твърди категорично, че имат общ произход. Ако все пак между тях съществува етимологична връзка, като изходна трябва да се разглежда формата на *κόκκαλος*, от която формата на *κόκκος* може да бъде образувана в резултат на редеривация. Сред цитираните по-горе думи аналогични формално-семантични отношения могат да бъдат наблюдавани между стгр. *κρο-κάλ-η* и *κρό-κ-η*. Още примери вж. в т. 5.2.

Що се отнася до семантичното развитие 'зърно, семе' > 'кост', каквото се предполага за гр. *κόκκαλος (κόκκαλο*(*ν*)) (ако действително нгр. *κόκκαλο*(*ν*) 'кост' е наследник на стгр. *κόκκαλος* 'семка на шишарка; шишарка), ако съдим по представената в т. 4.1. класификация на названия на малки топчести (овални) предмети, то е възможно през свързващо звено 'игрално камъче, игрално топче, игрална кост' (вж. т. 4.1.3.8.). Такова семантично развитие е характерно за нем. *Knocken* 'кост', което има етимологична връзка с англ. диал. *knuckles* мн. ч. 'игра на топчета' [WRIGHT 1961, III: 486], англ. *knuckle* 'става на пръст на ръка', мн. ч. 'игрални костици'. В тази дума също може да бъде видяна редупликация. Вероятно първоначално е означавала 'малък топчест (овален) предмет'. Такава хипотеза се подкрепя от стнорв. *knykill* 'възелче' (цит. по [WEBSTER'S 1981, II: 1253]), с което също е възможна етимологичната връзка. Трудно е да се определи имат ли дадените германски лексеми общ произход с разглежданите гръцки лексеми, тъй като близките и дори тъждествените формално фонетично мотивирани думи могат да имат и независим произход (вж. т. 2.6.2.). Семантичното развитие 'малък топчест (овален) предмет' > 'игрална кост' > 'кокалче на глезен; кокалче от става на пръст на ръката' е характерно също и за стгр. αστράγαλος 'раст. Orobus niges; игрална кост; сферично кокалче на глезен; малка костица (например, в гръбначния стълб)' [LIDDEL–SCOTT]), лит. *kulkšnis* 'пета; глезен; сферична кост (на глезен); кост от ставата на заден крак на животно'[601], което е етимологично свързано с лит. *kulkšnė* 'раст. Astragalus' [LKŽ].

[601] Известно е че, костиците от ставата на заден крак на животно са се употребявали като игрални

В гръцкия езиков континуум значенията ‘игрално камъче, игрално топче, игрална кост’ и ‘кост на глезен; кост от става на пръст’, които са необходими свързващи звена в семантичното развитие ‘малък топчест (овален) предмет’ > ‘кост’ за *κόκκαλος (κόκκαλο*(*ν*)) не са регистрирани. В съвременните гръцки говори думата *κόκκαλος* се употребява със значения ‘кост’ и ‘хълбок’, а думите, производните от диминутивната форма *κοκκάλιον*, са регистрирани със следните значения: *κοκκόλι* ‘семка, костилка на плод’, *κακκαλ’* ‘орех; лешник; бадем’, *κάκκαλο*(*ν*) ‘testis’ [ANDRIOTIS 1974: 322].

В българските говори обаче са представени всички звена на семантичния развой ‘малък топчест (овален) предмет’ > ‘игрално камъче, игрално топче, игрална кост’ > ‘кокалче на глезен; кокалче от става на пръст на ръката’ > ‘кост’ на лексемата *кокал*. Ср. следните названия на растения, които имат плодове или цветчета със сферична форма: бълг. диал. *змиини кокале* мн. ч. ‘бурен в житни и други растения с плодове, които имат кафяв цвят и са малко по-дребни от граха’, *мазно кокалче* ‘раст. лютиче; жълтурче; блатниче’ (цит. по [БЕР, II: 531]). Ср. също такива названия на малки топчести предмети, като *кóкъл*/*кóкал* ‘костилка на плод’ [ГЕРОВ, II: 386; СТОЙЧЕВ 1970: 179], *кóкъл* ‘копче’ [БОЯДЖИЕВ 1971: 46]. Те не съдържат диминутивни суфикси. Затова не би трябвало да се разглеждат като производни от соматичното название *кокал*, което обозначава преди всичко ‘голяма кост’ (а не просто ‘кост’, каквото е тълкуването на думата в РБЕ [VII: 594–595]), т. е. семата ‘малък’ се изразява от корена на думата. Значенията ‘игрално топче, игрална кост’ и ‘костилка на плод; кокалче от става на пръст’ се изразяват от диминутивната форма *кокалче*, мн. ч. *кокалчета* (цит. по [БЕР, II: 531]). Именно те са и свързващите звена в семантичния развой ‘малък топчест (овален) предмет’ > ‘кост’. Вероятно това, че диминутивната дума на думата се е специализирала в изразяване на значенията ‘игрална кост; кокалче на глезен; кокалче от става на пръст’ [РБЕ, VII: 595], е станало причина основната форма на думата *кокал* да започне да се свързва със семантичния компонент ‘голям’ и да обозначава преди всичко голяма кост (или по-точно, не малка кост) за разлика от синонима си *кост* ‘кост’, който не изразява семантичен компонент, свързан определянето на големина.

На основата на казаното можем да предположим, че гръцката дума *κόκκαλο(ν)* ‘кост’ е заета от български, където са представени всички звена на развитието от ‘малък топчест (овален) предмет’ до ‘кост’. Тази хипотеза се подкрепя и от следния факт. Гръцката дума *κοκκάλα* ‘голяма кост’, която в известна степен съвпада (различно е ударението) с българската определена форма *кóкала*, при заемане би могла да се осмисли като ос-

новна. Ще представим схематично предположеното семантично развитие и езиковите факти, които го подкрепят:

‘малък топчест (овален) предмет’	≥	‘игрално камъче, игрално топче, игрална кост’	>	‘кокалче на глезена; на става на пръст на ръката’	>	‘кост’
стнорв. *knykill* ‘възелче’		англ. диал. *knuckles* мн. ч. ‘игра на топчета’		англ. *knuckle* ‘кокалче от става на пръст на ръката’		нем. *Knocken* ‘кост’
стгр. αστράγαλος ‘раст. Orobus niger’		стгр. αστράγαλος ‘игрална кост’		стгр. αστράγαλος ‘сферична кост на глезена’		стгр. αστράγαλος ‘малка кост’
лит. *kulkšnė* ‘раст. Astragalus’				лит. *kulkšnis* ‘пета; глезен; сферична кост (на глезен); кост от ставата на заден крак на животно’		
стгр. *κόκκαλος* ‘семка на шишарка; шишарка’, гр. диал. *κοκκόλι* ‘семка, костилка на плод’, *κακκαλ’* ‘орех; лешник; бадем’, *κάκκαλο*(*ν*) ‘testis’						гр. *κόκκαλο(ν)* ‘кост; костилка’, *κοκκάλα* ‘голяма кост’
бълг. диал. *кóкъл* ‘кокче; костилна ка плод’, *змшини кокале* ‘бурен в житни и други растения с плодове, които имат кафяв цвят и са малко по-дребни от граха’, *мазно кокалче* ‘растение лютиче’		бълг. диал. *кóкалче* ‘игрално камъче; игрална кост’		бълг. *кóкалче* ‘сферична кост на глезен; става на пръст’		бълг. *кокал* ‘кост (не малка)’

И така, в представената хипотеза с по-голяма сигурност може да се твърди следното:

(1) Етимонът на гр. *κόκκαλος (κόκκαλο*(*ν*)) е звукосимволична дума, образувана чрез редупликация, първоначално обозначаваща ‘малък топчест (овален) предмет’.

(2) Етимонът на бълг. *кокал* ‘кост’ също е звукосимволична дума, образувана чрез редупликация, първоначално обозначаваща ‘малък топчест (овален) предмет’.

(3) Семантичното развитие ‘малък топчест (овален) предмет’ > ‘кост’ се нуждае от следните свързващи звена: ‘играло топче, играло камъче, играла кост’ > ‘сферична става на глезен; кокалче от става на пръст на ръка’.

С по-малка сигурност може да се твърди следното:

(1) Ако етимоните на разглежданите гръцкото и българското названия са с индоевропейска древност, възможно е това да е един и същ етимон, назоваващ малки топчести (овални) предмети. Възможно е и независимото образуване на двата етимона като ономатопеични етимони.

(2) Тъй като в българския пространствен континуум са представени всички необходими звена на семантичното развитие от ‘малък топчест (овален) предмет’ до ‘кост’, които отсъстват в гръцкия пространствен континуум, може да се предположи, че гръцките названия за кост *κόκκαλο*(*ν*)/*κοκκάλα* са заети от български.

Освен това има основание да се смята, че с етимологичното гнездо (или гнезда, а произходът на думите е независим) на гр. *κόκκαλος (κόκκαλο*(*ν*)), *κοκκάλα* и бълг. *кокал* ‘кост’ са се слели етимологични гнезда на други образоподражателни названия с близка форма.

Например гръцкият глагол *κοκκαλιάζω* ‘вцепенявам се; губя ума и дума’, както и бълг. диал. *кóкалив* ‘твърд’, сравнението *като кокал* ‘много твърд’ [РБЕ, VII: 595], бълг. диал. *кокал* ‘за студени ръце, крака и др.’ (например *Ръцете му – кокал* (Дрaка, Бургаско)), е възможно да са производни от разглежданите соматични названия. Това обаче не е сигурно. В руски, в речника на Вл. Дал, е регистриран глаголът *коковеть* ‘втвърдявам се, мръзна’ (с илюстративен материал: *Земля в одну ночь закоковела. Такой мороз, что коковка коковеет, нос мерзнет. Руки коковеют*) и съществителното *коковень* с вариант *кок-коковень*, означаващо ‘студ, при който всичко се вцепенява, замръзва’ [Даль, II: 134]. Те не могат да бъдат образувани от соматично название за ‘кост’, което да е от етимологичното гнездо на гр. *κόκκαλος (κόκκαλο*(*ν*)), *κοκκάλα* и бълг. *кокал*, защото в руски такова название не е регистрирано. Следователно техният произход е друг. Ако се направи паралел с цитираните в т. 4.9.10. названия, може да предположи развитие от звукосимволичен (образоподражателен) етимон със значение ‘свивам се, сгърчвам се, втвърдявам се’.

Заключение

По отношение на методиката на разпознаване и етимологично изследване на звукосимволичната (образоподражателната) лексика можем да направим следното обобщение:

От всички признаци на тази лексика от диахронна гледна точка най-устойчив и следователно най-надежден за нейното разпознаване е р е д у п л и к а ц и я т а. Като структурен признак тя най-трудно се поддава на „замаскиране". Осъществените закономерни и незакономерни фонетични промени поради своята прогнозируемост не препятстват разпознаването на редупликацията в думите.

П ъ р в а к р а ч к а при разпознаване на думите със звукосимволичен (образоподражателен) произход е откриването на редуплициран звуков комплекс в дума с „незвуково" значение.

В т о р а к р а ч к а е установяването на формално-семантичен паралелизъм с други думи с редупликация. Ако се констатира изразяването на едни и същи „незвукови" значения от думи, чиито форми са изводими от праформи, съдържащи редуплицирани звукови комплекси, то за тези думи може да се предположи ономатопеичен звукосимволичен произход.

Т р е т а к р а ч к а. За доказването на ономатопеичния звукосимволичен произход на дадена дума, т.е. за повишаване степента на вероятност на формулираната хипотеза, са необходими и допълнителни аргументи, отнасящи се до формата, семантиката и функционирането на думата. За ономатопеичен звукосимволичен произход свидетелства формалната и семантичната вариативност на думата, употребата ѝ в низките регистри на речта (или следи за това, ако думата е изминала дълъг път на развитие).

При реконструкцията на етимона на дадена звукосимволична дума трябва да се има предвид следното:

(1) В момента на създаване на думата нейната форма се е характеризирала с дифузност, чието следствие е вариативността. Поради това не е възможна точната, еднозначна реконструкция на етимона на звукосимволичната дума с фонемите на древния език. Възможно е той да е съдържал нетипични фонеми или фонеми в нетипична позиция. Нерядко това са фонеми, заимствани от други езици.

(2) Семантиката на новосъздадената звукосимволична дума като иконичен знак се определя от два фактора: иконичността на редупликацията и иконичността (сим-

воликата) на звуковете. Образите, иконично обозначени с редупликацията, еволюират семантично по правилата на човешкото познание и в известна степен се моделират и от качествата на самите звукове, които се стремят по остенсивен начин да се свържат с обозначавания образ.

Що се отнася до символиката на самите звукове, които изграждат формата на ономатопеичния звукосимволичен знак, ще отбележим, че в хода на своето развитие, подчинявайки се на фонетичните закони, те загубват едни от своите характеристика и придобиват други. Затова въз основа само на съвременната форма на думата не е възможно да се правят категорични изводи относно това как нейната първоначална семантика се е моделирала от страна на звуковата форма, въпреки че вече много се знае за иконичността на конкретни звукове. В ономатопеичните звукосимволични думи може да се прояви и действието на вторичния звуков символизъм, добавящ към семантиката на думите едни или други семи.

При етимологизацията на ономатопеични звукосимволични думи трябва да се има предвид, че сред тях съществуват немалко древни омоними. Предпоставка за това е възможността за независим произход на думи, тъждествени формално и семантично. Тази възможност е резултат на използването на ограничени средства за образуване на ономатопеични образувания и на случайността. Нерядко формалното съвпадане на различни звукосимволични думи води до смесване на техните етимологични гнезда, което намира отражение не само в хипотезите на етимолозите, които не различават такива думи, но и в поведението на самите думи, в извършените семантични изменения.

Даденото изследване показа, че в славянските, а също и в индоевропейските езици (макар и от последните да не бяха приведени многобройни примери) съществуват немалко думи, за етимоните на които може да се предположи, че са възникнали като звуково подражание на незвукови образи. Този факт подкрепя формулирания по дедуктивен път извод, че звукоизобразителността по силата на своята примитивност се отнася към универсалните явления в езика. Такива думи се отнасят към езиковата периферия. Те са свойствени преди всичко на устната реч, ограничени са социално и териториално. С течение на времето обаче звукосимволичните думи се конвенциализират, загубвайки изначалната си образност и експресивност. Те могат да преминат в класа на общоупотребителната лексика и да придобият и абстрактни значения. Много от цитираните названия, за които предполагаме звукосимволичен произход, могат да бъдат изведени от един и същ етимон с дифузна семантика. Представените примери показват, че от ди-

фузната, неопределена звукосимволична семантика могат да се развият устойчиви лексикални значения с „ясни очертания”.

Също и за редупликацията може да се твърди, че не е изолирано явление както в славянските, така и в индоевропейските езици. Това е словообразувателен способ, с помощта на който са се образували и продължават да се образуват звукоизобразителни думи. Словообразувателната функция на редупликацията е първичната нейна функция.

Литература

1. Абаев 1948: В. И. Абаев. Понятие идеосемантики // Язык и мышление. XI. Москва–Ленинград, 13–28.
2. Абаев 1949: В. И. Абаев. Осетинский язык и фольклор. Т. 1. Москва, Ленинград.
3. Абаев 1986а: В. И. Абаев. Как можно улучшить этимологические словари // Этимология 1984. Москва: «Наука», 7–27.
4. Абаев 1986б: Абаев В. И., Parerga 2. Языкознание описательное и объяснительное. О классификации наук // Вопросы языкознания. № 2, 27–39.
5. Аникин 1986: А. Е. Аникин. Некоторые теоретические аспекты этимологизации омонимов в связи с реконструкцией праславянского лексического фонда // Этимология 1984. Отв. ред. О. Н. Трубачев. Москва: «Наука», 27–33.
6. Аникин 1988: А. Е. Аникин. Опыт семантического анализа праславянской омонимии на индоевропейском фоне. Отв. ред. А. И. Федоров. Новосибирск: «Наука».
7. Аркадьева 1990: Т. Г. Аркадьева. Преобразования этимологических связей слов в системной организации русской лексики. Автореферат диссертации… доктора фил. наук. Ленинград.
8. Ахманова 1966: О. Н. Ахманова. Словарь лингвистических терминов. Москва: «Советская энциклопедия».
9. Ахутина–Каширская 2000: Т. В. Ахутина, Е. В. Каширская. Нейропсихологический анализ индивидуальных особенностей переработки лексической информации // Вопросы психологии. №3, 93–101.
10. Баллонов–Деглин 1976: Л. Я. Баллонов, В. Л. Деглин. Слух и речь доминантного и недоминантного полушарий. Ленинград: «Наука».
11. Бешевлиев 1939: В. Бешевлиев. Историческа граматика на гръцкия език. София.
12. Блумфилд 1968: Л. Блумфилд. Язык. Москва: «Прогресс».
13. Бонвиллиан и др.1984: Дж. Д. Бонвиллиан, К. Э. Нельсон, В. Р. Чарроу. Язык и языковые способности у глухих детей и у детей с нормальным слухом // Психолингвистика. Сборник статей. Под общ. ред. А. М. Шахнаровича. Москва: «Прогресс», 103–142.
14. Будагов 1965: Р. А. Будагов. Введение в науку о языке. Москва: «Просвещение».
15. Бурлак–Старостин 2005: С. А. Бурлак, С. А. Старостин. Сравнительно-историческое языкознание. Москва: «Академия».
16. Варбот 1981: Ж. Ж. Варбот. Славянские этимологии // Этимология 1979. Москва: «Наука», 28–41.
17. Варбот 1995: Ж. Ж. Варбот. Морфо-семантическое поле лексемы в этимологическом словаре и возможности его реконструкции // Известия АН СССР. Серия литературы и языка. 1995, №4, 60–65.
18. Вестерман 1963: Д. Вестерман. Звук, тон и значение в западноафриканских и суданских языках (Первое издание статьи на немецком языке в 1927 г.) // Африканское языкознание. Сборник статей. Под ред. Д. А. Ольдерогге. Москва: «Издательство иностранной литературы», 94–113.
19. Виноградов 1977: В. В. Виноградов. О некоторых вопросах теории русской лексикографии // В. В Виноградов. Избранные труды. Лексикология и лексикография. Москва, 243–264. Online: http://www.philology.ru/linguistics2/vinogradov-77g.htm, Date of Access: 19.01.2007.
20. Виноградов 1990: В. А. Виноградов. Редупликация // Лингвистический энциклопедический словарь. Ред. В. Н. Ярцева. Москва: «Советская энциклопедия», 408.
21. Виноградов 1994: В. В. Виноградов, История слов: около 1500 слов и выражений и более 5000 слов, с ними связанных, Отв. ред. Н. Ю. Шведова, Москва, «Толк». Online: http://wordhist.narod.ru/index.html. Date of Access: 13.09.2009.
22. Воронин 1982: С. В. Воронин. Основы фоносемантики. Ленинград: Изд. Ленинградского университета.
23. Воронин 1983: С. В. Воронин. Синестезия и звукосимволизм // Психолингвистические проблемы семантики. Отв. ред. А. А. Леонтьев, А. М. Шахнарович. Москва: «Наука», 120–131.

24. Воронин 1990а: С. В. Воронин. Этимология и фоносемантика (на материале тюркских и некоторых других языков) // Проблемы этимологии тюркских языков. Алма-Ата: «Гылым», 62–70.
25. Воронин 1990б: С. В. Воронин. Звукосимволизм // Лингвистический энциклопедический словарь. Ред. В. Н. Ярцева. Москва: Советская энциклопедия, 166.
26. Вундт 1912: В. Вундт. Звукоподражания и звуковые метафоры // В. Вундт. Проблемы психологии народов. Москва: «Космос». Online:http://www.bookap.by.ru/clasik/vundt/gl7.shtm, Date of access: 19.10.2007.
27. Вътов 1977: В. Вътов. Удвоения в структурата на българските изобразителни думи // Език и литература. XXX II. кн. 1, 35–46.
28. Гамкрелидзе 1988: Т. В. Гамкрелидзе. Лингвистическая типология и праязыковая реконструкция // Сравнительно-историческое изучение языков разных семей. Теория лингвистической реконструкции. Отв ред. Н. З. Гаджиева. Москва: «Наука», 145–157.
29. Георгиев 1983: Вл. И. Георгиев. Още един пример за промяна (t)art>(t)rat и (t)rot в българския език // Български език. XXXIII. София, 399–400.
30. Горелов 1969: И. Н. Горелов. О возможной примарной мотивированности языкового знака // Материалы семинара по проблеме мотивированности языкового знака. Ленинград: «Наука», 17–20.
31. Горелов 1974: И. Н. Горелов. Проблема функционального базиса речи. Челябинск.
32. Гринфилд 1984: П. М. Гринфилд. Информативность, пресуппозиция и семантический выбор в однословных высказываниях // Психолингвистика. Сборник статей. Под общ. ред. А. М. Шахнаровича. Москва: «Прогресс», 208–220.
33. Гудков 1966: В. П. Гудков. Три русские этимологии (*майка*, *хороший*, *хмурый*) // Этимологические исследования по русскому языку. Москва: «Наука», 31–38.
34. Димитрова 2009: Ст. Димитрова. Лингвистична прагматика. „Велес”.
35. Журавлев 1969: А. П. Журавлев. О. Мотивированости признаковой семантики слова натуральным значением входящих в него звуков // Материалы семинара по проблеме мотивированности языкового знака. Ленинград: «Наука», 64–68.
36. Журавлев 1974: А. П. Журавлев. Фонетическое значение. Ленинград. Издательство Ленинградского университета.
37. Журавлев 1976: А. П. Журавлев. Типы значений слова и их мотивированность // Проблемы мотивированности языкового знака. Калининград: Издательство Калининградского государственного университета, 20–25.
38. Журавлев 1980: А. П. Журавлев. Аспекты значения слова и их восприятие // Восприятие языкового значения. Межвузовский сборник. Калининград, 3–10.
39. Калинин 1979: А. В. Калинин. Лексикология // Современный русский язык. I. Под ред. Д. Э. Розеналя. Москва: «Высшая школа», 8–51.
40. Калужская 2001: Калужская А. П., Палеобалканские реликты в современных балканских языках. Москва: «Наука».
41. Касирер 2000: Е. Касирер. Философия на символните форми. Първа част. Езикът. София.
42. Козлова 1985: Р. М. Козлова. Образование с корнем **(s)kork- / *(s)korč-* в славянских языках // Этимология 1982. Москва: «Наука», 47–54.
43. Колева-Златева 1998а: Ж. Колева-Златева. Семантична реконструкция. Методологични аспекти. В. Търново: „Знак”.
44. Колева-Златева 1998б: Ж. Колева-Златева. Български названия със звукосимволичен произход // Проглас. № 2. В. Търново, 92–109.
45. Колева-Златева 2000: Ж. Колева-Златева. Лексикалната диахрония на езика през призмата на детската реч. В. Търново: „Фабер”.
46. Колева-Златева 2002а: Ж.Колева-Златева. К этимологии рус. *хороший* // МАПРЯЛ 2002. Теоретические и методические проблемиы русского языка как иностранного в начале XXI века. Доклады и сообщения. В. Търново, 262–265.
47. Колева-Златева 2002б: Ж.Колева-Златева. За произхода на някои български названия на малки предмети // Трудове на Великотърновския университет “Св. св. Кирил и Методий”. Книга 2. Езикознание, Т. 33. 1977. В. Търново, 121–133.

48. Колева-Златева 2003: За произхода на корена в *никна*, *надникна*, *заник* и др. (Етимологическата "памет" на думата като критерий в етимологичното изследване) // Славистиката в началото на XXI век. Традиции и очаквания. София, 133–136.
49. Колева-Златева 2003–2004: Ж. Колева-Златева. К этимологии славянских названий муравьев, восходящих к псл. **morv-*, и их индоевропейских соответствий // Linguistique Balkanique. XLIII, 2–3, 269–284.
50. Колева-Златева 2004: Ж. Колева-Златева. О типологических критериях распознавания слов звукосимволического происхождения в этимологических исследованиях (На материале индоевропейских языков) // Slavica. 33. Debrecen, 23–42.
51. Колева-Златева 2005а: Ж. Колева-Златева. За редупликацията като словообразувателен начин // Езиковедски проучвания в памет на проф. Й. Заимов. София, 264–272.
52. Колева-Златева 2005б: Ж. Колева-Златева. О приемах когнитивного подхода в этимологических исследованиях // Slavica. 34. Debrecen, 23–42.
53. Колева-Златева 2006а. Ж. Колева-Златева. Об этимологии некоторых слов, указанных как неясные в Этимологическом словаре украинского языка // Slavica 35. Debrecen, 31–48.
54. Колева-Златева 2006б. К этимологии польск. gogółka (Типология как важный фактор в этимологических исследованиях) // Rozprawy komisji językowej. T. LI. Łódź: Łódzkie towarzystwo naukowe. 2006, 154–165.
55. Колева-Златева 2008: Славянская лексика звукосимволического происхождения. Tractata Slavica Universitatis Debreceniensis. Vol. 1. Дебрецен, 2008.
56. Колева-Златева 2009: Ж. Колева-Златева. Относно приложението на някои наблюдения върху съвременни български образоподражателни думи в етимологията // Българският език и литература на кръстопътя на културите. Т. 2. Szeged, 117–125.
57. Крючкова 2000: Д. Ю. Крючкова. Редупликациия в аспекте языковой типологии // Вопросы языкознания. №4, 68–84.
58. Курилович 2000: Е. Курилович. Очерки по лингвистике. Биробиджан: ИП «Тривиум».
59. Куркина 1981: Л. В. Куркина. Праславянские лексические диалектизмы южнославянских языков // Этимология 1979. Москва: «Наука», 15–28.
60. Лаучюте 2002: Ю.-С. Лаучюте. О некоторых особенностях полесских балтизмов // Материалы XXXI межвузовской научно-методической конференции преподавателей и аспирантов. Вып. 1. Секция балтистики. Лексикология и лексикография балтийских языков. Тезисы докладов. 4–6 марта 2002, Санкт-Петербург, 28–29.
61. Левицкий 1969: В. В. Левицкий. К проблеме звукосимволизма // Психологические и психолингвистические проблемы владения и овладения языком. Москва: Изд. МГУ, 123–132.
62. Левицкий 1974: В. В. Левицкий. Фонема или признак? // Проблемы мотивированности языкового знака. Калининград: Издательство Калининградского государственного университета, 49–53.
63. Леонтьев 1967: А. А. Леонтьев. Психолингвистика. Ленинград: «Наука».
64. Лотман 1978: Ю. М. Лотман. Феномен культуры // Семиотика культуры. (Трудыпо знаковым системам). Ученые записки Тартуского государственного университета. Вып 463. Тарту, 3–17.
65. ЛЭС: Лингвистический энциклопедический словарь. Ред. В. Н. Ярцева. Москва: «Советская энциклопедия», 1990.
66. Макаев 1977: Э. А. Макаев. Общая теория сравнительного языкознания. Москва: «Наука».
67. Маслов 1987: Ю. С. Маслов. Введение в языкознание. Москва: «Высшая школа».
68. Мейе 1938: А. Мейе. Введение в сравнительное изучение индоевропейских языков. Москва–Ленинград.
69. Мельников 1969: Г. П. Мельников. Почему не во всех языках есть идеофоны? // Материалы семинара по проблеме мотивированности языкового знака. Ленинград: «Наука», 60–63.
70. Меркулова 1972: В. А. Меркулова. Народные названия болезней, II (На материале русского языка) // Этимология 1970. Москва: «Наука», 143–206.
71. Меркулова 1973: В. А. Меркулова. Мелкие заметки по истории и этимологии слов // Этимология 1971. Москва: «Наука», 183–190.
72. Мокиенко 1989: В. М. Мокиенко Славянская фразеология. Москва: «Высшая школа».
73. Москов 1964: М. Москов. Взаимоотношението между група славянски думи с оглед на произхода им // Известия на Института за български език. XI. София, 137–149.

74. Москов 1969: М. Москов. Турски и тюркски заемки от звукоподражателен и незвукоподражателен характер в балканските езици // Годишник на Софийския университет. ФСлФ. Т. LXII. София: „Наука и изкуство”.
75. Негневицкая–Шахнарович 1981: Е. И. Негневицкая, А. М. Шахнарович. Язык и дети. Москва: «Наука».
76. Николаева 1990: Т. М. Николаева. Универсалии // Лингвистический энциклопедический словарь. Ред. В. Н. Ярцева. Москва: «Советская энциклопедия», 535–536.
77. Обухова 1981: Л. Ф. Обухова. Концепция Жана Пиаже: за и против. Москва: Издательство МГУ.
78. Осипова 1989: М. А. Осипова. К этимологии рус. мормышка // Этимология 1986–1987. Москва: «Наука», 164–171.
79. Откупщиков 2002: Ю. В. Откупщиков. Критерии разграничения исконной и заимствованной лексики в балто-славянском ареале (фонетический аспект) // Вып. 1. Секция балтистики. Лексикология и лексикография балтийских языков. Тезисы докладов. 4–6 марта 2002, Санкт-Петербург, 37–39.
80. Пауль 1960: Г. Пауль. Принципы истории языка. Москва: Изд. иностранной литературы.
81. Пенчева 1998: М. Пенчева. Човекът в езика. Езикът в човека. София: Университетско издателство „Св. Кл. Охридски”.
82. Петлева 1985: И. П. Петлева. Этимологические заметки по славянской лексике. XIII // Этимология 1982. Москва: «Наука».
83. Пизани 1956: В. Пизани. Этимология. История – проблемы – метод. Москва: «Издательство иностранной литературы».
84. Поливанов 1968: Е. Д. Поливанов. По поводу звуковых жестов японского языка // Е. Д. Поливанов. Статьи по общему языкознанию. Москва: «Наука», 295–305.
85. Рожанский 2007: Ф. И. Рожанский. Редупликация и названия животных в африканских языках // Вопросы языкознания. №2. 2007, 57–66.
86. Сепир 1993: Э. Сепир. Избранные труды по языкознанию и культурологии. Москва: Издательская группа «Прогресс», «Универс».
87. Серебренников 1977: Б. А. Серебренников. Номинация и проблема выбора // Языковая номинация (Общие вопросы). Сборник научных трудов. Под ред. Б. А. Серебренникова. Москва: «Наука», 147–180.
88. Серебренников 1982: Б. А. Серебренников Проблема достаточности основания в гипотезах, касающихся генетического родства языков // Теоретические основы классификации языков мира: Проблемы родства. Москва, Online: http://genhis.philol.msu.ru/article_234.shtml, Date of Access: 18.01.08.
89. Сетаров 1988: Д. С. Сетаров. Типология номинации, мотивации и лексико-семантических преобразований. Вильнюс: «Мокслас».
90. Скаличка 1967: В. Скаличка. Исследование венгерских звукоподражательных выражений // Пражский лингвистический кружок. Сборник статей. Москва: «Прогресс», 277–316.
91. Соболев 2001: Соболев А. Н., Балканская лексика в ареальном и ареально-типологическом освещении // Вопросы языкознания. № 2, 59–93.
92. Солнцев 1977: В. М. Солнцев. Язык как системно-структурное образование. Москва: «Наука».
93. Соссюр 1977: Ф. де Соссюр. Курс общей лингвистики // Ф. де Соссюр. Труды по языкознанию. Переводы с французского языка под ред. А. А. Холодовича. Москва: «Прогресс», 31–285.
94. Трубачев 1988: О. Н. Трубачев. Приемы семантической реконструкции // Сравнительно-историческое изучение языков разных семей. Теория лингвистической реконструкции. Москва: «Наука», 197–222.
95. Ульман 1970: С. Ульман. Семантические универсалии // Новое в лингвистике. Вып. V. Москва: «Прогресс», 250–299.
96. Фомина 1978: М. И. Фомина. Современный русский язык. Лексикология. Москва: «Высшая школа».
97. Успенский 1969: Б. А. Успенский. Языковые универсалии и актуальные проблемы типологического описания языка // Языковые универсалии и лингвистическая типология. Под ред. И. Ф. Вардуля. Москва.
98. Хенигсвальд 1970: Г. Хенигсвальд. Существуют ли универсалии языковых изменений? // Новое в лингвистике. Вып. 5. Москва: «Прогресс», 1970.

99. Хусаинов 1990: К. Ш. Хусаинов. О причинах количественного различия звукоизобразительных слов в разносистемных языках // Проблемы этимологии тюркских языков. Алма-Ата: «Гылым», 158–163.
100. Черевко 2003: К. Е. Черевко. Звуко- и образоподражательные слова в японском языке и их роль в происхождении языка: Учебное пособие. Москва: «Научная книга».
101. Черемисина 1989: Н. В. Черемисина. Семантические принципы в диахронии и в динамике текста (к проблеме взаимоотношения языка и мышления) // Вопросы исторической семантики русского языка. Калининград, 9–18.
102. Шанский 1968: Н. М. Шанский. Очерки по русскому словообразованию. Москва: Издательство Московского университета.
103. Шарафетдинова 2007: З. Г. Шарафетдинова Подражательные слова в современном татарском языке. Автореферат диссертации… кандидата фил. наук. Казань.
Online: http://www.ispo.kcn.ru/uni/sank/db/filebase/files/377.doc, Date of Access: 02.01.08.
104. Шахнарович 1979: А. М. Шахнарович. Психолингвистические проблемы овладения общением в онтогенезе // Сорокин Ю. А., Тарасов Е. Ф., Шахнарович А. М., Теоретические и прикладные проблемы речевого общения. Москва: «Наука», 148–191.
105. Шмелев 1979: Д. Н. Шмелев. Омонимы // Русский язык. Энциклопедия. Глав. ред. Ф. П. Филин. Москва: «Советская энциклопедия», 178–179 .
106. Шмелев 1990: Д. Н. Шмелев. Омонимия // Лингвистический энциклопедический словарь. Глав. ред. В. Н. Ярцева. Москва: «Советская энциклопедия», 344–345 .
107. Штерн 1967: А. С. Штерн. Объективное изучение субъективных оценок звуков речи // Вопросы порождения речи и обучения языку. Москва, 114–117.
108. Юлдашев 1981: А. А. Юлдашев. К «Сравнительно-исторической грамматике тюркских языков». Т. 4. Лексика. Москва.
109. Якобсон 1963: Р. Якобсон. Типологические исследования и их вклад в сравнительно-историческое языкознание // Новое в лингвистике. Вып. 3. Москва: «Прогресс», 95–105.
110. Якобсон 1975: Р. Якобсон. Лингвистика и поэтика // Структурализм: “за” и “против”. Москва: «Прогресс», 193–230. Online: http://philologos.narod.ru/classics/jakobson-lp.htm. Date of Access: 09.12.2007.
111. Якобсон 1985: Р. Якобсон. Мозг и язык // Избранные работы. Москва: «Прогресс», 270–286.
112. Abelin 1999: Å. Abelin. Studies in Sound Symbolism. Doctoral Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy. Department of Linguistics. Gothenburg Monographs in Linguistics 17. Göteborg University, Sweden, 1999.
113. Agyagási 2006: K. Agyagási. Некоторые миконимы русского происхождения в лексическом составе марийского языка // Slavica 35. Debrecen, 21–30.
114. Allan 2001: K. Allan. Natural Language Semantics. Blackwell Publishing.
115. Allott 1989: R. Allott. The Motor Theory of Language Origin. Lewes, Sussex: Book Guild.
116. Allot 1995: R. Allott. Sound Symbolism // Language in the Würm Glaciation. Ed. by Udo L. Figge. Bochum: Brockmeyer, 15–38.
117. Alpher 1994: B. Alpher. Yir-Yiront Ideophones // Sound Symbolism. Eds. L. Hinton, J. Nichols, J. Ohala. Cambridge: Cambridge University Press, 161–177.
118. Amha 2001: A. Amha. Ideophones and compound verbs in Wolaitta // Ideophones. F. K. E. Voeltz, C. Kilian-Hatz. (Eds.). Typological studies in language 44. Amsterdam: John Benjamins Press, 49–62.
119. Anttila 1972: R. Anttila. An Introduction to Historical and Comparative Linguistics. New York: Macmillan.
120. Austerlitz 1994: R. Austerlitz. Finnish and Gilyak sound symbolism – an interplay between system and history // Sound Symbolism. Eds. L. Hinton, J. Nichols, J. Ohala. Cambridge: Cambridge University Press, 249–260.
121. Beck 2005: D. Beck. Ideophones, Adverbs, and Predicate Modifiers in Upper Necaxa Totonac // Workshop on Structure & Constituency in Languages of the Americas 10, March 4–6, 2005. Online: http://www.ualberta.ca/~dbeck/ideophones.pdf, Date of Access: 09.12.2007.
122. Beekes 1995: R. S. P. Beekes. Comparative Indo-European Linguistics. An Introduction. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
123. Benveniste 1955: E. Benveniste. Homophonie radicale en indo-européennes // Bulletin de la Société de Linguistique de Paris. V. 51. Paris, 14–41.

124. BERLIN 1994: B. Berlin. Evidence for pervasive synesthetic sound symbolism in ethnozoological nomenclature // Sound Symbolism. Eds. L. Hinton, J. Nichols, J. Ohala. Cambridge: Cambridge University Press, 76–93.
125. BESNIER 1990: N. Besnier. Language and Affect // Annual Review of Anthropology. Vol. 19, 419–451.
126. BLANK 2001: Blank, A. Words and Concepts in Time: towards Diachronic Cognitive Onomasiology // metaphorik.de.01/2001 – The online journal: http://www.metaphorik.de/ 01/blank.htm, Date of Access: 17.01.2006.
127. BODOMO 2006: A. Bodomo. The structure of Ideophones in African and Asian Languages: The Case of Daagara and Cantonese // Selected proceedings of the 35th Annual Conference on African Linguistics. Ed. John Mugane et al., 203–213. Somerville, MA: Cascadilla Proceedings Project.
128. BOLINGER 1940: D. L. Bolinger. Word Affinities // American speech. Vol. 15. No. 1, 62–73.
129. BRADLEY 1929: F. W. Bradley. The Onomatopoea of the German Verbal Suffix "-tschen" // Modern Philology, Vol. 26, No. 4, 401–414.
130. BROWN 1958: R. Brown. Words and Things. New York: Free Press.
131. BURLING 1999: Burling, R., Motivation, Conventionalization, and Arbitrariness in the Origin of Language. Online. Available: http://www-personal.umich.edu/~rburling/SantaFe.html Data of Access: 27.10.2007.
132. CAMPBELL 1997: L. Campbell. American Indian Languages. The Historical Linguistics of Native America. Oxford Studies in Anthropological Linguistics. Oxford University Press.
133. CARNOY 1917: A. J. Carnoy. Apophony and Rhyme Words in Vulgar Latin Onomatopoeias // The American Journal of Philology. Vol. 38. No. 3, 265–284.
134. CARR 1966: D. Carr. Homorganicity in Malay/Indonesian Expressives and Quasi Homorganicity in Malay/Indonesian Expressives and Quasi-Expressives Expressives // Language 42, 370–377.
135. CASSIRER 1944: E. Cassirer. An Essay on Man. An Introduction to a Philosophy of Human Culture. Garden City, New York.
136. CIENKOWSKI 1972: W. P. Cienkowski. Teoria etymologii ludowej. Warszawa: PWN.
137. CHAN 1996: M. K. M. Chan. Some thoughts on the typology of sound symbolism and the Chinese language // Proceedings of the Eighth North American Conference on Chinese Linguistics. Vol. 2. Ed, by Chin-chuan Cheng, Jerome Packard, James Yoon, and Yu-ling You. Los Angeles: GSIL Publications, 1–15; Online: http://people.cohums.ohio-state.edu/chan9/articles/naccl-8.pdf. Date of Access: 16.10.2007.
138. CHILDS 1994: G. T. Childs. African ideophones // Sound Symbolism. Eds. L. Hinton, J. Nichols, J. Ohala. Cambridge: Cambridge University Press, 178–204.
139. CHILDS 2001: G. T. Childs. Research on ideophones, whither hence? The need for a social theory of ideophones // Ideophones. F. K. E. Voeltz, C. Kilian-Hatz. (Eds.). Typological studies in language 44. Amsterdam: John Benjamins Press, 63–74.
140. COMRIE 1993: B. Comrie. Typology and reconstruction // Historical linguistics. Ed. by Ch. Jones. London–New York, 74–97.
141. COURTENAY 1976: K. Courtenay. Ideophones defined as a phonological class: the case of Yoruba // Studies in African Linguistics. Los Angeles, Vol. 7, 13–26.
142. CREISSELS 2001: D. Creissels. Setswana ideophones as uninflected predicate lexemes // Ideophones. F. K. E. Voeltz, C. Kilian-Hatz. (Eds.). Typological studies in language 44. Amsterdam: John Benjamins Press, 74–85.
143. DE JONG 2001: N. de Jong. The ideophone in Didinga // Ideophones. F. K. E. Voeltz, C. Kilian-Hatz. (Eds.). Typological studies in language 44. Amsterdam: John Benjamins Press, 121–138.
144. DOKE 1935: C. M. Doke. Bantu Linguistic Terminology. London: Longmans. Green.
145. DHOORRE–TOSCO 1998: C. S. Dhoorre, M. Tosco. 111 Somali Ideophones // Journal of African Cultural Studies, Vol. 11, No. 2, 125–156.
146. EGBOKHARE 2001: Fr. O. Egbokhare. Phonosemantic correspondences in Emai attributive ideophones // Ideophones. F. K. E. Voeltz, C. Kilian-Hatz. (Eds.). Typological studies in language 44. Amsterdam: John Benjamins Press, 87–96.
147. ELDERS 2001: S. Elders. Defining ideophones in Mundang // Ideophones. F. K. E. Voeltz, C. Kilian-Hatz. (Eds.). Typological studies in language 44. Amsterdam: John Benjamins Press, 63–74.
148. EMENEAU–HART 1993: M. B. Emeneau, K. Hart. Tamil Expressives with Initial Voiced Stops // Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London, Vol. 56, No. 1, 75–86.

149. FEE–INGRAM 1982: J. Fee, D. Ingram. Reduplication as a strategy of phonological development // Journal of Child Language 9, 41–54.
150. FELD 1987: S. Feld. Dialogic Editing: Interpreting How Kaluli Read *Sound and Sentiment* // Cultural Anthropology. Vol. 2. No2, 190–210.
151. FELDMAN 1981: H. Feldman. On Iconicity and Semiotics // Current Anthropology. Vol. 22. No. 2, 183.
152. FERGUSON 1983: Ch. Ferguson. Reduplication in child phonology // Journal of Child Language 10, 239–243.
153. FRISHBERG 1975: N. Frishberg. Arbitrariness and Iconicity: Historical Change in American Sign Language // Language. Vol. 51. No. 3, 696–719.
154. GABAS 2002: N. Gabas Jr. Review: Typology: Voeltz & Killian-Hatz, Ideophones // Linguist List 13.936. April 5, 2002,
Online: http://linguistlist.org/issues/13/13-936.html#1, Date of Access: 24.11.2007.
155. GOMBOCZ 1913: Z. Gombocz. Hangutánzás és nyelvtörténet // Magyar Nyelvőr. 9, 385–391.
156. GORDON–HEATH 1998: M. Gordon, J. Heath. Sex, Sound Symbolism, and Sociolinguistics // Current Anthropology, Vol. 39, No. 4, 421–449.
157. GROSSENBACHER–LOVELACE 2001: P. G. Grossenbacher, C. T. Lovelace. Mechanisms of synesthesia: cognitive and physiological constraints // Trends in Cognitive Sciences Vol.5 No.1 January.
158. HAIMAN 1980: J. Haiman. The Iconicity of Grammar: Isomorphism and Motivation // Language. Vol. 56. No. 3, 515–540.
159. HARRISON 2004: K. D. Harrison. South Siberian Sound Symbolism // Languages and Prehistory of Central Siberia. Current Issues in Linguistic Theory. Ed. E. J. Vajda, John Benjamins Press, 199–214.
160. HINTON et al. 1994a: Sound Symbolism. Eds. L. Hinton, J. Nichols, J. Ohala. Cambridge: Cambridge University Press.
161. HINTON et al. 1994b: L. Hinton, J. Nichols, J. Ohala. Introduction: sound symbolic processes // Sound Symbolism. Eds. L. Hinton, J. Nichols, J. Ohala. Cambridge: Cambridge University Press, 1–12.
162. HOUSEHOLDER 1946: F. Householder. On the problem of sound and meaning, an English phonestheme // Word. 2, 83–84.
163. HURCH 2005: B. Hurch. Introduction // Studies in Reduplication. Ed. by B. Hurch. Mouton de Gruyer, 1–10.
164. IBARRETXE-ANTUÑANO 2004: I. Ibarretxe-Antuñano. Motion events in Basque narratives // S. Strömqvist, L. Verhoeven, Eds., Relating Events in Narrative: Typological and Contextual Perspectives. Vol. 2. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 89–111.
165. JAKOBSON 1962: R. Jakobson. Why "mama" and "papa" // Roman Jakobson Selected Writings. I. Phonological Studies. The Hague: Mouton, 538–545.
166. JAKOBSON 1978: R. Jakobson. Six Lessons on Sound and Meaning. John Mepham (Transl.) Cambridge, Mass.: MIT Press.
Online: http://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/ru/jakobson.htm. Date of Access: 29.12.2007.
167. JAKOBSON–WAUGH 1979: R. Jakobson, L. Waugh. The Sound Shape of Language. Bloomington: Indiana University Press.
168. JARVA 2001: V. Jarva. Some expressive and borrowed elements in the Lexicon of Finnish dialects // Ideophones. F. K. E. Voeltz, C. Kilian-Hatz. (Eds.). Typological studies in language 44. Amsterdam: John Benjamins Press, 111–120.
169. JESPERSEN 1929: O. Jespersen. Symbolic value of the vowel *i* // Meisterwerke der romanischen Schprachwissenschaft. Ed. by L. Spitzer. Vol, 1. München: Hüber, 53–68.
170. JESPERSEN 1949: O. Jespersen. Lnguage, Its nature, development, and origin. London: Allen & Unwin.
171. JOSEPH 1987: Brian D. Joseph. On the Use of Iconic Elements in Etymological Investigation: Some Case Studies from Greek. Diachronica. International Journal for Historical Linguistics IV.1/2,1–26.
172. JOSEPH 1987: Brian D. Joseph. Modern Greek ts: beyond sound symbolism // Sound Symbolism. Eds. L. Hinton, J. Nichols, J. Ohala. Cambridge: Cambridge University Press, 222–236.
173. JURAFSKY 1996: D. Jurafsky. Universal Tendencies in the Semantics of the Diminutive // Language, Vol. 72, No. 3. (Sep., 1996), 533–578.
174. KABUTA 2001: N. S. Kabuta. Ideophones in Cilubà // Ideophones. F. K. E. Voeltz, C. Kilian-Hatz. (Eds.). Typological studies in language 44. Amsterdam: John Benjamins Press, 139–154.

175. KARALIŪNAS 1972: S. Karaliūnas. Semantika ir etimologija // Lietuvių kalbotyros klausimai. XIII. Vilnius, 5–18.
176. KENESEI 1998: I. Kenesei. Ideophones // Hungarian: Descriptive Grammars Series, I. Kenesei, A. Fenyvesi, R. M. Vago (Eds.). Routledge, London, 454–455.
177. KILIAN-HATZ 2001: Universality and Diversity: Ideophones from Baka and Kxoe // Ideophones. F. K. E. Voeltz, C. Kilian-Hatz. (Eds.). Typological studies in language 44. Amsterdam: John Benjamins Press, 155–163.
178. KLAMER 2001: M. Klamer. Expressives and iconicity in the lexicon // Ideophones. F. K. E. Voeltz, C. Kilian-Hatz. (Eds.). Typological studies in language 44. Amsterdam: John Benjamins Press, 165–182.
179. KLAMER 2002: M. Klamer. Semantically Motivated Lexical Patterns: A Study of Dutch and Kambera Expressives // Language Vol. 78, No.2, 258–286.
180. KOCH 2001: W. Koch. Consciousness, Communication, Speech. A Condensed View of the Origins of Language. Online. Available: http://www.trismegistos.com/IconicityInLanguage/Articles/Koch/Koch.htm, Date of Access: 12 November 2007.
181. KOLEVA-ZLATEVA 2002: Zh. Koleva-Zlateva. L'étymologie du mot grec *κόκκαλο(ν)*, en bulgare *kokal* (*os)* // Études balkaniques. 38/3. Sofia, 2002, 142–151.
182. KOPEČNÝ 1952: F. Kopečný. Poznámka k etymologické metode // Slavia XXII, 322–323.
183. KOHLER 1947: W. Kohler. Gestalt Psychology. Second edition. New York: Liveright.
184. KUNENE 2001: D. Kunene. Speaking the act: The ideophone as a linguistic rebel // Ideophones. F. K. E. Voeltz, C. Kilian-Hatz. (Eds.). Typological studies in language 44. Amsterdam: John Benjamins Press, 183–191.
185. LAKOFF–JOHNSON 1980: G. Lakoff, M. Johnson, Metaphors We Live By. Chicago, London: University of Chicago Press.
186. LANDSBERG 1981: M. Landsberg. On Iconicity and Semiotics: Replay to Feldman // Current Anthropology. Vol. 22, No 3, 302–305.
187. LANGACKER 1999: R. W. Langacker. Grammar and Conceptualization. Berlin & New York: Walter de Gruyter.
188. MACHEK 1952: V. Machek. O potřebě a problematice slovanského etymologického slovníku // Slavia. XXII, 314–321.
189. MACHEK 1956: Machek, V., Expressive Vokaldehnung in einigen slawischen Nomina // Zeitschrift für Slawistik. B. I, H. 4, 33–40.
190. MAGNUS 1997–2006: M. Magnus. Bibliography of Phonosemantics. Online: http://www.conknet.com/~mmagnus/Bibliography.html, Date of Access: 26.04.2007.
191. MAGNUS 2001: M. Magnus. What's in a word? Studies in Phonosemantics. Submitted to NTNU for evaluation for the degree 'Doctor Philosophiae' 4/20/01. Online: http://www.trismegistos.com/Dissertation/dissertation.pdf. Date of Access: 01.11.2009.
192. MALKIEL 1962: Y. Malkiel. Etymology and general linguistics // Word. 18/2, 189–219.
193. MALKIEL 1990: Y. Malkiel. Diachronic Problems in Phonosymbolism. Edita and Inedita, 1979–1988. Vol. 1. Amsterdam/Phyladelphia: John Benjamins Publishing Company.
194. MARKELL–HAMP 1960: N. N. Markell, E. P. Hamp. Connotative meanings of certain phoneme sequences // Studies in linguistics 15, 47–61.
195. MARKS 1975: L. E. Marks. On Colored-Hearing Synesthesia: Cross-Modal Translations of Sensory Dimensions // Psychological Bulletin. Vol. 82, No. 3, 303–331.
196. MCMAHON 1995: A. M. S. McMahon. Understanding Language Change. Cambridge University Press.
197. MIKONE 2001: E. Mikone. Ideophones in the Balto-Finnic languages // Ideophones. F. K. E. Voeltz, C. Kilian-Hatz. (Eds.). Typological studies in language 44. Amsterdam: John Benjamin's Press, 223–234.
198. MORAVCSIK 1978: E. Moravcsik. Reduplicative constructions // Universals of Human Language. Ed. by J. H. Greenberg. Stanford: Stanford University Press, 297–234.
199. NĚMEC 1980: I. Němec. Rekonstrukce lexikálního vývoje. Praha.
200. NEWMAN 2001: P. Newman. Are ideophones really as weird and extra-systematic as linguists make them out to be? // Ideophones. F. K. E. Voeltz, C. Kilian-Hatz. (Eds.). Typological studies in language 44. Amsterdam: John Benjamin's Press, 251–258.

201. NEWMAN 1933: S. S. Newman. Further experiments in phonetic symbolism // American Journal of Psychology. Vol. 45, 53–75.
202. NICHOLS 1971: Johanna Nichols. Diminutive Consonant Symbolism in Western North America // Language. Vol. 47, No. 4, 826–848.
203. NUCKOLLS 1992: J. B. Nuckolls. Sound Symbolic Involvement // Journal of Linguistic Anthropology. Vol. 2, No.1, 51–80.
204. NUCKOLLS 1996: J. B. Nuckolls. Sounds Like Life: Sound Symbolic Grammar, Performance, and Cognition in Pastaza Quechua. Oxford: Oxford University Press.
205. NUCKOLLS 1999: J. B. Nuckolls. The Case for Sound Symbolism // Annual Review of Anthropology. Vol. 28, 225–252.
206. NUCKOLLS 2004: J. B. Nuckolls. To Be or Not To Be Ideophonically Impoverished // Texas Linguistic Forum 47: 131–142. Proceedings of the Eleventh Annual Symposium about Language and Society—Austin: Online: http://studentorgs.utexas.edu/salsa/ proceedings/ 2003/nuckolls.pdf, Date of Access: 17.11.2007.
207. OETTINGER 1998: Oettinger, N., Skizze zur Funktion der Reduplikation im Hethitischen // Acts of the 3rd International Congress of Hittitology, September 16–22, 1996. Ankara, 451–455.
208. OHALA 1994: J. J. Ohala. The frequency code underlies the sound-symbolic use of voice pitch // Sound Symbolism. Eds. L. Hinton, J. Nichols, J. Ohala. Cambridge: Cambridge University Press, 325–347.
209. OHALA 1997: J. J. Ohala. Sound Symbolism // Proc. 4th Seoul International Conference on Linguistics [SICOL] 11–15 Aug 1997. 98–103;
Online: http://trill.berkeley.edu/users/ohala/papers/SEOUL4-symbolism.pdf,
Date of Access: 25.12.2007.
210. OSZMIAŃSKA 2001: A. Oszmiańska. Sound symbolism as a universal drive to associate sound with meaning: a comparison between English and Japanese // Poznań Studies in Contemporary Linguistics. 37, 147–155.
211. PARAULT 2006: S. J. Parault. Sound Symbolic word learning in written context // Contemporary Educational Psychology 31, 228–252.
212. PARAULT–PARKINSON 2008: S. J. Parault, M. Parkinson. Sound symbolic word learning in the middle grades // Contemporary Educational Psychology 33, 647–671.
213. PECK 1886: H. T. Peck. Onomatopoeia in Some West African Languages // The American Journal of Philology, Vol. 7, No. 4, 489–495.
214. PEIRCE 1932: C. S. Peirce. Division of signs // Collected Papers of Charles Sanders Peirce, Vol. 2, Ch. 2. Cambridge. Mass: Harvard University Press.
215. POLÁK 1980: V. Polák. Metodologie etymologického rozboru v slovanských jazycích // Slavia. R. 49, 321–337.
216. PRIESTLY 1994: T. M. S. Priestly. On levels of analysis of sound symbolism in poetry, with an application to Russian poetry // Sound Symbolism. Eds. L. Hinton, J. Nichols, J. Ohala. Cambridge: Cambridge University Press, 237–248.
217. RAMACHANDRAN–HUBBARD 2001: V. S. Ramachandran, E. M. Hubbard. Synaesthesia – a window into perception, thought and language // Journal of Consciousness Studies. Vol. 8. No. 12, 3–34.
218. REGIER 1998: T. Regier. Reduplication and the Arbitrariness of the Sign // Proceedings of the Twentieth Annual Conference of the Cognitive Science Society. Gernsbacher, M and Derry, S. (Eds.). Mahwah NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 887–892.
219. REICH 1986: Reich, P. A., Language Development. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.
220. ROLFE 2000: L. Rolfe. Phonestemes as primary word forms // Bichakjian, B. H., Chernigovskaya, T., Kendon, A., Möller, A. (Eds.), Becoming Loquens: More Studies in Language Origin. Frankfurt/M.: Lang, 123–148.
221. RUSEK 1984: J. Rusek. Studia z historii słownictwa bułgarskiego // Monografie slawistyczne, 46, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź, 1984;
222. SAMARIN 2001: W. J. Samarin. Testing hypotheses about African ideophones // Ideophones. F. K. E. Voeltz, C. Kilian-Hatz. (Eds.). Typological studies in language 44. Amsterdam: John Benjamins Press, 321–337.
223. SAPIR 1929: E. Sapir. A study in phonetic symbolism // Journal of Experimental Psychology. 12, 225–239.

224. SEMMES 1968: J. Semmes. Hemispheric Specialization: A Possible Clue to Mechanism. Neuropsychoiogia 6: ll–26.
225. SIEBERER 1947: A. Sieberer. Primäre oder Sekundäre Lautbedeutsamkeit? // Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse, Anzeiger. 84, 35–52.
226. SCHULTZE-BERNDT 2001: E. Schultze-Berndt. Ideophone-like characteristics of uninflected predicates in Jaminjung (Australia) // Ideophones. F. K. E. Voeltz, C. Kilian-Hatz. (Eds.). Typological studies in language 44. Amsterdam: John Benjamins Press, 355–374.
227. SKARDŽIUS 1943: P. Skardžius. Lietuvių kalbos žodžių daryba. Vilnius.
228. SŁAWSKI 1974: Fr. Sławski. Wstęp. Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego // Słownik prasłowiański. Pod red. Fr. Sławskiego. T. 1. Wrocław – Kraków – Gdańsk.
229. SZEMERÉNYI 1990: O. Szemerényi. Einführung in die vergleichende Sprachwissenschaft. 4., durchgesehene Auflage. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
230. TEDLOCK 1999: D. Tedlock. Ideophones // Journal of Linguistic Anthropology. Vol. 9. No. 1–2, 118–120.
231. VAN HUYSSTEEN 2004: G. B. van Huyssteen, Motivating the composition of Afrikaans reduplications: a cognitive grammar analysis // Studies in Linguistic Motivation. Radden, G & Panther, K-U. (eds.). Berlin: Mouton de Gruyter, 269–292. Online: http://www.puk.ac.za/opencms/export/PUK/html/fakulteite/lettere/ctext/Van_Huyssteen_2004b.pdf. Date of Access: 28.12.2007.
232. VÉRTES 1965: E. Vértes Hangfestés és szószármaztatás // Magyar Nyelvőr. 89/2, 157–164.
233. VÉRTES 1976: E. Vértes. Expresszív szavak etimológiai vizsgálata // Nyelvtudományi értekezések. 89. Budapest: Akadémiai kiadó, 296–300.
234. VOELTZ–KILIAN-HATZ 2001a: Ideophones. F. K. E. Voeltz, C. Kilian-Hatz. (Eds.). Typological studies in language 44. Amsterdam: John Benjamins Press, 1–8.
235. VOELTZ–KILIAN-HATZ 2001b: F. K. E. Voeltz, C. Kilian-Hatz. Introduction // Ideophones. F. K. E. Voeltz, C. Kilian-Hatz. (Eds.). Typological studies in language 44. Amsterdam: John Benjamins Press, 1–8.
236. VORONIN 2000: Voronin, S., Approaching the iconic theory of language origin. Pertinent laws and tendencies from phonosemantics // Bichakjian, B. H., Chernigovskaya, T., Kendon, A., Möller, A. (eds.), Becoming Loquens: More Studies in Language Origin. Frankfurt/M.: Lang, 149–166.
237. WATSON 2001: R. L. Watson. Some Southeast Asian ideophones vs. some African ideophones // Ideophones. F. K. E. Voeltz, C. Kilian-Hatz. (Eds.). Typological studies in language 44. Amsterdam: John Benjamins Press, 385–405.
238. WAUGH 1993: L. Waugh. Against Arbitrariness: Imitation and Motivation Revived, with Consequences for Textual Meaning // Diacritics. Vol. 23, No. 2, 71–87.
239. WERNER–KAPLAN 1956: H. Werner, B. Kaplan. The developmental Approach to Cognition: Its Relevance to the Psychological Interpretation of Anthropological and Ethnolinguistic Data // American Anthropologist. New Series. Vol. 58, No. 5, 866–880.
240. WERNER–KAPLAN 1963: H. Werner, B. Kaplan. Symbol formation: An Organismic-Developmental approach to Language and the Expression of Thought. New York: John Wiley & Sons.
241. WESCOTT 1971: R. W. Wescott. Linguistic Iconism // Language. Vol. 47, No. 2, 416–428.
242. WESCOTT 1975: R. W. Wescott. Allolinguistics: exploring the peripheries of speech // P. Reich (ed.). The Second LACUS forum. Columbia, SC: The Hornbeam Press, 497–513.
243. WYNECOOP–LEVIN 1996: S. Wynecoop, G. Levin. A Bibliography of Synesthesia and Phonesthesia Research in the Cognitive Sciences. Compiled by Interval Research Corporation, July 1996. Online: http://www.flong.com/synesthesia/index.html, Date of Access: 22.10.2007.
244. ZABARSKAITĖ 2002: J. Zabarskaitė. Ekspresyviosios lietuvių kalbos leksika (ištiktukų) fonosemantika // Материалы XXXI межвузовской научно-методической конференции преподавателей и аспирантов. Вып. 1. Секция балтистики. Лексикология и лексикография балтийских языков. Тезисы докладов. 4–6 марта 2002, Санкт-Петербург, 13–14.
245. ZABARSKAITĖ 2007: J. Zabarskaitė. Fonosemantikos vedlys. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.

Използвани речници и диалектни справочници

1. Аникин 2000: А. Е. Аникин. Этимологический словарь русских диалектов Сибири. Заимствования из уральских, алтайских и палеоазиатских языков. 2-е издание, исправленное и дополненное. Москва–Новосибирск.
2. Архив за БДР: Архив за българския диалектен речник при БАН.
3. Байкоў-Некрашэвіч: Беларуска-расійскі слоўнік. Укладальнікі: М. Байкоў, С. Некрашэвіч. Менск: Дзяржаўнае выдавецтва Беларусі, 1925. Факсімільнае выданьне: Менск: Народная асвета, 1993. Online: http://slounik.org/bn, Accessed: May 01, 2008.
4. БДА: Български диалектен атлас. Т. I–V. София: Издателство на БАН, 1964–1985.
5. БЕР: Български етимологичен речник. София: Издателство на БАН, 1971–
6. БРС: С. Б. Бернштейн. Болгарско-русский словарь. Москва: «Советская энциклопедия».
7. Божкова 1962. З. Божкова. Принос към речника на софийския говор // Българска диалектология. Т. I, София: Издателство на БАН, 1962.
8. Бояджиев 1971: Т. Бояджиев. Речник на говора на с. Съчанли, Гюмюрджинско // Българска диалектология. Проучвания и материали. VI. София: Издателство на БАН, 5–135.
9. БТР 1963: Л. Андрейчин и др. Български тълковен речник. II изд. София.
10. Вакарелска-Чобанска 2005: Д. Вакарелска-Чобанска. Речник на самоковския говор. София: Академично издателство Проф. Марин Дринов.
11. Вейсман 1991: Вейсман А. Д., Греческо-русский словарь. Москва.
1. Геров: Н. Геров. Речник на българския език. Фототипно издание. Т. I–VI. Т. VI събрал, наредил и изтълкувал Т. Панчев. София. (1895–1908), 1975–1978.
2. Горов 1962: Горов, Г., Странджанският говор. Българска диалектология. Проучвания и материали. I. София: Издателство на БАН, 13–164.
3. Гринченко: Б. Гринченко (Упор.). Словар української мови. Т. I–IV, Київ, 1907–1909.
4. Григорян 1975: Э. А. Григорян. Словарь географических терминов болгарского и македоского языков. Ереван.
5. Гълъбов 1965: Л. Гълъбов. Говорът на с. Доброславци, Софийско // Българска диалектология. Проучвания и материали. Т. II. София: Издателство на БАН, 3–118.
6. Даль 1955: Вл. Даль Толковый словарь живого великорусского языка. Набрано и напечатано со второго издания 1880–1882. Москва.
7. Дворецкий 1976: И. Х. Дворецкий. Латинско-русский словарь. Москва.
8. Дворецкий 1958: И.Х. Дворецкий. Древнегреческо-русский словарь. Т. I–II. Москва: Гос. изд. иностранных и национальных словарей.
9. Денчев 1970: В. Денчев. По-особени думи и изрази в говора на с. Бракница, Поповско // Българска диалектология. Проучвания и материали. Т. V. София: Издателство на БАН, 245–257.
10. Евстатиева 1971: Д. Евстатиева. Лексиката на говора в с. Тръстеник, Плевенско // Българска диалектология. Проучвания и материали. Т. VI. София: Издателство на БАН, 151–243.
11. ЕРСЈ: Етимолошки речник српског језика. Београд: САНУ, 2003–
12. ЕСУМ: Етимологічний словник української мови. У 7-ми т. Т. I–V. АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Ред. кол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. Т. I–V. Київ: «Наукова думка», 1982–2006.
13. Желеховский–Недїльский: Є. Желеховский, С. Недїльский. Малоруско-нїмецкий словар: У 2 т. Львів. З друкарнї тов. им. Шевченка, під зарядом К. Бернарского 1886.
14. Иванов 1930: Г. Иванов. Орханийският говор. Сборник за народни творения и народопис. Кн. XXXVIII.
15. Илчев 1962: Ст. Илчев. Към ботевградската лексика // Българска диалектология. Проучвания и материали. Т. I. София: Издателство на БАН, 183–205.
16. Караџић 1898: Вук. Стеф. Караџић. Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима. Треће (државно) издање, исправљено и умножено. Биоград, 1989.

17. Кепов 1936: Ив. Кепов. Народописни, животописни и езикови материали от с. Бобошево, Дупнишко // Сборник за народни умотворения. XLII. София: Издава БАН.
18. Китипов 1970: П. Китипов. Речник но говора на с. Енина, Казанлъшко // Българска диалектология. Проучвания и материали. Т.V. София: Издателство на БАН, 107–151.
19. Ковачев 1970: Н. Ковачев. Речник на говора на с. Кръвеник, Севлиевско // Българска диалектология. Проучвания и материали. Т.V. София: Издателство на БАН, 5–52.
20. Ковачев 1968: Ст. Ковачев. Троянският говор // Българска диалектология. Проучвания и материали. Т. IV. София: Издателство на БАН, 161–242.
21. Коледаров 1963: П. Коледаров. Народописни и фолклорни материали от с. Плевня, Драмско // Сборник за народни умотворения и народопис. Кн. L. София: Издателство на БАН, 87–120.
22. Кънчев 1968: Ив. Кънчев. Говорът на с. Смолско, Пирдопско // Българска диалектология. Проучвания и материали. Т. IV. София: Издателство на БАН, 1968, 5–155.
23. Кювлиева–Димчев 1970: В. Кювлиева, К. Димчев. Лексика на хасковския градски говор // Българска диалектология. Проучвания и материали. Т. V. София: Издателство на БАН, 53–106.
24. КЭСРЯ: Н. М. Шанский, В. В. Иванов, Т. В. Шанская. Краткий этимологический словарь русского языка. Москва: «Просвящение», 1975.
25. Лаучюте 1982: Ю. А. Лаучюте. Словарь балтизмов в славянских языках. Ленинград: «Наука».
26. Маринов 1894: Д. Маринов. Думи и фрази из Западна България // Сборник за народни умотворения. Кн. XX. София, 217–232.
27. Маринов: Д. Маринов. Материал за български речник // Сборник за народни умотворения. Кн. XII. София, 270–296.
28. Мартинов 1958: А. П. Мартинов. Народописни материали от Граово. Под ред. на акад. Ст. Романски. Сборник за народни умотворения и народопис. Кн. XLIX. София: Издание на БАН.
29. Младенов 1941: С. Младенов. Етимологически и правописен речник на българския език. София, 1941
30. Младенов 1967: М. Младенов. Лексиката на ихтиманския говор // Българска диалектология. Проучвания и материали. Т. III. София: Издателство на БАН, 3–196.
31. Младенов 1969: Младенов, М., Говорът на Ново село, Видинско, принос към проблема за смесените говори // Трудове по българска диалектология. VI. София.
32. Младенов 1971: М. Младенов. Из лексиката в Кюстендилско. Българска диалектология. Проучвания и материали. Т. VI. София.
33. Молеров–Молеров 1954: Д. Г. Молеров, К. Г. Молеров. Народописни материали от Разложко. Под ред. на акад. Ст. Романски. Сборник за народни умотворения и народопис. Кн. XLVIII. София: Издание на БАН.
34. Ожегов–Шведова: С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. Толковый словарь русского языка. Издательство «Азъ», 1992. Online: http://ak.ak22.net/dict/. Accessed: April 18, 2008.
35. Петков 1974: П. Петков. Еленски речник // Българска диалектология. Проучвания и материали. VII. София: Издателство на БАН, 3–175.
36. Попгеоргиев 1962: Ср. Попгеоргиев. Из лексиката не с. Чешнегирово, Пловдивско // Българска диалектология. Проучвания и материали. I. София: Издателство на БАН, 207–218.
37. Преображенский 1958: А. Г. Преображенский. Этимологический словарь русского языка. Т. I–II. 1. Москва, 1910–1914. Репродуцировано с выпусков 1910–1914 годов и последнего выпуска 1949 г., АН СССР.
38. Ралев 1977: Л. Ралев. Говорът на с. Войнягово, Карловско // Българска диалектология. Проучвания и материали. Кн. VIII. София: Издателство на БАН, 3–199.
39. РБЕ: Речник на българския език. София: Издателство на БАН, 1977–
40. РМЈ: Речник на македонскиот јазик. Бл. Конески (Ред.). Т. I–III. Скопје: Институт за македонски јазик, 1961–1966.
41. РСА: Речник српскохрватског књижевног и народног езика. Београд, Кн. I–, 1959–
42. Рудницький: Етимологічний словник української мови: У 2-х т. Укл. Ярослав Рудницький. Вінніпег–Оттава, 1962–1982.
43. Сакъов 1967: Д. Сакъов. Принос към речника на кукушкия говор // Българска диалектология. Проучвания и материали. Т. III. София: Издателство на БАН, 317–341.

44. СБЛ: Старабеларускі лексікон: Падручны перакладны слоўнік. Укладальнікі: М. Прыгодзіч, Г. Ціванова Менск: Беларускае выдавецтва Таварыства «Хата», 1997. Online: http://slounik.org/starbiel, Accessed: April 30, 2008.
45. СРЕЗНЕВСЬКИЙ: И. Срезневський. Материалы для словаря древнеруского языка по письменным памятникам. Фототипное издание, Москва, Государственное издательство иностранных и национальных словарей", 1958 г., по: Санктпетербург, Императорская академия наук, том I–III, 1893–1903 г.
46. СРНГ: Словарь русских народных говоров. Т. 1– (ред. Ф. П. Филин, Ф. П. Сороколетов), Ленинград: «Наука», 1965–.
47. СРЯ XI–XVII вв.: Словарь русского языка XI–XVII вв. Т. I–, Москва: «Наука».
48. ССРЛЯ: Словарь современного русского литературного языка. Изд. АН СССР, Москва–Ленинград, 1950–
49. ССРНГ: Словарь современного русского народного говора (д. Деулино Рязанского района Рязанской области). Под ред. И. А. Оссовецкого. Москва: «Наука», 1969.
50. ССЯ: Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков). Под редакцией Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки, Э. Благовой. Москва: «Русский язык», 1994.
51. СТОЙКОВ 1968: Ст. Стойков. Лексиката на банатския говор. Трудове по българска диалектология. IV. София: Издателство на БАН.
52. СТОЙЧЕВ 1965: Т. Стойчев. Родопски речник // Българска диалектология. Проучвания и материали. II. София: Издателство на БАН, 119–314.
53. СТОЙЧЕВ 1970: Т. Стойчев. Родопски речник // Българска диалектология. Проучвания и материали. V, София: Издателство на БАН, 152–221.
54. СУМ: Словник української мови: В 11 томах. Київ, 1970–1980.
55. ТИМЧЕНКО: Історичний словник українського язика. Під ред. Є. Тимченка; укл.: Є. Тимченко, Є. Волошин, К. Лазаревська, Г. Петренко. Т. 1. Київ.–Харків, 1930–1932.
56. ТОПОРОВ 1975–1990: В. Н. Топоров. Прусский язык. Словарь, Москва: «Наука»
57. ТСС: Т. Ф. Ефремова. Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный. Москва: Русский язык, 2000. Online: «ГРАМОТА.РУ», 2001–2002. http://www.gramota.ru/, Access: 28 February 2008.
58. УРС: Украинско-русский словарь. Глав. ред. И. Н. Кириченко. Т. I–VI. Киев: Издательство АН УРСР. 1053–1963.
59. ФАСМЕР: М. Фасмер. Этимологический словарь русского языка. Перевод с немецкого и дополнения О. Н. Трубачева. Москва, 1986–1987.
60. ХИТОВ 1979: Хитов, Хр., Речник на говора на с. Радовене, Врачанско // Българска диалектология. Проучвания и материали. IX. София: Издателство на БАН, 223–342.
61. ШАНСКИЙ: Этимологический словарь русского языка. под ред. Н. М. Шанского. Москва, 1963–
62. ШКЛИФОВ 1977: Б. Шклифов. Речник на костурския говор // Българска диалектология. Проучвания и материали. VIII. София: Издателство на БАН, 201–328.
63. ЭСБМ: Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. АНБССР. Мінск: „Навука и тэхніка", 1978–
64. ЭССЯ: Этимологический словарь славянских языков. Под ред. О. Н. Трубачева. Москва, 1974–
65. ANDRIOTIS 1974: N. Andriotis. Lexicon der Archaismen in neugriechischen Dialekten. Wien.
66. Apothekerlexikon 1793–1799: Hahnemanns, Samuel, Apothekerlexikon. Leipzig: Siegfried Lebrecht Crusius – Online. Available: http://www.heilpflanzen-welt.de/homoeopathie/ apotheker-lexikon/o/oleum%20omphacinum.htm, Date of Access: 07 June 2006.
67. BAŃKOWSKI 2000: A. Bańkowski. Słownik etymologiczny języka polskiego. T. I – II. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
68. BERNEKER: E. Berneker. Slawischen etymologischen Wörterbuch. Bd. 1. Heidelberg, 1908–1913.
69. BEZLAJ 1976–2005: Fr. Bezlaj. Etimološki slovar slovenskega jezika. T. I–IV. Kn. III, IV dopolnila in revidirala Marko Snoj in Metka Furlan. Ljubljana.
70. BOISACQ 1916. Boisacq, É., Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Étudiée dans ses rapports avec les autres langues indo-européennes. Heidelberg–Paris.
71. BORYŚ–POPOWSKA-TABORSKA: W. Boryś, H. Popowska-Taborska. Słownik etymologiczny kaszubszczyzny. T. I–V. Warszawa, 1994–2006.
72. BORYŚ 2005: W. Boryś. Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków: WL.
73. BRÜCKNER 1957: A. Bruckner. Słownik etymologiczny języka polskiego. Warszawa: WP.

74. CHANTRAINE 1968–1980: P. Chantraine. Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Histoire des mots. Vol. I–IV. Paris.
75. DEX 1998: Dicționarul explicativ al limbii române, editat de Academia Română și Institutul de Lingvistică "Iorgu Iordan", ediția a II-a, 1998; Online. Available: http://dexonline.ro/, Accessed: August 01, 2008.
76. DOROSZEWSKI: W. Doroszewski. Słownik języka polskiego. T. I–XI. Warszawa: WPN, 1958–1969.
77. Encyclopædia Britannica, First Edition, 1768, 1771 – Online. Available: http://www.britannica.com/heritage/article?content_id=1388, Date of Access: 07. June 2006.
78. ERNOUT–MEILLET 1951: A. Ernout, A. Meillet. Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots. 4ème éd. Paris.
79. FRISK 1960–1972: H. Frisk. Griechisches etymologisches Wörterbuch. Bde. I–III. Heidelberg: Winter.
80. FSSS 1981: Fjalor së sotme shqipe, N – ZH, Prishtinë, 1981.
81. GEBAUER 1970: J. Gebauer. Slovník staročeský. Druhé nezměněné vydáni. I–II. Praha. (1. Praha. 1894–1898).
82. GÓŁĄBK 2005: E. Gółąbk. Kaszëbsczi słowôr normatiwny. Gdańsk.
83. HOLUB–KOPEČNY 1952: J. Holub, F. Kopečny. Etymologický slovník jazyka českého. Praha.
84. KARŁOWICZ–KRYŃSKI–NIEDŹWIEDZKI: J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki. Słownik języka polskiego. T. I – VIII. Warszawa, 1900–1927.
85. KNAPSKI: Thesaurus Polonolatinograecus seu Promptuarium linguae Latinae et Graecae in tres tomos divisum Grzegorza Knapskiego. Drugie, poprawione i uzupełnione wydanie.1643–1644. Online: http://www.mimuw.edu.pl/polszczyzna/Knapski/Knapski_DjVu/KnapskiDjVu.html. Accessed: Maj 01, 2008.
86. KURASZKIEWICZ 1962–1963: W. Kuraszkiewicz. Wyrazy polskie w słowniku łacińsko-polskim J. Mączyńskiego, t. I – II, Wrocław.
87. LEWIS –SHORT: Charlton T. Lewis, Charles Short, A Latin Dictionary. Online: http://www.perseus.tufts.edu/cgi-bin/ptext?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0059, Accessed: April 27, 2008.
88. LIDDELL-SCOTT 1968: H. G. Liddell, R. Scott, 1968. A Greek-English Lexicon. Oxford: Clarendon. Online. Available: http://www.perseus.tufts.edu/cgi-bin/resolveform. Accessed: April 26, 2008.
89. LINDE: M. S. B.Linde Słownik języka polskiego, t. I–VI, wyd. II popr. i uzup., Lwów. 1854 – 1860.
90. LKŽ: Lietuvių kalbos žodynas. T. I–XX. Vilnius, 1941–2002, Online: http://www.lkz.lt/dzl.php?1, Accessed: April 19, 2008.
91. MACHEK 1971: V. Machek. Etymologický slovník jazyka českého. Druhé, opravené a doplněné vydáni. Praha: Akademia.
92. MERRIAM-WEBSTER: Merriam-Webster Online Dictionary: http://www.merriam-webster.com/. Accessed: 29.06.2008.
93. MSGM: Mały Słownik Gwary Mazurskiej. pod red. Erwina Kruka. Online: http://www.luteranie.pl/diec.mazurska/pl/biuletyn/msgwarymazur.htm, Accessed Mart 24 2008.
94. MUKA: E. Muka. Słownik dolnoserbskeje rěcy a jeje narěcow. I–II. Reprint 1966. Pertohrad, 1911–1915, Praha, 1926, 1928.
95. Oeconomischen Encyclopädie: J. G. Krünitz., Oeconomischen Encyclopädie. 1773–1858. – Online. Available: http://www.kruenitz1.uni-trier.de/xxx/o/ko01615.htm, Date of Access: 07 June 2006.
96. PASHKA 1994: Pashka, J., Sudovian-English Dictionary. Online. Available: http://www.geocities.com/Athens/Ithaca/6623/. 14 January 2008.
97. PFUHL: Chr. Tr. Pfuhl. Obersorbisches Wörterbuch. Bautzen 1866. Fotomechanischer Neudruck. Bautzen, 1968.
98. PLETERŠNIK: M. Pleteršnik. Slovensko-nemški slovar izdan na troške rajnega knezoškoga Ljubljanskiega A. A. Wolfa. Uredil M. Pleteršnik, 1. 2. Ljubljana, 1894–1895.
99. PSJČ: Příruční slovník jazyka českého. I–IX. Praha,1935–1957.
100. REJZEK 2001: J. Rejzek. Český etymologicky slovník. Leda.
101. RJA: Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. I–XIX. Zagreb. 1880–1967.
102. SCHUSTER-ŠEWC: H. Schuster-Šewc. Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober-und niedersorbischen Sprache. H. 1–24. Bautzen: VEB Domowina-Verlag, 1978–1989.

103. SGT: K. Wiśniewska. Słownik gwarowy dawnych mieszkańców Trzciany i okolic. Online: http://www.gimnazjumwtrzcianie.republika.pl/pracepedag/wisniewska/gwara/gwaratrzcianyiokolic.htm, Accessed Mart 24 2008.
104. SGP: Słownik gwar polskich. T. I–VI. Ułożył J. Karłowicz. Krakow: Drukarnia C. K. Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1900–1911.
105. SGS: K. Czubaszek. Słownik gwary skrzyszewskiej. Online: http://www.skrzyszew.republika.pl/slownik.htm, Accesssed: April 14, 2008
106. SKOK: P. Skok. Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. I–IV. Zagreb, 1971–1974.
107. SK: Słownik Kaszubski. Online: http://www.cassubia-dictionary.com/index.php?option=com_use_slownik&Itemid=61. Accessed: Mart 03 2008.
108. SŁAWSKI: Fr. Sławski. Słownik etymologiczny języka polskiego. T. I–V. Kraków, 1952–1982.
109. SłGP: Słownik gwary miejskiej Poznania, pod red. Moniki Gruchmanowej i Bogdana Walczaka, Warszawa – Poznań: PWN 1997, Online: http://www.poznan.pl/mim/public/slownik/pages.html?co=list&id=8088&instance=1017&lang=pl&lhs=slownik&rhs=null, Accessed: Mart 23 2008.
110. Sł pol XVI: Słownik polszczyzny XVI wieku, 1966–2004, red. M.R. Mayenowa i in., t. I – XXXI, Wrocław–Warszawa.
111. SNOJ 2003: M. Snoj. Slovenski etimološki slovar. Druga, pregledana in dopolnjena izdaja. Ljubljana.
112. SOUTER 1964: A. Souter. A Glossary of Later Latin to 600 A.D. (I ed. 1949). Oxford.
113. SP: Słownik prasłowiański. Pod red. Fr. Sławskiego. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk: Wydawnictwo PAN, 1974–
114. SSG: Słownik Śląskiej gwary. Online: http://www.zedowice.republika.pl/index.html. Accessed: Mart 03 2008.
115. SSJ: Slovník slovenského jazyka. Ved. red. Št. Peciar. I–VI. Bratislava, 1959–1968.
116. SSKJ: Slovar slovenskega knjižnega jezika. Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU Online: http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html, Accessed: April 07 2008.
117. TURNER 1966: R. L. Turner. A Comparative Dictionary of the Indo-Aryan Languages. London, New York, Toronto.
118. VINJA 1998–2004: V. Vinja. Jadranske etimologije. Jadranske dopune Skokovu etimologijskom rječniku. Kn. I–III. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti I umjetnosti.
119. WALDE 1910: A. Walde. Lateinische etymologische Wörterbuch. 2. umgearbeitete Auflage. Heidelberg.
120. WALDE 1938: A. Walde. Lateinische etymologische Wörterbuch. 3. umgearbeitete Auflage von J. B. Hofmann. Heidelberg.
121. WEBSTER'S 1981: Webster's Third New International Dictionary of the English Language. Unabridged and Seven Languages Dictionary. USA.
122. WRIGHT 1961: The English dialect dictionary. Ed. by J. Wright. I–VI. Oxford university press.
123. MEE: Μεγάλη ελληνική εγκυκλοπαίδεια. 14. Αθήναι, 1930.